

BETEKINTŐ

2011/2. szám

TARTALOMJEGYZÉK

Nánási László: Különleges nyomozó szerv a második világháború idején: az Államvédelmi Központ ügyésze (1942–1944)

Varga Krisztián: Kommunistaellenes nyomozások a második világháború alatt
Wayand Tibor önvallomásában

Borvendég Zsuzsanna: „Ez nem spiclikedés, hanem felderítés” A levéllenőrzés módszertana és szervezeti felépítése 1945–1962 között

Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945 – 1990

Palasik Mária: A Hírszerző Osztály szervezete és állománya, 1956–1962

Krahulcsán Zsolt: A politikai rendőrség pártszervezeteinek szerepe a büntetőpolitika érvényesítésében, 1959–1960

Kónyáné Kutrucz Katalin: A megbízottak, avagy a láthatatlan légió

Gál Éva: Volt-e ártalmatlan ügynökjelentés? „Tóth Gabriella” fedőnevű ügynök jelentései, a Mérei-ügy mellékszálai, 1958–1964

Sümegei György: Egy kiállítás utolsó felvonása

Különleges nyomozó szerv a második világháború idején: az Államvédelmi Központ ügyésze (1942–1944)

Az állami igazságszolgáltatás szervezetén belül az Igazságügyi Minisztériumnak (IM) alárendelt, annak felügyelete alatt álló és utasításait követni tartozó, az 1871:XXXIII. törvénycikkkel (tc.) létrehozott magyar királyi ügyészség történetének nehéz – és akkor még nem tudottan végét jelentő – korszakát jelentették a második világháború évei. Ezekben az esztendőekben a magyar állam és társadalom az 1939. szeptember 2-án kihirdetett kivételes hatalom szabályai között létezett, amelyek alapvetően meghatározták az igazságügyi szervek, s ezen belül az ügyészség működését is.¹

Akkoriban – az általános szabályokhoz képest – egy különleges hatáskörrel és illetékességgel rendelkező ügyészi szerv is működött, amelynek története alapvetően feltáratlan.² A rendelkezésre álló töredékes, de egymást kiegészítő források alapján azonban felvázolható ennek a szervnek a története.

Az 1930-as évek végének háborúra készülődő Európájában Magyarországon több olyan törvényt alkottak, amelyek megszabták a következő évek igazságügyi történéseit is. E kodifikációk szükségességét jellemzően világítja meg „Az állami rend megóvása végett szükséges büntetőjogi intézkedésekről” szóló 1938: XVI. tc. indokolása, amely szerint a „korszerű hadviselés fokozott mértékben megkívánja az ország minden erőforrásának a hadviselési célok szolgálatába állítását”. Ezen erőfeszítésekben pedig a „büntető igazságszolgáltatásnak első, legfontosabb és mindenekelőtt álló hivatása, hogy az anyagi igazság kiderítése mellett megvédje a törvényes jogrendet”.³

A következő évek legfontosabb jogszabályát – az 1939. március 11-én kihirdetett és hatályba lépett – *A honvédelemről* szóló 1939:II. tc. jelentette. Ennek általános indokolása megállapította, hogy a „jövő háborújában az egész ország harctér lesz”, s ebben „nemre és korra való tekintet nélkül az egész nemzetnek részt kell vennie minden emberi és anyagi erejével”. Az állam pedig csak akkor állhatja meg a helyét, ha „hatalmi tényezőinek teljes kiaknázásával [...] áll ki a nagy erőpróbára”.⁴

Ennek megfelelően a terjedelmes, 235 szakaszból álló törvény az állam és polgárai háborúval kapcsolatos viszonyainak teljes körű rendezését kívánta adni: így szabályozást nyertek a honvédelmi irányítás, a fegyveres erő, a hadkiegészítés, a légvédelem, a dologi és munkaszolgáltatások, a szabadságjogok korlátozásának kérdései.

A honvédelmi törvénnyel vagy annak felhatalmazása alapján kiadott rendelkezéssel megállapított kötelezettségek megszegését, a több tucatnyi új büntetőjogi tényállást (171–211.§) szigorú büntetéssel szankcionálta a hatalom. Megfogalmazást nyertek a had-, a munka- és a légvédelmi kötelezettséggel összefüggő, a honvédelmet érintő hivatali és a katonai érdekeket sértő más bűncselekmények, valamint egyes eljárási szabályok.

A kriminalizáció alapját a honvédelem érdekeit sértő hivatali bűncselekmények megállapításánál azon megfontolás adta, amely szerint a „közhivatalnoki köteleességszegések vagy visszaélések a legnagyobb mértékben alkalmasak a polgári igazgatás szilárdságának meglazítására, a bomlasztó áramlatok sikerének előmozdítására, s ilyenképpen az ország belső erejének és ellenállóképességének csökkentésére”.⁵

E rendelkezéseken túl a későbbiekben további büntető normák megalkotására is sor került a háborúba mind mélyebben belemerülő állam cselekményeinek, az aktuális politikai, gazdasági érdekeknek a védelme és kikényszerítése érdekében. E kodifikációk újabb és újabb törvényi tényállásokat határoztak meg, a meglévőket büntetését pedig szigorították.⁶

Közülük a különös súllyal kezelt jogszerű közhivatali feladatellátás és a tiszta közélet sérelmét jelentő magatartások elleni fellépésre irányultak. Az *egyres közéleti visszaéléseket büntető rendelkezésekről* szóló 1942: X. tc. 1–10.§-ai. Ezek az 1878: V.

tc-kel meghatározott büntető törvénykönyv (Csemegi-kódex) és más törvények addigi rendelkezéseit váltották fel új tényállások megfogalmazásával. Az indokolás szerint erre azért került sor, hogy az új diszpozíciók a „közélet egészséges folyamatához” nyújtsanak büntetőjogi biztosítékokat akkor, amikor a „jövők biztosításáért kemény harcot vívunk, és [...] a nehéz idők sok ember lelkét fogékonyabbá teszik az erkölcsi fertőzés veszélye iránt”.

A kormányzat a megalkotott büntetőjogi szabályok érvényesítése érdekében egy, korábban nem létező, különleges ügyészi tisztséget is létrehozott. Ennek kezdő lépését a Radocsay László minisztersége alatt kibocsátott 29.706/1942. IM. IV. rendelet jelentette, amely alapján 1942. április 1-jével a – trianoni békeszerződéssel elcsatolt, majd 1941 áprilisában visszafoglalt – délvidéki területeken megkezdte működését a kiküldött, korábban jugoszláv államügyészként a koszovói Prizrenben szolgálatot teljesítő, majd magyar szolgálatba való átvétele után 1942 januárjában Zomborba kinevezett dr. Meggyesy Lajos királyi ügyész. Hatáskörébe a köztisztviselők által elkövetett visszaélések nyomozása tartozott. Július 9-től az illetékessége az ország egész területére kiterjedt.⁷

Ez az igazságügy-miniszter által egyedi rendelkezéssel megállapított hatáskör áttörte az 1896: XXXIII. törvénycikkkel megalkotott bűnvádi perrendtartás szabályait, hiszen az nem biztosított az ügyészség számára nyomozási jogkört, valamint az eljárást a bíróság illetékességéhez kötötte. A kódex 84., 92. és 93.§-ai szerint az ügyész az ismeretlen tettes kipuhatolására intézkedett, a nyomozást elrendelte, annak egésze vagy egyes cselekmények teljesítése végett a rendőri hatóságokat és közegeket megkereste, utasíthatta, a nyomozás menetét irányíthatta és ellenőrizhette.

Ugyanakkor más jogszabályok megalapozták a rendelkezést, hiszen az 1871: XXXIII. tc. 9.§-a alapján az igazságügy-miniszter jogosult volt több törvényszékhez is egy királyi ügyészt rendelni, továbbá hatályban volt az első világháború utáni időszak viszonyai között megalkotott, *A büntető igazságszolgáltatás egyszerűsítéséről* szóló 1921: XXIX. tc. 5.§-a, amely feljogosította az ügyészséget a nyomozás teljesítésére. Az e törvény által kitűzött eredeti cél az előkészítő eljárás megrövidítése volt, mivel nyomozásával a királyi ügyészség közvetlenül szerezhette meg azt a tájékozódást, amely „nélkül a vádemelés kérdésében megnyugvással határozni nem tud”. Az indokolás azonban a realitásokkal számot vetve leszögezte, hogy a vádhatóság „ily tevékenysége egyéb feladatai mellett csak kivételes lehet”, mert „személyzetének oly mértékű szaporítása, amely mellett minden nyomozást a királyi ügyészségek tagjai teljesíthetnének, leküzdhetetlen pénzügyi nehézségekbe ütköznék.”

Az e törvényi alapokon kiküldött királyi ügyész feladatát kezdetben négy csendőrnnyomozó segítségével látta el. A nyomozásokat ő irányította, s maga is végzett kihallgatásokat, de a szükséges eszközök, különösen a kellő állomány hiányában az eljárásoknak „egy időben több irányban való folytatása” nem állt módjában. Mivel működése során nyomozásai „egyre nagyobb arányokat” öltöttek, ezért a június 18-i 44.525/1942. IM. IV. rendelet az illetékes ügyészség feladatává tette a befejezett ügyekben a megküldött iratok alapján az érdemi döntések tervezeteinek (megszüntetés, vádemelés) soron kívüli elkészítését. Ezeket a főügyész útján kellett felterjeszteni az Igazságügyi Minisztériumhoz, aminek a hozzájárulása után, észrevételeinek figyelembevételével lehetett a döntést kiadni, vagy utasítása szerint másikat hozni. Az IM-mel az első fokú ügyészekre irányadó általános szabályoktól eltérően Meggyesy közvetlen kapcsolatot tarthatott.⁸

A kiküldött ügyész jogállása rövidesen megváltozott, mivel a Belügyminisztérium (BM) keretei között felállított Államvédelmi Központ (ÁvK) keretében nyert elhelyezést: e szerv belügyminiszteri kezdeményezésére jött létre azért, hogy a katonai elhárító és a politikai nyomozó szervek munkáját országos hatáskörrel irányítsa, és ennek során a katonai, csendőri, rendőri nyomozó szervek s a közigazgatási hatóságok között együttműködést alakítson ki. Az előkészítés során felmerült, hogy ezen állambiztonsági csúciszervet magas rangú bíró vagy ügyész vezesse. Az ÁvK létrehozásának nem nyilvános körülményei miatt akkoriban olyan nézet is volt, hogy a központ egy leendő államvédelmi minisztérium előzménye.⁹

A központ végül Keresztes-Fischer Ferenc belügy- és Bartha Károly honvédelmi miniszterek, valamint Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök megállapodása alapján

alakult meg: eszerint az ÁvK munkájában a BM közbiztonsági osztálya, a vezérkari főnökség több osztálya, a politikai rendőrség és a csendőrség központi nyomozó osztálya vesz részt, valamint az IM is „összekötő közeget” vezényel ide. Az 1942. június 26-án kelt – nyilvánosan ki nem hirdetett – 6290. BM és a HM. 1942.Eln.1/52.161. rendeletek szerint az ÁvK hatáskörébe az állam belső rendje elleni szervezkedések, a termelést veszélyeztető szabotázscelemek, a honvédelem érdekeit sértő vagy veszélyeztető, országos jellegű közellátási visszaélések elleni fellépés, valamint a kémelhárítás és a nemzetvédelem tartozott. Ebben az ügykörben az ÁvK „irányítja a bizalmas megfigyeléseket, felderítéseket és nyomozásokat”. Élére a vezérkar tagja, Ujszászy István vezérőrnagy került.¹⁰

A működését július 1-jén megkezdő, a BM budavári épületében székelő központhoz az augusztus 29-én kiadott 64.000/1942.IM. IV. rendelet az addig is hasonló feladatokat végző Meggyesy Lajost rendelte szolgálattételre. (Az osztály 1944. június 1-jétől az Andrassy út 119. szám alatti épületben működött.¹¹) A korábbi rendelkezéseket összefoglaló új szabályozással a kiküldött ügyész megbízást nyert arra, hogy a „közigazgatási tisztviselők visszaéléseivel kapcsolatosan az ország egész területén elkövetett megvesztegetés, hivatalos hatalommal való visszaélés, árdrágítás, valamint a közellátás és a honvédelem érdekét veszélyeztető bűncselekmények miatt személyesen tehet folyamatba nyomozást, és azt a mellé beosztott csendőri nyomozó közegek igénybevételével” irányíthatja. A befejezett nyomozás alapján majd a területileg illetékes ügyészségnek kellett soron kívül eljárnia, döntése tervezetét a főügyész útján felterjesztve az igazságügy-miniszterhez. Ha az „ügy foglyos és az intézkedés haladékos nem tűr”, akkor az ügyészség közvetlen felterjesztést tehetett, a főügyész egyidejű tájékoztatása mellett.¹²

A megszabott hatáskör azonban nem volt merev. Ahogy a szerv működése ismert lett az országban, egyre több bűncselekmény esetén vélték úgy az egyes hatóságok, hogy azok a közfeladatot ellátó gyanúsítható személy miatt az ÁvK ügyészenek feladatkörébe tartoznak: így pl. a főszolgabírói hivatalban dolgozó tisztviselő magzatelhajtása, segédlelkész iskolai lopásai, detektívgyakornok zsarolása miatt is nála kezdeményeztek eljárást.¹³

Meggyesy tevékenységét a „M. Kir. Igazságügyminisztérium 64.000/1942. IM.IV. számú rendelettel kiküldött kir. ügyész. M. Kir. Belügyminisztérium Államvédelmi Központ ügyésze” megjelöléssel folytatta. Az elnevezés 1944-ben a Magyar Királyi Belügyminisztérium Államvédelmi Központ Ügyészi Nyomozó Osztályára változott.¹⁴

A kiküldött ügyész lehetőségei a szervezeti változással megnöttek, mivel a szükséges személyzet és felszerelés birtokába kerülve nyomozásai „szélesebb mederben és a céloknak megfelelően” folyhattak. Ennek alapját a megfelelő személyi ellátottság biztosította: az ügyészi nyomozó részlegben a vezető mellett egy ügyész, négy törvényszéki titkár és jegyző, 21 csendőrnemzet, valamint gépirók és gépkocsivezetők tevékenykedtek. A nyomozók az „igazságügyi személyek” irányításával működtek, de szolgálati viszonyukban továbbra is a csendőrséghez tartoztak.¹⁵

Az ügyész függősége azonban nem nyert tisztázást. Működéséről jelentéseket tett ugyan a belügyminiszternek, onnan utasításokat is kapott, de a szervezet vezetőjével az együttműködése nem volt felhőtlen. Ujszászy tábornok szerint Meggyesy „általában önállósította magát. Csak ritkán és általánosságban referált az ÁvK vezetőjének. Azt hangoztatta, hogy az igazságügy-miniszternek van alárendelve”, s ennek megfelelően a részére jelentette az eljárások menetét, eredményét.¹⁶

A felderítő szervek adatai vagy a feljelentések alapján a közhivatalnokok elleni nyomozás elrendelésére kizárólag a kiküldött ügyésznek volt jogköre. Amíg a nyomozást nem engedélyezte, addig nyílt eljárási cselekményt végezni nem lehetett. Azokat általában a beosztott csendőrök végezték, vagy az illetékes csendőrkerületi nyomozó osztályt bízta meg a feladattal, de más ügyészséget is nyomozásra hívhatott fel. Az igazságügyi beosztottak szintén nyomoztak, továbbá véleményezték a beérkezett anyagokat, meghatározva az eljárás irányát, a befejezés módját. Az ügyész nyomozásaiban maga rendelte el a kényszerintézkedéseket.¹⁷

Az 1943. július 31-i Bi.1353/1. IM rendelet szerint minden olyan ügyben, amelyben a feljelentést az ÁvK tette vagy az küldte meg a nyomozati iratokat, illetve

annak irányításával folyt a nyomozás, a királyi ügyészségeknek jelentést kellett tenniük a minisztérium részére. Az érdemi határozatok tervezeteit pedig minden olyan ügyben fel kellett terjeszteni, amely a tárgyra vagy a benne szereplők személyére vonatkozóan „nagyobb jelentőségűnek látszik”. Mindenképpen ilyennek kellett tekinteni azon eljárásokat, amelyekben gyanúsítottként „magasabb állású állami, városi, vármegyei, rendőrségi vagy államvasúti tisztviselő” szerepelt. Az ilyen ügyek bírósági ítéletei szintén jelentési kötelezettség alá estek. A 42.987/1943. IM. IV. rendelet szerint azt is jelenteni kellett, hogy ily bűnügyekről a sajtóban jelent-e meg közlemény.¹⁸

A kiküldött ügyész működése során a jogszerű közélet védelmét tartotta szem előtt. Munkája során beosztásra való tekintet nélkül járt el a hatáskörébe tartozó bűncselekményekkel kapcsolatban. Meggyesynek a belügyminiszter részére 1943-ban tett jelentése szerint az ideig rendőrökkel, szolgabírákkal, egyetemi tanárral, minisztériumi tisztviselőkkel, nyugalmazott tábornokkal, tiszti ügyésszel, orvossal, kör- és községi jegyzőkkel szemben folytatott eljárásokat, amelyekben a gyanúsítottakat általában letartóztatták. A beosztottak e személyi körben „kizárólag közhivatali visszaélések” ügyeiben nyomoztak, pl. megvesztegetett detektívvél, sikkasztó jegyzővel, és szolgabíróval szemben. A felderítések során „bizalmas puhatolás” folyt magas beosztású tisztviselőkkel kapcsolatban felmerült visszaélések esetén, pl. közellátási kormánybiztos „feltűnő meggazdagodása” miatt, továbbá a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság vezetője ellen is. Meggyesy jelentése szerint az eredményes nyomozások vádiratai alapján a bíróságok felmentő ítéleteket nem hoztak.¹⁹

A nyomozásokra többször az állam által meghatározott célra biztosított anyagokkal való visszaélések miatt került sor: pl. 1943-ban Meggyesy nyomozott a pápai repülőtérről vagy az erdélyi erődítések építésére kiutalt kincstári anyagok elsikkasztása miatt. De nyomoztak a lakossági ellátást, a mezőgazdasági termelést biztosító termékekkel (pl. cukorjegyek, liszt-, cipő-, lábbeliutalványok, rézgalic) való önkényes rendelkezés, a beszedett adó eltulajdonítása miatt is. A háború elhúzódásával szaporodtak az olyan ügyek, amelyekben a hadkötelezettség alóli kibúvások elősegítése miatt, továbbá az üldözötteket – önzetlenül vagy anyagi előnyökért – mentő köztisztviselők ellen folytak az eljárások.²⁰

Az Ávk ügyészenek működési körébe tartozott az internáló és a munkaszolgálatos táborokban a személyzet által elkövetett visszaélések nyomozása is.²¹

1944 áprilisától a zsidó lakosság gettókba költöztetését elrendelő, vagyonát zár alá vevő, a végrehajtás sorrendjét csendőrkerületenként meghatározó 1600. és 1610. ME, valamint a 6163. BM. VII. res. rendeletek²² kiadása után különösen megszorodtak az ügyészi nyomozó osztály teendői, mivel feladata lett a deportálásokat, valamint a zárt vagyonok kapcsán a hivatalos személyek által elkövetett bűncselekmények nyomozása.²³

Ennek érdekében az akciók megkezdése előtt Bakó László belügyi államtitkár május elején az osztály vezetőjét az elsőként érintett Kárpátaljára rendelte. A „hadműveleti területeken összeszedendő zsidókra” vonatkozóan április 5-én kiadott 6137/1944. VII. res. rendeletét pedig mindazoknak a csendőri és közigazgatási vezetőknek megküldte, akiknek vidékén a kiküldött ügyésznek tevékenykednie kellett. E szigorúan bizalmas rendelet azért született, hogy a zsidó lakosságtól elvett vagyonnal kapcsolatban „később esetleg felmerülő vádaskodásoknak és esetleges visszaéléseknek eleje vételessék”. Ennek érdekében Bakó utasította Meggyesyt, hogy a „zsidók ellen folyamatban tett rendészeti intézkedések végrehajtását személyesen, az ügyészi nyomozó osztály tagjainak felhasználásával ellenőrizze”. Az utasítás célja az volt, hogy a zsidóságtól elvett vagyonnal csak az állam rendelkezhesse, azt magánszemélyek ne sajátítsák el.²⁴

A BM-ben és az egyes csendőrkerületekben a deportálásokat megkezdése előtt értekezleteket tartottak a fő- és alispánok, polgármesterek, katonai, csendőri és rendőri vezetők, valamint a német megbízottak részvételével. Itt került sor a vonatkozó rendeletek, továbbá a gettók létesítésére, a zsidók összegyűjtésére, a végzendő házkutatásokra, lefoglalásokra, a deportálásra vonatkozó tervek előadására és a végrehajtás megbeszélésére.²⁵

Az értekezleteken Meggyesy ismertette azt, hogy a zsidóktól elvett, az „állam tulajdonát képező pénz és értékek” biztosítása hogyan történjen. Ennek érdekében szükségessé vált a motozókról, a bizottságilag átvett dolgok csomagolásáról, lepecsételéséről való gondoskodás, továbbá fel kellett hívni a keresztény lakosságot, hogy a „zsidók vagyontárgyait internálás terhe alatt szolgáltatassák be”. A deportálásokat irányító Endre László belügyi államtitkár azonban elégedetlen volt Meggyesy tevékenységével, ezért az igazságügy-miniszternél kezdeményezte a visszahívását. Ennek eredményeként az 1944. május közepe utáni akciókban már nem vett részt.²⁶

A végrehajtás során bűncselekmények sokasága történt. A deportálásokról 1944. május 3. és július 9. között készített eseményjelentések számos, a zsidók vagyontárgyaival kapcsolatos esetet soroltak fel, amely értékek átadásra kerültek a – Budapesti Királyi Ügyészségtől kirendelt – dr. Kovács Dénes törvényszéki titkár irányította helyszíni ÁvK ügyészi nyomozó részlegnek. A jelentések szerint a „zsidók gettóba tömörítése után lezárt házaikból vagyontárgyaikat kellő őrzés hiánya folytán ismeretlen egyének a hatósági pecsétek és záruk erőszakos felnyitása után tömegesen vitték el.” Az ÁvK nyomozóinak megállapítása szerint loptak, sikkasztottak a motozásokat végzők, a leltározó bizottságok és a feladatra beosztott karhatalom tagjai. De nyomozások indultak a deportáltakat segítő hivatalos személyek, pl. a gettóban elhelyezett férjtől a másik táborban lévő feleséghez pénzért levelet vivő rendőr ellen is. Kovács a deportálás során többször hihetetlen kegyetlenséggel eljáró csendőrök ellen is fellépett, hadbírószági eljárást kezdeményezve ellenük.²⁷

Endre Lászlónak az 1944. június 21-i kormányülésen tett jelentése szerint a közbiztonsági szervek „valóságos okmányhamisító gyárat lepleztek le, ahol a zsidók részére gyártottak hamis okmányokat”. Az államtitkár elítélően szólt a keresztény felekezetek lelkészeiről, akik a mentésben az „első helyen állnak [...] a kijárás, közbejárás soha ilyen nagy méreteket nem öltött”. A zsidók vagyonával kapcsolatos bejelentési kötelezettséget, a zár alá vételeket „követték a különböző visszaélések, a vagyontárgyak elrejtése, megvesztegetés, közhivatali visszaélés”. Endre kijelentette, hogy „minden értekezleten külön hangsúlyoztam a visszaéléseknek vaskézrel való irgalmatlan letörését”.²⁸

Ilyen körülmények között az ügyészi nyomozó osztály 1944-ben körülbelül 1000 ügygel foglalkozott, amelynek során a hatályos jogszabályok alapján eljárva igyekeztek a történetek megállapítására. Meggyesy döntéseiben a jogszerűséget tartotta szem előtt, ami miatt időnként nézeteltérésekre került sor a más szempontokat is érvényesíteni kívánó ÁvK-vezetővel. Így számos esetben – bűncselekmény vagy bizonyíték hiányában – megszüntették a nyomozást, például az okirat-hamisítás és zsidószojtetés miatt feljelentett községi jegyző, vagy a zsidó értékek megszerzésével és rejtegetésével gyanúsított személyek ellen. A zsidó feleségét mentő, a deportálásokat irányító Bakó László és Endre László államtitkárok elleni kijelentéseket („az országnak kárt okoztak, védtelen és ártatlan embereket kiszolgáltattak”) tévő gyulai városi műszaki tanácsos, tartalékos százados elleni feljelentés miatt Kudar Lajos csendőr ezredes 1944. szeptember 11-én „bűnügyi szempontú vizsgálatra” hívta fel Meggyesyt, aki bűncselekmény hiányában nem indított nyomozást.²⁹

Az 1944. október 16-i nyilas hatalomátvétel után létrehozott biztonsági szervek mellett az ÁvK elveszítette jelentőségét. Az 1944. november 27-én elrendelt kitelepítés során a fővárosból Sárvára került a nyomozó részleg, ahol „együtt volt tartva”, de ott már „semmi lényegeset nem csinált”. 1945. március-április fordulóján az Ausztriába való menekülés, illetve kényszer-kitelepítés során szétszóródott az állomány.³⁰

Kérdésként merül fel, hogy az ÁvK ügyésze és a „M. kir. honvéd vezérkar főnökének bírósága” között volt-e kapcsolat, hiszen feladataik részben hasonlóak voltak. E katonai különbírószágot létrehozó, 1941. október 28-án kiadott 7650. ME-rendelet a legsúlyosabb állam elleni bűncselekmény, a hűtlenség elbírálását utalta a hatáskörébe. Ennek szerteágazó tényállásait a Csemegi-kódexet módosító 1930: III. tc. 58–71.§-ai, továbbá a hűtlenség szigorúbb büntetéséről rendelkező 1934: XVIII. tc. 2–4.§-ai határozták meg.³¹

A vizsgált iratok alapján megállapítható, hogy a két szerv között a párhuzamos működésük majd két és fél éve alatt nem volt kapcsolat: az ÁvK ügyésze kizárólag a

polgári joghatóság alá tartozó személyek és ügyek esetén járt el, s az egyébként illetékes bíróság melletti ügyészségnek küldte meg vádemelésre iratait, míg a vezérkari főnök bírósága saját szervei által végezte az ügyek előkészítését, majd elbírálását.

A 1939: II. tc. 141.§-ának felhatalmazása alapján a kormány a háború idején gyakorolható kivételes hatalom idején elrendelhetette a háborús büntetőjog alkalmazását *A katonai büntető törvénykönyvről* szóló 1930: II. tc.-ben és a Htv-ben foglalt tényállások alkalmazása érdekében, továbbá a polgári igazságszolgáltatás alá tartozó személyeket is a hadbíráskodás hatálya alá utalhatta. A vizsgált időszakban erre az országnak az 1941. június 27-i Szovjetunió elleni hadba lépésével került sor, mivel a 4850. ME rendelet július 1-jétől hirdette ki a háborús büntetőjog alkalmazását, amelynek keretében a polgári személyeket is katonai bíráskodás alá helyezte a honvédelmet érintő bűncselekmények körében. Ennek megfelelően a vezérkari főnöki bíróság a hűtlenség tényállása alá sorolt esetekben hadműveleti területen és azon kívül is ítélezhetett katonai és polgári személyek fölött.³²

Az ország területén dúló háború során az 1944. november 4-én kiadott értesítés szerint a vezérkari főnök bíróságának illetékessége ekkorra oly tág körűvé vált, hogy kiterjedt „mindazokra a bűncselekményekre, amelyek a hadviselés, illetve a hadigazdálkodás szempontjából szükséges bármilyen anyagkészletek elrejtését és megsemmisítését, a honvédelem érdekeinek veszélyeztetését, a gazdasági élet megzavarását, a hadüzemek működésének bármi módon való megakadályozását, a honvédelem érdekét szolgáló berendezések, közlekedési és híradó eszközök megrongálását, úgyszintén a magyar nemzet fegyelmének, a nemzet fegyveres ellenálló erejének meglazítását célozzák, s amelyek ezzel a nemzet vagy a szövetséges haderőnek hátrányt, az ellenségnek pedig előnyt okoznak”.³³

Az ÁvK ügyészi részlegének két legtöbbet szerepelt alakja közül a vezető Meggyesy Lajosnak a tevékenysége a Magyar Országos Levéltárban őrzött iratok alapján 1944. október elejéig követhető, további sorsa ismeretlen.³⁴

A deportálások kapcsán szerepet kapott Kovács Dénes ellen – Ausztria amerikai megszállási övezetéből 1945 októberében a teljes politikai fordulat ellenére történt önkéntes visszatérte után – a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának Kispesti Csoportja nyomozást folytatott, amelyet 1945. november 21-én bűncselekmény hiányában befejezett. (Ezt megelőzően az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere átiratban kérte az igazságügy-minisztertől, hogy Kovács berendelését szüntesse meg, mivel az ÁvK megszűnt.) Ennek ellenére az IM Igazoló Bizottsága 1946. január 23-i határozatával állásától mégis megfosztotta, mivel Kovácsnak az ÁvK-nál való szolgálata a „demokrácia szempontjából aggályosnak tekintendő, [...] nyilvánvaló, hogy kiszolgált az akkori rendszer érdekeit”. A bizottság viszont a „felmerült méltányossági szempontokra figyelemmel” a családtagokat illető nyugdíjigényt meghagyta. A Budapesti Népbíróság 1948. december 9-én hozott határozatával indokainál fogva helyben hagyta e döntést.³⁵

- ¹ A hivatkozott törvények és indokolásuk forrása: Corpus Juris Hungarici CD. (A máshonnan származó forrás külön kerül megjelölésre.)
- ² Turi István tanulmánya érintette röviden e szerv történetét. Turi, 1982.
- ³ Országgyűlés Képviselőháza irományai 10, 1938. 468.
- ⁴ Országgyűlés Képviselőháza irományai 12, 1939. 156.
- ⁵ Uo. 170.
- ⁶ Lásd: 1939:IV. tc. a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról (26-27.§), 1939: XIV. tc. a fizetési eszközökkel, külföldi követelésekkel és vagyontárgyak kivitelével elkövetett visszaélések hatályosabb megtorlásáról (1-5.§), 1940: XVIII. tc. a magyar állam biztonságát és nemzetközi érdekét veszélyeztető egyes cselekmények büntetéséről, 1941: X. tc. a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények büntetéséről, 1941: XV.tc. a házassági jogról szóló 1894: XXXI.tc. kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről (14-15.§), 1942: XIV. tc. a Htv. módosításáról és kiegészítéséről (25-33.§), 1944: VI. tc. a nemzeti gazdálkodás rendjét zavaró egyes cselekmények szigorúbb büntetéséről (1-7.§)
- ⁷ MOL K-519 El.Bi.34/1942, MOL K-519 21/1943. Biz.Ü. (1. csomó), dr. Meggyesy Lajos prizreni államügyész kinevezése Zomborba. Igazságügyi Közlöny 1942/1. 20.
- ⁸ MOL K-519 21/1943. Biz. Ü. (1. cs.), Szegedi Királyi Főügyészség 4474/1942.fü. Bács-Kiskun Megyei Főügyészség irattára (BK Főü.)
- ⁹ Sipos, 1999. 210–211., Haraszti, 2007. 572., ÁBTL 2.1. VII/20. 71. Juhász István csendőrnnyomozó vallomása.
- ¹⁰ Sipos, 1999. 146. és 573., valamint Haraszti, 2007. 572.
- ¹¹ MOL K-519 67/1944.biz. BK Főü.
- ¹² BFL VII/17.a. 1942.El.1.B.60/1. (1. d.), Szegedi Királyi Főügyészség 5513/1942.fü. BK Főü.
- ¹³ MOL K-523 858, 1160, 1191/1944.Ü. (5. cs.)
- ¹⁴ Ua. 6-55/1943. Biz.Ü., uo. K-519. 1.cs., ua. 67/1944.biz. BK Főü.
- ¹⁵ Ua. 21/1943. Biz.Ü. MOL K-519. 1. cs., Turi, 1982. 319., Haraszti, 2007. 392., ÁBTL 3.1.5. O–14958/650. Újvári Jenő volt csendőrnnyomozó 1948. október 19-i „Életrajza”
- ¹⁶ Haraszti, 2007. 392., MOL K-523 66/1944.Ü. (5. cs.), Bi.1293/199/1944: a belügyminiszter utasítását közvetítíti Meggyesy az IM-nek, amely szerint a zsidók deportálásával kapcsolatos sajtóközleményeket a királyi ügyészek ne engedélyezzenek. Márkus–Szinai–Vásárhelyi, 1975. 777.
- ¹⁷ Turi, 1982. 319., MOL K-523 695, 701, 704, 710, 1164, 1168, 9/25/1944.Ü. (5. cs.), MOL K-494 Dési Ü. 285/10/1944. kü. (1. cs.)
- ¹⁸ Szegedi Főü. 5219, 3914/1943. fü. BK Főü.
- ¹⁹ MOL K-519 34/1942, 21/1943. Biz.Ü. (1. cs.), 1946. El. XIX.U.3080. Dr. Kovács Dénes törvényszéki titkár igazolási iratai BFL Budapesti 128/b. 548. sz. Igazoló Bizottság - Igazságügyi Minisztérium XVII. 404. 30. d.
- ²⁰ Például MOL K-519 55, 56, 59, 60/1943. Biz.Ü. (1.cs.), MOL K-494 Dési Ü. 285/10/1944. kü. (1. cs.), Haraszti, 2007. 580-581., Bi. 1332/1. IM, Szegedi Királyi Főügyészség Bi. 1/1943. Csongrád Megyei Levéltár VII. 3. 3. d., Turi, 1982. 319-320., MOL K-523. 66, 696, 697, 698, 699, 701, 706, 1168, 1201/1944. Ü. nyomozások honvédelmi munkakötelezettség alóli kibúvás, közellátási visszaélések, utalványok, cukorjegyek hivatali ellopása, okirathamisítás miatt. (5. cs.) MOL K-616 A 320/1943. Ü. nyomozás eredményeként a Budapesti Királyi Büntető Törvényszék B. XX. 10.276/1943/15. ítéletével a sértettekől azon ürüggyel pénzt szerző elkövetőt, hogy a katonai hatóságoknál az ügyeiket elintézi, 4 év fegyházzal sújtotta. (24. cs.)
- ²¹ Turi, 1982. 319., MOL K-519 21/1943. Biz.Ü. (1. cs.), valamint Ua. 926/1942.eln. MOL K-494 (1. cs.)
- ²² Res, reservált, vagyis bizalmas.
- ²³ Magyarországi Rendeleték Tára, 1944. 447, 475., Karsai–Molnár, 1994. 484-485.
- ²⁴ ÁBTL 3.1.9. V-79802/3-b. 24. Baky László vallomása, Karsai, 2001. 242., Karsai, 2005. 81., Karsai–Molnár, 1994. 540.
- ²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-79802/3-b. 25., ÁBTL 3.1.9. V-79348. 122. Zöldi Márton volt SS százados tanúvallomása 1945. november 5-én a deportálások során a magyar és a német fél közötti összekötőként működött Ferenczy László csendőr alezredes bűnügyében. Karsai–Molnár, 1994. 510.
- ²⁶ Például Ungváron, Nagybányán, Marosvásárhelyen 1944. április 15-én, 26-án és 28-án, Munkácson május 12-én. Az utóbbin Meggyesy által a vagyonkezelésre adott rendelkezés miatt kezdeményezte Endre László a felmentését Uo. 443, 528–529., Zöldi szerint a munkácsi értekezlet után Meggyesy már nem vett részt az akciókban. Uo. 122., valamint Karsai, 2001. 242.
- ²⁷ Ferenczy jelentéseiben Kovács Dénes törvényszéki titkárt, mint az Ávk ügyészét említette. Karsai–Molnár, 2005. 497–525., MOL K-523 691, 695, 704/1944. Ü. (4. és 5. cs.), Karsai, 2005. 91. Magyarország tiszti cím- és névtára, 1944. 23., 7569/1945. BM. eln. Kovács a nagyváradi gettóban elkövetett brutalitások miatt feljelentette a csendőrség felügyelőjénél – az 1946-ban háborús bűnösként kivégzett – Ferenczyt, s hadbíróági eljárást kezdeményezett a végrehajtó csendőr tanzászlóalj tagjai ellen 1946. El. XIX. U. 3080 BFL XVII. 404. 30. d.
- ²⁸ Karsai–Molnár, 1994. 493.

²⁹ Turi, 1982. 319., MOL K-523 701, 704, 1164/1944. Ü. (5.cs.)

³⁰ Kovács, 2005. A nyilas éra politikai rendszetének felépítése. www.publikon.com/application/essay/134_1.pdf (Utolsó letöltés: 2011. június 21.), Ujvári, 8859/1944. BM. eln., 1946. El. XIX. U. 3080 BFL XVII. 404. 30. d.

³¹ Magyarországi Rendeletek Tára, 1941. 3350.

³² Uo. 1839.

³³ Budapesti Királyi Főügyészség 15.222/1944.fü. Horváth–Solt–Szabó–Zanathy–Zinner, 1992. 54.

³⁴ MOL K-523 1168/1944. Ü. a Budapesti Csendőrkörület 1. Nyomozó Alosztályának a Vasad községben történt lábbeli utalványok ellopása miatti nyomozás befejezéséről szóló 1944. október 6-án érkezett jelentésén még szerepelt Meggyesy aláírása (5. cs.)

³⁵ 1946. El. XIX. U. 3080 BFL XVII. 404. 30. d.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

3.1.5. Operatív dossziék O–14958/650. Újvári Jenő

3.1.9. Vizsgálati dossziék V-79348. Ferenczy László V-79802/3-b. Endre László és társai

Bács-Kiskun Megyei Főügyészség Irattára (BK Főü.)

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

BFL XVII.404. Budapesti 128/b. 548. sz. Igazoló Bizottság (Igazságügyi Minisztérium)

Csongrád Megyei Levéltár (CSML)

CSML VII. 3. A Szegedi Királyi Főügyészség iratai 1891–1944.

Magyar Országos Levéltár (MOL)

K-494 BM, Államvédelmi Központ, Elnöki iratok 1942-1944.

K-519 BM, Államvédelmi Központ, Bizalmas iratok 1942-1944.

K-523 BM, Államvédelmi Központ, Általános iratok 1942-1944.

K-616 Igazságügyi Minisztérium, Koronaügyészség, Általános iratok 1903-1944.

Nyomtatásban megjelent források

Corpus Juris Hungarici CD.

Corpus Juris Hungarici CD. A törvényekbe zárt történelem. A milleniumi kiadás alapján szerk. Pomogyi László. Budapest, KJK-KERSZÖV, 2000.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1941.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1941. Budapest, 1942.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1944.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1944. Budapest, 1944.

Magyarország tiszti cím- és névtára, 1944.

Magyarország tiszti cím- és névtára, 1944. (pótfüzet) Budapest, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1944.

Országgyűlés Képviselőháza irományai 10, 1938.

Az 1935. évi április hó 27-ére összehívott Országgyűlés Képviselőháza irományai. 10. kötet. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, 1938.

Országgyűlés Képviselőháza irományai 12, 1939.

Az 1935. évi április hó 27-ére összehívott Országgyűlés Képviselőháza irományai. 12. kötet. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása, 1939.

Hivatkozott irodalom

Haraszi, 2007.

Haraszi György (szerk.): Ujszászy István: Nyomozási módszerek és eljárások. In *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. Vkf osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írt feljegyzései.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Corvina Kiadó, 2007.

Horváth–Solt–Szabó–Zanathy–Zinner, 1992.

Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez.* 1. kötet. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992.

Karsai, 2001.

Karsai László: *Holokauszt.* Budapest, Pannonica Kiadó, 2001.

Karsai, 2005.

Karsai László: A holokauszt utolsó fejezete. *Beszélő*, 10. évf. 10. sz.

Karsai–Molnár, 1994.

Karsai László – Molnár Judit (szerk.): *Az Endre–Baky–Jaross per.* Budapest, Cserépfalvi Kiadó, 1994.

Karsai–Molnár, 2005.

Karsai László – Molnár Judit (szerk.): *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt.* Budapest, Gondola Nova Bt., 2005.

Kovács, 2005.

Kovács Tamás: A nyilas éra politikai rendészetének felépítése. 2005. www.publikon.com/application/essay/134_1.pdf

Márkus–Szinai–Vásárhelyi, 1975.

Márkus László – Szinai Miklós – Vásárhelyi Miklós (összeáll.): *Nem engedélyezem! A Cenzúra Bizottság dossziéjából.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1975.

Sipos, 1999.

Sipos Péter (szerk.): *Magyarország 1921–1941. Zsitvay Tibor emlékiratai.* Budapest, Palatinus Kiadó, 1999.

Turi, 1982.

Turi István: Az ügyészség működésének néhány kérdése a II. világháború időszakában. *Jogtudományi Közöny*, 1982/4.

Varga Krisztián

Kommunistaellenes nyomozások a második világháború alatt Wayand Tibor önvallomásában

Az alább közölt dokumentum Wayand Tibor 1946. márciusi fogságában írt önvallomásának egy olyan részlete, amely a második világháború alatti baloldallelentes nyomozásokat eleveníti fel. A most ismertetett visszaemlékezés a korábbi forrásközlések¹ folytatása. A feljegyzések a kronologikus sorrendet követve számolnak be az eseményekről, az 1940 tavaszán indított első közös rendőrségi-csendőrségi nyomozástól kezdve az 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállásig tartó időszak büntetőeljárásáig bezárólag. Az egykori detektívfelügyelő e négy év alatt történt események felidézésével eddig kevésbé ismert tényeket közöl a rendvédelmi szervek háborús szerepvállalásáról, a politikai nyomozások jellegéről, valamint a háború alatti illegális és legális baloldal szereplőiről.

Magyarország második világháborús történelméről az utóbbi évtizedek során számtalan feldolgozás látott napvilágot.² Ezek jó része a háborús események feltárására, a nagypolitikai, hadi- és diplomáciai vonatkozású történések elemzésére irányult. Kevésbé ismert ugyanakkor a második világháború belpolitikájának állambiztonsági megközelítése, a Horthy-rendszer működése szempontjából sem elhanyagolható politikai rendészeti tevékenység vizsgálata.³ A hátszágban zajló politikai „rendfenntartás”, a különböző pártokat és szervezeteket érintő nyomozások megértéséhez szolgálhat újabb adalékkal Wayand Tibor önvallomásának most következő része.

A politikai rendvédelem a háború kitörése után ismét az illegális baloldali mozgalmak felderítésére összpontosított. Ennek egyik oka az volt, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) a visszacsatolt területekről beáramló baloldali tevékenysége következtében megerősödött. 1938–40 között több, egymással hol érintkező, hol pedig egymást „kikerülő” kommunista vezető kapott felhatalmazást a Komintern Végrehajtó Bizottságtól, hogy a magyar pártot újjászervezze.⁴ Közülük is kiemelkedett a Párizsban élő Rózsa Ferenc, aki 1939-ben Gács Lászlóval együtt külföldről próbálta megújítani az itthoni illegális kommunista sejteket. A párizsiakkal aktív levelezést folytatott, de szervezetileg függetlenül tevékenykedett Turai József, aki már Magyarországról végzett jelentékeny szervezőmunkát a vasasok és a bányások között. Ugyancsak a Kominternen keresztül kapott megbízást a párt újjászervezésére több felvidéki magyar kommunista vezető (Schönherz Zoltán, Skolnyik József, Szekeres Sándor, stb.), akik révén a KMP 1940–42 között komoly társadalmi bázisra tett szert.

A párt új vezetői szakítottak a korábbi szektás politikai magatartásukkal, a proletárdiktatúra azonnali megvalósításának szándékával, és közeledtek a Horthy-rendszer legális baloldali ellenzékéhez, elsősorban a Magyarországi Szociáldemokrata Párthoz (MSZDP)⁵ A Komintern VII. kongresszusán 1935-ben meghirdetett népfrontpolitika sikeres hazai alkalmazása szintén a párt megújuló vezetésének volt az érdeme, melynek kedvező terepet biztosított az a tény, hogy a visszacsatolt területeken a kommunisták sokkalta nagyobb társadalmi beágyazottsággal rendelkeztek, mint az anyaországban. A mozgalom szerteágazó tevékenységét jelzi, hogy az eleinte külföldről – 1939 elejéig Prágából, majd 1940 tavaszáig Párizsból – irányított KMP 1941 januárjában itthon újra létrehozta öt tagú operatív szervét, a Központi Bizottságot.⁶

A KMP támogatottsága megnőtt a szociáldemokrata mozgalmon belül is. A belpolitikai élet fokozatos jobbra tolódása következtében 1939-től új elnevezést kapó Szociáldemokrata Párt (SZDP) szervezeteiben kialakult egy markáns baloldali ellenzék. A párt Országos Ifjúsági Bizottsága (OIB) az 1930-as évek végén kommunista befolyás alá került.⁷ A radikális baloldal megerősödése nemcsak a rendvédelemnek, de az angolszász- irányultságú peyerista pártvezetésnek is komoly aggodalomra adott okot.⁸

Ságvári Endre, Kulich Gyula és Rózsa Ferenc vezetése alatt az OIB a háború- és németellenes politikát hirdető fiatal baloldali generáció gyűjtőhelyévé vált, melynek tevékenysége alapvetően keresztezte az SZDP-vezetés óvatosságra intő, kizárólag a konzervatív-liberális erőkkel szövetségre törekvő elképzeléseit.⁹ A munkáskörzetekben tapasztalható jelentős nyilas előretörés ellenére, a különböző munkás- és szakszervezeti kollektívák között is visszhangra talált a KMP antifasiszta programja.¹⁰ A hadiüzemekben és a gyárakban szervezkedő kommunista sejtek azonban, a honvédelmi törvény által lehetővé tett fokozott állambiztonsági kontroll miatt, a lehető legkiszolgáltatottabb helyzetbe kerültek az 1940-es évek elejére.

A háború eszkalálódásával a katonai szervek többször sürgették a megerősödött baloldali szervezetek likvidálását.¹¹ Az uralmon lévő konzervatív politikai elit úgy vélte, hogy a hátszág biztosítása érdekében szükség van a baloldali erők letörésére, nehogy megisméltódhessenek az első világháborút követő forradalmi események.¹² A KMP-vel kapcsolatba hozható szervezkedések felszámolását 1940 és 1944. között legalább egy tucat ún. kommunistaellenes nyílt nyomozás bevezetése tette lehetővé.¹³ Számtalan kisebb és mintegy tíz nagyobb nyomozás során az erőszakszervezetek nemcsak a hazai kommunista mozgalmakra mértek komoly csapást, de jelentősen meggyengítették a legális baloldali pártokat és szervezeteket is. A több száz, olykor több ezer ember lefogatásával együtt járó represszív intézkedések jelentékeny mértékben járultak hozzá a magyarországi németellenes nemzeti ellenállási mozgalom korlátozott határfokához. E kommunistaellenes nyílt nyomozások jelentősége elsősorban abban állapítható meg, hogy az egyes büntetőeljárások milyen hatással voltak a belpolitikai életre, a háborús hátszagra, illetve a németellenes hazai erők összefogására.

A tárgyalt időszak jelentősebb nyomozásai a következők:

1940 – Alag

1941–1944 – Észak-Erdély

1941–1944 – Délvidék

1939–1944 – Felvidék és Kárpátalja

1942 – Andrásy-laktanya

1943 tavasza – Az első soroksári nyomozás

1943 ősze – A második soroksári nyomozás

A nyílt nyomozások többsége valójában több szálon futó, előzetes felderítések és bizalmas nyomozások adatai alapján bevezetett büntetőeljárás-sorozatok voltak. Az említett nyomozások mindegyikére jellemző, hogy a Honvéd Vezérkar főnökének 2. osztálya (2. Vkf) irányítása alatt működő csendőrségi és rendőrségi szervek tömegesen vették őrizetbe a baloldali, de korántsem csak a kommunista aktivistákat. A rendszeres kényszervallomások módszerével kicsikart vallomások a kellő, bírósági ítélethez szükséges bizonyítékok megszerzésén túl, az újabb nyílt nyomozások megindításának alapjául is szolgáltak. A bizalmas nyomozások során kapott adatokat a 2. Vkf osztály kommunista ügyekben jártas kémelhárító szakemberei általában a csendőrnemző központ parancsnokaival, illetve az államrendőrség politikai rendészeti vezetőivel értékelték, amely bizonyítékokat mérlegelve előterjesztést tettek a Honvéd Vezérkar főnökének vagy a belügyminiszternek a nyílt nyomozás elrendelésére.

Az első közösen végrehajtott, a későbbi nyomozások mintájául szolgáló 1940-es alagi nyomozásban még teljes volt az összhang a különböző állambiztonsági szervek között. A további büntetőeljárásokban azonban már megmutatkoztak a rendőrök és a csendőrök közötti ellentétek, az eltérő módszerek alkalmazása, sőt a politikai motivációk különbözősége is. Az egymásra régóta féltékeny rendőri és csendőri vezetők törekvései a nyomozások lefolytatását illetően sorozatos illetékességi és hatásköri vitákban fejeződtek ki.¹⁴ Ezt a kérdést a véglegesnek szánt törvényi szabályozás ¹⁵ ellenére a vezérkar főnökének és a belügyminiszternek az akarata döntötte el.¹⁶ A honvédelmi törvény,¹⁷ majd a törvényt kiegészítő rendeleti szabályozások¹⁸ a politikai nyomozások vonatkozásában tág teret adtak annak az állambiztonsági doktrínának, mely szerint a kommunista bűncselekmények hazaárulásnak és hűtlenségnek minősülnek.¹⁹ A

kémkedéssel összefüggő ügyekben a jogszabályok rendelkeztek ugyan a katonai büntetőbíráskodás kizárólagosságáról, de explicite nem mondták ki, hogy a büntetőeljárásokat csak a baloldali és kommunista szervezetek ellen kell alkalmazni. Az államvédelemi szervek hatáskörét ezért elsősorban a politikai kompromisszum és nem a jogi szabályozás tette lehetővé. Az állambiztonságért felelős hatalmi központok megállapodásának köszönhetően a háború alatt a szokás az lett, hogy a baloldal elleni nyomozások irányítását a katonai kémelhárítással együttműködő csendőrségre, a jobboldallal (szélsőjobboldal) szemben lefolytatott büntetőeljárásokat viszont a rendőrségre testálták.

Az államvédelem csapásirányának különbözőségei, azonban csak részben voltak visszavezethetők a rendőrség polgári közigazgatási, a csendőrség, pedig katonailag szervezett őrtestületi jogállására. A második világháború alatt felerősödtek azok a tendenciák, amelyek mentén kitapinthatóvá váltak az egyes nyomozószervek vezetőinek és az őket irányítóknak politikai törekvései. A Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát 1939 elejétől 1944. március 19-ig teljhatalommal irányító Sombor-Schweinitzer József és szűkebb kollegiális köre osztotta a belügyminiszter Keresztes-Fischer Ferenc konzervatív nézetét, ami abban is megnyilvánult, hogy a szélsőjobb ellen fellépő detektívek az angolszász hatalmakkal folytatott titkos fegyverszüneti tárgyalások háttér munkájából is aktívan kivették a részüket.²⁰ Ezzel szemben a csendőrség vezetői között szép számmal voltak olyan parancsnokok, akik a szélsőjobboldali és nyilas meggyőződésükkel egyetemben a német háborús sikerek bűvkörében éltek. Ezek a parancsnokok a nyomozásaik során többször hangot adtak a totális baloldallel szembeni elhárítás kizárólagosságának, és nyíltan hirdették, a szociáldemokrata és más baloldali szervezetek felszámolásának szükségességét. Kibárány, csak a vezérkar főnökének akaratát szem előtt tartó, szélsőjobboldali magatartásuk kiváltotta a konzervatív kormányzati körök ellenkezését, mely nem egy vezető beosztású csendőrségi parancsnok leváltásához vezetett.²¹ A kommunistaellenes nyomozások háttérében folyó küzdelem rávilágított a második világháború alatt lezajlott angolszász orientáltságú jobboldal és a németbarát szélsőjobb párharcára, aminek végső soron a hatalom megtartása vagy megragadása volt a tétje.

A politikai rendészeti osztály és a csendőrségi központ közötti ellentétek a nyomozási módszerek alkalmazásánál is előbukkantak. Ez nemcsak azt jelentette, hogy a rendőrök a „finomabb” módszereket (kommunista vonalak korlátozott felszámolása, egyes aktivisták operatív érdekből történő szabadlábon hagyása, stb.) részesítették előnyben, illetve a detektívek figyelő, megelőző és felfedező szolgálatára helyezték a hangsúlyt, hanem azt is, hogy nem értettek egyet a csendőrség vezetőinek totális baloldal elleni elképzeléseivel. A rendőrség politikai szervének vezetői az 1920–30-as évek alatt megelégedtek az illegális kommunista szervezetek időleges megbénításával, hiszen tudták, hogy a pártot kizárólag államrendészeti eszközökkel felszámolni nem lehet. Tevékenységük ezért arra irányult, hogy a kommunista szervezkedések tagjait leválasszák és elhatárolják a legálisan működő baloldali, szociáldemokrata egyesületekről.²²

Ezzel szemben a csendőrség vezetői valóságos tömegharcot vívtak a kommunistákkal és német (nemzetiszocialista) mintára a baloldal egészét érintő – a szociáldemokratákra és más mérsékelt baloldali pártokra is kiterjedő – felszámoló munkát igyekeztek meghonosítani. A tömeges előállítások, a megszálló egységekre jellemző kíméletlen intézkedések, a kegyetlen és durva kihallgatási módszerek (bár ez utóbbi a rendőrségnél is divatban volt) mind azt a célt szolgálták, hogy a politikai életből rendészeti eszközökkel a teljes, széles értelemben vett baloldalt kiszorítsák.²³ Ez utóbbi véleményt maximálisan osztották a katonai kémelhárító szervek németbarát vezetői is.²⁴

Az ellentétek kiküszöbölésének és az állam biztonságának hathatósabb védelme érdekében, a belügyminiszter 1942. július 1-jén létrehozta az Államvédelmi Központot (ÁVK)²⁵ A szerv feladatai közé tartozott a politikai nyomozások, a kémelhárítás, a nemzetvédelem és a közbiztonsági feladatok koordinálása. Az ÁVK nem volt önálló

nyomozó szerv, tevékenysége a különböző állambiztonsági szervek együttműködésének felügyeletére, a politikai nyomozások elvi irányítására terjedt ki. Vezetője, Ujszászy István vezérőrnagy a belügyminiszternek, a Honvéd Vezérkar főnökének, a honvédelmi miniszternek, valamint a kormányzó katonai irodájának és a miniszterelnöknek tartozott beszámolási kötelezettséggel. A konzervatív politikai elit a központ felállításával nemcsak az állambiztonság területén tapasztalható illetékeségi-hatásköri anomáliákat akarta megszüntetni, de a saját hatáskörébe kívánta vonni az egyre inkább a katonai szervezetek és a németbarát tiszteteknek kiszolgáltatott különböző állambiztonsági területek irányítását is. Ez azonban csak részben sikerült, mivel az ÁVK alá tartozó „vonalakon” a szerv létrehozását előirányzó tervezet²⁶ érintetlenül hagyta a korábbi munkarendet. Eszerint a szélsőjobboldal elleni nyomozásokat továbbra is a rendőrség, a baloldal elleni felderítéseket, pedig általában a csendőrség végezte. Ugyanígy a kémelhárítás és a nemzetvédelem területén a vezérkar főnökének 2. osztálya is megőrizte befolyását. Az egyes állambiztonsági szervek saját hatáskörben végezték bizalmas felderítéseiket, azonban a megszerzett információkat kötelesek voltak a központba beküldeni. Az ÁVK-ban az adatokat kiértékelték, majd a megfelelő bizonyítékok birtokában a központ parancsnoka, illetve helyettese előterjesztést tett a nyílt nyomozás elrendelésére a belügyminiszternek és a vezérkar főnökének. A nyílt nyomozás vezetőit az ÁVK jelölte ki, az egyes állambiztonsági vonalakért felelős rendőrségi vagy csendőrségi összekötők közül. A központ jobboldali ügyekért felelős összekötői rendőrök, a „baloldaliakra dolgozók”, pedig csendőrök voltak.²⁷

Az ÁVK felállítása valójában kísérlet volt a németbarát tisztetek és a szélsőjobb visszaszorítására, a politikai rendészet konzervatív centralizációjára. A kezdeményezés azért nem járt a belbiztonsági elképzeléseket tekintve számottevő eredménnyel, mert az állambiztonsági apparátusban nagy számban jelen lévő szélsőjobboldali és németbarát tisztetek részben elszabotálták, vagy éppen a német birodalmi hírszerzés számára kiszivárogtatták a vezetés szándékait.²⁸ Másrészt viszont a konzervatív állambiztonság vezetői sem bíztak az ÁVK-ban. Keresztes-Fischer Ferenc saját hírcsatornát tartott fenn bizalmasa, Sombor-Schweinitzer József vezette politikai osztállyal, megnehezítve ezzel az amúgy lojális Ujszászy István és helyettese, Kudar Lajos csendőr alezredes törekvéseit.²⁹ E kaotikus állapotot a szélsőjobboldali katonai és csendőrtisztetek nem egy alkalommal a saját hasznukra tudták fordítani.³⁰ A konzervatív belügyi vezetés erőit gyengítette továbbá, hogy az 1941 végén létrehozott Honvéd Vezérkar főnökének bírósága egy kézben egyesítette a hűtlenségi ügyekben eljáró nyomozásokat, a vádemelést és a statáriális, megtorló jellegű politikai bíraskodást.³¹ A háborús érdekeket – ami feltételezte a német győzelmet – szem előtt tartó katonai vezetés között mindez tovább erősítette a németeket a végsőkig kiszolgáló militarista szélsőjobboldal túlsúlyát.

Egy dologban azonban teljes összhang uralkodott a konzervatív politikai vezetés és annak szélsőjobboldali ellenzéke között. A Szovjetunió elleni háború háttérjének biztosítása érdekében különösen fontossá vált kommunistaellenes felderítőmunkát a lehető legszélesebb, katonai, csendőri és rendőri eszközökkel igyekeztek véghez vinni.

*

A fogságban írt önvallomás műfajából következően a Wayand által leírtakat a jelen visszaemlékezés kapcsán is erős forráskritika tárgyává kell tennünk.³² Néhány bizonyíthatóan téves, hamis állítást igyekeztem a jegyzetben megcáfolni, illetve jeleztem, ha a megrendelők – Péter Gábor vezette Politikai Rendészeti Osztály (PRO) – igényének megfelelő válaszok megkonstruálására került sor. Mindez azonban nem lehet akadály annak, hogy a detektívfelügyelő „esemény-közeli” látásmódján keresztül olyan adatokhoz jussunk, amelyek révén az ország második világháború alatti történelme árnyaltabb képet kaphat.

Dokumentum

Részlet Wayand Tibornak a horthysta politikai rendőrségi munkájáról szóló vallomásából, 1946. március

„[...] 1940 tavaszán parancsot kaptam Sombortól³³, hogy csoportommal együtt jelentkezzem a Hadik laktanyában Hajnácskőy csendőr alezredesnél. Hajnácskőynél csoportommal együtt jelentkeztem, aki levitt bennünket az osztályvezetőjéhez, Szentpétery³⁴ vezérkari századoshoz. Itt, hol az osztályvezető, hol Hajnácskőy beszélt hozzánk. Közölték velünk, hogy vezénylésünk tartama alatt, mint katonai személyek bíraltatunk el. Elvégzendő munkáról, a munka alatt tapasztaltakról és látottakról még hivatali előjáróinknak sem tehetünk jelentést vagy említést. Majd Hajnácskőy felvitt bennünket saját szobájába, s csak ott közölte velünk, hogy miről van szó. Mint mondotta a „Def-osztály”³⁵ egy az egész ország területére kiterjedő, külföldi kapcsolatokkal és moszkvai pénzforrással rendelkező kommunista szervezkedést derített fel. Néhány ember már őrizetükben van, a nyílt nyomozás már megkezdődött, s annak színhelye Soroksár.³⁶ De miután több más ember előállítása várható, Soroksár pedig nem alkalmas a nyílt nyomozás lefolytatására, ezért ő más munkahely után nézett. Alagot alkalmasnak látja, s ezért az előállításokat oda kéri eszközölni. Egyidejűleg utasítást adott, hogy Kulich Gyulát³⁷, az OIB³⁸ tagját másnap állítsuk elő a Hadik kaszárnába. A parancshoz híven másnap Kulichot előállítottuk a def-hez, ahol Hajnácskőy jelenlétünkben csak pár kérdést intézett hozzám arra vonatkozóan, hogy mikor, hol járt külföldön, s kinek a hívására vagy utasítására ment ki. Kulich akkor még tagadásban volt, Hajnácskőy nem is faggatta tovább, zárkába vitette. Majd nekünk további utasításokat adott újabb előállításokra, de azokat már Alagra kellett kivinnünk. A továbbiakban Hajnácskőyvel rendszeresen nem érintkeztünk, csak ha Alagon meglátogatta az ott dolgozó különítményét. 8 vagy 10 előállítást eszközöltünk, kiknek listáját még Hajnácskőytől kaptuk meg. Az esti órákban értünk Alagra az őrizeteseikkel, kiket a csendőrőrsön átadtunk Juhász István³⁹ csendőr tiszthelyettesnek. Itt ismerkedtem meg Juhász Istvánnal. Másnap itt találkoztam először Árbócz őrnaggyal⁴⁰ és Német⁴¹ csendőr századossal, akik szintén a nyílt nyomozáshoz voltak vezényelve 10–15 csendőrnyomozóval együtt, köztük Dede Mártonnal⁴².

Úgy emlékszem, hogy az első megbeszélésre kijött Hajnácskőy is. Itt közölték velünk (lehet, hogy csak velem, mert a többiek előállításban voltak kint), hogy a nyomozásra vezényelt detektívek munkája a szükségképp felmerülő előállítások eszközölése, házkutatások tartása, lakások őrzése, s a felmerülő felderítő munka végzése lesz. A kihallgatásokat és a jegyzőkönyvvezetéseket a csendőrnyomozók a def-ügynökökkel⁴³ együtt fogják végezni. A munkakörök a továbbiakban így is alakultak ki. Én naponta kaptam meg, eleinte Árbócz őrnagytól, aki állandóan kint tartózkodott Alagon, az előállítandók jegyzékét, s felhívta figyelmemet, hogy a házkutatások alkalmával, kinél főként mit keressünk. Később már Juhász István állította össze az előállítandók listáját, s ő adta meg a szükséges adatokat is. A detektívek az előállítások eszközölése után megkapták az újabb előállítandók neveit, s aznapi egyéb munkájukat, s ezzel mentem vissza a városba. Az előállításokat, amennyiben azokat Árbócz vagy Juhász nem jelezte sürgősnek, rendszerint az esti órákba eszközöltük, s ilyenkor a főkapitányság politikai osztályára, ahonnan másnap délelőtt tolonckocsin vittük ki Alagra. Én magam is részt vettem az előállításokon. Így emlékszem, én állítottam elő és tartottam házkutatást, Eisenberger Benőnél⁴⁴ és feleségénél, Simon Jolánnál.⁴⁵ Én mentem ki több csendőrnyomozóval és def-ügynökkel Schönherz Zoltánnak⁴⁶ a Mexikói úton lévő lakására is. Schönherz kevéssel előbb elment hazulról, mert hírt kapott kapcsolatainak lebukásáról, s illegalitásba ment. Csak a feleségét és kis gyermekét találtuk a lakásban. A házkutatásnál különösebb anyag nem került elő. Csupán külön-külön csomagolva kisebb-nagyobb pénzt találtunk. Előkerült egy József körúti ügyvéd elismerése

[elismervénye] is, amelyben az ügyvéd nyugtázza Schönherz Zoltán által nála letétbe helyezett nagyobb összeget (talán 600 pengőt). Az előállításnál a def-ügynök volt az intézkedő. Ő a lakáson hagyta a külön csomagolt pénzeket és az ügyvédi elismervényt, melyekről csupán feljegyzést írt magának. A lakás őrzésére senkit nem hagyott vissza, s intézkedett, hogy menjünk vissza Alagra. Másnap⁷ vagy harmadnap utasítást kaptam, hogy Schönherznét állítsam elő. Schönherznének azonban egy kis-gyermeke is volt (talán 1 éves⁷ vagy 1 1 éves), ezért annak elhelyezéséről kellett előbb gondoskodnom. Kérdésemre Schönherzné kijelentette, hogy Óbudán rokonai⁷ vagy talán csak jó ismerősei laknak, akik bizonyára vállalják gyermekének gondozását addig, amíg Kassán lakó szülei érte nem jönnek. Schönherznét gyermekével együtt saját autómon Óbudára vittem, ott a gyermeket valóban el is vállalták. Ezek után Schönherznét előállítottam. Schönherz lakásán ez alkalommal megállapítottam, hogy az előző, s a mostani eljárásom közötti időben ott megfordult Salamon Dávid⁴⁷ is, és Schönherznétől értesült, hogy ott már házkutatás volt, s az urát keresik. Ezen megállapításom után intézkedtek a csendőrök, hogy Schönherz lakásán figyelő szolgálatot állítsunk be.

Mi, detektívek a nyomozás anyagáról csak annyiban voltunk tájékoztatva, amennyiben azt a kiosztott, s elvégzendő munka megkívánta. A kihallgatásoknál részt nem vettünk, azokat kizárólag a csendőrnnyomozók végezték. Később ugyan maguk mellé vették Tényi Mátyás⁴⁸ kollégámat, de csak rövidebb ideig, mert aztán hamarosan Munkácsra küldték, hogy az ott nyomozó def-különítmény és a munkácsi rendőrség között, mint összekötő működjék. Tudom, hogy Alagon két helyen eszközölték a kihallgatásokat. Az egyik az őrs pincéje volt, itt irányított Juhász István, a másik a községháza, itt Dede Márton volt az intézkedő. Tudom, hogy mindkét helyen verték az őrizeteket. Tényi közléséből tudom, hogy az őrs pincéjében (itt én egyetlen esetben sem voltam lent), gumibottal a talpukat, tenyereket, s némelyiknél a heréket ütötték. A községházán magam is láttam, hogy főként Dede verte az embereket. Itt, azonban már enyhébb formában verték az embereket. Én magam csak azt láttam, hogy Dede egyik-másik vallani nem akaró előállított tenyerét üti gumibottal. Igaz, hogy rendszerint nappali órákban jártam ott, amikor a községházán hivatalos órák voltak, s a felek is megfordultak az épületben. Az esti és éjjeli órákban, hogy mi történt a munkahelyeken – nem tudom. A csendőrnnyomozók ugyanis kint laktak Alagon, rendszerint akkor eszközölték a kihallgatásokat, amikor detektívet nem láttak. Véleményem szerint munkájuk közben azért nem láttak szívesen detektívet, mert nyilván utasítást kaptak erre, nehogy a detektívek hallva egyes vallomásokat, az egész nyomozás anyagáról tájékozódhassanak. Azt sem látták szívesen, ha egyik-másik detektív olyan szobába lépett be, ahol már jegyzőkönyveztek az őrizetessel. Magam tapasztaltam, hogy ily alkalmakkor abbahagyták a munkát, mintha pihenőt tartottak volna, s mindaddig tartott ez a pihenő, még én a szobában tartózkodtam. Természetes, hogy ilyen körülmények között nem kíváncsiskodtam, s attól intettem detektívjeimet is. Szigorúan a reánk bízott, a nekünk kiosztott munkát végeztük, az őrizetekkel előállításukon kívül egyáltalán nem foglalkoztunk.

Dr. Sombornak jelentettem, hogy Tényi Mátyást a csendőrök Munkácsra küldték, mert ott is dolgozik egy nyomozó-különítmény. Sombor azt mondta nekem, hogy tud róla, kapott hírt az ottani def-munkáról. Utasított, hogy én magam is menjek le (keressek rá ürügyet), s nézzem meg, mi folyik ott. Én, amikor Budapesten az előállítások és egyéb, a városbani munkák már csökkenőben voltak, Árbócz őrnagy engedélyével leutaztam Munkácsra. Pár nappal előbb⁷ vagy utóbb Árbócz is leutazott, ott találkoztam is vele. A munkácsi def-különítmény munkáját Ági⁴⁹ csendőr őrnagy irányította, az előállítottakkal főként Lovászi⁵⁰ csendőr tiszthelyettes foglalkozott. Hozzá futottak be az egyes előállítottak vallomásai, ő tudta, kinek, miről kell vallania. Ottlétem alkalmával éppen az egyik vezető kommunista funkcionáriussal foglalkozott (Micunak nevezte, tudom, hogy ügyvédjelölt volt).⁵¹ Ha jól emlékszem, Schönherz Budapestről Munkácsra szökött, s itt

ez a Micu segédkezett elrejtésében. Lovászi ezért faggatta. Micu azonban a kérdésekre teljesen értelmetlen válaszokat adott (teljes mértékben alkalmazkodott, illetve követte a konspiráció ide vonatkozó utasításait). Viselkedése felbőszítette Lovászit, s a vele együtt dolgozó csendőrnymozókat, s megkezdték a „talpalást”, majd gumibottal a tenyereit verték. Amikor pedig Micu viselkedése változatlan maradt, egy hatalmas, téglákkal teli rakott hátizsákot (legalább 55–60 kg) akasztottak a vállára, s így megterhelve körbe sétáltatták hosszú ideig, körbe-körbe biztatták a vallomástételre. Úgy tudom, hogy Micutól sem akkor, sem később érdemleges vallomástételt elérni nem tudtak, Schönherz nem került elő. Talán két napot töltöttem Munkácson. Innen gépkocsin Ághy és Árbócz őrnagyok társaságában Beregszászra utaztunk, mert itt is dolgozott egy def-különítmény. Itt összekötőként, ha jól emlékszem, Barsi Géza⁵² detektív volt beosztva. Itt a Munkácsihoz hasonló módon folyta a nyomozás. Én magam ugyan nem láttam, de a detektív jelentette.

Visszatérve utamról, jelentettem Sombornak a tapasztaltakat. Sombor figyelmeztetett: „Vigyázz, hogy az embereid ne vegyenek részt az ilyen munkában!” Megnyugodott, amikor jelentettem, hogy a detektívek főként a külső nyomozati munkát végzik. Késő nyár lett, mire a nyomozást befejeztük.⁵³ A vége felé kezdtük újból keresni a szökésben lévő személyeket Juhász Istvánnal együtt kerestük itt Budapesten Salamon Dávidot. Megállapítottuk, hogy egy nővére lakott valahol az Örömvölgy utcában. Felkerestük a nővérét, tőle megtudtuk, hogy Salamon Dávid valóban ott lakott, de pár héttel ezelőtt minden előzetes bejelentés nélkül elmaradt, ruháit is visszahagyta, s azóta ott nem mutatkozott. Házkutatást tartottunk. Egyik ruhájának zsebében találtunk egy írott konspirációs utasítást, de semmi olyan nyom nem került elő, amiből további keresésére indulhattunk volna. Így az alagi nyomozás a két főszemély (Schönherz Zoltán és Salamon Dávid) kézrekerítése nélkül fejeződött be.

A nyomozás befejezésével a def a már lejegyzőkönyvezett előállítottakat, illetve gyanúsítottakat a jegyzőkönyvek kíséretében átadta a rendőrség politikai osztályának, hogy azok a rendőrség bűnügyi osztályán keresztül kerüljenek az ügyészségre. Amikor Kulich Gyula hozzánk került, behívtam menyasszonyát (Guszt), akit Kulich jelenlétében igyekeztem rábeszélni, hogy a jövőben a rendőrség részére dolgozzék. Guszt ugyanis a nyomozás folyamán bekerült Alagra, mert a konspirációs írások gépelésénél segédkezett, de később a csendőrök elbocsátották, s pusztán rendőri felügyelet alá helyezését kérték. Guszt esetleges felhasználásánál, az az elgondolás vezetett, hogy Kulich Gyulát a párt amúgy is ejteni fogja, mert vallomása következtében a csendőrök az egész konspiráció szervezetét felderített[ék], és csaknem egészen felgöngyölített[ék]. Nincs értelme tehát, hogy mennyasszonya további veréseknek tegye ki magát azzal, hogy a jövőben a párt fel fogja használni. Kulich rábeszélésemre nem szólt semmit, Guszt, bár nem utasított el, láttam rajta, hogy céltalan az erőlködésem. Később, amikor az Államrendészeti Osztály⁵⁴ az ellenőrizendő rendőri felügyeleteselek aktái között Guszt aktáját is leküldte hozzám, őt is behívtam, s futó célzást tettem korábbi ajánlatomra. Ismét kitérő választ kaptam, ezért tovább nem erőszakoltam a dolgot. Amikor pedig az alagi nyomozás végleg befejeződött, Hajnácskó az ügyben dolgozó detektíveket felhívta magához a Hadikba, bevitt ismét az osztályvezetőhöz⁵⁵, aki megköszönte munkánkat, jelezve, hogy kitüntetésre fog bennünket előterjeszteni. Az előterjesztés eredménye, lett, hogy én belügyminiszteri, a többi kollégám pedig, főkapitányi elismerésben részesültünk.⁵⁶

Megkezdődött hát az együttműködés a rendőrség és a csendőrség között. Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy most már, ha lehetett, még erőszakosabban, egészen nyíltan dolgozott a csendőrség a rendőri területeken. Gyakrabban jöttek a csendőrségi megkeresések, avagy a felsőbb hatóságoktól leküldött csendőri jelentések, hogy az egyes budapesti kerületi szociáldemokrata szervek[ben], vagy szakszervezetekben dolgozó

bizalmi emberük jelentése szerint nyílt, vagy burkolt kommunista szervezkedés folyik, avagy egyik-másik szociáldemokrata vezető izgató beszédeket tartott. Alapul szolgált e jelentéseknek az a körülmény, hogy a szociáldemokrata párt a korábban bolsi magatartásuk miatt kizártakat sorra veszi vissza. Sem Sombor, de magam sem sokat törődtem a csendőri bizalmi emberek véleményével, mert amúgy is csak akkor jártunk el a törvénysértőkkel szemben, ha cselekményük az állami és társadalmi rendet komolyan veszélyeztette. Sehogysem tudták megbocsátani Sombornak, hogy nem segíti őket a „bolsevizmus melegágyának” nevezett szociáldemokrata párt feloszlátásában.

1940 őszén Erdély visszacsatolása foglalkoztatta a rendőrséget. A kormányzó két ízben is ellátogatott Erdélybe, mely útjain én ismét személybiztonsági szolgálatot teljesítettem. Időközben, még az alagi nyomozások idején, Sombor csoportomat néhány fővel szaporította, hogy a hivatalban felgyülemllett rendes aktamunkát elvégezhessek. Emlékezetem szerint minden különösebb esemény nélkül zajlott le az 1940-es [év vége] és az 1941-es év eleje. Később tavasszal a def újabb, nagy nyílt nyomozást kezdeményezett, Erdély területén Kolozsvár, illetőleg Szamosfalva székhellyel.⁵⁷ E nyomozáshoz a főkapitányság politikai osztályáról csupán egy detektívet kért[ek], mint összekötőt. Én Temesi Bélát, helyettesemet küldtem le.

Temesi jelentéseiből ismerem az erdélyi nyomozás anyagát. Megjegyzem, Temesi is csak hézagosan volt tájékozódva, mert ő ott is főként az előállításokat eszközölte, s végezte a városi nyomozó munkát is. Az előállítottakkal ő nem foglalkozott. A nyomozás irányítói itt is Árbócz őrnagy, Németh százados és Juhász István csendőr tiszthelyettes voltak.

Sombor ide is leküldött, hogy nézzem meg, mi folyik Szamosfalván. Temesit előre értesítve, leutaztam Kolozsvárra. Úgy emlékszem, a kora délutáni órákban érkeztem meg. Temesi a Kolozsvári pályaudvaron várt. Itt jelentette, hogy aznap reggel állított elő Szamosfalvára egy embert, aki az első kihallgatás közben, előállítás után egy órával meghalt. Nem tudja, mi történt, mert a kihallgatásnál nem volt jelen. Másnap Temesivel együtt kimentem Szamosfalvára, ahol Dede Márton és a kolozsvári csendőrnnyomozó alosztálynál szolgálatot teljesítő Juhász nevű csendőr törzsőrmester mutatták meg az előző nap meghalt embert. Állították, hogy nem bántalmazás okozta a halált. Teljesen felöltözve, kalappal a fején, ülő helyzetben láttam a hullát, felületesen, hozzá nem nyúlva vizsgáltam, néztem. Semmi olyan különös nyomot nem észleltem, amiből arra lehetett volna következtetni, hogy a halál, verés következtében állott be.

Árbócz és Juhász csak nagyjából tájékoztattak a nyomozás addigi eredményéről. Elmondották, hogy Erdély visszacsatolása után az ottani kommunisták egy része nem óhajtotta felvenni a KMP-vel a kapcsolatot, míg a másik része sürgette a kapcsolat felvételét. Az ellentétek kiküszöbölése végett úgy határoztak, hogy bizottságot küldenek ki Moszkvába, s onnan kérnek utasítást. A bizottság ki is utazott, időközben az anyaországi központ azonban jelentkezett a kapcsolat felvétele végett. Minden jel arra mutatott, hogy Schönherz Zoltán maga puhatolózott, illetve iparkodott a kapcsolatot létrehozni, ami sikerült is neki.

Az erdélyi nyomozás akkori stádiumában már elfogtak több vezetőt, így Kohn Hillelt,⁵⁸ de már akkor is keresték Hován Ilonát és Szirmai Istvánt.⁵⁹ Pár napot időztem csak Kolozsváron, ahonnan visszatérve a tapasztalatokról jelentést tettem Sombornak. Ez azt hiszem, közvetlenül az oroszok elleni hadbalépésünk előtt történt.

Az 1941. évi árumintavásáron a Szovjet [sic!] is nagy pavilonnal állított ki. A kormányzó is nagy érdeklődéssel tekintette meg a szovjet pavilont. A nagyközönség érdeklődése azonban minden érdeklődésen felül volt. Hosszú sorok, tömegek állottak sorban, hogy a bejutást kívárvák. Feltűnő hosszú sora volt azoknak, akik az emlékkönyvbe óhajtottak

írni. Én csaknem az egész csoportomat figyelő szolgálatra vezényeltem a szovjet pavilonhoz, hogy az ott tolongók között a keresett személyeket felismerve előállítsák, másrészt, hogy az esetleg ott tüntetésre készülők – magunkat felismertetve – szándékuktól eltérítsük. A figyelő detektívek jelentették, hogy igen sokan politikai nyilatkozatokat írnak be az emlékkönyvbe. Egyik-másik detektív ügyetlenül végezte figyelő szolgálatát, mert az emlékkönyv kezelésével megbízott szovjet tisztviselő észrevette, s nyilván detektívet sejtve benne, tiltakozott az emlékkönyvbe írók molesztálása ellen, s diplomáciai botránnyal fenyegetőzött. Foglalkoztatott a gondolat, hogy az emlékkönyveket valahogyan megszerezsem, de be kellett látnom, hogy az lehetetlen, mert záráskor minden-~~nap~~ a követségre szállították.

Oroszországgal való hadba lépésünket követően, dr. Sombor utasított, hogy valamennyi régebbi bizalmi emberünket kerestessen meg, s őket további szolgálattételre szólítsam fel. Ekkor kerestettem fel és hívtam be Demény Pált hivatalomba, Stolte Istvánt, s több jelentéktelenebb volt besúgót is. A detektívek csak elvéve találták meg embereinket, mert azok vagy katonai szolgálatban állottak, vagy munkaszolgálatosok voltak, vagy egyéb ok miatt nem lehetett őket megtalálni. Bizonyos, hogy Demény és Stolte jelentkezett, s a továbbiakban, bizalmas szolgálatunkban állottak. Sombor, úgy Demény, mint Stolte részére 50-50 pengő bizalmi költséget állapított meg, mely összeget Stolte elfogadta, Demény azonban, hivatkozva rendezett anyagi viszonyaira, a felajánlott összegről mindenkorra lemondott. Csoportvezetői megbízásom óta ez volt az első eset, hogy bizalmi emberek beszerzése céljából pénzt kaptam. Sombor ekkor havi 1.000 pengőt helyezett kilátásba a bizalmi szervezet kiépítésére, de ez az ígért összeg leolvadt havi 110 pengőre. Így a bizalmi szervezet kiépítése elmaradt.⁶⁰

Sombortól utasítást kaptam, hogy a már korábban elkészített internálandók névsorát vizsgáljam át, készítsem el a végleges névsort,⁶¹ s aztán mielőtt az előállításokat megkezdendők, – neki mutassam be. A névsort elkészítettem, de időközben a def leküldött egy névsort, kérve, hogy az abban szereplőket internálási eljárás alá vonjuk. Ez a névsor jóval bővebb volt, mint amit én készítettem. Szerepelt a névsorban egyik-másik régebbi bizalmi emberünk is, és olyanok, kiket mi nem internáltunk volna. Így szerepelt benne Blau Ella is, egyik bizalmi emberünk felesége. Őt is internálnunk kellett, s csak utólag, sok utánjárás után tudtuk egyik-másik internáltat (kiknek internálása egyébként indokolatlan volt) szabadon bocsátani.

Ekkor jelentkezett hivatalomban Jolsvai Vilmos is, és kért, hogy a várható preventív intézkedésekkel kapcsolatban őt ne internáltassam. Jolsvait eredetileg sem volt szándékom internáltatni, őt az én általam készített listára fel sem vettem, s mert a def listáján nem szerepelt (a csendőrök nyilván nem tudtak róla), kérését könnyen tudtam teljesíteni. Szándékom volt ugyanis Jolsvait rábírn arra, hogy részünkre valamelyes adatokat szolgáltatson. Tudtam – ismertem jellemét – , hogy besúgói szerepre őt rábírn soha nem fogom tudni, de reméltem, hogy a vele folytatandó beszélgetések során valamelyes támpontokhoz hozzájuthatok. Ezért megígértem, hogy nem internáltatom, ezzel szemben csupán arra kértem, hogy engem gyakrabban keressen fel. Jolsvai ezt meg is ígérte, ennek dacára engem önszántából soha fel nem keresett, s amikor vagy két ízben én bekértem magamhoz, s tőle egyet-mást kérdezgettem, a felelet alól kitért azzal az indoklással, hogy a munkástársai őt kerülik, besúgónak tartják, mert a rendőrség, dacára korábbi szerepének, nem internáltatta. Láttam rajta, hogy nem mond igazat, láttam, mennyire kínos reá nézve igyekeztem – nem erőszakoltam tovább a dolgot, s békén hagytam. Nem is találkoztam vele csak az 1942-es, Andrassy úti laktanyában lefolytatott nyomozás során.

Úgy emlékszem, ebben az időben kezdtem figyelni az újpesti Rezi Károly-féle frakcióra.⁶² Erre egyébként az Újpesten dolgozó bizalmi emberünk, Benisz⁶³ is felhívta a

figyelmemet. Az ő általa szolgáltatott adatok alapján állítottam össze a frakció részleges listáját is. Benisz egy alkalommal jelentette, hogy a frakciónak van egy apparátusa elrejtve. Rejtekhelyéről most akarják elvinni, hogy azt alkalmas helyen üzembe állítsák. Pár nappal később Benisz jelentette az apparátus rejtekhelyét, s a pontos időt, amikor azt onnan tovább viszik. Én detektíveket küldtem ki figyelésre, hogy állapítsák meg, ki és hová viszi az apparátust.

A kiküldött detektívek látták, hogy a becsomagolt apparátust egy magas fiatalember kihozta a házból, ahol az eddig rejtve volt, s azt vállára véve Rákospalota irányába viszi. Követték egy darabig, de az apparátust vivőt elvesztették, s így dolguk végezetlen, eredménytelenül tértek vissza. Az apparátus nem is került elő, csak az 1942-es nyomozás során, amikor azt, ha jól emlékszem, Bugárnál⁶⁴ találták meg. Megállapítható volt, hogy az apparátus nem működött (Bugár talán az apparátus miatt ugrott le 1942-ben a főkapitányság III. emeletéről).

Benisz jelentette azt is, hogy az újpesti munkásotthonban a kommunisták egy, a fennálló állami és társadalmi rend ellen izgató színdarab előadására készülnek. A kapott adatok alapján kimentünk az újpesti munkásotthonba, s ott a kiosztott szerepek tanulmányozásán értük tetten a társaságot. Ott találtuk Grünwald Lászlónét, Bárd Árminékat⁶⁵, s még több, általunk ismert személyt. Valamennyiüket előállítottuk a főkapitányságra, ahonnan később az ügyészségre kerültek. Úgy emlékszem, hogy a nyomozás során megállapítást nyert, hogy az otthon gondnoka (talán Báron) tudtával és engedélyével akarták a színdarabot az otthonban előadni. A gondnok ellen is megindult az eljárás – nem tudom, milyen eredménnyel.

Grünwald Lászlónétól kérdeztem, hogy hol van a férje. Azt mondta, hogy nem tud róla semmit, mert ő már régebben illegalitásba ment, s azóta nem jelentkezett. Ez időtől kezdve kerestem Grünwald Lászlót⁶⁶ – nem sok eredménnyel. Időnként figyelttem a Grünwaldnak Rákospalotán lakó sógorát, illetve annak lakását, majd a Kispesten lakó édesanyjának lakását, de Grünwald László sem itt, sem ott nem mutatkozott. Hírt kaptam arról is (nem tudom, honnan, lehet, hogy egyik előállított kihallgatásakor beszélt erről), hogy Grünwald László Rezi Károlynéval szokott találkozni az Aréna és a Lehel út sarkán. A kapcsolatra vonatkozólag az volt a hírem, hogy az nem konspiratív jellegű, hanem baráti, esetleg meghittebb viszony. Hosszabb időn át figyelttem Rezi Károlynét is, de a figyelő detektívek jelentései szerint Grünwald és Reziné nem találkoztak. Grünwald László szerepére vonatkozólag nem voltak adataim, de tudtam, ha ő illegalitásba vonult, akkor komoly szerephez jutott. Ezért kerestem már akkor őt.

1942. március 15.-ikének ünneplésére a szocdem párt is erősen készülődött. A *Népszava* erősen propagálta az ünnepet, s felhívta a párt tagjait, hogy minél nagyobb számban jelenjenek meg a Petőfi szobornál rendezendő ünnepségen. Hasonló propaganda folyt a Kisgazda pártban is. Talán Bajcsy-Zsilinszkyék kezdeményezték a Petőfi emléklapett viselését is.

Az ünnepséget közvetlenül megelőző napokban Sombor hírt kapott arról, hogy a kommunisták az ünnepséget nagyobb arányú tüntetésre akarják kihasználni. Tüntetni készülnek ugyanis a németek és a háború ellen.

Sombor az adatok birtokában magához kérte a szocdem párt egyes vezetőit, közölte velük híreit, s kérte a pártot, hogy az ünnepségen ne szerepeljenek, tagjait a részvételtől tartsa távol. Úgy tudom, a *Népszava* be is jelentette, hogy a szocdem párt eláll az ünnepség tartásától, s felhívta tagjait, hogy ott ne jelenjenek meg. Ennek dacára nagy tömeg vonult fel a Petőfi-szoborhoz, ott tüntettek is, minek következtében tömegesen állították elő a rendőrök és detektívek a résztvevőket. Az ünnepség rendezésének körülményei nyomozás tárgyát nem képezték, így annak indítókáráról, a pártok közötti előzetes megbeszélésekről nem tudok.

1942. május 1-jén Újpesten egy trafikban cigarettavásárlás közben egy munkás külsejű férfi zsebéből egy röpirat esett a földre. A trafikosné észrevette, s amikor a férfi már kiment az üzletből, felvette, s olvasni kezdte a röplapot. Láta, hogy az kommunista jellegű. Ezért az üzletbe lépő egyik rendes vevőjét kérte, hogy a röplapot elvesztőjével

együtt adja át a rendőrnek. Bekerült a főkapitányságra a röplap is elvesztőjével együtt. Pető nevű újpesti lakos volt, aki a röplapot zsebéből kiejtette. Pető első kihallgatásai alkalmával tett zavaros és ellentmondó vallomásai nyomán nem tudtunk elindulni. Ezért azt ajánlottam Sombornak, hogy nézzük meg Rezi frakcióját. Azért ajánlottam ezt, mert egyrészt tudtam, hogy a frakció rendelkezik apparátussal, másrészt arra gondoltam, hogy a frakció tagjai között találhatunk KMP-funkcionáriust is. Sombor tudtával, most már az ő utasítására előállítottuk a Rezi-frakció nyilvántartott tagjait, köztük (úgy emlékszem) egy Hörömpöli (vagy ehhez hasonló) nevű egyént is. E címen talán 10–15 előállítást eszközöltünk. Bekerült a Rezi Károly és felesége, valamint Bugár is.

Az előállítottakat a II. és III. emeleti detektívszobákban őriztettem. Rezi Károly, még mielőtt vele valaki is foglalkozott volna, WC-re kérte magát. Az őt őriző rendőr egy II. emeleti WC-re kísért. Itt Rezi a világítódudvarra nyíló nyitott ablakon át kiugrott, s az udvar kövezetén halálra zúzta magát.

Sombor előterjesztésemre Rezinét elbocsátotta. Mielőtt Reziné elhagyta a főkapitányságot, én kérdezgettem Grünwald Lászlóval való kapcsolatáról. Közöltem vele, hogy tudomásom szerint a Lehel és Aréna út sarkán szokott találkozni vele. Reziné kijelentette, hogy ismeri jól Grünwaldot, elismerte, hogy találkozott is vele, de az pusztán véletlen eset volt. Tagadta, hogy Grünwalddal bárminő kapcsolatban állana. Ezután közöltem vele férje halálesetét, majd elbocsátottam.

Közbevetőleg megemlítem, hogy még a nyomozás megindulása előtt Demény Pál előzőleg Sombornál járt, s ott jelentette, hogy egy 6–8 oldalas illegális kommunista újság jelent meg, a *Szabad Nép. Rákosi Mátyás lapja*⁶⁷ címmel. Az újságot üzemének egyik alkalmazottja látta és olvasta egy Újpesten lakó, s felvidékről származó embernél (a nevét is közölte, de én már nem emlékszem arra). Ugyanakkor egy női nevet is jelentett Sombornak, mint aki a magántisztviselők szervezetének a tagja vesz részt az illegális mozgalomban. Sombor Demény bejelentéséről feljegyzést készített, de azt csak akkor adta át nekem, amikor Demény nekem is jelentette a fentieket, s én azokat közöltem Somborral, nem tudva, hogy ő már értesült a dologról. Demény bejelentésével egyidejűen arra kérte Sombort, s engem is, hogy ez ügyben egyelőre hivatalos eljárást ne indítsunk, mert az csak ronthatna az ügyön. Ő, amint továbbiakat megtud, jelenteni fogja. Sombor is, de magam is indokoltnak láttuk a kérést, s ezért a kapott adatokat nem tettük vizsgálat tárgyává. Demény ezen bejelentése vagy közvetlenül május 1-je előtt, vagy 1-jén, esetleg 2-án történhetett.⁶⁸

A nyomozás további folyamán valamelyik Rezi-frakció tagnál találtunk KMP-kapcsolatot, melyen tovább haladva eljutottunk az alacsony termetű, Magyar nevű vasmunkáshoz, kinek lakásán több példány *Szabad Nép* került elő.

Időközben a két rendőr által kísért Bugár a III. emeletről, a lépcsőházból a földszintre vetette le magát. Komolyabb baja azonban nem történt, mert a szűk lépcsőházi korlátokhoz ütődve a szabadesés törvénye nem érvényesülhetett, s így csak erősebb zúzódásokkal került kórházba.

Bugár ugrásának napját követő nap jelentkezett Sombornál a def két kiküldöttje, nevezetesen Fóthy⁶⁹ csendőr alezredes és dr. Bánki László⁷⁰ csendőr százados. Hajnácskóyt ugyanis még ezredesi kinevezése előtt a pécsi kerülethez helyezték, s a def-nél Fóty lett az utóda. Átvették Sombortól az ügy további nyomozását, kérve, hogy Sombor engem s még 6 detektívet vezényeljen a további nyomozáshoz.

Fóty alezredes utaltatta ki az Andrássy laktanya⁷¹ egyik épületrészét, ide költöztünk előállítottjainkkal együtt, s itt folyt tovább a munka. Itt ismét az alagi nyomozás során kialakult munkarendet követtük. A detektívek eleinte kizárólag az előállítási és házkutatási munkákat, felderítéseket s az egyéb külső, városi munkát végezték, a kihallgatásokat ismét kizárólag a csendőri személyek eszközölték. Később, a nyomozás vége felé már jegyzőkönyveztek is a detektívek a csendőrök által felvett vallomási

jegyzetekből.

Lassan kialakult a kép, hogy a KMP milyen széles területen, a legnagyobb csendben, úgyszólván sajtó nélkül, milyen hatalmas munkát végzett. Minden szocdem kerületi szervben, minden szakszervezetben kiépítette a maga támaszpontját. Baj volt azonban, hogy a szervezetben igen sokan ismerték egymást, s így rohamosan nőtt az előállítottak száma.

Itt megisméltődött az Alagon látott technikai nyomozás. Előfordultak súlyos bántalmazások is, úgyannyira, hogy Rózsa Ferenc⁷² a bántalmazások következtében meghalt. Hogy ki felelős Rózsa haláláért, nem tudnám megmondani, mert láttam, hogy felváltva többen is bántalmazták, de hogy kinek a munkája okozta közvetlen a halálát – nem tudom.⁷³ Sorra bekerült a KMP színe-java. A vezetők rendszerint utcai találkákról buktak le, a többieket hol munkahelyeikről, hogy lakásaikról állítottuk elő. Előkerült az illegális apparátus is, melyen a *Szabad Nép*-et sokszorosították. Előkerült egy ólombetűs nyomda rájája és préslemeze is. Az ólombetűk nem kerültek meg, azok a továbbiakban még foglalkoztattak bennünket.

Forgesz Júlia⁷⁴ vallomása alapján Rózsa Ferenc, a „Csipke” illegális nevű kicsi, törékeny asszonyka vallomása alapján Schönherz Zoltán, az apparátus kezelőjének vallomása alapján Schiller Marcell⁷⁵ kerültek be. Valamelyik előállított azt vallotta, hogy a spanyolországi nemzetközi brigád hazatért tagjai valamennyien szerepet kaptak az illegális mozgalomban. Megindult a hajsza utánuk. Először meg kellett állapítani, hogy kik jártak kint Spanyolországban, onnan kik tértek vissza. Úgy emlékszem, ezen a címen állították elő velünk a csendőrök Rajk Lászlót⁷⁶ és Tömpe Istvánt⁷⁷. Rajkot, úgy emlékszem, internálótáborból vittük az Andrásyba. Nem tudom, ki vallott a KMP legális propagandaszervéről, vagy ilyesmiről, mert a csendőrök ezen a címen vették elő Kállai Gyulát,⁷⁸ Kovay Lőrincet⁷⁹, s még pár íróembert, s kerestették dr. Földest (talán Ferenc).⁸⁰

Ennél a nyomozásnál sem voltunk teljesen tájékozottak. A csendőrök itt is bent laktak a kaszárnyában, éjjel-nappal bármikor foglalkozhattak az előállítottakkal. Velünk pusztán annyit közöltek, amennyit jónak láttak.

Itt megjegyezni kívánom, hogy a Demény által jelentett, Újpesten lakó felvidéki ember neve felmerült valamelyik előállított vallomásában. Előállítására én magam is kimentem, de már nem találtuk meg, mivel nevezett értesült a lebukásokról, s illegalitásba ment. Lakásán több, címére érkezett levelezőlapot találtunk, azokat magamhoz véve, az ügy irataihoz csatoltuk. Határozottan emlékszem, hogy az emberrel kapcsolatban a kaszárnya folyosóján Juhász Istvánnak mutattam a Sombortól kapott feljegyzéseket, jelezve, hogy az adatokat Demény Pál szolgáltatta a rendőrségnek. Közöltem Juhással a magántisztviselők szövetségéhez tartozó nő nevét is, akire vonatkozólag Demény tett nekünk jelentést. Nem emlékszem azonban arra, hogy ez a nő bekerült-e az Andrásyba, avagy hogy neve felmerült-e a nyomozás folyamán.

A csendőröknek szokásuk volt ily nagyobb nyomozásoknál az egyes alosztályoktól (minden hadtest székhelyén volt egy nyomozó alosztály) oktatási szempontból pár napra nyomozókat, de tiszteket is vezényelni. Volt eset, hogy több volt a nyomozó, mint az előállított. Határozottan emlékszem, hogy a miskolci alosztálytól egy őrnagy (ha jól emlékszem, Ferenczi Endre)⁸¹ jelent meg az Andrásy laktanyában, s magával hozott kipróbálásra egy villanyozómasinát, amit szerinte igen jól lehetett alkalmazni a vallatásoknál. Itt láttam először ilyen masinát üzemben, gondolom a csendőrök is (budapestiek) itt használták először. Ferenczi őrnagy csak pár napig maradt Budapesten, távozásakor magával vitte a villanyozógépet is.

Egy napon Juhász István azzal lepett meg engem, hogy adatai vannak arra vonatkozóan, hogy a KMP kiküldöttei hivatalosan tárgyaltak a szocdem párt egyik vezetőjével az egységfront létrehozása érdekében. Adatai szerint – mint mondotta – a tárgyalásokat a háttérből Rózsa Ferenc irányította, ő készített egy írásbeli memorandumot, melyet

megbízottai át is adtak a szocdemvezető-férfinak. Kérdésekre aztán elmondotta Juhász, hogy adatai szerint Schiller Marcell és Jolsvai Vilmos voltak Rózsa Ferenc kiküldöttei, ők tárgyaltak a *Népszava* szerkesztőségében Szakasits Árpáddal⁸², s Szakasitsnak adták át a Rózsa szerkesztette írásbeli memorandumot. Schiller Marcell már bent volt az Andrásyban, behozattam hát Jolsvai Vilmost is. Mindkettőjüket kihallgattuk (nem emlékszem, milyen sorrendben), s ők látva tájékozottságunkat, egybehangzóan beismerték, hogy megbízás alapján több ízben tárgyaltak Szakasits Árpáddal az egységfront létrehozása érdekében, annak írásbeli memorandumot is adtak át, de végleges megállapodásra még nem jutottak. Kérdésünkre, hogy miért őket választotta ki Rózsa e feladatra, nem tudtak kielégítő feleletet adni, csupán Jolsvai jegyzett annyit meg, hogy talán mert ő jól ismeri Szakasitsot. Őt szokta ugyanis megkérni, hogy költeményeit s kisebb cikkeit a *Népszavában* közöltesse le.

A késő délutáni órákban jutottunk az eredményre. Határozottan emlékszem, bent volt a laktanyában Fóty, Kudar⁸³ és Árbócz alezredek, valamint dr. Bánki csendőr százados. (Nyilván a nyomozók értesítették őket a különös fordulatról.) Fóty meghallgatta Juhász tájékoztató jelentését, majd kiadta a parancsot Szakasitsnak az Andrásy laktanyába való előállítására. Én tiltakoztam ez ellen. Kértem, hogy mielőtt előállítanánk Szakasitsot, tájékoztassuk a belügyminisztert, elvégre egy parlamenti képvisellel rendelkező párról van szó! Nagy vita keletkezett Fóty és köztem, míg végül is Kudar Lajos csendőr alezredes – aki a vitába eddig bele nem szólt – jött segítségemre, mondván: „Wayandnak igaza van.”, majd odafordult Fótyhoz és folytatta: „Elvégre a belügyminiszter neked is felettesed, természetes, hogy kell őt tájékoztatnod.” Fóty továbbra is ragaszkodott Szakasits azonnali előállításához, kijelentve, hogy ő a vezérkar főnökének nevében cselekszik. Végre is beleegyezett abba, hogy másnap reggel előzőleg a vezérkar főnökét, majd a belügyminisztert is fogja tájékoztatni a megállapításokról, s azok döntése szerint fogunk a továbbiakban cselekedni.

Én még aznap este kimerítő jelentést tettem Sombornak. Másnap a délelőtti órákban Fóty alezredes telefonon intézkedett. Utasítást adott nekem, hogy Szakasits Árpádot én állítsam elő a Hadik laktanyába, s ott a kirendelt százados hadbíró (Hegyaljai Boda) jelenlétében én hallgassam ki.

Az előállításra, a kihallgatásra velem jött Juhász István is. Dr. Boda szobájában történt Szakasits kihallgatása. Én az első kérdésekre kapott válaszokból láttam, hogy Szakasits tagadással próbálkozik, hogy megkíméljem a kínos vergődéstől, egyszerűen a dologra térve közöltem az általunk megállapított tényeket, Jolsvai és Schiller beismerő vallomásait. Szakasits azután beismerte Jolsvaiékkal történt tárgyalásait, s a memorandum átvételét. Tagadta azonban, hogy a tárgyalások anyagát, illetve a memorandumot pártvezetőségi ülés elé terjesztette volna. Csupán annyit ismert be, hogy az ügyről beszélgetett Mónus Illéssel⁸⁴ és Büchlerrel.⁸⁵ Intézkedtem, hogy Mónust és Büchlert a Hadikba állítsák elő. További kérdéseimre Szakasits előadta, hogy az írásbeli memorandumot szerkesztőségi íróasztalának jobb oldali fiókjában helyezte el, s annak most is ott kell lennie. Kérésemre Szakasits átadta íróasztalának kulcsát, s beleegyezett abba, hogy a memorandumért én kiküldjek, s azt a pontosan megjelölt fiókból kiemeljük. Cser István⁸⁶ és egy csendőrnemzetos ment ki a szerkesztőségbe azzal az utasítással, hogy a megjelölt fiókban keressék a memorandumot, de egyébként ne tartsanak ott házkutatást.

Ezek után Szakasits vallomását az azt végighallgató százados hadbíró jegyzőkönyvbe foglalta. A továbbiakban kihallgattam az időközben előállított Mónus Illést és Büchlert. Vallomásukban mindketten igazolták Szakasitsot, pártvezetőségi ülésen ezen ügygel nem foglalkoztak, velük is magánbeszélgetés formájában közölte a komm. párt törekvését. Úgy emlékszem, az írásbeli memorandumról Mónusék nem tudtak, legalábbis nem vallottak arról.

A késő délutáni órákban jött vissza a *Népszava* szerkesztőségéből Cser István, s

jelentette, hogy a kérdéses fiókban nem találta meg a memorandumot, ezért a többi fiókot is át kellett néznie. A memorandum végképp nem került elő, Cser azonban gyanús, illegális kapcsolatokat sejtető feljegyzéseket, iratokat talált a fiókban, s azokat átvizsgálásra behozta a Hadikba.

Átvizsgálva a jegyzeteket és iratokat, egy közjegyzői elismervényt találtunk, mely szerint a közjegyző igazolta, hogy Szakasits Árpád nála egy lezárt borítékot helyezett letétbe azzal a meghagyással, hogy a levél csakis Szakasits Árpádnak adható ki. Kérdésünkre, hogy mit tartalmaz a közjegyzőnél letétbe helyezett levél, Szakasits csak annyit mondott, hogy egy politikai elgondolásait a jövőt illetően. Bővebben még akkor sem nyilatkozott, mikor közöltük vele, hogy a levelet kiemeljük a közjegyzőtől. Gondoltunk természetesen arra is, hogy a keresett memorandum lesz a borítékban. Dr. Boda hadbíró százados végzésben lefoglalni rendelte a kérdéses levelet. Én a végzéssel jelentkeztem a közjegyzőnél, a levelet lefoglaltam, bevittem a Hadikba, s ott átadtam a hadbíróknak. Dr. Boda Szakasits jelenlétében nyitotta fel a levelet.

A levelet a volt budapesti angol követség egyik tanácsosa írta Stambulból [Isztambulból] Szakasitsnak. Magyar nyelven és írógépen készült a levél. Bevezetőben az író hivatkozott a még Budapesten megkezdett tárgyalásaira, melyeket a szocdem párttal folytatott, s most is mint szövetségesekhez fordul, amikor kéri, hogy a szövetséges viszonyt a párt most már tettekkal bizonyítsa is. Kihangsúlyozta a levélíró, hogy a háború befejezésével a szocdem pártra vár a hatalomátvétel, mert az emigráció csak másodsorban jöhet számításba. Kifejezetten szabotázscelemekenyeket sürgetett az író.

A levelet aznap este elolvasta dr. Boda, dr. Bánki, Juhász István, Cser István és én, valamint Árbócz alezredes. A továbbiakban mi nem foglalkoztunk az ügygel, mert a def azt saját hatáskörében maga nyomozta. Még az egységfronttárgyalások is lekerültek a napirendről. Szakasitsékát (Mónus és Büchler) a Hadikból bocsátották el, mi pedig Jolsvait engedjük szabadon (utasításra).

Tudom azonban, hogy a levelet a stambuli magyar konzul felesége (Mike bárónő)⁸⁷ hozta Stambulból, s adta át itt Szakasitsnak. Tudom azt is, hogy nemcsak Szakasits, de ilyenfajta levelet kapott Bethlen gróf, a *8 Órai Újság* szerkesztője. Bethlen a levelet Sombornak adta át. Tudom azt is, hogy ebben az ügyben hadbírórság vont felelősségre a főkonzul feleségét, s halálra ítélte. Kegyelemből a halálbüntetést életfogytiglani fegyházra változtatták át, de jó fél év múlva egyik detektív kollégám kísérte az elítéltet Stambulba.

A nyomozás tartama alatt áttanulmányoztam a *Szabad Nép* két számát, majd ismételten átnéztem az egyes közéleti előkelőségek által a címükre postán érkezett, s hivatalunkhoz beszolgáltatót röpiratokat. E röpiratokban a kommunista párt felhívja az összes pártokat, még az uralmon lévő kormánypártot is, hogy tekintsenek el minden olyan körülménytől, mely a pártokat egymástól különválasztja, fogjanak össze a közös ellenség, a németek ellen. A németek kiűzése és leverése után ráérnek a független, demokratikus Magyarországon rendezni a pártkülönbségeket.

Független, demokratikus Magyarországról ír és azért küzd a kommunista párt. Hihetetlen, elképzelhetetlen, hogy ez komoly szándék, komoly program legyen. Hosszasan beszélgettem e témáról Schönherz Zoltánnal. Ő is állította, hogy Oroszországnak semmi szándéka nincs Magyarország belügyeibe avatkozni, még kevésbé van Magyarországgal szemben hódító szándéka. Pusztán azt kívánja, hogy az egyébként „életteréhez tartozó” Magyarország térjen végleg át a demokratikus állami berendezkedésre.

1942. július végén fejeztük be a nyomozást az Andrássy laktanyában, s utána a vadházastársak (rendőrség-csendőrség) rövid időre szétváltak.⁸⁸ Még a nyomozás tartott, amikor hírt kaptunk arról, hogy egy vezérkari tiszt vezetése alatt egy központi politikai nyomozó szerv van alakulóban, hová úgy a rendőrség, mint a csendőrség tiszteket és nyomozókat, illetve detektíveket fog vezényelni. Sombor is tett nekem említést a készülő szervezetről, jelezve, hogy vezénylésemet már kérték tőle.

Az eredeti tervektől eltérően meg is alakult az „Államvédelmi Központ” (ÁvK)⁸⁹ nyomozószerv nélkül, mert az egyes felmerülő nyomozásokra esetről esetre történt a vezénylés. A továbbiakban minden nyílt nyomozásra csupán az ÁvK adhat engedélyt, amikor is mint legfőbb irányítót egy, az ÁvK-hoz beosztott honvéd-vagy csendőrtisztet küld le a nyomozás folytatására vezényelt detektívekből és csendőrnemzetekből álló nyomozókülönítményhez.

Augusztus első napjaiban az ÁvK-tól kaptam utasítást, hogy ötödmagammal utazzam le Erdélybe, s ott főként a városokban folytassunk bizalmas puhatolózást annak megállapítása végett, hogy az illegális szervezkedés stádiuma szükségessé teszi-e a nyílt nyomozás bevezetését. Még elindulásom előtt megtudtam, hogy a kolozsvári csendőrnemzet alosztály sürgeti és kéri a nyílt nyomozás elrendelését, mert bizalmas megállapításai szerint a szervezkedés igen előrehaladott állapotban van.

Utasítást kaptam, hogy jelentkezzem a kolozsvári rendőrkapitányság vezetőjénél és a csendőrnemzet alosztály vezetőjénél és velük együtt, illetve velük összhangban, a tőlük kapott adatokat figyelembe véve végezzem bizalmas felderítő munkámat.

Kolozsvárra utaztunk, ott előbb a rendőrkapitányság vezetőjénél, Hollosy-Kuty⁹⁰ főkapitány-helyettesnél jelentkeztem. Ő már tudott a megbízatásomról, az ÁvK értesítette a kapitányságot. Kérdésekre a főkapitány-helyettes kijelentette, hogy sem Kolozsváron, sem a szemléltető körzetbe tartozó erdélyi városokban illegális szervezkedés nem észlelhető, ilyen jelek nem mutatkoznak, röpiratszórás és egyéb hasonló jelenség nincs. Tudott a főkapitány-helyettes arról, hogy a csendőrségi nyomozó alosztály kérte és sürgette a nyílt nyomozás elrendelését.

Jelentkeztem a csendőrnemzet alosztályánál, Fekete⁹¹ csendőr századosnál (azóta meghalt), aki határozottan állította, bár bizonyítani nem tudta, hogy a kommunisták szervezkedése igen élénk. Ha majd megindult a nyomozás, mint 1941-ben is, csak akkor fogjuk látni a szervezkedés előrehaladottságát.

Egy hónapon át [...] csendőrök által különböző városokban megjelölt kommunistagyanús személyeket, de a szervezkedés legkisebb jelével sem találkoztunk. Természetesen ilyen értelemben jelentettük bizalmas puhatolózásunk eredményét. Végezetül Hollosy-Kuty vezetésével Fekete százados, egy alezredes a kolozsvári def-től és én bizottságilag jártuk végig az erdélyi városokat, hol a rendőrhatalóságoknál vizsgáltuk át a kommunistákkal szemben felmerült adatokat. Megállapítottuk, hogy a szervezkedés jelei egy városban sem mutatkoztak. Jelentésünk alapján az ÁvK nem engedélyezte a nyílt nyomozás bevezetését.

Visszatérve Erdélyből, pár nappal később Sombor közölte velem, hogy az ÁvK rendelkezése értelmében Újvidékre kell ötödmagammal leutaznom, s ott egy az ÁvK-tól a nyomozás irányítására levezényelt honvéd őrnagynál jelentkezni. Leutazva Újvidékre jelentkeztünk a honvéd őrnagynál.⁹² Itt tudtuk meg, hogy magában a városban lefolytatandó nyílt nyomozásra egy detektívekből és csendőrnemzetekből álló különítményt állítottak fel, hogy a szerb kommunisták ifjúsági szervezkedését göngyölítsük fel. Megjegyzem, hogy Újvidék környékén a falvakban már akkor teljes

erővel folyt a csendőrség által megindított nyomozás, melyen rendőrségi személyek nem vettek részt. A csendőrök ugyanis a partizánok ellen nyomoztak. Ez a csendőri nyomozás semmi összefüggésben nem állott az ÁvK által elrendelt újvidéki nyomozással.

Újvidéken a helybeli rendőrség által korábban beszerzett adatok alapján indult meg a nyomozás. Itt is az eddig követett munkabeosztásban dolgoztak detektívek és a csendőrnyomozók. A Budapestről ide vezényelt detektívek a helybeli detektívekkel együtt az előállításokat, házkutatási és egyéb felderítő munkát végezték, míg a csendőrnyomozók a kihallgatásokat eszközölték, s jegyzetelték a vallomásokat, melyekről később a detektívek készítették a jegyzőkönyveket. A csaknem öt hónapra át tartó nyomozás egy igen széles körű, gimnáziumokra, valamint egyéb iskolákra, üzemekre, stb. kiterjedő szervezkedést göngyöltett fel. A hidegebb idő beálltával a falvakban nyomozó csendőrök is beköltöztek Újvidékre, az Ármába, a továbbiakban itt dolgoztak egy emelettel felettünk, de a két csoport munkája között összefüggés a későbbiekben sem volt. Itt-tartózkodásunk ideje alatt állapította meg a partizánok ellen nyomozó csendőri csoport Markovics Szvetozár⁹³ újvidéki rejtekhelyét, hol őt és feleségét nagy tűzharc közepette el is fogták. Markovics a rejtekhelyén két társát agyonlőtte, majd sikertelen öngyilkossági kísérlet után feleségével együtt megadta magát.

1942 decemberében, amikor jelentéstételre Újvidékről Budapestre utaztam, Sombor közölte, hogy távollétem ideje alatt a Szélesi-csoport⁹⁴ névtelen levél alapján valami fejes kommunistát fogott, de nem tudják, mit kezdjenek vele. Utasított, hogy nézzem meg az előállítottat és foglalkozzam vele. Rövid ideig tartó foglalkozás (beszélgetés) után látnom kellett, hogy képzett kommunistával állok szemben, ezt beszéde, válaszai világosan kimutatták. Felfigyeltem, s akkor még élénken emlékezetemben volt az 1942-es ügy (Andrássy laktanya) szökésben lévő vezetőinek személyleírása, beszédmodora, hanghordozása, alakja, stb. rájöttem, hogy az ember nem lehet más, mint a „Pista” illegális néven szereplő központi bizottsági tag. Véleményemet azonnal a szemébe is mondtam: „Hiszen maga a Pista!” Emberem annyira meglepődött, hogy szinte saját maga sem vette észre, amikor beismerő vallomása kicsúszott a száján. Megállapításomat most már közöltem Szélesivel, átadtam neki az Andrássy-laktanyai nyomozás „Pistára” vonatkozó anyagát, s így a már kb. két hét óta vajúdo ügyet rendőri szempontból helyes irányba tereltem.

1943. január közepe felé tértünk vissza Újvidékről. Hazatérésem után felkeresett Juhász István és közölte velem, hogy a Szélesiék által elfogott Skoln[y]ikkal⁹⁵ hosszasan foglalkozott, s tőle sok mindenre vonatkozólag kapott támpontokat. Így jelezte, hogy a központi bizottság kiegészítésre szorul. Egyik tagjául valószínűleg Rosner Jenőt fogják behívni. Beszélt Skolnyik arról is, hogy az apparátusvonalon egy író feleségét foglalkoztatja a párt. Az író már régebben elítélte a bíróság, s jelenleg is ül. Valami gyenge támpontot kapott még Skolnyiktól Juhász, amiből Juhász arra következtetett, hogy az apparátus kezelését Tömpe Istvánra akarja bízni a párt.

Ezen közlés vétele után én az országos bűnügyi nyilvántartóból kiemeltetem Rosner Jenő fényképét, hogy azt sokszorosítsam, s a detektíveknek kiosszam. Majd arra gondolva, hogy Antal Jánosné lehet az a nő, aki az apparátusvonalon dolgozik, figyeltetni kezdtem. Több vonalon figyelő detektívjeim jelentettek, hogy eljárásuk során igen gyakran tapasztalják azt, hogy előttük magukat detektíveknek kiadó személyek jártak a figyelési hely körül, s ott nyomozati cselekményeket eszközöltek. Antal Jánosné lakása körül pedig minden kétséget kizárólag megállapítottuk, hogy itt Palotás Ferenc⁹⁶ csendőrnyomozó járt el annyira ügyetlenül, hogy másnap Antalné elutazott, s többé nem tért vissza.⁹⁷

Jelentést írtam a csendőri túlkapásokról, azt átadtam Sombornak, kérve őt, hogy a miniszter útján toroltassa meg az erőszakosságokat, s azt a jövőre vonatkozólag szüntesse meg. Sombortól tudom, hogy a miniszter egy ÁvK-értekezlet keretén belül vonta felelősségre a csendőröket, eltiltotta őket a rendőri területen való mindennemű figyelő és nyomozó munkától, s kötelezte őket arra, hogy amennyiben rendőri területre vonatkozóan adatok birtokába jutnak, azokat közöljék az illetékes rendőrhatóságokkal.

Most Tömpe Istvánnal próbálkoztam, mint akiről feltételezhető, hogy az apparátusvonalon fog beosztást kapni. Tömpe István azonban, amióta 1942-es nyomozásból szabadlábra került, illegalitásban élt. Tudtam, hogy három Tömpe testvér van, kik közül ketten éltek illegalitásban. A harmadik testvér figyelését rendeltem el. Cselényi⁹⁸ detektívet küldtem ki három társával, hogy egymást váltva végezzék a figyelést. Figyelésünk pár nap után eredményre vezetett, mert a legálisan élő Tömpe (talán Ferenc) találkozott egyik fivérével, Andrással. Most már Andrászt figyelték tovább. Megállapították, hogy Tömpe András minden éjjel máshol alszik, tehát konspirál. Annál fokozottabb óvatossággal figyelték tovább, míg egy napon, a délelőtti órákban, Cselényi telefonon jelentette, hogy Tömpe András, megítélése szerint, Grünwald Lászlóval találkozott, s egy Fő utcai kávéházba tértek be. Szélesi Jenővel annak kociján kimentünk a Fő utcai kávéházhoz, ahol Cselényiek jelentették, hogy Tömpéék még mindig a kávéházban tartózkodnak. Hosszabb ideig vártunk, Szélesi türelmét veszve bement a kávéházba, majd rövidesen kijött. Utána csakhamar kijöttek Tömpéék is, és a szűk budai utcákon megindultak. Abban a hiszemben, hogy Grünwald László a másik személy, de meg arra is gondolva, hogy Szélesi ügyetlensége révén Tömpéék észrevehették, hogy figyelés alatt állnak, lefogtuk őket. Kérdésemre Tömpe András saját nevét mondta be, a másik azonban észrevehetően illegális nevet mondott. Láttam, hogy nem Grünwald László került kézre, de az első percekben az ismerős arcát nem ismertem fel. Csak amikor az autóban a főkapitányságra hajtottunk, néztem meg alaposabban, s akkor jöttem rá, hogy Rosner Jenő, az egykori „Anonymus”⁹⁹ került a kezünkbe. Amint beértünk a hivatalunkba, ismét megkérdeztem az előállítottat, hogy mi a neve, s amikor ő ismét hamis nevet mondott be, kihúztam fiókomat, kivettem Rosner Jenő fényképét, s neki felmutattam. Csak most ismerte be, hogy ő valóban Rosner Jenő.

Egyáltalán nem örültem a „nagy fogás”-nak. Bár mindkettő neve kitűnő márka az illegális mozgalomban, Rosnerről pedig hírem volt, hogy központi bizottsági tag. Tudtam, hogy konkrét adatok nélkül velük nem boldogulok. Szerepükre vonatkozó adat azonban nem volt birtokomban. Rosner illegális lakására kiküldtettem detektíveket házkutatásra, s a lakás őrzésére. A házkutatásoknak nem volt különösebb eredménye. Elővettük tehát őket, s az illegális mozgalmi szerepükre vonatkozó kérdésekkel faggattuk. Mindketten tagadtak, véletlen találkozásnak mondták összejövetelüket. Tagadásuk mellett kitarítottak akkor is, amikor megvertük őket. Rosner bántalmazásában magam is részt vettem, mert egyrészt a kapott válaszok bőszítettek fel, másrészt elragadott a hév, hogy kapcsolatát, esetleg újabb találkáját tőle megtudva, tovább tudjunk haladni. Időközben Rosner lakásáról előállították az oda befutó Kolozs Mártát, aki szintén jó márka volt a mozgalomban. Kolozs Mártával is csak gyengén boldogultunk. A nála talált levelek, stb. hatása alatt beismerte, hogy kapcsolatban állott Rosner Jenővel és Tömpe Istvánnal, de azokat nem mozgalmi kapcsolatoknak jelentette ki. Ennek dacára Tömpe István lakását nem akarta megmondani. Csak másnap, talán harmadnap mondta meg Tömpe István lakását. Kimenve a lakásra, csak annyit tudtunk megállapítani, hogy Tömpe István valóban ott lakott, de ruháit visszahagyva váratlanul elutazott, s oda többé vissza nem tért. A lakást még sokáig figyeltem, de eredmény nélkül. Előkerült még egy távirat is, melyet Tömpe István küldött Kolozs Mártának (talán anyja címezte), melyből kitűnt, hogy Tömpe Istvánt ezen a vonalon hiába keresők. Így csak következtetésekkel terhelten tudtuk őket az ügyészségnek átadni.

Megjegyezni kívánom, hogy már az 1942-es nyomozás során vallottak egyesek olyan értelemben, hogy Grünwald Lászlóval szemben bizonyos kifogások merültek fel, s őt a párt, főként anyagi differenciák miatt kikapcsolta, s ellene vizsgálatot folytat. Hasonlóképpen beszélt Grünwaldról Skolnyik is, de én ezt nem hittem el, s konspirációnak véltem. Őt mint a helyi s a személyi viszonyokat legjobban ismerőt sejtettem az illegális mozgalom élén. Ezért kerestettem és kerestem magam is, fényképét kiosztottam a detektívek között.

1943 áprilisában Tényi Mátyás detektív a Szabadság térről telefonált, hogy küldjek ki detektíveket figyelésre, mert ott felismerte Simon Jolánt, aki ott egy kisgyermekkel foglalatoskodik. Kiküldtem, úgy emlékszem, Temesi Bélát két detektívvel. Temesi később telefonált, hogy valóban Simon Jolán figyelését vették fel. Simon Jolán a déli órákban a kisgyermekkel együtt elhagyta a Szabadság teret, s a Károly Király út (talán 5/c) és Dohány, illetve a Wesselényi út sarkán lévő házba ment be. Útközben találkozott férjével, Eisenberger Benővel, aki mialatt a felesége a házba tért, a körúton egy padra ülve várta feleségét. A hír vétele után újabb két detektívvel (az egyik Szabados volt) autón azonnal kimentem, mert tudtam még az 1942-es nyomozás anyagából, hogy Eisenberger Benő a központi bizottság tagja. Magam is felismertem Eisenbergert. Szabadosnak¹⁰⁰ s a másik detektívnek rövid tájékoztatást adtam munkájuk rendkívüli fontosságáról és kértem, hogy lelkiismeretesen, s főként óvatosan figyeljenek. Ha elvesztik a figyelteket, nem nagy baj, de ha észrevéteik magukat, helyrehozhatatlan hibát követnek el. Ezek után a két figyelőt hátrahagyva bevonultam a főkapitányságra. Másnap Szabadosék jelentették, hogy Eisenbergerné kijőve a házból férjével együtt a házban lévő kávémérésbe tértek be, onnan azonban már kijönni nem látták. Másnap azonban újra felvették Eisenbergerné figyelését, aki a kisgyermekkel ismét a Szabadság térre ment napozni. Tényi ismét arra járt, s látta, hogy Szabadosék ügyetlenül, lelkiismeretlenül végezték munkájukat. Szabados félrehívta és leszidta, jelezve, hogy viselkedésüket jelenteni fogja nekem. Be is jelentette telefonon az esetet. Ha jól emlékszem, Temesit küldtem ki, hogy nézzen utána a figyelőknek. Temesi azonban már nem találta a Szabadság téren őket. Mint később kiderült, Eisenbergerné a figyelőket valóban észrevette, a gyermeket visszavitte, s ő maga végleg eltávozott a környékről.

Ebben az időben történt, hogy Sombor utasítására jelentkeznem kellett az ÁvK helyettes vezetőjénél, Kudar Lajos csendőr [al]jezredesnél. Jelentkezésem alkalmával már ott találtam Juhász Istvánt is. Kudar röviden tájékoztatott bennünket, hogy a brünni Gestapo helyettes vezetője és a pozsonyi szlovák rendőrség egyik felügyelője értékes magyar vonatkozású adatokkal fordult hozzá, kérve a magyar hatóságok támogatását. Arról volt szó, hogy a szlovák kommunista párt egyik vezetője, Tonhauser Pál¹⁰¹ Budapestre szökött, itt felvette a kapcsolatot a KMP-vel, s bekapcsolódott annak munkájába. A szlovák rendőrség egyik bizalmi emberének jelentése szerint a szlovák kommunista párt egy női funkcionáriusa Kassán keresztül Budapestre készül Tonhauser Pálhoz. E nő figyelését Kassán kell felvenni, mert ott a szlovákok bizalmi emberével találkoznia kell, s tőle fogja megkapni a Tonhauserhez való jutás körülményeit.

Utasítást kaptunk Juhással, hogy a külföldi rendőrökkel egy az ÁvK-nál szolgálatot teljesítő rendőrtanácsos vezetésével utazzunk Kassára a nő figyelésének felvétele végett. Kassára utaztunk, ott 2-3 napot időztünk, míg a várt nő megérkezett, felkísértük Budapestre, itt a további figyelése során elfogtuk Tonhauser Pált. Tonhauser Pál első kihallgatásain a brünni német s a pozsonyi szlovák rendőrök is részt vettek, szlovák vonatkozású kérdéseket intéztek hozzá, s a feleletekből jegyzeteket készítettek. További kihallgatása során beismerte, hogy bekapcsolódott a KMP illegális munkájába, ott mint a központi bizottság tagja működött. A központi bizottság egyik ülésének helyét ő nevezte meg valahol Kispesten valami rokonánál. E bizottsági ülésen öt vagy hat bizottsági tag vett részt, köztük (ha jól emlékszem) Rosner Jenő, Eisenberger Benő (talán Kicsi néven),

Grünwald Lászlóra vonatkozóan ő is Skolnyikhoz hasonlóan vallott – mint mondotta – vizsgálat folyik ellene, s a vizsgálat tartamára kikapcsolták.

Úgy emlékszem, hogy Tonhauser lebukása idején indult meg a csendőrség által kezdeményezett első soroksári nyomozás¹⁰², ahová Tonhauser Pál is kikerült. Ebben az időben jelentette Demény Pál Sombornak és nekem, hogy egy terrorszervezet van kiépülőben azzal a céllal, hogy különböző szabotázscelemekkel és főként vasúti vonalak felrobbantásával a németek utánpótlását gátolják meg. Megnevezett egy cukrász foglalkozású fóti lakost is, aki már beszerezett tagja a terrorcsoportnak.

Ugyanebben az időben a csendőrök is jelezték, hogy bizalmi embereik jelentése szerint különös szervezkedés folyik Budapesten és a környező falvakban. Az ÁvK útján intézkedtek, hogy a rendőrséggel együtt folytassák le a nyílt nyomozást megelőző felderítő-figyelő szolgálatot. Parancsot kaptam Sombortól, hogy csoportommal vegyek részt a felderítő munkában. A csendőrség részéről Bakonyi István¹⁰³ százados és Juhász István vett részt az irányító munkában. Emlékezetem szerint három figyelő-csoportot állítottunk fel detektívekből és csendőrnnyomozókból. A figyelőket kerékpárokkal is elláttuk, mert a bizalmi emberek jelentése szerint a szervezkedők legtöbbször kerékpárral járt. Egyik csoport Soroksár környékén, a másik Sashalom környékén, a harmadik Pesterzsébeten figyelte. Naponta a figyelések befejezése után a detektívek és csendőrnnyomozók a bizalmi emberekkel együtt beszéltek meg a nap eseményeit, az esetleges hibákat, s a másnapi programot. Vagy két héten át tartott a figyelés, amikor Bakonyiék a nyílt nyomozás, tehát az előállítások megkezdését rendelték el. Az előállításokat már az új soroksári telepi község házára eszközöltük, melyet a csendőrség addigra a nyomozás céljaira használhatóvá tett. A kihallgatások megkezdése után, már az első 24 órában lebukott Deák György¹⁰⁴, s vele a lakásán lévő nyomda, két különböző típusú ólombetűkészlet, röpiratok, fegyverek, töltények, stb. A további figyelések során bukott le aztán Mayer¹⁰⁵ is. Az egyes vallomások révén jutottunk el a szervezkedők fegyvergyári csoportjához, melynek tagjai nagyobb mennyiségben alkatrészenként csempészték ki a 9-mm-es revolvereket, s a hozzávaló töltényeket. Ugyancsak a kihallgatások alkalmával tett vallomások derítették fényt a szervezet vidéki szálaira, így ha jól emlékszem, a pápai, Balassagyarmat környéki és miskolci szervek kerültek felszámolásra. A szervezkedés célja megállapíthatóan a fegyverkezés, szabotázs- és terrorcselekmények végrehajtása, valamint vasúti vonalak robbantásával a németek helyzetének nehezítése, utánpótlási vonalainak gátlása volt.

Már második hónapja tartott a nyomozás – a jegyzőkönyvezéseknél tartottunk – amikor Szélesi Jenő detektív és Juhász István felhívták a figyelmemet, hogy Mayer és az előállítottak közül többen is vallanak Demény ellen. Itt megjegyezni kívánom, hogy Demény által Sombornak és nekem szolgáltatott adatok alapján én még a nyomozás megkezdése előtt kiküldtem detektíveket (úgy emlékszem, Temesi Bélát és Takács Györgyöt¹⁰⁶, esetleg Bencze Lászlót¹⁰⁷) Fótra, s a környékbéli falvakba, hogy a jelzett cukrászt ott kutassák fel. A detektívek visszatérve útjukról jelentették, hogy a Demény által megnevezett cukrász a környéken ismeretlen, ott soha nem lakott.

Amikor pedig Szélesiék jelezték, hogy Demény ellen vallomások hangzottak el, én közöltem velük, hogy Demény Sombornak is, meg nekem is jelentette már a készülő szervezkedést, de az állítólagos Fóton lakó cukrászon kívül más konkrétumot nem tudott mondani. Közöltem azt is, hogy a fóti adatokat nyomoztattam, de eredménytelenül. Végül magam is kihallgattam a Demény ellen vallókat, köztük Mayer is. Mayer csupán azt vallotta, hogy Deménnyel már régebben áll ismeretségi viszonyban, Demény több ízben járt a lakásán is, ahol politizáltak, de mert úgy látta, hogy Deménynek nincs komoly szándéka aktív cselekményekre – kitessékelte, s vele az összeköttetést megszakította. A többi Demény ellen vallók azt állították, hogy ők deményisták voltak, de

mert Demény szerintük halogató magatartást tanúsított, a szervezkedésben megelégedett az oktatással, az ideológia ismertetésével – elszakadtak tőle, s csatlakoztak a radikális elveket valló Mayerhez.

A Demény elleni vallomások meglehetősen zavarosak voltak, itt-ott egymással ellentétben állottak, s mert csak a nyomozás második hónapjában került felszínre, arra gondoltam, hogy Deményt szándékosan kompromittálják, lebuktatását tervszerűen végzik.

Tájékoztattam az ügyről Sombort is, jelentve, hogy Demény ugyan tett jelentést a készülő szervezkedésről, de nem beszélt arról, hogy Mayerrel rendszeres kapcsolata volt, s hogy vele a lakásán tárgyalt. Azt is jelentette, hogy a Demény által szolgáltatott fóni adat nem helytálló. Sombor utasított, hogy Deményt szándékosan hézagos jelentése miatt feddjem meg, s figyelmeztessem a következményekre, ha ez a jövőben még előfordulna. Utasított arra is, hogy Deményt ezen ügybe ne keverjük bele, mert mégiscsak jelezte a készülő szervezkedést, s további adatokat ígért.

Sombor utasítását közöltem Bakonyi századossal és Juhász Istvánval, így Demény kihallgatását mellőztük. Megjegyzem, hogy Juhász Istvánt korábban összehoztam Deményvel, hagytam, hogy vele négy szemközt hosszasan tárgyaljon. Tárgyalásuk témája felől sem Juhásztól, sem Deménytől nem érdeklődtem. Juhász tehát ismerte Deményt, ha kételyei lettek volna, módjában állott azt Deményvel személyesen tisztázni.

A Demény ellen vallók vallomásairól jegyzeteket készítettem, azokat Demény legközelebbi jelentkezése alkalmával lakásomon vele közöltem. Éles hangon vontam felelősségre szándékosan hézagos jelentése miatt, s mert, hogy nem jelentett semmit Mayerrel való kapcsolatáról. Demény azt állította, hogy Mayerrel való kapcsolata magántermészetű volt, a többiekre vonatkozólag pedig úgy nyilatkozott, hogy azok neki ellenségei. Kifogásait meggyőzően adta elő, s mert magam is úgy láttam, illetve hittem, hogy Deménynek az ügybe való keverése egy ellene irányuló előre megbeszélte manőver – hittem neki. Konspirációnak véltem a manővert, mert a KMP Deményre vonatkozó véleménye előttem ismeretes volt. **108** A Deák György–Mayer ügy nyomozása folyamán nem találtunk kapcsolatot a KMP és a szervezkedés között. Mutatkozott ugyan egy halvány szál, de ennek felderítésére sor nem került. **109**

Ezen ügy nyomozása során Juhász István tudtom nélkül Soroksárra hozatta Skolnyikot és Rosner Jenőt, hogy velük Tonhauserrel kapcsolatban egyet-mást tisztázzon. Én csak akkor tudtam ezt meg, amikor őket Soroksáron megláttam. Én magam is beszélgettem velük, de ma sem tudom, – mert nem voltam jelen akkor, amikor Juhász velük foglalkozott –, hogy mi tette szükségessé szembesítésüket. Lehet, hogy Juhász a központi bizottság összetételét vagy az erdélyi kapcsolatokat óhajtotta tisztázni.

Itt megjegyezni kívánom, hogy a nyomozás elején kijött Soroksárra Sombor is, ki ott Ferenczi László **110** alezredes, Bakonyi százados s a csendőrnnyomozók, valamint a detektívek jelenlétében kijelentette, hogy a nyomozást rendőri szellemben – úgy a formát, mint a bánásmódot illetően – folytassuk le. Elrendelte, hogy a vallomásokról detektívjelentéseket és ne jegyzőkönyveket készítsünk, mert a jegyzőkönyvek felvételére rendőrtiszteket fog kiküldeni. Ő maga is foglalkozott röviden Mayerrel és Deák Györggyel, s még néhány előállítottal, kik kérdéseire rendes beismerő vallomást tettek.

Sombor látogatásának s rendelkezésének az lett az eredménye, hogy másnap a reggeli órákban Ferenczy László alezredes kíséretében megjelent Soroksáron egy alezredes hadbíró, aki a detektívek előtt kijelentette, hogy mint ezen ügy ügyésze a nyomozást ő irányítja. Elrendelte, hogy Sombor utasításaival ellentétben úgy folytassuk le ezt a

nyomozást is, ahogyan a Vkf. Különbíróságához¹¹¹ tartozó eddigi ügyekben tettük. Maradt, illetve ment minden úgy tovább, ahogyan azt a csendőrök óhajtották.

Befejezve ezen nyomozást, parancsot kaptam az ÁVK-tól, hogy ötödmagammal ismét utazzam le Újvidékre, s ott Ferenczi Endre (beosztva az ÁVK-hoz) csendőr alezredes irányítása és rendelkezése szerint felderítő, figyelő munkával állapítsuk meg, hogy van-e olyan számba vehető kommunista szervezkedés, ami egy nyílt nyomozás elrendelését indokolttá teszi. A nyílt nyomozás elrendelését ugyanis itt is a csendőrség szorgalmazta. Két hétig tartott a helybéli rendőrséggel együtt teljesített felderítő munka, de szervezkedésnek nyomával sem találkoztunk. Bevonultattak bennünket, a nyílt nyomozást nem rendelték el.

Még előző, Újvidéken való tartózkodásom idején Sombor Budapestről felhívott telefonon, s közölte velem, hogy Temesi Béla detektívvé leküldi Újvidékre a Budapesten nála őrizetben lévő Schiller Marcellt, dr. Gyöngyösit¹¹², s annak feleségét, hogy az 1942-es nyomozás idején elkonspirált ólombetűs nyomda ügyét tisztázzuk. Ez ügyben ugyanis az volt a helyzet, hogy a párt egy ólombetűs nyomda üzembe helyezését határozta el. Az apparátus kerete és préslemeze az Andrassy-laktanyai nyomozás során kézre került, de az ólombetűket és egyéb alkatrészeket Schiller Marcell egy szállítványozási cégnél (talán Intercontinental) letétbe helyezte, s a letéti jegyet vallomása szerint Grünwald Lászlónak adta át. Megállapítottuk, hogy a cégtől a letétet a letéti jegy ellenében dr. Gyöngyösi vette át és szállította el onnan. Gyöngyösivel az ügyet nem tisztázhattuk, mert ő ismeretlen helyre költözött, s nem tudtuk előkeríteni.

Temesi Bélára bízom annak idején az ügyet, kérve őt, hogy időnként kerestesse dr. Gyöngyösit. Gyöngyösi Újvidéken való tartózkodásának idején került elő. Temesi előállította Schiller Marcellt is, és még Budapesten próbálkozott velük, de eredménytelenül. Sombor leküldte hát hozzám Újvidékre. Itt Gyöngyösi elmondotta, hogy a szállítványozási cégtől valóban ő vette át a leszögezett ládákat, [de] nem tudta, hogy azok mit tartalmaznak. Megbízás alapján tette ezt, s az anyagot autóra rakva, úgy emlékszem, utcai találkán adta tovább. Ez a találka konspirációs volt, tehát nem tudja, hogy azt ki vette tőle át, s hogy hová vitte. Schiller Marcell sem mondott az 1942-es nyomozás során tett vallomásánál többet.

Megjegyezni kívánom, hogy úgy Schiller Marcellel, mint dr. Gyöngyösivel Újvidéken is Temesi kollégám a magával hozott két detektívvé együtt foglalkozott, én magam pusztán röviden beszélgettem velük, egyrészt, mert egyéb elfoglaltságom volt, másrészt, mert az ügy nem túlságosan érdekelt. Schiller nem tudhatott az anyag hollétéről, dr. Gyöngyösi állítása pedig igen valószínű volt. Tudom, hogy mindkettőjüket megverték, de dr. Gyöngyösi már az első megverése után rosszul lett. Temesi megijedt, hogy dr. Gyöngyösinek komoly baja történt, óvatos lett, tejjel, tejeskávéval kínálgatta még pár napig, s aztán iparkodott őket visszaszállítani Budapestre.

1943 őszén megjelent a KMP egy röpirata, melyben bejelenti, hogy a pártot feloszlatja, tagjait felhívja, hogy mindenki ott végezze munkáját, ahol azt teljesíteni a legjobban tudja. Nem sokkal utóbb megjelent az első „Béke Párt” aláírási röpirat kifogástalan kivitelben. A feloszlatás és új párt alakulás között tisztán láttuk a kapcsolatot. Kellett a keretet bővíteni, hogy a csatlakozó pártok is helyet foglalhassanak benne. Hiszen a KMP 1942 óta hívta csatlakozásra az összes magyar pártokat, hogy a németek ellen annál nagyobb erővel léphessenek fel. Nem volt tehát kétséges, hogy a „Béke Párt” mögött a kommunisták állnak.¹¹³ De honnan került elő e tökéletes apparátus? Egyik nyomda a másik után bukott le a párt vezetőségének számos jeles tagjával együtt. S most íme, újra felfegyverzetten kiáll a porondra, s hirdeti a harcot a háború és a németek ellen! Ki győzi, ki győzheti a kommunisták gyomlálását, hangjuk elhallgattatását, később majd az elégedetlen, a nekik szánt sorsban megnyugodni nem akaró tömeg féken tartását?

Rendőrség, csendőrség bizonyára nem. Még kevésbé az oroszokat megállítani nem tudó német hadsereg. A németek háború nyereségét illető kételyem most már bizonyossággá erősödött bennem. Láttam a végét, hogy Magyarország mindenképpen hadszíntérré válik. Nem hittem egy percig sem a német titkos fegyverekben. Kedveszegetten, de mégis tenni kell kötelességünket.

Egy röpiratszórót értek tetten, s állították elő a főkapitányságra. A nyomozás során kiderült, hogy a Német utca egyik házában lakó férfi irányít egy szórócsoporthoz. A csoport tagjai csaknem valamennyien bekerültek, maga a vezető azonban idejekorán megszökött. Én magam mentem ki a lakására házkutatást tartani. Ott fényképet találok, de a kapott személyleírásból is megállapítható, hogy Salamon Dávid csúszott ki a kezünk közül. Salamon lakásán detektíveket hagyok vissza, akik még aznap előállították onnan Deákot, a Boy-vállalat fiát. Deák ugyanis be akart menni Salamon lakására, azonban észrevette a figyelő detektívet, s kirohant a házból. A detektívek elfogták. Bekerült Mocs Györgyné is.

A csendőrök ismét közbelépnek, megindul az újabb soroksári nyomozás, ugyancsak az újtelepi község házában. Szinte jólesik most a csendőri beavatkozás, mellyel átveszik az irányító szerepet. **114**

A nyomozás során erdélyi, bácskai, sőt kassai kapcsolatok merültek fel. Egy Lotti nevű nő révén Juhász következtetéseiben eljut odáig, hogy lebuktatja a „Béke Párt” nyomdáját, melyet Bachert **115** kezelt. A nyomdán készült harmadik röpirat került már csomagolva kezünkbe. Bachert felső kapcsolatáról nem beszél, tévútra visz bennünket. Soroksárra kerül Nagybányáról 3 nő, közöttük dr. Székely Miklósné is. A szálak Szirmai István felé mutatnak. Közben szélesedik az erdélyi kapcsolat, leküldtem hát Kolozsvárra előbb Barsi Géza detektívet, majd utána Szélesi Jenő detektívet még 3 detektívvel. Szélesiek az ottani detektívekkel együtt dolgoztak, székhelyüket ismét Szamosfalvára téve át. Nagy nyomozásba fognak. Az ott megállapított adatok alapján kérték, egyes időközben Budapestre költözött személyek elfogását s lekísérését. Lebukik Jován Ilona is, kit a kolozsvári csendőrök 1941 óta kerestek.

Úgy hiszem, az Opera kávéházba járó Flamm (vagy hasonló nevű vezető) hegedűművész révén közvetve megtudjuk Szirmai István lakását. Flammot nagybátyjánál (ahol lakott), Bernáth nevű igazságügy-minisztériumi segédhivatali igazgató lakásán keressük fel. Tőle megtudjuk, hogy Szirmai és felesége egy rövid ideig Bernáthéknál laktak, majd a velük szemben lévő házban szerzett részükre [Bernáth] állandó lakást. Flamm elmondta azt is, hogy Szirmainak pénzért eladta egyik elhalt rokonának iratait is.

Flamm továbbiakban azt is közölte velünk, hogy pár nappal ezelőtt Szirmaiék ruháikat visszahagyva a lakást elhagyták, s Bernáthékkal megállapodtak, hogy naponta a délelőtti órákban telefonon fognak érdeklődni. Távollétük tartama alatt a házbért fizetni fogják, mert a lakásra minden körülmények között továbbra is igényt tartanak. Úgy emlékszem, hogy Flammtól kaptuk meg Szirmai István fényképét is.

Ezen adatok birtokában én Bernáthék engedélyével ma Bernáth lakásában egy detektívet s egy csendőrnyomozót hagytam éjjel-nappali állandó figyelésre egyrészt, mert a lakásból jól szemmel lehetett tartani a szemben lévő házat, másrészt, hogy Szirmaiék napi telefonbeszélgetését hallhassák. Szirmai fényképét sokszorosítottam, s azt a nyomozók és a detektívek között kiosztottam. Én Kun László **116** csendőr századossal együtt a telefonigazgatóságra mentem, ott hivatkozva az ÁvK utasítására kértem a vezetőt, hogy Bernáthék telefonállomását figyeltesse le, s ilyen módon állapíttassa meg, hogy melyik telefonállomásról hívják fel Bernáthékat naponta a délelőtti órákban. A vezető először azt mondta, hogy ennek megállapítása lehetetlen, mert 22 központ

működik a fővárosban. Majd a műszaki osztályvezető mérnökeket hívatta, s azokkal jelenlétünkben tanácskozott a megoldás módozatairól. A műszaki osztály vezetője véleménye szerint szerencsés véletlen esetében lehetséges a hívóállomás megállapítása, ha a kérdéses időben mind a 22 központban műszakilag képzett figyelőket állítanak be. Mint mondotta, így is csak szerencsés véletlen révén lesz a hívószám megállapítható. Az igazgatóság vezetője, miután csak naponta délelőtt 9-11 órák közötti időre kértük a figyelést (az addigi hívás mindig ilyen időpontban történt), elrendelte a figyelőapparátus beállítását.

Időközben a Bernáth lakásában figyelők naponta jelentették, hogy Szirmaiék rendszeresen jelentkeznek, beszélgetést azonban nem kezdeményeznek, csupán azíránt érdeklődnek, hogy mi újság.

Több mint egy hétig tartott a figyelés, amikor a telefonigazgatóság jelezte, hogy egy beszélgetés hívóállomását sikerült megállapítani. Az egyik svábhegyi trafikból hívták Bernáthékat. Az igazgatóság által lefigyelt beszélgetés egyezett a detektívek által jelentett szöveggel. Két hét alatt összesen három beszélgetés hívószámát sikerült a telefonigazgatóságnak megállapítania. Mind a 3 esetben a Svábhegyről történt a hívás. Úgy emlékszem, 1943. december havában, 8-án kaptam kézhez a telefonigazgatóság harmadik értesítését. A hivatalomban tartózkodó Fadgyas¹¹⁷ és Csonti Szabó¹¹⁸ csendőr főhadnagyokkal együtt felmentünk a Svábhegyre, s ott sétájuk közben leptük meg Szirmaiékat, majd előállítottuk a főkapitányságra, innen Soroksárra, majd később, mert Szamosfalván dolgozó Szélesiék kérték – Szamosfalvára.

Időközben jelentette Szélesi Szamosfalváról, hogy ott elfogták az erdélyi szervezet egyik vezetőjét, Józsa Bélát, ki ott pár nap múlva meghalt. Halálának részleteiről, illetve körülményeiről nem tudok, mert Szélesi feljött Budapestre, s itt személyesen jelentette azt Sombornak.

Megjelent – most már csaknem könyv alakban – ha jól emlékszem, 56 oldal terjedelemben emlékirat is. Sombor átadta nekem, hogy azt olvastassam át baloldali beállítású írkkal, s kérjek véleményt tőlük, hátha valaki a stílusáról írójára ismer. Többekkel elolvastattam az emlékiratot, azonban eredményt nem értem el.

Az esettel kapcsolatban jegyzem fel itt, bár az eset jóval később történt, hogy a Győri Textilgyár egyik igazgatójának (talán dr. Orbán) cselédlánya több ív gépelt írást adott át nagybátyjának, valamelyik állami hivatal altisztjének azzal, hogy azt az igazgató lakásában takarítás közben a kályhában találta. Az állami altiszt a szöveget gyanúsán találta, így beszolgáltatta a politikai osztálynak.

Az ügyben megindult nyomozás során előállítottuk az igazgatót, házkutatást tartottunk úgy lakásán, mint hivatalában. A lakáson tartott házkutatás során a cselédlány az Emlékirat – a beszolgáltatott írás szövege azonos volt az Emlékirat szövegével – egy másik példányát is átadta nekünk, hogy azt ismét a kályhában találta.

Az igazgató kérdésünkre kijelentette, hogy a vele üzleti összeköttetésben álló Magyar Ottótól kapta az írást, hogy azt olvassa át. Mikor pedig ő kijelentette, hogy ilyen nagyobb szabású munka átolvasására ideje nincs, Magyar Ottó arra kérte, hogy titkárnőjével több példányban gépeltesse le, egy példányt tartson magánál, a többit pedig adja át neki. Az igazgató anélkül, hogy elolvasta volna, kiadta másolásra a titkárnőjének. A titkárnő 6 példányban másolta le, melyből az igazgató két példányt a lakására vitt, hogy azt elolvassa. A fennmaradó 4 példányt pedig Magyar Ottónak adta vissza. Előállítottuk a titkárnőt is, később Magyar Ottót is. A titkárnő igazgatójával egyöntetűen vallott – mint mondotta, gépszerűen dolgozott a másolásnál, a szövegre nem figyelt.

Magyar Ottó vallomásában igazolta az igazgatót, elismerte, hogy ő adta át másolásra [az Emlékiratot]. Nem tudta azonban azt megmondani, hogy ő kitől kapta és hogy a visszakapott 4 példánynak mi lett a sorsa, hová, kihez került. Ez ügyben Sombornál közbenjárt Deklava, a gyár elnök-igazgatója, nálam pedig Hain Péter érdeklődött dr. Orbán érdekében. Hain Péter nem egyedül, hanem a gyár egy másik igazgatójának kíséretében jött hozzám.

Sombor az ügyből nem akart **119** csinálni, előbb a törvényszékre akarta kísértetni az előállítottakat (dr. Orbánt és Magyart, mert a titkárnőt elbocsátotta), később mégis a Vkf. különbíróságának adta át, személyesen tájékoztatva a különbíróság vezetőjét, Babos **120** ezredes hadbíró. Úgy tudom, mindketten szabadlábba kerültek később.

Megjegyezni kívánom, hogy Hain Péter ez ügybe való közbenjárásakor igen éles szóváltásba került dr. Hivessy Jenő főcsoportvezetővel, aki élesen kifogásolta, hogy a zsidógyűlölő Hain most két zsidót is pártfogol, s hogy az őrizetben lévő dr. Orbánnal beszélgetni engedi annak igazgatótársát.

A második soroksári nyomozás december közepe felé, a szamosfalvai nyomozás pedig 1944. január elején fejeződött be.

Szélesiek bevonulás után Sombor nagy iratcsomót adott át Szélesinek, hogy azt tanulmányozza át, s az ügyben szükséges nyomozást csoportjának néhány tagjával folytassa le. Közölte azt is Sombor, hogy a vezérkar főnöke rendelkezett úgy, hogy az ügyben, bár az tisztára katonai jellegű, mégis a főkapitányság politikai osztálya nyomozzon, mert a katonai hatóságok már másfél éve dolgoznak az ügyben kevés eredménnyel, bár egy gyanúsított már másfél év óta őrizetben van.

Arról volt ugyanis szó, hogy az egyik munkászászlóalj **121** nyilas érzelmű tisztikara és keretlegénysége a reájuk bízott zsidó munkaszolgálatosokat sorra lövik vagy lövetik agyon, hamis jegyzőkönyvet vesznek fel a halál okáról (pl. végelgyengülés, szökés, ellenszegülés, lázadás, stb.) és hamis jelentéseket küldenek felettesüknek a létszám apadásáról.

A nyomozást nyilván Bethlen István gróf volt miniszterelnök közbenjárására indította meg (kellott megindítania) a katonai hatóságnak. Ugyanis Bethlen gróf jogtanácsosának a fia munkaszolgálatra vonult be, s beosztották Bánki főhadnagy századába. Bánki tudomást szerzett arról, hogy a jogtanácsos fiának felmentése iránti kérelme tárgyalás alatt áll. Kijelentette a keretlegénység előtt, hogy a zsidó pedig innen (a harctérről) nem fog hazamenni. Amikor pedig a felmentés iránti rendelkezést a század megkapta, Bánki utasítást adott a században szolgáló Kurucz vagy hasonló nevű őrmesternek, hogy a zsidót egyszerűen lője agyon. Az őrmester, készülve a parancs végrehajtására, az erdőbe kísérte az áldozatot. Kísérés közben egy csellengő zsidó munkaszolgálatos került útjukba. Az őrmester ezt a zsidót is magához rendelte, mindkettőjüket bevitte az erdőbe, ott cigarettával kínálta meg őket, egymás mellé ültette, s egy alkalmas pillanatban egy lövéssel mindkettőt lelőtte. Azt hitte, hogy mindkét zsidó meghalt. Hullájukat otthagya, s ment jelenteni a főhadnagynak, hogy a parancsot végrehajtotta, de nem egy, hanem két zsidót lőtt agyon. A főhadnagy helyeslőleg vette tudomásul a jelentést, de visszaküldte az őrmestert, hogy a hullákat ássa el. Az őrmester visszament, de csak Bethlen jogtanácsosnak a fiát, illetve hulláját találta ott, a másik eltűnt. Mint később értesült, a másik csak megsérült, magához tért, s később hazakerülve elmondotta a jogtanácsosnak, hogy fiát az őrmester agyonlőtte. A jogtanácsos gróf Bethlen útján interveniált, s így megindult a nyomozás. De mert másfél év után sem vezetett eredményre a nyomozás, nyilván újabb közbelépésre a főkapitányságot bízták meg

annak lefolytatásával.¹²²

Szélesi és 3 detektívje dolgozott az ügyben a vezérkari főnök széleskörű felhatalmazásával. Székhelyüket a Hadik kaszárnyában jelölték ki. Ott dolgoztak, míg a németek [1944.] március 19-én be nem jöttek. Szélesiéket a németek elhurcolták, a katonai ügyészség pedig, az addig őrizetbe vettekkel együtt visszaküldte a főkapitányságra, ahol azokat már Hain Péter vette át. Úgy tudom, valamennyi előállított szabadlábba került. [...]"

[ÁBTL 4.1. A-795. 33–54. Géppel írt tisztázat. A szövegben szereplő nevek aláhúzással szerepelnek.]

¹ Lásd Varga, 2009., Varga, 2010a., valamint Varga, 2010b.

² A teljesség igénye nélkül Juhász, 1986., Ránki, 1982., Ungváry, 2005.

³ A második világháború alatti állambiztonság kérdésköréhez lásd Haraszti, 2007., Kovács, 2009., és Hollós, 1971.

⁴ Demény, 1988.

⁵ Nemes, 1976. 341–342.

⁶ Pintér, 1979.

⁷ Az Országos Ifjúsági Bizottság megfigyeléséről szóló jelentések (1938. augusztus–szeptember) Vö. Beránné–Hollós, 1977. 254–257.

⁸ Sombor-Schweinitzer József rendőr főtanácsos jelentése a Szociáldemokrata Pártban és a szakszervezetekben erősödő kommunista befolyásról nyert értesüléseiről. (Budapest, 1940. március 18.) Uo. 307–310.

⁹ Sipos, 1987. 78.

¹⁰ A Honvédezerkar főnökének átirata a belügyminiszterhez: összefoglaló tájékoztató a KMP ellen folytatott nyomozás eredményéről. (Budapest, 1940. június 28.) Közli: Beránné–Hollós, 311–313.

¹¹ A honvédelmi miniszter rendelete a hadüzemi személyzeti parancsnokok közreműködéséről a bűnvádi eljárás előkészítésében. (Budapest, 1942. június 16.) Uo. 295–298.

¹² Hollós, 1971. 354.

¹³ A nyomozásokról részletesen lásd Uo. 246–382.

¹⁴ ÁBTL 4.1. A-795. 11–14.

¹⁵ 1930. évi 60374. BM-körrendelet a m. kir. rendőrség és a m. kir. csendőrség területi és szolgálati viszonyának szabályozásáról. Budapest, 1930. év január 21-én. *Magyarországi Rendeletek Tára, 1930.* 125–132.

¹⁶ Ujszászy István: Viszonyom és együttműködésem Keresztes-Fischer Ferencsel. Haraszti, 2007. 296–305.

¹⁷ 1939. évi II. t.c. A honvédelemről. *Magyar Törvénytár 1939. évi törvénycikkek, 1940.* 1–235. és 6–128.

¹⁸ 1941. évi 4850. ME. sz. rendelet a háború idejére szóló különös büntetőjogi rendelkezések kezdő napjának és területi hatályának meghatározásáról, valamint a polgári büntetőbíráskodás alá tartozó egyének honvéd büntetőbíráskodás alá helyezéséről. Budapest, 1941. évi június 30-án. *Magyarországi Rendeletek Tára, 1941.* 1839–1840.

¹⁹ A Csendőrség Nyomozó Osztályparancsnokságának jelentése a belügyminiszterhez a vecsési és pestszentimrei kommunista mozgalom ellen a vezérkari főnökség 2. defenzív osztályával közösen folytatott nyomozás eredményéről. (Budapest, 1936. június 24.) Közli: Beránné–Hollós, 1977. 236.

²⁰ ÁBTL 3.1.9. V-43464. ÁBTL 3.1.9. V-80834. ÁBTL 3.1.9. V-98274. (Várkonyi János és Makány Imre vallomásai)

²¹ Ujszászy István: Vörös János vezérezrederől adatok. 206.

²² ÁBTL 4.1. A-417. 27.

²³ Uo. 28.

²⁴ A Budapesti I. Honvéd Hadtestparancsnokság kémelhárító osztálya ipari def. csoportjának utasításai 1941. március 11., április 29., május 21., július 3., november 15., november 18. Közli: Beránné–Hollós, 1977. 290–295.

²⁵ Ujszászy István: Az Államvédelmi Központ tagozódása, működése. Haraszti, 2007. 391–394., valamint lásd Nánási László írását a *Betekintő* jelen számában!

²⁶ Tervezet Államvédelmi Központ elnevezés alatt a Belügyminisztériumban működő külön szervezet

létesítéséről. (Budapest, 1942. június) Közli: Beránné–Hollós, 1977. 377–379.

²⁷ Ujszászy István: Az Államvédelmi Központ tagozódása, működése. Haraszi, 2007. 392.

²⁸ Ujszászy István: Németbarát és fasiszta érzelmű magyar tisztek névjegyzéke Uo. 250–251., illetve Németbarát és nemzetiszocialista érzelmű tisztek a honvédségben. Haraszi, 2007. 422–423. A listák magukon viselik a keletkezésüknek körülményeit (fogságban írt feljegyzés), ezért a dokumentumokat erős forráskritikával kell kezelnünk.

²⁹ Ujszászy István: Az Államvédelmi Központ tagozódása, működése. Haraszi, 2007. 393.

³⁰ Ujszászy István: Az újvidéki mézszárlások. Haraszi, 2007. 367.

³¹ Böll, 2001. 92–93.

³² A dokumentumok keletkezésének körülményeiről lásd Varga, 2009.

³³ A dokumentumban több olyan személyt említ Wayand, akik már a korábban közölt önvallomásrészletben is megjelentek. Ezen személyekről külön jegyzetet jelen forrásközléshez nem készítettem, a velük kapcsolatos életrajzi adatokat lásd a korábban hivatkozott írásaimban.

³⁴ Szentpétery György (1901–1978) hivatásos katonatiszt. 1924-től szolgált a honvédségnél, majd a HM VI/2. (hírszerző és kémelhárító) osztály beosztottjaként jelentős szerepet játszott az üzemi titkári hálózat felállításában. 1939 novemberétől 1940 novemberéig a 2. Vkf. osztály defenzív alosztályának vezetője. 1940-ben vezérkari századosként – saját kérelmére, felesége zsidó származása miatt – nyugállományba helyezték, majd a szolnoki és újverbászi cukorgyár igazgatója lett, ahol fedésben üzemi titkárként tevékenykedett. Vélelmezhetően a háború alatt kapcsolatot tartott fenn az ellenállással, mert 1945 után a nyugállományú ezredesi rendfokozattal az új katonai elhárítás, a Katona Politikai Osztály (KatPol) beosztottja, majd a HM miniszteri osztályfőnöke lett. 1950-1953 között internálták, majd az 1956-os forradalom után nyugatra távozott.

³⁵ Helyesen def, azaz defenzív alosztály, a Honvéd Vezérkar főnöke 2. osztályának kémelhárításért felelős szerve.

³⁶ A kezdetben Soroksáron, majd az alagi csendőrlaktanya központtal 1940. március 27-től június 10-ig tartó nyílt nyomozás során 820 ember őrizetbe vételére került sor. A rendőri, csendőri, katonai szervek együttműködésén alapuló büntetőeljárásban a nyomozók felszámolták a szociáldemokrata mozgalomhoz köthető kommunista szervezeteket, valamint az ipari üzemekben található kommunista sejteket. Ez utóbbi szervezkedést Turai József nyomdász vezette. A Turai-vonalhoz több fiatal értelmiségi is csatlakozott, mint Donáth Ferenc, Ujhelyi Szilárd és az ifjú Losonczy György, akiket a nyomozás során szintén letartóztattak az állambiztonsági szervek beosztottjai. (Vö. Kövér, 1998. 81.) A különböző államvédelmi szervezetek sikeres akciója a későbbi közös nyomozások mintájául szolgált.

³⁷ Kulich Gyula (1914–1945) szabómunkás, szociáldemokrata politikus, illegális kommunista. 1936-tól szakszervezeti tag, 1937-ben a Budapest VIII. kerületi ifjúmunkás csoport egyik vezetője, 1938-tól az Országos Ifjúsági Bizottság (OIB) titkára. Az 1930-as évek végén kapcsolódott be az illegális kommunista mozgalomba, majd hamarosan a megmaradt KMP itthoni szervezeteinek egyik vezetője lett. A szociáldemokrata párt baloldali ellenzékének egyik hangadójaként nyíltan kiállt a kommunista párt követelése és a munkásegységfont mellett. A Felvidék visszacsatolása után – összeköttetést teremtve a szlovákiai kommunistákkal – irányítója és megszervezője lett a KMP-nek. 1940 márciusában az SZDP-n belül tevékenykedő illegális kommunista szervezkedésért letartóztatták és 8 évi fegyházbüntetésre ítélték. 1944 végén a Vörös Hadsereg előretörése miatt a szegedi Csillag Börtönből Vácra, majd 1944 decemberében a dachau koncentrációs táborba hurcolták, ahol meggyilkolták.

³⁸ Országos Ifjúsági Bizottság (OIB) a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1929-1942 között működő ifjúsági vezető szerve. Az MSZDP vezetése által szorgalmazott ifjúsági szervezet az 1920-as évek kommunista ifjúsági mozgalmát (KIMSZ) szerette volna ellensúlyozni. A szociáldemokrata vezetőség akaratának ellenére azonban a szervezet tagjai, vezetői közül többen is a kommunista mozgalom különböző irányzataihoz („moszkoviták”, Weisshaus Aladár és Demény Pál hívei, baloldali kommunisták stb.) tartoztak. A baloldali egységfront gondolatát, valamint a harcos antifasiszta mozgalom működését tevélegesen is vállaló szervezetet 1936-tól kommunista ifjúsági vezetők (Ságvári Endre, Kulich Gyula) irányították, emiatt az MSZDP reformista vezetői többször feloszlatták. Az 1940-es évek kommunistaellenes nyomozási során a szervezet tagjait megtizedelték, majd 1942-ben a sorozatos lebukások miatt a hazai szociáldemokrácia vezetői végleg feloszlatták. Tagjai később a német- és náciellenes függetlenségi mozgalomhoz csatlakoztak, és részt vettek a fegyveres ellenállásban is.

³⁹ Juhász István (1902–1946) csendőr alhadnagy. Az agrárproletár származású Juhász 1922-től teljesített szolgálatot a csendőrségen. 1931-től szolgált a Csendőrség Nyomozó Osztályparancsnokságán, ahol kezdetektől a baloldalelles előadócsoporthoz tartozott. 1939-től 1944 őszéig országos szinten de facto egyik irányítója volt a második világháború alatti kommunistaellenes nyomozásoknak. A PRO nyomozói 1945 tavaszán őrizetbe vették. Háborús és néppellenes bűncselekmények elkövetésének vádjával a Budapesti Népbíróság halálra ítélte és

kivégezte. Wayandéhoz hasonló önvallomása a csendőrség működéséről és a nyomozásokról az ÁBTL 3.1.9. V-142819 jelzet alatt található.

⁴⁰ Árbócz (Auguszt) János (1898–1981) csendőr ezredes. 1921-től teljesített szolgálatot a csendőrségen, ahol előbb a pécsi csendőriskola oktatója, majd a kaposvári szárny parancsnoka lett. 1936-tól a Csendőrség Nyomozó Osztályparancsnokságán a nemzetiségi és intellektuális ügyek előadója, majd 1938-tól a törzsosztály baloldali ügyeinek referense. 1939-ben irányítása alá tartozott a kommunisták, a szociáldemokraták és a szekták (2. alcsoport) ügyeivel foglalkozó nyomozócsoporthoz, valamint a cionisták (3. alcsoport) elleni nyomozásokat végző részleg is. 1940-ben csendőr őrnagyként az egyik parancsnoka volt az alagi kommunistaellenes nyomozásnak. Az 1942-ben lefolytatott Andrásy-laktanyai nyílt nyomozásnak már csak beosztott parancsnoka volt, majd a közellátási alcsoport vezetője és az ÁVK-hoz beosztott csendőrnemzetőrök összekötője lett. 1944. március végétől a csendőrnemzetőrök központ „B” (bűnügyi, köztörvényes bűncselekményeket felderítő) csoportjának vezetője, majd még ez év nyarán összekötő a német biztonsági szolgálatok és a csendőrségnyomozó központ között. A Szálasi-puccs időszakában fontos információkat szivároztatott ki a nyilas vezetésnek, így minden bizonnyal megbízhatóságának jeléül 1944. október 26-tól, ezredesi rendfokozattal a Büm VII. (közbiztonsági és igazgatási rendészeti) osztályán az „a” jelzésű közbiztonsági alosztály vezetőjének nevezték ki. 1945. augusztus 20-án az amerikai katonai nyomozók őrizetbe vették, és október 21-én kiadták a magyar hatóságnak. 1946-ban a Budapesti Népbíróság háborús bűncselekmények elkövetése miatt életfogytiglani kényszermunkára ítélte, amit a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1946. szeptember 17-én 15 évi börtönbüntetésre változtatott. 1960. április 1-jén szabadult, majd 1971-ig éjjeliőrként a 43. sz. Állami Építőipari Vállalatnál dolgozott. Halála előtt több beadványban kérte a magyar belügyi szerveket a büntetett előélet alóli mentesítésére, de erőfeszítéseit – kiváló munkahelyi minősítése és az állambiztonsági szervek által készített titkos környezettanulmányban szereplő pozitív jellemzése ellenére – nem koronázta siker.

⁴¹ Helyesen Németh Ferenc (–1945) dr., jogász, csendőr alezredes. A 2. Vkf, osztály defenzív alosztály K alcsoportjának megbízottjaként részt vett az alagi a felvidéki, a kárpátaljai, az észak-erdélyi és a délvidéki kommunistaellenes nyílt nyomozások irányításában. 1942 januárjától őrnagyi rendfokozattal a defenzív alosztály szabotázselhárító alcsoportjának parancsnoka lett, augusztus 1-jétől a Belügyminisztérium 20. (csendőrségi) osztályának referense, 1945-ben alezredes.

⁴² Dede Márton (1904–1995) csendőr tiszthelyettes (főtörzsőrmester). Csendőrnemzetőrként az 1930-as évektől vett részt a különböző politikai nyomozásokban. A második világháború alatt a baloldallelени csendőrnemzetőr alcsoport egyik meghatározó tagja volt, szinte valamennyi kommunistaellenes nyomozásban részt vett. Kíméletlen kihallgatási módszerei hamar hírhedtté tették a munkásmozgalomban. A nyilas puccsot követően átkerült a Nemzeti Számonkérés szervezete nyomozó osztályának katonai alosztályához. A háborút követően internálták, majd több éves börtönbüntetést kapott.

⁴³ A Wayand által többször is említett def-ügynökök valójában a honvédség tartalékos állományából behívott kémelhárító-közegek voltak, akik a 2. Vkf osztály kötelékében honvédellenőrként felügyelték az egyes nyomozásokat. Az ügynökök nem tévesztendőek össze a kémelhárítás által hálózati-operatív munkára beszerezett bizalmi személyekkel.

⁴⁴ Péter Gábor (születési neve Eisenberger Benjamin) (1906–1993) szabósegéd, illegális kommunista politikus, rendőr vezérőrnagy, majd államvédelmi altábornagy. Az 1920-as évek végén kapcsolódott be a magyarországi munkásmozgalomba és 1931-től tagja az illegális KMP-nek. 1940-ben – az alagi nyomozás során felderített Turai József-féle – kommunista szervezkedésben való részvétele miatt őrizetbe vették, és a Turai-per XII. rendű vádlottjaként 2 évre elítélték. Szabadulása után 1942-től illegalitásba vonult. Tagja lett az 1943 nyarán létrehozott Békepárt vezetőségének. 1944 májusától – eredeti nevét Demény Pál tanácsára Péter Gáborra változtatva – részt vett az ellenállási mozgalomban, majd közreműködött a hazai kommunista mozgalmakat egyesítő 1944. október végi Rajk–Demény egyezmény létrehozásában. 1945 elején a moszkovita kommunista vezetők – elsősorban Rákosi Mátyás – instrukciói alapján irányítója lett a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának. 1945. február 13-án „baráti” őrizetbe vette Demény Pált, akinek a koncepció perében többek közt Wayand Tibor vallomásait is felhasználta egykori névadója ellen. Rákosi Mátyás közvetlen irányítása alatt a BM Államvédelmi Osztály, majd az Államvédelmi Hatóság első számú vezetője 1952 végéig. 1953. január 3-án letartóztatták és – a korábban általa rendezett koncepció per logikája alapján – életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. 1959-ben egyéni kérelem révén szabadult, nyugdíjazásáig könyvtárosként dolgozott.

⁴⁵ Simon Jolán (1907–2000) Péter Gábor felesége az 1930-as évek illegális kommunista mozgalmában aktivista. Férje mellett részt vett az illegális pártmunkában, majd a második világháború után Rákosi Mátyás titkárnőjeként dolgozott.

⁴⁶ Schönherz Zoltán (1905–1942) elektromérnök, kommunista politikus. Egyetemista korában kapcsolódott be a

munkásmozgalomba, majd a Csehszlovákiában legálisan működő kommunista pártnak lett a tagja. 1934-től a Szlovákiai Ifjúsági Szövetség magyar csoportjának titkára. Az 1938-ban Magyarországhoz került Kassán maradt és szervezte az akkor már betiltott kommunista mozgalmat. Az 1940-es évek elejére országos szintű, népfrontjellegű szervezkedést hozott létre Kulich Gyulával, amely a kárpátaljai és az erdélyi területeken is megvetette a lábát. A pártszervezés nehézségei, valamint a sorozatos lebukások miatt többször járt Moszkvában. Szervezőmunkája eredményeképpen *Dolgozók Lapja* címmel Kassán illegális újságot jelentetett meg. Tagja lett a párt KB-jának és a féllégálisan működő Függetlenségi Bizottságnak, mely az antifasiszta és háborúellenes hazai erőket próbálta koncentrálni. Az ellenforradalmi rendszer állambiztonsági szervei éveken keresztül az első számú közellenséget látták benne, míg 1942. július 6-án letartóztatták. Kémkedés, hazaárulás és hűtlenség vádjával a Honvéd Vezérkar főnöke bírósága halálra ítélte és – több neves közéleti szereplő tiltakozása ellenére – 1942. október 9-én az ítéletet végrehajtották.

⁴⁷ Szekeres Sándor (születési nevén Salamon Dávid) (1906–1953) szabósegéd, kommunista politikus. 1930-tól tagja a legálisan politizáló Csehszlovákia Kommunista Pártjának (CsKP). Részt vett a párt Kassán működő városi képviselőcsoportjának működésében. Az 1938-ban betiltott kommunista párt egyik illegális szervezője. 1939-től kapcsolatba került a Schönherz Zoltán vezette KMP-vel, majd 1941 elején a párt KB-jának lett a tagja. Konspirációs hibái miatt 1942-ben társai félreállították, majd a rendőrség 1943 őszén őrizetbe vette. 1944 januárjában a bíróság halálra ítélte, melyet több ellenzéki politikus tiltakozása miatt életfogytig tartó szabadságvesztésre változtattak. 1944-ben Németországba deportálták, ahol a buchenwaldi koncentrációs tábor illegális szervezetének egyik vezetője lett. 1945-től az MKP apparátusában dolgozott, később a honvédségnél szolgált őrnagyként különböző beosztásokban. 1950-ben letartóztatták, 1952-ben rehabilitálták.

⁴⁸ Tényi Máttyás (1898–1954) detektív. A délvidéki Zsablyán született. 1918-ban részt vett az első világháború harcaiban, majd szakaszvezetőként szerelt le. A háború után jelentkezett az államrendőrség detektívtestületébe. Kezdetektől a budapesti főkapitányság politikai főcsoportjának baloldali alcsoportján dolgozott. Detektív gyakornoki, majd detektív rendfokozatban figyelő, felderítő szolgálatai révén részt vett a korszak minden jelentős baloldallelenezésében. A második világháború alatt Wayand Tibor első számú helyetteseként összekötő a kémelhárító szervek által irányított baloldallelenezésben. A német megszállást követően összekötő a német biztonsági szolgálatok és a BM VII/d. (államvédelmi) alosztály között. A háború után Kistarcsára internálták. A PRO később őrizetbe vette, ahol – állítólag Péter Gábor személyes utasítására – bosszúból – súlyosan bántalmazták, mivel Tényi a 30-as években előállított Pétert kényszervallatta. A Budapesti Népbíróság háborús bűncselekmények elkövetése miatt 15 évi börtönbüntetésre ítélte. A börtönben halt meg.

⁴⁹ Helyesen Ághy-Asbóth Zoltán (1896–1993) csendőr alezredes. 1916-tól vett részt az első világháborúban, majd a háború után csendőrtiszt lett. 1941–43 között az Ungvári (VIII/1.) Csendőrkerület nyomozó alosztályának vezetője, 1943–44-ben a Kassai (VIII.) Csendőrkerülethez tartozó máramarosszigeti osztály parancsnoka. A nyilas puccs után rövid ideig – tanácsadóként – a Fegyveres Nemzetbiztonsághoz vezényelték. A háború végén amerikai hadifogságba esett, majd nem tért haza. Neve 1966-ban felmerült a belügyi szervek kémkedéssel gyanúsítható személyeinek listáján. Milwaukee-ban (USA) halt meg.

⁵⁰ Helyesen Lovász Ferenc (1907) csendőr alhadnagy, beceneven Zsoké. 1940-től az Ungvári (VIII/1.) Csendőrkerület nyomozóalosztályának szolgálatvezető beosztottja. 1944. október végétől állandó szolgálatra a Nemzeti Számonkérés szervezet katonai nyomozó alosztályára vezényelték.

⁵¹ Valószínűleg dr. Rottmann Miklós jogászról, az ungvári kommunista szervezetek egyik vezetőjéről van szó.

⁵² Barsi Géza (1902–) detektív. 1924-től teljesített közrendvédelmi szolgálatot a rendőrségen. 1934-től előbb polgári ruhás rendőrként, később 1939-től detektívként lett tagja a politikai osztálynak. A Wayand-csoport egyik legmegbízhatóbb tagjának számított, szinte az összes baloldallelenezésben részt vett. 1945–1953 között volt ingatlanforgalmi ügynök, magánnyomozó, autóbuzskalauz és a Ganz gyárban segédmunkás, miután a BM államvédelmi szervei 1953-ban őrizetbe vették. A bíróság háborús bűncselekmények elkövetése miatt első fokon 15 évi fegyházbüntetésre ítélte, majd az ítéletet a másodfokú eljárás életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatta.

⁵³ A Felvidékre, majd Kárpátaljára történt magyar bevonulást követően a rendvédelmi szervek azonnal akcióba léptek a különböző baloldali és más, rendszerellenesnek tekintett politikai szervezetek felszámolásáért. A csendőrség és a rendőrség 1938 végétől kezdődően több hullámban próbálta felderíteni a korábban, Csehszlovákia területén legálisan működő kommunista egyesületeket. A különböző bizalmas, majd nyílt nyomozások egyik elágazása a kárpátaljai kommunista szervezetek likvidálására irányult. A vegyes etnikumú lakosság erős ellenérzése miatt Kárpátalján 1939 és 1944 között minden évben volt egy jelentősnek mondható nyílt nyomozás.

⁵⁴ A Budapesti Főkapitányság Államrendészeti Osztálya önálló hatáskörrel rendelkező szerv volt, mely a különböző rendszerellenes szervezetek tagjainak kiszűrése, ellenőrzése és felügyelete érdekében szorosan

együttműködött a Politikai Rendészeti Osztállyal. Az osztály tevékenysége kiterjedt – egyebek mellett – a rendőrhatalom felügyeletének (ref) ellenőrzésére és engedélyezte a különböző egyesületek és politikai szervezetek törvényben meghatározott működését.

⁵⁵ Helyesen az alosztályvezetőhöz. A szövegben előforduló defenzív osztály a korabeli elnevezése volt a tulajdonképpeni osztálystruktúrát alkotó elhárításnak, mely azonban önmagában sohasem volt osztályszintű szervezeti egysége az ellenforradalmi rendszer katonai állambiztonságának.

⁵⁶ Az előterjesztés Wayandról a következőket írja: „Tisztelettel van szerencsém ezért [a detektívek kiváló szolgálata miatt – V. K.] Nagyméltóságodnak megemlíteni, hogy dr. Wayand Tibor II. fiz.[etési] oszt.[ályú] detektív csoportvezető kitüntetésre érdemes. Nevezett volt ugyanis elsősorban az, aki lelkes odaadással, igen nagy ambícióval, minden melléktekintet nélkül, igen nagy eredménnyel fáradozott a cél érdekében. Az átlagot messze felülmúló szolgálat teljesítésével nagyban hozzájárult az eredmény eléréséhez és ahhoz, hogy a különböző közbiztonsági szervek között a jó egyetértés a nyomozás egész ideje alatt állandóan fennmaradt.” Vö. A honvédvezérkar főnökének átírata a belügyminiszterhez, amelyben javasolja az alagi nyomozásban részt vett detektívek kitüntetését. (Budapest, 1940. június 28.) Beránné–Hollós, 1977. 313–314.

⁵⁷ Az 1941. június 29-től szeptember 20-ig tartó észak-erdélyi nyílt nyomozás során 1210 embert vettek őrizetbe, melyek közül 129 személyt a Honvéd Vezérkar főnökének bírósága hűtlenség miatt ítélte el. A büntetőeljárást megelőző bizalmas nyomozás az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés során visszacsatolt országrészen, a magyar csapatok bevonulását követően azonnal megindult. A külön-külön rendőri és csendőri vonalon végzett előzetes felderítés adatai már 1941 tavaszán egy jelentős társadalmi bázissal rendelkező kiterjedt kommunista szervezkedés jeleire bukkant, de a katonai és belügyi vezetés – elsősorban propagandisztikus okok miatt – csak a Szovjetunió elleni háború megindítása után rendelte el a nyílt nyomozást. Az eljárás fényt derített a KMP kiterjedt szervezőmunkájára és az erdélyi kommunista szervezetek kapcsolatára a párt Központi Bizottságával.

⁵⁸ Kohn Hillel (1891–1972) dr., ügyvéd, kommunista politikus. Az 1930-as években kapcsolódott be a Romániai Kommunista Párt (RKP) munkájába. 1936–1940 között a párt erdélyi és bánáti titkárságának tagja. 1940. augusztusi második bécsi döntést követően a KMP észak-erdélyi tartományi bizottságának vezetője lett. 1941 júliusában letartóztatták és életfogytiglani börtönbüntetést kapott. Később a dachau és a buchenwaldi koncentrációs táborokba hurcolták. 1945 után az RKP kizárta soraiból, mivel a bukaresti pártvezetés azzal vádolta, hogy az 1943-as kolozsvári nagy kommunista-perben „magyar nacionalista magatartást” tanúsított. A párttagságának elismeréséért személyesen Rákosi Mátyás szállt síkra a román kommunista vezetéssel. 1946-tól a kolozsvári egyetem politikai gazdaságtani tanszékének professzora, haláláig tudományos munkásságot folytatott.

⁵⁹ Szirmai István (1906–1969) újságíró, kommunista politikus. 1929 és 1940 között az RKP erdélyi tartományi szervezetének vezető funkcionáriusa, majd 1941-től bekapcsolódott a magyarországi kommunista mozgalomba. 1942 őszétől a KMP, majd a Békepárt vezetőségi tagja. 1943 decemberében lebukott, és 15 évi fegyházbüntetésre ítélték. 1944 októberében megszökött, és bekapcsolódott az újjáalakított Magyar Kommunista Párt (MKP) munkájába. Különböző pártfunkciókat töltött be, 1945–53 között parlamenti képviselő volt. 1953 januárjában koholt vádak alapján letartóztatták, elítélték, majd 1955-ben rehabilitálták. 1957-től a kádári „rendcsinálás” egyik befolyásos pártfunkcionáriusa, a párt propaganda és agitációs munkájának irányítója.

⁶⁰ Sem Demény Pál, sem Stolte István nem volt a Horthy-korszak államvédelmi apparátusának informátora. Wayand Deményről és Stoltéről szóló beszámolója a PRO és Péter Gábor instrukciói alapján készült, amelyet a besúgónak bélyegzett kommunista vezetők elleni büntetőeljárásokban kívántak felhasználni. Vö. Demény: i. m., 1988. 177–178. Demény és Stolte életrajzáról lásd Varga, 2010b.

⁶¹ A Sombor-Schweinitzer József főkapitány-helyettes aláírásával elkészített névsor 31 nevet tartalmazott. Vö. A budapesti főkapitányság politikai osztályának jelentése a belügyminiszterhez: internálási eljárást indítottak azok ellen, akik a nyilvántartás adatai szerint korábban kommunista tevékenységet folytattak. (Budapest, 1941. július 15.) Közli: Beránné–Hollós, 1977. 325–327.

⁶² Rezi Károly (1909–1942) szövőmunkás, kommunista mozgalom. Az 1920-as években kapcsolódott be az újpesti szakszervezeti mozgalomba, 1931-től a KIMSZ, 1933-tól a KMP tagja. 1934-ben sztrájkban való részvétel miatt letartóztatták. Később az újpesti kommunista mozgalom vezetője, a KMP-hez lazán kapcsolódó baloldali csoportok egyik irányítója lett. Ellenezte a KMP 1936-os önfeloszlatását, ezért később a hivatalos párt vezetése frakciónak minősítette. Rezi Károly és – József Attila korábbi illegális felső kapcsolata – Andrásfi Gyula vezetésével dolgozó aktivisták részt vettek a függetlenségi mozgalom munkájában, a csoport tagjai közül többen érintkeztek az illegális KMP-vel. Rezit 1942. május 2-án letartóztatták, majd 3-án tisztázatlan körülmények között életét veszítette. Egyes források szerint a detektívek szándékosan lökték ki a főkapitányság épületének ablakából. Vö. Hollós, 1971. 348. Közvetve megerősíti ezt az 1944 nyár végén lefogott Földes László vallomása, aki szerint Wayand megfenyegette, hogy úgy jár, mint Rezi Károly, ha nem tesz beismerő vallomást. Vö. ÁBTL 3.1.9. V-135778. 110. A Budapesti Népbíróság Wayand Tibor ügyében keletkezett ítélete. 1946.

november. 14. (Földes László vallomása.)

⁶³ Wayand a besúgó személyét illetően alighanem téved, ugyanis Benisz Sámuel az 1930-as évek politikai rendőrségének egyik agent provocateur-je 1936-ban kivándorolt Amerikába. Benisz névéhez fűződik ugyanakkor a 30-as évek több kommunista pártmunkásának, köztük Péter Gábornak is az egyik lebukása.

⁶⁴ Bugár János (1911–1993) dr., szabó, jogász. Az 1920-as évek végén kapcsolódott be a szociáldemokrata szakszervezeti mozgalomba. 1932-ben tagja, később egyik titkára lett a KIMSZ-nek. 1937-ben letartóztatták. A 30-as évek végén – megtartva szociáldemokrata kötődéseit – az újpesti és a rákospalotai illegális kommunista mozgalomhoz tartozott. 1942. május 2-án a detektívek őrizetbe vették, és a sorozatos kényszervallatások hatására 4-én öngyilkosságot kísérelt meg. Később azonban csak 6 hónapos börtönbüntetést kapott. Szabadulását követően a rákospalotai SZDP Végrehajtó Bizottságának (VB) titkárává választották. 1944-ben behívták frontszolgálatra, ahonnan többedmagával átszökött a Vörös Hadsereghez. 1944 végén közreműködött a demokratikus hadsereg megszervezésében. 1945-től tagja az MKP-nek, különböző párt és állami tisztségek viselője. 1950-től a Budapesti Rendőr-főkapitányság osztályvezetője, később helyettes főkapitány. Az 1950–60-as években a könnyűiparban töltött be felelős pozíciókat.

⁶⁵ Bárd András (születési nevén Blau Ármin) (1900–1967) tiszviselő, kommunista funkcionárius. 1918-tól tagja a KMP-nek, a Tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadseregben harcolt. Az 1920-30-as években főleg az újpesti kommunista mozgalomban tevékenykedett. 1934–35-ben a KMP újpesti bizottságának tagja. A rendőrség többször előállította, rendszerellenes tevékenység miatt a bíróság elítélte. 1945-től tagja volt az MKP újpesti pártbizottságának, majd haláláig különböző pártfunkciókat látott el az MDP és az MSZMP központi apparátusában.

⁶⁶ Gács László (születési nevén Grünwald László) (1903–1968) szövmunkás, kommunista politikus. 1928-ban lépett be a KMP-be, 1931-től a párt titkárságának, 1941–43 között a KB-nek volt tagja. A 30-as években főleg Újpesten fejtett ki illegális tevékenységet, mely miatt többször őrizetbe vették és elítélték. A második világháború alatti nagy lebukások őt sem kerülték el, a Békepárt egyik szervezőjeként 1944-ben tízévi fegyházbüntetést kapott. 1945 után különböző pártfunkciókat látott el, majd 1951-ben hamis vádak alapján letartóztatták. 1956-os rehabilitálása után a Magyar Rádió elnöke, majd az OTP vezérigazgatója lett.

⁶⁷ Az újság 1942. február 1-jén jelent meg először a KMP illegális központi lapjaként, havonta 80-120 példányban. 1942 májusától 1944. szeptemberéig megjelenése – az újság kiadásáért felelős aktivisták letartóztatása miatt – szünetelt.

⁶⁸ Wayand Deménnel kapcsolatos megjegyzése nem fedi a valóságot, hisz az 1942-es letartóztatások nem a Demény Pál-féle szervezethez, hanem az újpesti Rezi-frakcióhoz voltak köthetők. A rendőrök információi elsősorban az újpesti illegális csoport tagjainak vallomásaiból származtak. Vö. Hollós: i. m. 346–351. Az egykori detektívfelügyelő Deményt a KMP tagjainak nagy lebukási hullámába mint informátort azért keverte bele, mert az önvallomás megírásakor már folyamatban volt a fogságban lévő kommunista vezető elleni per „bizonyítékainak” összegyűjtése. Vö. Demény, 1988. 175–184.

⁶⁹ Helyesen Fóty (Vetter) Ferenc (1899–1945) csendőr ezredes. 1941-ben a def kiküldöttjeként ellenőrizte az újvidéki kommunistaelenes nyomozásban részt vett detektíveket és csendőryomozókat. 1942-ben a 2. Vkf. osztály defenzív alosztály „K” alcsoportjának vezetője, később az ÁvK-hoz beosztott csendőryomozó csoport irányítója. 1943-ban eljárás indult az újvidéki mézszárlások kapcsán játszott szerepe miatt, és még az év folyamán nyugállományba helyezték. Szálasi Ferenc 1944 decemberében címzetes nyugállományú ezredessé léptette elő. 1945-ben öngyilkos lett.

⁷⁰ Bánki (Scheffel) László (1904–1950) dr., csendőr százados. A jogász végzettségű Bánki 1933-tól teljesített szolgálatot a csendőrségen. 1937-ben a gyulai szárny parancsnokhelyettese, 1938-ban a Szombathelyi (III.) Csendőrkerület oktatótisztje volt. 1939-ben rahói századparancsnok, majd az ungvári csendőryomozó alosztály beosztottjai lett. 1942. január 1-től a 2. Vkf. osztály defenzív alosztály és a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságának összekötő tisztje. A def szabotázselhárító csoportjának beosztottjaként 1942 márciusában vezetője lett a győri szabotázsügyben indult nyomozásnak. Májusban átvette az Andrassy-laktanyában indult nyomozás irányítását, amiért kormányzói kitüntetést kapott. 1942 végén a Kassai (VIII.) Csendőrkerület nyomozó alosztályának vezetője. 1944-ben az alosztállyal Ausztriába települt, majd 1945-ben szovjet fogságba esett. 1947-ben hazajött. 1950-ben az ÁVH letartóztatta, és háborús bűncselekmény elkövetésével gyanúsította meg. Az év végén halálra ítélték és kivégezték.

⁷¹ Ma Budapest, X. ker., Hungária körút 9–11. sz. alatti épületek.

⁷² Rózsa Ferenc (1906–1942) építészmérnök, kommunista vezető. 1924-ben kapcsolódott be a németországi munkásmozgalomba, majd 1931-ben hazatért és mérnökként tevékenykedett. 1932-től vett részt az illegális KMP munkájában. 1935-ben összekötő a KMP és a KIMSZ között, később vezető szerepet játszott a szociáldemokraták és kommunisták közötti egységfront-tárgyalásokban. 1938-tól az egyik újjászervezője lett a

KMP-nek, vezetésével a párt jelentékeny szervezeti bázisra tett szert. 1941 januárjában tagja lett a KB-nak, majd titkárságnak. Irányította a párt illegális sajtóját és a szociáldemokrata vezetőkkel folytatott tárgyalásokat 1941–42-ben. Jelentős befolyása volt az OIB munkájára. 1942. február 1-jétől szerkesztette a párt lapját, a *Szabad Népet*. 1942. június 1-jén elfogták, majd szűk két hét elteltével a sorozatos kényszervallatásokba behalt.

⁷³ Rózsa Ferenc halálának körülményeit a BM Politikai Nyomozó Főosztálya által 1959-ben lefolytatott vizsgálat során foglalták össze. (ÁBTL 4.1. A-803.) Az állambiztonsági háttéranyag szerint több csendőrnnyomozó és detektív vett részt a bántalmazásban, melynek következtében Rózsa seblázat kapott. A nyomozóparancsnokok utasítására ekkor a gyanúsítottat ún. hűtőfürdőbe helyezték, aki azonban hamarosan tüdőgyulladást kapott, majd kómába esett és meghalt. Az esetet jelentették a nyomozás vezetőinek, Árbócz Jánosnak és Bánki Lászlónak, akik Fóty Ferenc utasítására felkeresték a Gyáli úti (Szent László) Kórház boncolóorvosát, és tudtára adták, hogy „a boncolási jegyzőkönyv a verést, mint a halál okát semmilyen körülmények között ne tartalmazza.” Vö. ÁBTL 3. 1. 9. V-52261. 91. (Bánki László vallomása.)

⁷⁴ Helyesen Pál (Porgesz) Júlia (1917–) tisztviselő, kommunista aktivista. 1942-ben illegális kommunistaként lebukott. A bíróság 1954-ben 1 év 4 hónapra ítélte el Rózsa Ferencre vonatkozó terhelő vallomásának hamis vádja miatt. Az ítélet alól 1962-ben felmentették.

⁷⁵ Horváth Márton (eredetileg Schiller Marcell) (1906–1987) építészmérnök, kommunista politikus. 1931-ben lépett be a KMP-be, 1934-ben illegális szervezkedés miatt 5 évi börtönbüntetést kapott. Szabadulása után 1941–42 folyamán a párt nyomdájának egyik vezetője, a *Szabad Nép* munkatársa. Rózsa Ferenc megbízásából az egységfront kialakításának érdekében 1942 elején közvetlenül is tárgyalt a Szociáldemokrata Párt megbízottjaival. A KMP-t érintő nagy lebukások idején letartóztatták és 12 évi fegyházbüntetést kapott. 1944-ben kiszabadult, majd az illegális KMP KB-tagja lett. 1945–1954 között az MKP és az MDP különböző pártfunkcióit töltötte be. Sztálinista magatartása miatt 1956 után nem vették fel az MSZMP-be. Az 1960-as években a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Hunnia Filmstúdió vezetője volt.

⁷⁶ Rajk László (1909–1949) kommunista politikus, belügyminiszter. Magyar–francia szakos egyetemi hallgatóként kapcsolódott be az illegális munkásmozgalomba, 1931-ben tagja lett a KIMSZ-nek és a KMP-nek is. 1932-ben lebukott, majd 1933-ban a bíróság elítélte. Mivel nem folytathatta tovább a tanulmányait, az építőiparban helyezkedett el, ahol a KMP-hez tartozó építőmunkás frakció vezetője lett. Egyik irányítója és szervezője az 1935-ös építőmunkás sztrájknak. 1936-ban pártutasításra előbb Prágába, majd az év őszén Spanyolországba távozott, ahol a XIII. Nemzetközi Brigád magyar zászlóaljának párttitkára lett. Később megsebesült, majd a nemzetközies kivonása után Franciaországba internálták. 1941-ben németországi munkatáborba került, de innen sikerült megszöknie és Magyarországra jönnie. 1942-ben újra internálták, ezúttal a magyar hatóságok a kommunista tevékenysége miatt, de 1944 szeptemberében kiszabadult. Még ez év őszén az illegális KMP titkáráként részt vett a Magyar Front tárgyalásaiban a kormányzó küldöttével (Ujszászy–Rajk tárgyalás), valamint egységfrontot kötött az SZDP-vel (1944. október 10. Rajk–Szakasits egyezmény). A nyilas hatalomátvételt követően október végén egyik egyesítője lett a hazai kommunista mozgalomnak (Rajk–Demény egyezmény), majd a fegyveres ellenállás megszervezésében is részt vett. 1944. december közepén ismét lebukott, vizsgálati fogságát előbb a Margit körúti katonai fogházban, majd Sopronkőhidán, illetve Németországban töltötte. Hadbírósi tárgyalásán 1945. március 23-án testvére, Rajk Endre mentőtanúként kiállt öccse mellett, ezért nem végezték ki. 1945 májusában hazatért, ahol bekapcsolódott az MKP munkájába. Hamarosan a párt legfelső döntéshozó szerveinek a tagja, majd 1946–1948 között belügyminiszter lett. 1948 augusztusától 1949 áprilisáig külügyminiszter. Májusban letartóztatták, majd egy nagyszabású fiktív elemekre épülő koncepciók perben mint jugoszláv kémeket elítélték és 1949 végén kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.

⁷⁷ Tömpe István (1909–1988) kárpitós, kommunista politikus. 1928-tól tagja a KMP-nek. Az 1930-as években nagyrészt Franciaországban tevékenykedett, majd 1937–39 között a spanyol polgárháborúban harcolt a nemzetközi brigádok zászlóalj-kommisszárijaként. 1939-ben Franciaországba internálták. 1941-ben hazajött és bekapcsolódott az illegális KMP munkájába. 1942-ben lebukott, de mivel a hatóságok nem tudtak jelentősebb szervezkedést rábizonyítani, ezért internálták. 1945–1956 között különböző állami és pártfeladatokat látott el. 1956 novemberétől a Fegyveres Erők Minisztériumának egyik vezetője, 1958-ig a belügyminiszter első helyettese lett. Irányítása alá tartozott – többek között – a megtorlásban kulcsszerepet játszó BM Politikai Nyomozó Főosztály is. 1958–62 földművelésügyi miniszter-helyettes, 1962–77 a Magyar Televízió elnöke, a forradalom leverésétől haláláig az MSZMP KB tagja.

⁷⁸ Kállai Gyula (1910–1996) újságíró, kommunista politikus, miniszter. 1931-től tagja a KMP-nek, az 1937-ben életre hívott Márciusi Front egyik kezdeményezője. 1939–1944 között – a KMP vezetésének utasítására – a *Népszava* munkatársa. Szervezője az 1942-ben megalakított Magyar Történelmi Emlékbizottságnak és az 1942. március 15-i tüntetésnek. Szoros kapcsolatokat tartott fenn a Szociáldemokrata Párttal és más baloldali szervezetek képviselőivel. Az 1944. március 19-i német bevonulást követően bujkált, majd szerepet vállalt a

Magyar Frontban. 1945–51 között különböző állami és pártfeladatokat látott el. 1951-ben hamis vádak alapján letartóztatták. 1954-ben rehabilitálták és ismét vezető párt- és állami funkciók birtokosa lett. Egyik politikai irányítója volt az 1956-os forradalmat követő megtorlásnak. 1957-től művelődési- és államminiszter, 1960–65-ig miniszterelnök-helyettes, 1967–71 között az országgyűlés elnöke, 1988-ig az MSZMP KB tagja.

⁷⁹ Helyesen Kovai Lőrinc (1912–1986) tanár, szociáldemokrata, majd kommunista író. Az 1930-as években kapcsolódott be a szociáldemokrata párt irodalmi-mozgalmi életébe. Több cikke jelent meg a *Népszavában*, melyek fogadtatása az erősen jobboldalivá váló közéletben kisebb botrányokat kavart. A baloldali újságíró csoport tagjaként vett részt a Magyar Történelmi Emlékbizottság munkájában. A német megszállást követően letartóztatták, de a deportálást sikerült elkerülnie. 1945-től tagja a kommunista pártnak. 1949-ig a *Szabad Nép* munkatársa. Szocialista-realista jellegű regények szerzője, majd haláláig a pártállami irodalmi élet egyik alakja.

⁸⁰ Földes Ferenc (1910–1943) dr., kommunista filozófus, publicista. Külföldi egyetemeken tanult, majd 1932-ben bekapcsolódott a hazai munkásmozgalomba. Először az MSZDP, később a KIMSZ tagja lett. 1934-ben bebörtönözték. Szabadulása után széleskörű irodalmi és publicisztikai tevékenységet folytatott, írásait, filozófiai jellegű munkáit több külföldi lap is leközölte. 1938-ban a bolognai egyetem filozófiadoktora lett. 1941-től a *Népszava* munkatársa, írásai és szervezőmunkája egy németellenes antifasiszta egység megteremtésére irányultak. Az 1942-es lebukások idején őrizetbe vették, majd egy büntetőszázaddal a keleti frontra vitték, ahol életét vesztette.

⁸¹ Ferenczi Endre (1897–1964) csendőr alezredes. 1916-tól szolgált a Magyar Királyi Honvédségnél, majd az első világháborút követően a csendőrséghez került. A 30-as évek végén a 2. Vkf osztály defenzív alosztályán, később őrnagyi rendfokozattal a debreceni csendőrnnyomozó alosztály-parancsnokaként teljesített szolgálatot. 1943. január 1-jétől összekötő lett az ÁvK és a csendőrnnyomozó központ között. A második világháború végén nyugatra emigrált. Brazíliában telepedett le.

⁸² Szakasits Árpád (1888–1965) kőfaragósegéd, szociáldemokrata politikus, kommunista vezető. 1903-tól vett részt a szociáldemokrata munkásmozgalomban, később az MSZDP társadalmi egyesületeiben és szakszervezeteiben vállalt különféle pozíciókat. 1909-től a *Népszava* munkatársa, állandó publicistája lett. 1918 novemberétől a Munkástanács, 1919 áprilisától a Budapesti Központi Forradalmi Munkás-és Katonatanács tagja. A Tanácsköztársaság leverését követően lapszerkesztő, 1920–24 között néhány hónapig a Kommün ideje alatt vállalt szerepért és „nemzetgyalázásért” börtönben volt. 1925-ben az MSZDP egyik vezetőjévé választották. 1938-tól az MSZDP főtitkára, 1940-től a *Népszava* főszerkesztője. 1941–42-ben a KMP-vel való együttműködés híve, a Magyar Történelmi Emlékbizottság tagja. 1942 augusztusában leváltották főtitkári pozíciójából. 1943-ban Kádár Jánossal tárgyalt az egységfront kialakításának esélyeiről, majd az 1944. márciusi német megszállást követően illegálitásban vonult. 1944 nyarán képviselte a szociáldemokratákat a Magyar Frontban, 1944 októberében szándéknyilatkozatot tett a két munkáspárt egyesüléséről (Rajk–Szakasits egyezmény). 1945-ben a Budapesti Nemzeti Bizottság elnöke, nemzetgyűlési képviselő, államminiszter és miniszterelnök-helyettes, az egyik legbefolyásosabb szociáldemokrata politikus. 1948-as pártegyesülés után az MDP elnöke, 1948–49 köztársasági elnök, majd 1950-ig az elnöki tanács elnöke. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták és elítélték. 1956-ban rehabilitálták, a forradalom leverését követően fellépett a kádári rendcsinálás érdekében. Haláláig különböző társadalmi és pártfunkciókat töltött be.

⁸³ Kudar Lajos (1895–1945) vitéz, csendőr ezredes. Részt vett az első világháborúban, majd 1923-ban a csendőrséghez került. Különböző beosztásokban dolgozott több vidéki csendőrnnyomozó alosztályánál. 1936-tól a Csendőrség Nyomozó Osztályparancsnokságához került a baloldallelenni alcsoport vezetőjeként. 1939-ben kinevezték a központ nyomozó-alosztály parancsnokának, majd az átszervezést követően az államrendészeti előadócsoporthoz vezetőjének, mely pozícióhoz az összes csendőrségi hatáskörben lefolytatott politikai nyomozások központi irányítása tartozott. 1939-ben kapcsolatba került és tagja lett a Szent-Iványi Domokos vezette angolszászbarát politikai társaságnak. Kudar az uralkodó konzervatív elit számára abszolút megbízhatóságával tűnt ki, mivel elkötelezett antikommunista, ugyanakkor németellenes volt. Ujszászy István helyetteseként az 1942 nyarán felállított Államvédelmi Központ politikai rendészeti feladatainak központi koordinátora lett alezredesi rendfokozattal. 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállás után is a helyén maradt, ezredessé előlépve, az ÁvK tényleges vezetőjeként segítette a németellenes ellenállási csoportokat. Részt vett a háborúból történő kiugrási tárgyalásokban, biztosította a Farago-féle fegyverszüneti delegáció moszkvai útját. Az 1944. októberi nyilas puccs után fokozottan kapcsolódott az ellenállásba és megakadályozott több zsidó védett ház evakuálását. A nyilas Nemzeti Számonkérés szervezete 1944. december elején őrizetbe vette. 1945. február 11-én a kitorész előtt néhány órával a Budai Várban meggyilkolták. 1992-ben a Magyar Köztársaság érdemeiért posztumusz altábornaggyá léptette elő.

⁸⁴ Mónus Illés (1886–1944) cipőfelsőrész-készítő, szociáldemokrata politikus és teoretikus. Tizenéves korában kapcsolódott be a munkásmozgalomba, 1908–1918 között a cipőfelsőrész-készítők szaklapjának szerkesztője,

1911-től a *Népszava* munkatársa. A Tanácsköztársaság idején a diktatúrát ellenzők csoportjának tagja. A Kommün leverését követően az MSZDP egyik újjászervezője. 1922–1939 között parlamenti képviselő, az MSZDP frakciójának titkára. 1927-től tagja a pártvezetőségnek. Több szociáldemokrata újságban fejtette ki álláspontját, publicisztikai teoretikus igényességgel megírt esszék voltak. Népfrontellenes politikai elgondolásait és reformista szocializmus-felfogását a korabeli magyar szociáldemokrácia vezetői nagyrészt osztották. Éles kommunistaellenessége, ugyanakkor harcos antifasizmusa az angol Munkáspárt (Labour Party) irányába orientálta a második világháború előestéjén. A német bevonulást követően mint ismert hazai antináci politikust őrizetbe vette a német biztonsági szolgálat. Később sikerült megszöknie, de a nyilas hatalomátvételt követően ismét elfogták és kivégezték

⁸⁵ Büchler József (1886–1958) betűszedőmunkás, tisztviselő, szociáldemokrata politikus. Ifjúmunkás korától tagja a szociáldemokrata mozgalomnak. 1908-ban sztrájkot szervezett Salgótarjánban, később különböző szakszervezeti tisztségeket vállalt. 1918-tól az MSZDP egyik titkára. Tanácsköztársaság alatti funkciója miatt 1920–22 között emigrációban élt. A 20-as években az MSZDP központi titkára, 1928-tól a fővárosi törvényhatósági bizottság szociáldemokrata frakciójának titkára. 1931–35 között országgyűlési képviselő, 1939-től a pártvezetés tagja. Következtesen antikommunista, az ún. jobboldali szociáldemokraták egyik vezetője volt. 1944-ben a németek letartóztatták, feleségét a nyilasok megölték, de neki sikerült megmenekülnie. 1945-ben a Magyar Nemzeti Bank elnöke, az 1948-as pártegyesülés ellen foglalt állás. 1950-ben hamis vád alapján letartóztatták, 1955-ben szabadlábra került. 1956-os forradalom idején részt vett az MSZDP újjászervezésében.

⁸⁶ Cser István Huba (1908–1947) detektívfelügyelő az 1930-as évektől volt tagja a politikai osztálynak. Kezdetől Hain Péter egyik bizalmasa volt, és szakmai, politikai téren az egyik legmegbízhatóbb emberének számított. Az 1944. március végén felállított Állambiztonsági Rendészet (ÁR) megalakulásakor az elsők közt emelte ki Hain Csere és a IV/1. (baloldali) alosztály vezetőjévé tette meg. Kíméletlen nyomozási módszerei, brutalitása nevét hírhedtté tették, ezért Hain bukása után leváltották. Később 1944. október végétől újra a baloldallelles ügyekért felelős alosztály vezetője lett, majd 1945-ben amerikai hadifogságba esett. Kiadatása után a népbíróság 1946-ban háborús bűncselekmények elkövetése miatt halálra ítélte, majd 1947-ben kivégezték.

⁸⁷ Helyesen báró Miske Jenőné (1894–) született Allison–Walters, Mary angol származású tanítónő, magyarcserevei és reicheggi báró Miske–Gerstenberger Jenő müncheni és isztambuli magyar főkonzul felesége. A brit hírszerzés ankarai futáraként több titkos dokumentumot juttatott el a hazai németellenes politikusoknak. A kiválóan működő német hírszerzés – Bartalis Kálmán vezérkari őrnagy isztambuli katonai attasé tájékoztatása alapján – figyelemmel kísérte a futár szerepét betöltő báróné mozgását. Egy def-hálózatához tartozó újságíró nő segítségével 1942 májusában lebuktatott bárónénál talált iratok és bizalmas dokumentációk alapján a katonai elhárítás őrizetbe vette, majd a Honvéd Vezérkar főnökének bírósága kémkedésért perbe fogta és halálra ítélte. Konzervatív politikai körök (Bethlen István volt miniszterelnök, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Ullein-Reviczky Antal diplomata, a Külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője) közbenjárására azonban ítéletét életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatták, majd cserefogolyként Angliába távozhatott. Vö. Haraszti, 2007. 550, 587. Egyes kortársi visszaemlékezések szerint a bárónét az 1945-ös visszatérése után a szovjet katonai szervek őrizetbe vették, majd szabadulása után Angliába visszatérve halt meg. Vö. Szegedy, 1996. 11.

⁸⁸ 1942. május 1-jétől július végéig tartó nyílt nyomozás során az állambiztonság kb. 600 embert vett őrizetbe és teljesen felszámolta a KMP közép-és felső funkcionáriusi gárdáját, valamint megbénította a Központi Bizottság szervezőmunkáját. Az Andrassy-laktanyában lezajlott nyomozás után a rendőrség és a csendőrség újra külön-külön végezte nyomozásait.

⁸⁹ Az Államvédelmi Központ (Ávk) hivatalosan 1942. július 1-jén, de facto 1942. július 12-én a Belügyminisztérium központi épületének III. emeletén kezdte meg a működését. Vö. Haraszti, 2007. 391–394. és Tervezet Államvédelmi Központ elnevezés alatt a Belügyminisztériumban működő külön szervezet létesítéséről. (Budapest, 1942. június) Közli: Beránné–Hollós, 1977. 377–379., valamint lásd Nánási László írását a *Betekintő* jelen számában.

⁹⁰ Helyesen Hollósy-Kuthy Lajos (1885–), nemes gertenyesi, rendőr főkapitányhelyettes, 1940–1944 között a kolozsvári rendőrkapitányság vezetője.

⁹¹ Fekete Pál (1901–1944) csendőr alezredes. A második világháború alatt a Kolozsvári (IX.) Csendőrkerület nyomozóalosztályának vezetője. 1944 szeptemberében a betörő szovjet-román csapatokkal történt harcérrintkezés során életét vesztette.

⁹² Garzuly József vezérkari őrnagy a 2. Vkf. osztály defenzív alosztályának jugoszláv arcvonaláért felelős vezetője.

⁹³ Svetozar Markovic (–1942) szerb származású kommunista partizánparancsnok. Jugoszlávia német megszállását követően (1941. április) mint a bánáti kommunista szervezet vezetője fegyveres ellenállási

mozgalmat szervezett a Jugoszlávia Kommunista Pártjának (JKP) kötelékében. A vezetése alá tartozó alakulatok a klasszikus gerillaharcmodort nélkülöző kedvezőtlen terepadottságokból kifolyólag diverzionális (romboló) szabotázscelemekényeket hajtottak végre magyar és német katonák, csendőrrjárőrök ellen. A csoportra nehezedő katonai és csendőri hajtóvadászat miatt az egység több tagja Újvidékre húzódott be. Besúgás alapján, 1942 végén tűzharcban elfogták és kivégezték.

⁹⁴ A csoport magját az 1938-ban felállított ún. nyilas ellenes detektívcsoporthoz tartozó nyilas aktivisták megfigyelésére és mozgalmuk felderítésére hozták létre. Később az egység Sombor-Schweinitzer József megbízásából több kényes természetű, a szélsőjobb oldali és németbarát köröket érintő bizalmas feladatot is elvégzett, emellett esetenként a baloldallelenni felderítőmunkából is kivette a részét. A különítmény nevévadója Szélesi Jenő (1896–) detektívfelügyelő volt.

⁹⁵ „Pista” alias Skolnyik József (1906–1993) cipésmunkás, felvidéki kommunista politikus. 1924-ben lépett be Csehszlovákia Kommunista Pártjába (CsKP), 1936-tól a párt országos vezetésének lett tagja, majd az ország feldarabolását követően illegalitásba vonult és 1939-ben a Szovjetunióba távozott. 1940 nyár végén kapott megbízást a Komintern Végrehajtó Bizottságától a KMP újjászervezésére. A szervezőmunkát Schönherz Zoltánnal, valamint Szekeres Sándorral végezte, melynek során 1941-ben létrehozott KB és titkárság tagja lett. 1942 decemberében a rendőrség elfogta és a bíróság 15 évi szabadságvesztésre ítélte. 1945-ben – ezúttal a Rákosi Máttyás instrukcióit követő PRO munkatársai – őrizetbe vették az „illegalitásban kifejtett pártellenes magatartása” miatt. Hamis vádak alapján elítélték, majd 1956-ban rehabilitálták. A forradalom leverését követő kádári konszolidáció jegyében a párt vezetése kárpótlásként az MSZMP székesfehérvári politikai bizottságának tagságát ajánlotta fel, melyet nyugdíjazásáig töltött be.

⁹⁶ Palotás Ferenc (1913–) csendőr törzsrörmester. 1940-től nyomozóként részt vett szinte az összes baloldallelennes csendőrségi felderítőmunkában. A német megszállás után indult csillaghegyi nyomozás keretében tagja volt annak a rendőri-csendőri nyomozócsoportnak, amelyik 1944. július 27-én elfogta és megölte Ságvári Endrét. Az 1956-os forradalom leverése után indított csendőrperek egyikében háborús bűncselekmény elkövetése miatt halálra, majd életfogytig tartó kényszermunkára ítélte a katonai bíróság.

⁹⁷ Antal János (1907–1943) kommunista író a hatóságok 1937-ben 6 éves fegyházbüntetésre ítélték, 1942-ben büntetőszázaddal a keleti frontra vitték, ahol életét vesztette.

⁹⁸ Cselényi (Czimmer, Zimmer) Antal (1903–) detektív. Az 1930-as évek végén lett tagja a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának. Kezdetből a baloldallelenni csoportban teljesített szolgálatot. Pozícióját a német megszállás után alakult Állambiztonsági Rendészeten is megtartotta, ahol a baloldallelenni akciókat vezető Cser István közvetlen munkatársa lett. Kényszervallatásai és brutális kihallgatási módszerei hírhedtté tették nevét. 1944. július 27-én részt vett Ságvári Endre elfogásában, a halálos lövést ő adta le. A háború után nyugatra emigrált.

⁹⁹ Kovács István (Rosner Jenő) (1911–) legendás volt arról, hogy bármilyen fizikai kényszer alkalmazása ellenére sem mondott semmit a detektíveknek. Első, 1934-ben bekövetkezett lebukása után még a nevét sem volt hajlandó elárulni az őt vallató rendőröknek, ezért kapta tőlük az „Anonymus” nevet.

¹⁰⁰ Szabados Béla (1911–) detektív.

¹⁰¹ Tonhauser Pál (1909–1984) bányász, felvidéki kommunista politikus. Az 1930-as években kapcsolódott be a csehszlovákiai kommunista mozgalomba, majd az 1940-es évek elején részt vett a felvidéki szlovák és magyar kommunista szervezetek újjáalakításában. 1942 őszén a KB tagjának választották, majd a KMP Felvidéki Titkárságának vezetője lett. Szervezőmunkája nemcsak a visszacsatolt területekre, de a Tiso-féle Szlovákiára és a német megszállás alatt álló Cseh–Morva Protektorátus területére is kiterjedt. A második soroksári nyomozás során 1943. szeptemberében letartóztatták, majd 1944. januárjában a Vkf bírósága halálra ítélte. Az ítélet ellen több neves ellenzéki politikus tiltakozott, ezért Tonhauser büntetését életfogytiglani szabadságvesztésre változtatták. 1945-től Csehszlovákiában – az országos politikától mellőzve – különböző pártfunkciókat töltött be.

¹⁰² Az Államvédelmi Központ elvi irányításával lefolytatott első soroksári nyomozás 1943. április 23-tól 1943. július 30-ig tartott. A nyomozás során 241 főt vettek őrizetbe, melyek közül 176 fő felett a Honvéd Vezérkar főnökének bírósága hűtlenség miatt ítélték. Vö. A Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságának összefoglaló jelentése a belügyminiszterhez a Deák-mozgalomról. (Budapest, 1943. augusztus 6.) Közli: Beránné-Hollós, 1977. 392–393. Tonhauser Pált a Békepárt felszámolására irányuló második soroksári nyomozás során 1943. szeptember 7-én vették őrizetbe.

¹⁰³ Bakonyi István (1905–) csendőr százados. 1942-től a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokság baloldallelenni előadócsoporthoz tartozó vezetője, majd 1944. novemberétől a politikai előadócsoporthoz tartozó vezetője. Állambiztonsági jelentés szerint a háború után nyugatra távozott.

¹⁰⁴ Deák György (1918–1968) gimnáziumi tanár, magántisztviselő. 1939–42 között több ifjúsági csoportot és

szemináriumot szervezett a marxizmus oktatása céljából. 1942-ben Mayer Arnolddal kommunista jellegű illegális szervezkedésbe kezdett, amit az államvédelem 1943 tavaszán felszámolt. Deákot előbb halálra, majd életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélte a katonai bíróság. 1944-ben a Komáromi Csillag erődből Dachaubába, majd Buchenwaldba szállították. 1946-ban az MKP Ifjúsági Titkárságának munkatársa, később a Magyar Petróleumipari Vállalat üzemi bizottságának elnöke, a 60-as években a MaFilm Tudományos és Oktatási Filmstúdió vezetője.

¹⁰⁵ Mayer Arnold (1906–1944) gyorsírótanár. 1941-től tagja a textil munkások szakszervezetének. A 30-as évek végén került kapcsolatba a Demény Pál vezette illegális „tanulókörök”-kel, majd 1942-ben – eltávolodva mentorától – Deák Györggyel kezdeményezője és vezetője lett egy fegyveres felkelésre készülő kommunista szervezkedésnek. 1943-ban letartóztatták. A katonai bíróság először halálra, majd életfogytiglan tartó szabadságvesztésre ítélte. 1944-ben Németországba deportálták, a fogságban vesztette életét.

¹⁰⁶ Takács Pál György (1911–) detektív. A 30-as évek végén lett tagja a politikai osztálynak. Több bal-és jobboldalelles nyomozásban is részt vett. Tagja az Állambiztonsági Rendészetnek. A háború után internálták, majd kovácsként és raktárosként dolgozott.

¹⁰⁷ Bencze László (1909–) detektív. A 30-as évektől dolgozott a politikai osztályon. Egyaránt részt vett bal-, illetve jobboldalelles nyomozásokban. Szolgálatot teljesített az Állambiztonsági Rendészetben. A háború után internálták.

¹⁰⁸ Wayand Deményre vonatkozó terhelő adatai tökéletesen beleillettek az egykori illegális kommunista vezető elleni 1946-os per forgatókönyvébe. Demény Pál és szűkebb szervezeti köre 1942 nyarán több megbeszélést tartott az esetleges egyesülésről a Deák György és Mayer Arnold vezette illegális kommunista csoporttal. Deákék azonban ideológiai és taktikai nézeteltérések miatt később szakítottak a Demény-féle „tanulókörök”-kel és tudatosan próbáltak – különösebb eredmény nélkül – szorosabb összeköttetéseket létesíteni a deményistákat frakciósnak és rendőrségi provokátoroknak minősítő KMP-vel. A sorozatos lefogásokat követően a mozgalom tagjai Deményre és társaira vallottak, mivel az volt a meggyőződésük, hogy deményék buktatták le őket. A Deák–Mayer-mozgalom egyik vezető aktivistájának, Bajai Ferencnek a Demény-ügy kapcsán 1945-ben a PRO-n felvett jegyzőkönyve úgy állítja be Demény Pált, mintha a volt elvtársuk a politikai rendőrség besúgója lett volna. A helyzetet bonyolítja, hogy deményék valóban kapcsolatban álltak néhány detektívvvel – köztük Wayanddal –, akiket azonban pont Demény Pál és néhány társa korrumpált annak érdekében, hogy szervezetük továbbra is intakt maradjon. Minderről Deákék is tudtak, ezért vélelmük Demény állítólagos provokátorságáról az 1945 utáni PRO-nak kapóra jött. Ugyanezt a „tényt” a rendőrség oldaláról Wayandnak kellett vallomásai során „bizonyítania”. Vö. Demény, 1988. 121–123. A Deák-féle szervezkedés tagjainak lebukásához egy a mozgalomba beépített fedett csendőrnnyomozó és az 1941-es észak-erdélyi nyomozás során őrizetbe vett B-527-es fedőszámmal beszerzett csendőrségi besúgó járult hozzá. Vö. Hollós, 1971. 370–371.

¹⁰⁹ A Deák–Mayer vezette kommunista szervezkedés ideológiai-stratégiai megfontolásai nem egyeztek a hivatalos KMP „független, szabad demokratikus Magyarországot” hirdető elképzeléseivel. A mozgalom a korábbi évek szektás kommunista (bolsevik) gondolatvilágát követte, és szélsőbaloldali radikalizmusa egy proletárforradalom azonnali megvalósítására irányult. A második világháborút követő magyarországi egypártrendszer vezetői, a csoport eszmei függetlensége, „ideológiai hibái” miatt meglehetősen ambivalens módon viselkedtek a szervezkedés tagjaihoz. A mozgalom vezetőinek életrajzai az MSZMP hivatalos párttörténeti-felfogását tükröző 1972-es kiadványban nem szerepelnek. Vö. Vass, 1972.

¹¹⁰ Helyesen Ferenczy László (1898–1946), vitéz, patakfalvi, csendőr alezredes. 1921-ben lépett be a csendőrséghez, 1934-től a gyulai szárny parancsnoka lett. 1938 novemberében a Debreceni (VI.) Csendőrkerület nyomozóosztály parancsnoka. 1940–42 között a Kolozsvári (IX.) Csendőrkerület nyomozóosztály vezetője, majd 1942 nyarán a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságához került mint az „A” (államrendészeti) előadócsoporth, később a törzsosztály parancsnoka. A német megszállást követően összekötő tiszt lett az Adolf Eichmann-féle különítmény és a csendőrség között. Közvetlen felelősség terheli az 1944-es deportálásokért. A Lakatos-kormány idején részt vett a még el nem hurcolt zsidók gettóba tömörítéséért, majd a nyilas puccsot követően Szálasi Ferenc kinevezte zsidóügyi kormánybiztossá. Emellett 1944 novemberétől a csendőrnnyomozó központ parancsnoki tisztségét is betöltötte. A második világháborút követően amerikai hadifogságba esett. 1945 végén kiadták, a Népbíróság 1946-ban háborús bűncselekmények elkövetéséért halálra ítélte és kivégezte.

¹¹¹ Helyesen Honvéd Vezérkar főnökének bírósága.

¹¹² ÁBTL 2.8.1. 1796. Gyöngyösi Nándor, dr. 1919-óta volt tagja a KMP-nek, és egyes levéltári források szerint 1922 és 1924 között a csehszlovák állam részére folytatott kémtevékenységet, ezért 1934-ben 12 évi fegyházbüntetésre ítélték. 1946-ban az Újságíró Szövetség főtitkára, a Szabad Nép szerkesztője, 1957-ben a II. kerületi pártbizottság, illetve II. kerületi tanács végrehajtó bizottsági tagja.

¹¹³ A KMP feloszlásának és a Békepárt megalakulásának körülményeiről lásd Huszár, 2001. 55–57.

¹¹⁴ A második soroksári nyomozás 1943. szeptember 7-e és december közepe között zajlott le. A csendőrség az elvi irányításban azonban már nem játszott olyan komoly szerepet, mint korábban, mivel a nyomozás vezetője Sombor-Schweinitzer József volt. Vö. Haraszti, 2007. 298.

¹¹⁵ A dokumentum túloldalán megcsillagozva a következő, kézzel írt szöveg olvasható: „Bachert most Pataki László”. A Wayand önvallomását instruáló nyomozó hatóság (PRO) által lejegyzett szövegrész Pataki Lászlóra (1908) vonatkozik, aki az 1920-as évek közepén Romániában kapcsolódott be az illegális kommunista mozgalomba. 1941-től Budapesten részt vett az ellenállási csoportok munkájában, 1943-ban a Békepárt nyomdai apparátusát vezette. Lebukását követően a katonai bíróság először halálra, majd – több politikai tiltakozásának hatására – életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte. 1944-ben a dachauai koncentrációs táborba hurcolták, 1945-től különböző állami és pártfeladatokat bíztak rá.

¹¹⁶ Kun László (1909–) csendőr százados. 1944 decemberében a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságán a törzsalosztály vezetője.

¹¹⁷ Fadgyas László (1917–) csendőr főhadnagy. 1942-től a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokság baloldali előadócsoportjának helyettes parancsnoka. 1944 decemberében a csendőrnemzet központ köztörvényes bűncselekmények nyomozásával foglalkozó „B” (bűnügyi) előadócsoportjának vezetője.

¹¹⁸ Csonti Szabó János (1917–) csendőr főhadnagy. Különböző csendőrnemzeti alosztályoknál teljesített szolgálatot a 30-as évek végétől, majd a 40-es évek elején a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokság baloldali alcsoportjához került. 1942-ben a Szovjetunióban megszálló feladatokat ellátó 101-es védelmi század szakasparancsnoka. 1943-ban a Budapesti (I.) Csendőrkerület nyomozó alosztályának helyettes vezetője. 1944 végén a Nemzeti Számonkérés szervezetéhez vezényelték. A háború végén szovjet hadifogságba esett, ahol 1947-ben a katonai törvényszék a partizánelhárító feladatokban való részvétele miatt 25 év javító-munkatáborra ítélte. 1955-ben tért haza. 1959 januárjában a BM Politikai Nyomozó Főosztályának munkatársai a Raskó László néven élő Csontit őrizetbe vették. A korábbi kommunistaellenes nyomozásokban való részvétele miatt ügyét a bíróság elkülönítve tárgyalta, és először 12 évet kapott, de ítéletét jogerősen később 3 évre mérsékeltek.

¹¹⁹ Helyesen *casus* (latin) ok, eset, ügy.

¹²⁰ Babos József (1892–) dr., hadbíró ezredes az 1920-as években a folyami erők ügyészeként kezdte pályafutását. 1940-ben Szombathelyi Ferenc altábornagy mellett a VIII. hadtest, majd a Kárpát-csoport parancsnokságán volt ügyész a Vkf. beosztottjaként. 1942. január 1-jétől felállított Honvéd Vezérkar főnökének bíróságát vezette, és részt vett a délvidéki mézárások ügyében keletkezett statáriális bírósági ítéletek meghozatalában. Annak ellenére, hogy a bíróság és személy szerint Babos is érintett volt a délvidéki események során hozott ítéletekben, a politikai vezetés és a vezérkar főnöke ragaszkodott, hogy a felelősségre vont katonák ügyében lefolytatott bírósági tárgyalás vezetője legyen. Később – az elítéltek szabadlábra helyezését, valamint a tisztikar szélsőjobboldali nyomását követően – a német megszállás után nyugdíjazták. Csatlakozott a Bajcsy-Zsilinszky Endre nevével fémjelzett ellenállási mozgalomhoz. 1945 áprilisában a PRO őrizetbe vette, és több perben (pl. Jány-per) tanúként hallgatta ki. Vizsgálati fogsága idején megbetegedett, és amikor a Népbírók Országos Tanácsa bizonyítékok hiányában szabadlábra helyezte, 1946 júliusában a kórházból ismeretlen helyre távozott. Távollétében 1948. december 12-én a Budapesti Népbírók 15 évi szabadságvesztésre ítélte.

¹²¹ Helyesen: munkaszolgálatos zászlóalj, esetleg büntető munkásszázad.

¹²² 1942 nyarán a keleti fronton harcoló 2. magyar hadsereg egyik munkaszolgálatos zászlóaljában szolgáló Kurucz János tizedes részint saját elhatározásából, részint előljárói utasításra több zsidó munkaszolgálatost gyilkolt meg. Az egyik áldozata azonban sebesülten megmenekült és – Bethlen István segítségével – 1943-ban feljelentést tett a Honvéd Vezérkar főnökének bíróságánál. A Babos József hadbíró ezredes vezette eljárást Jány Gusztáv vezérezredes hadseregarancsnok többször is megnehezítette, mígnem Szombathelyi Ferenc vezérezredes a Honvéd vezérkar főnöke utasítást adott Kurucz őrizetbe vételére és Budapestre szállítására. Jány viszont őrizet nélkül indította útba a tizedest, aki ezt kihasználva megszökött. Az ügyben a nyilas keretlegénység és a németbarát tisztak felelőssége is felmerült, de a büntetőeljárás e tekintetben a katonai szervek ellenállásán holtpontra jutott, ezért a belpolitikai helyzetet is érintő nyomozást 1944 januárjában a Szeles-detektívcsoport vette át. Vö. ÁBTL 3.1.9. V-117091/1.

Források

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

1796 Gyöngyösi Nándorné, dr.

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-43464.

V-52261.

V-80834.

V-98274.

V-117091/1.

V-135778.

V-142819.

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)

A-417.

A-803.

A-795.

Nyomtatásban megjelent források

Beránné–Hollós, 1977.

Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin: *Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség történetéből 1920–1944.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.

Magyar Törvénytár 1939. évi törvénycikkek, 1940.

Magyar Törvénytár 1939. évi törvénycikkek. Budapest, Franklin Társulat, 1940.

Magyarországi Rendeleték Tára, 1930.

Magyarországi Rendeleték Tára, 1930. Hatvannegyedik Folyam. Budapest, Franklin Társulat, 1930.

Magyarországi Rendeleték Tára, 1941.

Magyarországi Rendeleték Tára. Hetvenötödik Folyam. Budapest, Franklin Társulat, 1941.

Hivatkozott irodalom

Böll, 2001.

-
- Böll Gábor: A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében. In *Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945–1958. In Tanulmányok a fegyveres testületek tagjai elleni megtorlásokról a hidegháború kezdeti időszakában.* Okváth Imre (szerk.) Budapest, Történeti Hivatal, 2001.
- Demény, 1988.
Demény Pál: *A párt foglya voltam.* Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem – Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1988.
- Haraszti, 2007.
Haraszti György (szerk.): *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Corvina Kiadó, 2007.
- Hollós, 1971.
Hollós Ervin: *Rendőrség, csendőrség, VKF 2.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1971.
- Huszár, 2001.
Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza 1912–1956. 1 kötet.* Budapest, Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó, 2001.
- Juhász, 1986.
Juhász Gyula: *A háború és Magyarország 1938–1945.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986.
- Kovács, 2009.
Kovács Tamás: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról 1932–1943.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2009.
- Kövér, 1998.
Kövér György: *Losonczy Géza 1917–1957.* Budapest, 1956-os Intézet, 1998.
- Nemes, 1976.
Nemes Dezső (szerk.): *A magyar forradalmi munkásmozgalom története.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1976. 1. kötet
- Pintér, 1979.
Pintér István: *A KMP újjászervezése és a népfrontpolitika, 1938–1941.* <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1979-04/historia-1979-04-kmp> (Utolsó letöltés: 2010. szeptember 11.)
- Ránki, 1982.

-
- Ránki György: *A második világháború története*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1982.
- Sipos, 1987.
Sipos Péter: A legális munkásmozgalom a Horthy–rendszerben. In *Egy letűnt korszakról (1919–1945)*. Sánta Ilona (szerk.) Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1987.
- Szegedy, 1996.
Szegedy Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszanéz I–II*. 2. kötet. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1996.
- Ungváry, 2005.
Ungváry Krisztián: *Magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005.
- Varga, 2009.
Varga Krisztián: Az 1945 előtti politikai rendőrség Wayand Tibor önvallomásában. *Betekintő*, 2009/1. http://www.betekinto.hu/2009_1_varga_k (Utolsó letöltés: 2011. május 5.)
- Varga, 2010a.
Varga Krisztián: A politikai rendőrség és a baloldali munkásmozgalom Wayand Tibor fogságban írt önvallomásában. *Betekintő*, 2010/1. http://www.betekinto.hu/2010_1_varga_k (Utolsó letöltés: 2011. május 5.),
- Varga, 2010b.
Varga Krisztián: A harmincas évek politikai rendőrsége Wayand Tibor önvallomásában. *Betekintő*, 2010/4. http://www.betekinto.hu/2010_4_varga_k (Utolsó letöltés: 2011. május 5.)
- Vass, 1972.
Vass Henrik (szerk.): *Munkásmozgalom-történeti Lexikon*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1972.

„Ez nem spiclikedés, hanem felderítés” A levéllenőrzés módszertana és szervezeti felépítése 1945–1962 között

A levéllenőrzés megszervezése, 1945–1950

A második világháború után, a budapesti harcok befejeztével, 1945. február elején hivatalosan is megalakult a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya (PRO), amely a kommunista párt befolyása alá került.¹ Az állambiztonsági szerv egyik első feladata volt a levéllenőrzés beindítása. 1945 márciusában a Honvédelmi Minisztériumon belül felállították a Katona Politikai Osztályt (Katpol), amely tagjai között jelentős számban képviseltették magukat a korábbi 2. vkf osztály beosztottai.² Különösen igaz volt ez a technikai részlegeknél, ahol a szaktudás és a tapasztalat elengedhetetlen feltétele volt a működésnek. A 2. vkf osztály levéllenőrző részlege a budapesti 72-es számú postahivatalban (Baross tér 11/c.) működött, ahol nyílt cenzúrákat végeztek a háború alatt.³ Pontos információk nincsenek arról, hogy a Katpol megalakulása után mikor láttak hozzá a levéllenőrzés megszervezéséhez, de feltételezhető, hogy a 72-es postahivatal cenzúra osztályának beosztottait elég gyorsan aktivizálták, mivel minden bizonnyal hamarabb kezdték meg a munkát, mint a 62-es postahivatalban (Teréz krt. 51.) tábori verő Politikai Rendészeti Osztály.⁴ A PRO pedig már március végére felállította cenzúra szervét.⁵ Kajli József, az Operatív Technikai alosztály helyettes vezetőjének vallomása alapján arra lehet következtetni, hogy őt bízta meg a levéllenőrzés megszervezésével Fehér Lajos, aki ekkor Péter Gábor első helyettese volt.⁶ A postai küldemények ellenőrzése eleinte koalíciós alapon működött, vagyis a négy kormánypárt delegáltjai közösen végezték ezt a munkát. A cenzúra nyílt volt, a háború alatt megszokott módszereket használták, vagyis ollóval nyitották a borítékokat, és az ellenőrzött levelekre rákerült a „cenzúrázva” pecsét. A nyilvánosság és a koalíciós együttműködés azonban nem jelentette azt, hogy az MKP utasítására az ott dolgozó párttagok nem próbáltak partnereik háta mögött többtinformációhoz jutni. Kovács Dénes, az egyik kommunista cenzor visszaemlékezéséből tudjuk, hogy más pártok küldötteit következetesen kijátszották, és az általuk ellenőrzött leveleket visszatartották, majd az éjszaka folyamán saját maguk is átolvasták azokat. Az érdekesnek talált küldeményeket a kommunista párt tagjai igyekeztek a postáról kijuttatva, a többi párt háta mögött elszállítani a Markó utcai központjukba, majd később a Csengery utcába, ahol kiértékeltek, és többnyire megsemmisítették azokat. A korabeli viszonyokra jellemző a kicsempészett küldemények szállításának módja: futár vitte a leveleket egy nagy bőröndben, mindezt tömegközlekedéssel, illetve gyalogosan. Dekonspiráció soha nem történt, ugyanis a megmosolyogtató visszaemlékezés szerint, a futár egy korábbi bokszoló volt, aki „nem adta volna meg könnyen magát”.⁷

1945 novemberéig működött ebben a formában a cenzúra, ekkor a kommunista párt úgy döntött, hogy saját kezébe veszi az osztály irányítását. A koalíciós pártok delegáltjait szélnék eresztették. Utolsó munkanapjukon még egy búcsúestet rendeztek, amelynek befejezése után egy órával a kommunisták már újra a posta kis szobájában ültek, és immár nyugodtan végezheték a pártjuk által rájuk osztott feladatot, teljes konspirációban. Bár pontos információk nincsenek róla, de valószínűleg ekkor kerülhetett a 72-es posta is a PRO illetékességi területére. Már a kezdetektől voltak ott beépített kommunisták, mint ahogy a 62-es postán is dolgozott Katpolos tiszt, fedésben.⁸ Farkas Vladimir 1946. október 1-jén került az ÁVO Operatív Technikai alosztályára, és az ő emlékei szerint ekkor már mindkét említett postahivatal az Államvédelmi Osztályhoz tartozott.⁹ Körülbelül 30 fővel dolgozott ekkor a cenzúra, amelynek működését még nem szabályozták központi utasítások. Az ellenőrzés titkosan folyt, és a módszerek igencsak kezdetlegesek voltak. A válogatók előtt lévő hatalmas furnérlemezre ragasztották fel a megfigyelés alá vont személyek nevét. A leveleket még nem gőzöléssel bontották, hanem hegyes kis csontdarabot használtak a borítékok felnyitására. A módszer a szovjet

tanácsadóktól származott. Tamáska Mária – aki ekkor Kádár János élettársa volt – is ezen az alosztályon dolgozott mint értékelő. A figyeltetett személyek levelezésén túl véletlenszerűen válogatták ki a felbontandó küldeményeket, amely alapján hangulatjelentéseket készítettek.¹⁰ Ezt a munkát hívták T-(tömeg)ellenőrzésnek, majd később „halászásnak”.

Még 1945 folyamán megkezdődött a távirati és telexanyagok ellenőrzése is, amelyhez idegen nyelven beszélő, megbízható embereket toboroztak. A budapesti 4-es postahivatalban működő távirtdában láttak el cenzori feladatot, ahol a gyanús tartalmú anyagokat kézzel másolták és fordították, valamint a rejtjeles üzenetekről másológépen másodpéldányt készítettek, és az összegyűjtött anyagot szintúgy a Markó, majd a Csengery utcába juttatták el feldolgozásra.

1945-ben már történtek kísérletek a vidéki levéllenőrzés beindítására is, de eredménytelenül. A vidéki osztályok beosztottjainak többsége idegenkedett a titkos cenzúrától, a levéltitok megsértésétől, így munkájuk szinte azonnal dekonspirálódott. Hiába hívta fel a központ a figyelmüket a hálózatépítés szükségességére, a B-(bizalmi) egyének beszerzésének fontosságára, voltak, akik számára ez egyet jelentett a rossz emlékű spiclirendszerrel. De „hála” a megfelelő nevelésnek, hamar átértékelődtek a nézőpontok. Tóth László egri rendőr visszaemlékezésében az olvasható, hogy a szovjet tanácsadók nyitották fel a szemét: „Ez nem spiclikedés, hanem felderítés” – mondták.¹¹ A következő években a szervezés folytatódott, és 1953-ban kilenc, 1954-ben pedig már tizenegy vidéki főosztályon működött levéllenőrzés.¹²

A cenzúra szabályozására tett kísérletek, 1951–1956

Már volt róla szó korábban, hogy a cenzúra szerveződése gyakorlatilag 1945-ben, röviddel a front elvonulása után megkezdődött, a politikai rendőrségen belüli szervezeti helyét azonban csak az ÁVO megalakulása után, 1946 végétől tudjuk dokumentálni.¹³ Ekkor a IX. alosztály keretein belül működött, amelynek feladatai közé a cenzúrán kívül a későbbi klasszikus operatív technikai feladatkörök tartoztak, mint például a rejtjelfejtés, telefonlehallgatás, rádióelhárítás, fényképezés vagy a különböző technikai eszközök biztosítása.¹⁴ Vezetője Szaberszki József volt.¹⁵ Az 1948-as átszervezés keretében létrejött BM ÁVH-n belül a D ügyosztály foglalkozott a technikai kérdésekkel.¹⁶ 1950-ben az Államvédelmi Hatóság a Belügyminisztériumtól függetlenített szervezetté alakult, közvetlenül a Minisztertanács felügyelete alá rendelték. A III. Operatív Főosztály vezetésével Farkas Vladimirt bízták meg, és az ő főosztályán belül szervezték meg a Levéllenőrző Osztályt, amely a III/2. fedőszámot viselte.¹⁷ Feladata volt a levéllenőrzés mellett a telefon- és rádiólehallgatás, a rádióbemérés, okmányok készítése, a rejtjelezés, a fényképezési és kémiai munkák elkészítése.¹⁸ Az osztály ebben a formában 1951. szeptember 28-ig működött, amikor a 76/1951-es ÁVH-parancs átszervezte az operatív technikai részleget.¹⁹ A III/2-es osztály ezentúl csak a K-ellenőrzést takarta, amelynek vezetői székében Tárnoki János áv. őrnagyot Turcsányi Lajosné áv. százados követte.²⁰ 1953. január 16-án nevezték ki a levéllenőrzés élére Hidegkuti Károly áv. századost, aki a júliusi átszervezésig töltötte be ezt a tisztelet.²¹

Kezdetben a levéllenőrzés területén komoly fejetlenség uralkodott. Nem volt szabályozva, hogy ki kérhet személyek levelezésének figyeltetését, vagy meddig kell folytatni ezt az ellenőrzést. Ennek következtében a levéllenőrző szerv komolyan túlterheltté vált, veszélyeztetve ezzel a minőségi munkát. A konspirációs szabályok semmibe vétele mindennapos volt, amelynek következtében a társadalom számára nyílt titokká vált a cenzúra létezése. A cenzúrázott anyagok értékelése is sok esetben az osztály dolgozóira hárult, akiknek képzettsége és tudása finoman szólva sem volt megfelelő ahhoz, hogy felismerjék a kellő összefüggéseket. Sőt, sok esetben nem is tudhatták, mire is kell figyelniük a küldemények olvasása során. A legkomolyabb probléma azonban mégsem a cenzúra munkájával volt, hanem a különböző osztályok közötti kommunikáció hiányával. Az operatív osztályok többsége nem vette komolyan a levéllenőrző munkát, sok esetben el sem olvasták a részükre eljuttatott leveleket, és több ízben kérték a cenzúrárt, hogy kevesebb anyagot küldjön át számukra.

Az első parancs, mely kísérletet tett az áldatlan állapotok megszüntetésére, 1951. május 22-én született.²² Péter Gábor a munka ésszerűsítése érdekében szigorúan megszabta, hogy figyeltetést elrendelni csak főosztályvezetői jóváhagyással lehet, szolgálati jegy ellenében. A szolgálati jegyen fel kellett tüntetni a figyeltetett személy adatait, azt, hogy milyen típusú küldemények ellenőrzését kérik, és meddig tartson az ellenőrzés. Általánosságban a megfigyelés időszaka nem haladhatta meg a 2–3 hónapot. Fontos szabály volt a levelek feldolgozásának szigorú határideje. Az operatív osztályoknak 2–6 óra állt rendelkezésére, hogy a kiemelt levelet visszajuttassák a cenzúrához. A rövid határidő szigorú betartása elengedhetetlen lett volna a konspiráció fenntartásához, ez azonban ritkán sikerült. A posta vezetői gyakran reklamáltak az államvédelemnél a jelentős késések miatt, sőt külföldi képviselők tettek hivatalos panaszt a levéltitok megsértéséért, mivel küldeményeik nem értek időben (vagy egyáltalán) célhoz.²³ A panaszok jogosságát határozottan alátámasztja az az adat, amely szerint 1952-ben a napi nemzetközi levélforgalom 20–25000 darab volt, és ennek 70 százalékát elkobozták.²⁴ Ennek következtében 1953 közepére a nemzetközi levelezés napi 5000 darabra csökkent. A levelek átfutása azonban így sem gyorsult jelentősen, hiszen Péter Gábor említett 1951-es parancsa óta minden külföldről érkező vagy oda tartó levelet nyilvántartásba kellett venni, ami akár 10–15 napos késéseket is okozott a postaforgalomban.

Az 1953 nyarán bekövetkező enyhülés az államvédelem átszervezését is magával hozta.²⁵ Az ÁVH-t újra a Belügyminisztérium hatáskörébe vonták, az átszervezés az egyes osztályokat is érintette. A K-ellenőrzés az ÁVH III/2. Osztályából és az Operatív Technika (X/3) egyes részeiből megalakított BM XII. Osztály feladata lett.²⁶ 1955 novemberéig a belügyminiszter és annak helyettese felügyelte az osztályt, majd az I. (államvédelmi) főcsoportfőnök irányítása alatt működött tovább. Átmenetileg Varga János áv. századost nevezték ki az élére, de 1953. december 31-től egészen a forradalom kitöréséig újra Hidegkuti Károly áv. százados vezette az osztályt. Vezetői kinevezéséig osztályvezető-helyettes volt, kinevezése után Branovics Ferenc áv. százados követte őt a helyettesi székben.²⁷ Az osztály ekkor négy alosztállyal működött, melynek felépítése azonos lehetett az 1957-es újraszervezést követően felállott osztályokkal. Az államvédelmi osztályok fedésének fenntartása érdekében az osztályokat csak fedőszámaik feltüntetésével lehetett emlegetni, ezért azok feladatkörének pontos beazonosítása nehézkes. Az elszórt információk alapján mégis kísérletet teszek a négy alosztály pontosítására.²⁸ A XII/1. alosztály vezetője Hollósi Péter áv. hadnagy volt, róla tudjuk, hogy a 72-es Postahivatalban dolgozott ebben az időben, tehát az 1. alosztály a külföldi levelezést ellenőrző szigorúan titkos állomány volt.²⁹ A XII/2. alosztály vezetésével Birkás Antal áv. századost bízták meg, őt követte 1954. május 22-től Sziveri Mátyás áv. hadnagy. Birkás Antal személyi anyagai alapján beazonosítható, hogy a 2. alosztály is konspirált területen dolgozott, így kizárásos alapon a 62-es Postahivatal belföldi levélforgalmát ellenőrző fedett osztályról lehet szó.³⁰ A XII/3. alosztály vezetője S. Horváth István áv. főhadnagy, a XII/4. alosztály vezetője pedig 1954. május 22-ig Hazai Miklós áv. százados, utána Birkás Antal volt. Ha feltételezésem nem téves, és valóban hasonló felépítésben működött az osztály, mint 1956 után, akkor a 3. alosztály az értékeléssel foglalkozott, a 4. pedig a technikai részleg volt.

A Belügyminisztérium Kollégiuma 1953. december 29-én foglalkozott a Levéllenőrző Osztály tevékenységével, ahol gyakorlatilag napirendre kerültek ugyanazok a problémák, amiket Péter Gábor orvosolni próbált korábban.³¹ Az operatív osztályok még mindig nem fordítottak kellő figyelmet a levéllenőrzés adataira, különösen a halászott levelek maradtak nagy számban felhasználatlanul. Pedig a cenzúra dolgozott keményen. Országos viszonylatban a napi levélforgalom 400 000 darab volt, ebből Budapesten körülbelül 6000-et, a vidéki osztályok pedig összesen 8–10000 darabot emeltek ki, vagyis juttattak el az illetékes operatív osztályokhoz, az átellenőrzött anyagok mennyisége pedig elérte a 90 százalékot! A munka hatékonyságát azonban megkérdőjelezi az, hogy a válogatók emlékezetből dolgoztak, meg kellett jegyezniük a figyeltetett személyek nevét és címét, ez alapján kellett volna kiemelniük a küldeményeket. Ez gyakorlatilag képtelenségnek tűnt, különösen a levéllenőrzéshez beosztott személyi állománnyal, amellyel alább részletesebben is foglalkozom.

Mindenképpen ésszerűsíteni kellett a munkát, hiszen nemcsak a figyeltetett személyek levelezésének kivonása nem volt megfelelő, de a halászott levelek irdatlan mennyiségét sem lehetett kellően feldolgozni. Ezt a korabeli vezetőség is felismerte, így Gerő Ernő aláírásával született határozat előírta a vonalas elv szerinti ellenőrzést, vagyis a meghatározott társadalmi rétegek, vagy a határozat szóhasználatával élve, „a belső reakció egyes állományai” levelezésének megfigyelését.³² Ezzel használhatóbb információkat lehetett összegyűjteni, és célzott hangulatjelentéseket készíteni. A gyakorlatban azonban úgy tűnik, továbbra is halásztak, a T-ellenőrzés módszereivel dolgoztak egészen 1956-ig.

A külföldi levelezések meggyorsítása érdekében úgy döntöttek, hogy csak bizonyos országokkal fenntartott kapcsolatokat kell ellenőrizni. Ekkor Ausztria és Nyugat-Németország volt a kiemelt célország, a későbbi években ez a kör bővült, de a vonalas ellenőrzés ezen a területen hamar gyakorlattá vált. A kevésbé kvalifikált emberek levelezését is figyelmen kívül kellett hagyni, szemben az idegen nyelven írt levelekkel, hiszen azok feladója és címzettje bizonyosan művelt, ezért ezek a levelek több operatív szempontból értékes anyagot tartalmazhattak. Az ellenőrzött külföldi levelek mennyisége tehát jelentősen csökken 1953-tól, bár a későbbiekben látni fogjuk, hogy 1956 és 1962 között a kiemelt országok teljes levélforgalmát igyekeztek – több-kevesebb sikerrel – megfigyelés alatt tartani, függetlenül a társadalmi hovatartozástól.

Röviden érdemes megemlíteni a postai forgalommal terjesztett sajtóanyagok ellenőrzésének kérdését is. Ezen az 1953-as kollégiumi ülésen vetette fel Hidegkuti Károly, a Levéllenőrző Osztály vezetője, hogy szüksége lenne egy tízfős, idegen nyelveket beszélő csoportra, akik képesek a bejövő sajtóanyagot ellenőrizni és kiértékelni. Kérését nem támogatták, az újságok tartalmi ellenőrzése soha nem tartozott az osztály feladatai közé, azt a lapoknál végezték, az ő feladatuk kimerült a technikai ellenőrzésben, amelynek során a röpcédula-elhárítás és a titkosírások felderítése volt a cél.³³

A személyi állomány alkalmatlansága mint probléma végigkíséri a levéllenőrző osztályt az egész korszakon keresztül. 1953-ban az osztály létszáma 192 fő volt, ennek nagy részét azonban kisgyerekes anyák és betegek tették ki.³⁴ Szakmai továbbképzéssel egyáltalán nem rendelkeztek, a postai munkáról semmi ismeretük nem volt. Rendszeresen elárulták magukat, holott a cenzúra fedése amúgy is nehezen volt fenntartható. A postai dolgozók előtt nem lehetett eltitkolni a cenzorok jelenlétét, hiszen feltűnő volt, hogy a hivatalban postai munkát nem végeztek, ráadásul a 72-es számú postahivatalban ugyanazt a szobát használták, ami korábban a nyílt cenzúra helye volt. A személyi állomány minőségének kitűnő példája Hajas Sándor, aki 1957-ben, a politikai rendőrség átszervezésekor került az osztályra.³⁵ Gondolkodása annyira zavaros, hogy szellemi fogyatékoságot feltételezték róla felettesei. Nem volt képes megérteni a legalapvetőbb konspirációs szabályokat sem, így fedőigazolványát rendőrigazolványában tartotta, és szigorúan titkos állományú beosztása ellenére rendszeresen rendőr egyenruhában jelentkezett munkára a posta épületében.

A titoktartási problémák és a képzetlenség mellett sok gondot okozott az „öntudat hiánya” is, amely kifejezés alatt a gyakori fosztogatásokat értették. Jó példa Kelecsényi Konrád esete,³⁶ aki már a háború alatt is a 72-es posta ellenőrei között dolgozott. Hadifogság után, 1945 decemberében érkezett vissza Budapestre, és azonnal el tudott helyezkedni korábbi munkahelyén. Kollégáinak szemet szúrt a szokatlan gyarapodása, és minden bizonnyal az irigység is közrejátszott abban, hogy törbe csalják. 1950 szeptemberében az egyik munkatárs csak úgy mellékesen megjegyezte, hogy az Ausztriából érkező levelek tele vannak pénzzel. Szeptember 20-án 12 óra körül Kelecsényi magához vett körülbelül 30 darab osztrák levelet, amelyeket két óra múlva a Rákócscsaba felé induló vonaton ki is nyitott. A borítékokban csak törött paprika és bors volt, de a lakásánál már ott álltak az ÁVH fogdmegjei, és kilenc nappal később Kistarcsán várhatta az internálótáborok felosztatását. Mivel lebuktatása minden bizonnyal megrendezett volt, és bizonyítékot nem tudtak volna felmutatni korábbi lopásaira, így bíróság elé állítása problematikus lehetett volna, de több esetben kerültek cenzorok fosztogatás miatt katonai bíróság elé.

A folyamatos botrányok 1955-ben arra indították a BM vezetését, hogy szigorú felülvizsgálatot rendeljen el a XII. Osztály, vagyis a levéllenőrzés személyi állományában.³⁷ December 15-ig mind a központi, mind a megyei cenzúra állományát felülvizsgálták, és a későbbiekben csak a Személyzeti Főosztály beleegyezésével lehetett újabb embert a levéllenőrzésre kinevezni. Ezzel a rendelkezéssel némileg javulhatott a helyzet az osztályon, legalábbis a későbbiekben nem talákoztam olyan konkrét esettel, ahol a levelek fosztogatását jelölték volna meg a legsúlyosabb problémák egyikének. A politikai rendőrség teljes állományát tekintve azonban közismert a sorozatos botrányok megléte, amelyek alól az osztály sem volt kivétel. Ha a küldeményeket nem is rabolták ki rendszeresen, a sikkasztás, az iszákosság általános volt.

Mindezek ellenére az ötvenes évek közepére a postai küldemények ellenőrzésében az állambiztonsági szervek megszerezték a kellő tapasztalatot ahhoz, hogy a rendszer olajozottan működjék, vagy legalábbis tudják, hogyan lehetne optimálisabban megszervezni a munkát. 1956. február 22-én tárgyalta meg a BM Kollégium a Levéllenőrzési Osztály 1955-ös beszámolóját, mely komoly eredményekről tanúskodik.³⁸ A két nagy postahivatal között megosztották a feladatokat, a 72-es postán a nemzetközi levelezések futották át, míg a 62-es hivatalba helyezték a belföldi levelek ellenőrzését. A gyorsabb feldolgozás érdekében irányított csoportokat hoztak létre, határozott feladat-megjelöléssel, az egyes országok levelezésével külön csoportok foglalkoztak. A belföldi postaforgalom ellenőrzését még mindig nem az említett vonalas elv szerint végezték, ezért Hidegkuti Károly, az osztály vezetője újra javasolta az 1953-ban egyszer már elfogadott rendszer újbóli bevezetését. Célzott csoportként jelölte meg a javaslat az értelmiségiek és egyháziak levelezését, a nagyobb ipari objektumok ellenőrzését, illetve egyes katonai létesítmények postaforgalmának figyelemmel kísérését. Természetesen a nemzetközi levelezések kiemelt fontosságúak maradtak volna továbbra is, és az MDP KV 1955. június 8-i határozatára hivatkozva beemelte a figyeltetett küldemények közé a mezőgazdasági vonatkozású leveleket.³⁹ Ezen a kollégiumi ülésen határozat nem született, így a vonalas ellenőrzés bevezetése sem került elfogadásra, azonban a későbbiekben ez a módszer vált gyakorlattá.

Újjászervezés 1956 októbere után

Az 1956-os forradalom kitörése alapjaiban rázta meg a Belügyminisztériumba épült államvédelmi szervet. Nagy Imre október 28-i rádióbeszéde, majd a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány felülvizsgálásokat elrendelő határozata és a múlt bűneitől való elhatárolódása mindenképpen okozhatott némi bizonytalanságot az államvédelmi tisztekben.⁴⁰

A forradalom alatt a felkelők természetes célpontjai közé tartoztak többek között a postahivatalok és az ismert belügyes épületek, ennek következtében a levéllenőrzés anyagai nagy számban váltak ismertté a civilek előtt. Egy 1957. december 12-i jelentésből megtudhatjuk, hogy a XII. Osztálynak csak a hálózati anyagai nem dekonspirálódtak, ellenben a levéllenőrzési kartonok, eredeti és másolt levelek és fotók a forradalmárok kezére kerültek.⁴¹ Csak elszórt információt találtam arra nézve, hogy az említett kartonok nem a cenzúra teljes nyilvántartását érintették. Hatalmas kár érte volna az utódszervet, hiszen mint már említettem, több százezer személy adatait tárolták itt. Kérdésként természetesen felmerül bennem, hogy mi történt ezzel a rengeteg kartotékkal, mikor a forradalmárok állítólag feldúlták az osztály központját? A cenzúra helyiségeinek felkutatása és kifosztása fokozottan igaz volt a fedett objektumokra, vagyis a postahivatalokra, amelyeknek megközelítése is lehetetlen volt a forradalom napjaiban, de a fegyveres harcok megszűntével sem lehetett azonnal folytatni ezeken a helyeken a munkát. Erre utal egy jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály munkájáról, melyet 1956. december 17-én készítettek.⁴² A szervezet legfontosabb osztályai ekkorra már felálltak, többek között a levéllenőrzés is, amelyet az operatív technika keretén belül szerveztek újjá. A levelek ellenőrzéséhez azonban elengedhetetlen lett volna a posta szerveibe beépülni, amire ekkor még nem volt alkalmas a személyi állományában is megfogyatkozott államvédelem, a megsemmisült technikai eszközök pótlása pedig

egyenesen lehetetlen volt ilyen rövid idő alatt. Megsemmisült a levéllenőrzés korábbi központja is, amelynek helyét nem tudtam megnyugtatóan beazonosítani. Az bizonyos, hogy az 1956-ot követő időszakban az Izabella utca 62. szám alá költöztették a cenzúrát, és azt is tudjuk, hogy az ötvenes évek elején még a Csengery utcában működött, azonban csak feltételezni tudom, hogy a forradalom kitörése is ebben a Csengery utcai épületben találta a BM XII. Osztályát. A levéllenőrzés 1956 novemberében a Nádor utca 2–4. szám alatti épületben kezdte meg működését, ez azonban a későbbiekben komoly nehézségeket okozott. 1957 augusztusában a már önállósodott levéllenőrzés egyik legnagyobb problémáját éppen a BM központi épülettömbjében való elhelyezés jelentette, hiszen az osztály dolgozóinak jelentős része titkos állományban volt, így lebukás nélkül nem léphettek be a körletükbe. Feletteseik viszont a szokásos hivatali munkaidőn túl nem látogathatták a konspirált postahivatalokat, így a jelentéstétel és az eligazítás igencsak nehézkessé vált.⁴³

A másik nagy problémát a létszámhiány jelentette. 1956 októbere előtt 155 fővel dolgoztak, de az állomány nagy részét nem sikerült 1957 tavaszáig aktiválni. Már az operatív technika is jelezte, hogy legalább 65 főt kérnek még a T-ellenőrzésre, mivel az októberi események után a levélforgalom olyan mértékben emelkedett, hogy képtelenek a munkájukat ellátni.⁴⁴ A személyi állományparancsok tanúsága szerint folyamatosan töltötték fel az osztály létszámát 1957 nyarán, de még októberben is több jelentés foglalkozik azzal, hogy az akkori létszám nem képes megbirkózni a megnövekedett levélforgalommal. Az ellenőrzés mértéke még az öt százalékot sem érte el, arra sem volt kapacitásuk, hogy az ajánlott küldeményeket vagy a külföldről érkezett csomagokat kibontsák. Biszku Béla belügyminiszter a BM tartalék státusából és a karhatalmi ezred állományából kívánta az égető létszám gondokat orvosolni a II. Főosztály emberhiánnyal küzdő részlegein, így a levéllenőrzésen is.⁴⁵ 1958 folyamán az osztályra való kinevezések jelentős mértékben csökkentek, feltehetőleg még 1957 végéig sikerült feltölteni a kívánt létszámot. A Szervezési Osztály egy 1957-es szervezeti tábláján a K Ellenőrzési Osztály 190 fővel szerepel.⁴⁶ A pontos időpont nincs az iraton, viszont láthatjuk, hogy jelentősen magasabb a létszám a forradalom előttihez képest.⁴⁷ A vizsgált időszak alatt még emelkedik ez a szám, de már nem jelentősen. 1960-ban 205 fő dolgozik a levéllenőrzésen.⁴⁸ Összehasonlítva a jogelőd szervezet állományával, azzal magyarázhatjuk a növekedést, hogy a forradalom alatt és után külföldre távozott magyarság kapcsolattartása az itthon maradt rokonokkal, barátokkal jelentősen emelte a napi levélforgalmat, és a megtorlás időszakában ezeknek a leveleknek az operatív értéke igencsak számottevő volt. Vagyis elmondhatjuk, hogy az 1956 és 1962 közötti időszakban a cenzúra munkája felértékelődött a hatalom számára.

A Politikai Nyomozó Főosztály II/13. Osztályának szervezeti felépítése

Már 1956 novembere folyamán hozzáfogtak, hogy a szétvert cenzúrát újjászervezzék. Mint már említettem, ekkor az operatív technikai osztály keretén belül kezdték meg a munkát. 1957. április 2-án a Szervezési Osztály egyik jelentésében merült fel először, hogy a levéllenőrzést jó lenne a korábbi szervezeti felépítéshez hasonlóan függetleníteni.⁴⁹ Április 29-én már külön osztályként jelenik meg, fedőszáma: II/13.⁵⁰ 1953. május 3-án nevezik ki Hidegkuti Károly rny. őrnagyot az osztály vezetőjének, aki ezt a pozíciót 1959. november 30-ig töltötte be.⁵¹ Hidegkuti 1922-ben született, 4 polgárit végzett, és 1946. május 1-jétől dolgozott a politikai rendőrségnél, eleinte vidéki főkapitányságokon, kerületi osztályokon. 1949-ben kinevezték a Titkárság helyettes vezetőjének, majd 1951–52-ben Moszkvában operatív tiszt iskolába járt, hazatérte után a XII. Osztály vezetésével bízták meg. Rövid megszakítással fegyelmi eljárásáig a cenzúra vezetője maradt. 1959. november 30-án felfüggesztették, majd 1960. január 20-án fegyelmeivel elbocsátották a BM kötelékéből. A Központi Ellenőrző Bizottság (KEB) még a pártból is kizárta szabálytalan gépkocsivásárlásai miatt, és bár bizonyítékot nem találtak arra, hogy a munkájuk során elkobzott értékeket saját magának tartotta volna fent, hanyag kezelésért felelősségre vonták.⁵² 1959. november 30-án Takács Imre r. alezredes került a levéllenőrzés élére 1962. március 15-ig, amikor a BM M (Mozgósítási)

Osztályának vezetését bízták rá.⁵³ Őt Varga Antalné r. százados követte, aki az átszervezésig a II/13. megbízott vezetője marad. 1960-ban került a cenzúrához mint osztályvezető-helyettes.⁵⁴

1957-ben az osztályon egy osztályvezető helyettes volt, Birkás Antal rny. százados személyében. Birkás a levéllenőrzés legrégebbi beosztottja volt. 1948-ban került BM-állományba, 1951–1956-ig alosztályvezető volt, és a 62-es postán teljesített szolgálatot. 1961. január 23-án nyugdíjba helyezését javasolták, helyére nem neveztek ki senkit.⁵⁵ 1958. január 22-én Birkás mellé kineveztek még egy helyettest, Szabó László rny. alezredest, aki ekkor a levéllenőrző osztály c alosztályának irányítását is ellátta. A forradalom előtt a Személyzeti Főosztály helyettes vezetője volt, és 1956 októberében állítólag neki köszönhette az állambiztonság, hogy a cenzúra nyilvántartási rendszere nem került a forradalmárok kezére.⁵⁶ Novemberben aktívan részt vett a levéllenőrzés megszervezésében. Helyéről fegyelmeivel távolították el Hidegkúttal egy időben.⁵⁷ Székében Varga Antalné követte őt 1960 januárjától.

Az 1957-es szervezeti tábla szerint az osztályon a Titkárság mellett három alosztály működött. A II/13-a alosztály a helyi és belföldi levelek ellenőrzésével foglalkozott, (ez működött a 62-es postán). Állománya szigorúan titkos beosztottakból állt, így nem terhelte a BM létszámát. Vezetője Bata László rny. százados volt, aki korábban a hírszerzésnél és a katonai elhárításnál volt alosztályvezető. Erkölcstelen életmódot folytatott, a B-ellátmányt elsikkasztotta, ezért fegyelmi eljárás keretében elbocsátották a BM kötelékéből 1959. november 18-án.⁵⁸ 1962 áprilisában Szikra Mihály r. alezredest nevezték ki az alosztály vezetőjének, aki az ősszel létrejövő utódszervnél is ezt a feladatot látta el. A két alosztályvezető közötti időszakban nem találtam kinevezést, így nem tudom beazonosítani, ki töltötte be ezt a pozíciót, de átmenetileg az alosztályvezető-helyettes látta el a vezetői feladatokat. A négy alosztály közül ez az egyetlen, ahol alosztályvezető-helyettesi státus létezik, de az állományparancsok között nem találtam nyomát annak, ki töltötte be ezt a feladatot. Megint csak háttérinformációk alapján következtetek arra, hogy ezen a poszton Kerék Sándor rny. százados dolgozhatott, mivel fogyatéki anyaga szerint 1954-től alosztályvezető helyettes volt, az 1962-es átszervezésnél meg is erősítik ebben a pozíciójában, és 1971-ig munkaterületeként külső objektumot jelölnek meg.⁵⁹

A II/13-b alosztály a külföldi leveleket ellenőrző csoport, mely a 72-es postahivatalban dolgozott 40 fővel. Egyelőre nem sikerült beazonosítani, ki látta el a vezetését.

A II/13-c alosztály az értékelést és a fordításokat végezte. Vezetője Szabó László volt, aki 1958 januárjától az osztályvezető-helyettesi posztot is betöltötte 1959. november 30-i felfüggesztéséig. Őt Kórusz Gyula r. őrnagy követte székében. A hivatalos jelentések 1960 januárját jelölik meg kinevezéseként, saját önéletrajzában azonban 1959. január 1-jére datálja az eseményt. 1957-ben került a cenzúrához, előtte a katonai elhárításnál dolgozott.⁶⁰

A II/13-d alosztály látta el a technikai feladatokat. Ide tartozott a levelek felbontása, majd leragasztása, titkosírások felderítése, fotómásolatok készítése. A vizsgált időszak alatt Hollósi Péter rny. százados látta el az alosztály vezetői feladatát. 1949-től dolgozott a K-ellenőrzésen, 1956-ig fedett objektumban, a 72-es postán vezette a külföldi levelezések ellenőrzését. 1957-ben a technikai alosztályra került, de munkáját nem kedvelte, így kifejezett örömmel fogadta, hogy 1962-től, a III. Főcsoportfőnökség megszervezésekor újra visszakerült régi helyére. Kicsapongó életmódja miatt magánéleti és szakmai problémái támadtak. Mivel tömegesen engedte át a figyeltetett személyek operatív értékkel bíró leveleit, és bíráló megjegyzéseket tett a párt politikájára, 1964-től a Személyzeti Osztály folyamatosan foglalkozott vele.⁶¹ 1970-ben, kihasználva a munkaköréből eredő tudását, Olaszországba disszidált, és ott az amerikai titkosszolgálatnak részletesen beszámolt a K-ellenőrzés munkájáról, és feltárta a III-as Főcsoportfőnökség szervezeti felépítését. 1972-ben, a távollétében kiszabott halálos ítélet ellenére, visszatért. Újrarendítették a nyomozást ellene, és végül a kiszabott halálos ítéletet szabadságvesztésre módosították.⁶²

Létezett egy II/13-e csoportnak nevezett egység is a tárgyalt időszakban, amely összesen 4 fővel dolgozott, és egyfajta tájékoztatói, koordinációs szerepet látott el.

1962 augusztusában a III. Főcsoportfőnökségen belül a K-ellenőrzési osztályt a III/V. Csoportfőnökségre tagolták be (4. majd 6. Osztály), vezetője 1971-ig Varga Antalné volt.

„Halászás” a magántitkok tengerében

A többnyire levéllenőrző osztályként emlegetett részleg munkája során feltételezhetően rengeteg irat keletkezett, hiszen a T-ellenőrzés során összegyűjtött információkat összefoglaló jelentésekben juttatták el az illetékes operatív osztályokra. A tárgyalt korszakból azonban az osztály működési iratai között egyetlen jelentést őriz az ÁBTL, amely az amerikai hadseregben szolgálatot teljesítő disszidált magyar katonákról szól.⁶³ Az irat kimerítően számol be az USA azon katonai kiképzőtáborairól, ahol magyarok teljesítettek szolgálatot, feltüntetve a kiképzés jellegzetességeit, módját is. Minden bizonnyal más témákról is készültek ilyen összefoglalók, de feltehetőleg az osztály dokumentációi nem kerültek átadásra, vagy végleg megsemmisültek ezek az iratok. Az objektum dossziékban elszórva fellelhetők az adott nyomozás kapcsán a levéllenőrzés során készült kiegészítő jelentések is, de ezeknek feltárása nem jelen kutatás feladata. A cenzúra tevékenységét, módszereit rekonstruálni azonban közvetett módon mégis lehetséges, hiszen több korabeli oktató anyag került a levéltár kezelésébe, illetve Hollósi Péter, aki 1970-ben nyugatra szökött, részletesen feltárta a K-ellenőrzés (levéllenőrzés) menetét az amerikai titkosszolgálatnak, majd hazaérkezése után több kötetnyi vizsgálati anyagban számolt be az átadott információkról. Ezek alapján kísérletet teszek a levéllenőrző munka folyamatának bemutatására, de hangsúlyozottan csak a központi nyomozószervvel foglalkozom, vagyis a Budapesten átfutó levelek sorsát ismertetem. A vidéki főosztályok azonban hasonló szisztéma szerint működtek, így következtetéseket rájuk nézve is nyugodtan levonhatunk.⁶⁴

A postaládák ürítését minden bizonnyal a posta munkatársai végezték, és csak a postahivatalokban kerültek a küldemények a hatóság kezére. Konkrét nyomozások során természetesen előfordult, hogy már a postaládákat is megfigyelés alatt tartották, sőt ilyenkor a könnyebb azonosíthatóság kedvéért egy-két óránként papírlapokat dobtak a civil ruhás rendőrök a levélszekrényekbe, az időpont és a helyszín megjelölésével. Mint már említettem 1955-től a nemzetközi és a belföldi levelezéssel foglalkozó alosztályok két különböző postán működtek, de munkájuk sokban hasonlított egymáshoz. A budapesti 72-es postahivatalon futottak keresztül a nemzetközi forgalomból érkező, vagy oda irányuló küldemények. A postaépület I. emeletén voltak a konspirált helyiségek, ahol a fedésben lévő rendőrök válogatták a leveleket. A figyelés alá vont személyek által írt, vagy részükre küldött levelek bontás nélkül kerültek – a napi kétszeri futár-összekötetés segítségével – az Izabella utca 62. szám alatt működő központba, ahol az illetékes operatív osztály döntött a további sorsáról. Eleinte irányadó volt, hogy a teljes külföldi levelezést ellenőrizték, ez azonban nehezen kivitelezhető feladat volt, a postai szolgáltatásban komoly késéseket okozott, és mint fentebb már említettem, külföldi képviselők panaszáradatát indította el. Meg kellett tehát határozni a válogatási szempontokat. Azokat a leveleket kellett ellenőrzés alá vonni, amelyek a következő országokból jöttek, vagy oda voltak címezve: Olaszország, Svájc, Svédország, Franciaország, Anglia, USA, Ausztria és NSZK.⁶⁵ Alkalomszerűen más országokra is kiterjeszthették a figyelést ideiglenesen, de többnyire elmondható, hogy az egyéb országokkal folytatott levelezések bontatlanul mehettek tovább, kivéve természetesen a figyelés alatt tartott személyek levelezését. Mindegyik országra külön ember vagy csoport volt ráállítva, akik az olvasott levelekről naplót vezettek. Ezek alapján havonta-kéthavonta jelentést készítettek feletteseik számára. Külön figyelmet kellett szentelni a disszidálási csatornák felderítésére, a kinti életkörülményekre, a hírszerzést és elhárítást érintő információkra. Ezeknél a küldeményeknél nem volt minden esetben cél az érintett személyek felderítése, pusztán a levél tartalma számított, ennek ellenére az első levél megjelenésekor mindenképpen kartont állítottak ki írójukról, és írásminta beszerzése gyanánt lefényképezték a levelet.

Az említett operatív tiszt részletes felvilágosítást adott az amerikai titkosszolgálatoknak arról, hogyan lehet levelet bejuttatni az országba a cenzúra háta mögött. A megoldás kézenfekvő. Nem figyeltetett országban kellett feladni a küldeményt, olyan személynek, aki nem állt szoros ellenőrzés alatt. Katonai objektumokba legkönnyebben gyásztávirat formájában lehetett levelet bejuttatni ellenőrzés nélkül.

A 62-es számú posta konspirált rendőrei is elsősorban a figyeltetett személyek leveleit voltak hivatva kivonni, de olvasnivalójuk is bőven akadt. A belföldi levélforgalom T-ellenőrzését az ún. vonalas módszerrel helyettesítették, vagyis bizonyos társadalmi rétegek (elsősorban értelmiségiek: írók, művészek, egyházi személyek), fontosabb ipari objektumok levelezését, illetve a külkereskedelmi vonatkozású leveleket bontották fel, és emellett még véletlenszerűen is emeltek ki küldeményeket. Gyakran előfordult, hogy a pártvezetés kíváncsi volt az ország bizonyos városainak vagy tájegységeinek a hangulatára. Ilyenkor a cenzúra feladatul kapta az érintett területek figyelését, vagyis az összes onnan érkező levelet elolvasták. Akárcsak a külföldi levelek ellenőrzésénél, a halászott küldeményeknél sem a feladó kiléte volt a lényeg, hanem az írás tartalma. Abban az esetben, ha a levelet ellenséges tartalmúnak nyilvánították, természetesen megkezdődött a nyomozás a levél írója ellen is. Minden kiemelt levél ellenőrzésekor figyelni kellett az esetleges titkosírás vagy rejtjeles üzenet felfedezésére. Ennek kapcsán az olvasással megbízott csoportok külön oktatásban részesültek. Észre kellett venni, ha a sorok elhelyezkedése különös, ha a sorok között kaparások látszóttak, a betűk elmosódottak voltak, de figyelni kellett az esetleges szagokra is. Miniatur üzeneteket (mikrogammákat) kellett keresni a borítékokon és a bélyegeken, de ami talán a legnehezebb lehetett a képzetlen ellenőrök számára az, hogy kódok vagy rejtjelek felismerését is elvárták tőlük. Ezek pedig mindenképpen képzettséget igényeltek, hiszen különböző szórejtvények, kifejezések, szóismétlések, utalások felismeréséhez alapműveltség szükséges.

A halászott levelek nem kerültek ki a postáról, így helyben is kellett technikai szobát biztosítani, megfelelő személyzettel. A levelek felbontása gőzöléssel történt, annak ellenére, hogy már az ötvenes évek elején is komoly gondot okozott a tinta elmosódása, a borítékban lévő fényképek összeragadása vagy a szemfüles feladó hőérzékeny papírja. Vezetői utasítások gyakran szabták feladatul az Operatív Technikai Osztálynak, hogy fejlessze a borítékok bontásának vagy a titkosírási levelek kiszűrésének módszerét, újítások azonban az általam vizsgált időszakban egyáltalán nem születtek. Az emberek pedig igyekeztek megbizonyosodni arról, hogy levelük érintetlenül került el a címzetthez, ezzel nehezítve a levéllenőrök munkáját. Dupla borítékolást alkalmaztak, cérnaszállal fűzték össze a papírokat, celofánszalaggal megerősítették a boríték leragasztott részét, vagy akár viasszal lepecsételték azt. Ilyen esetekben bizony gyakrabban előfordult, hogy felnyitás közben megsérült a boríték, de a kémelhárítás egy speciális részlege a cenzorok segítségére sietett, és kicserélték az elrontott borítékot egy hamisítottra, de akár még a leveleket is újraírták. A figyeltetett személyek levelezése bontatlanul került a központba, azokat az Izabella utca technikai alosztályán bontották fel. Ellenőrzés után a leveleket továbbengedték, visszatartották vagy elkobozták. Ez utóbbira akkor került sor, ha tartalma az akkori politikai elit vagy a társadalmi rend ellen komoly izgatásnak minősült, vagy egész egyszerűen a levél annyira sérült az eljárás során, hogy visszaengedni nem lehetett a lebukás veszélye nélkül.

További kutatást igényelne a 4-es Postahivatalban működő hálózati munka, ahol a táviratokat és a telexanyagokat ellenőrizték még az ötvenes évek első felében is, valamint egyszeri utalást találtam arról, hogy a 78-as posta épületében is dolgoztak konspirált rendőrök, akik talán a csomagok ellenőrzését vagy kicserélését végezheték, de hogy konkrétan milyen szerepük volt, arról nem találtam információt.

„Aktákba írják, miről álmodoztam...”⁶⁶

Az osztály munkájának része volt egy saját kartotékrendszer kiépítése is, amely a hatvanas évekre komoly segédanyaggá vált a többi operatív osztály számára. Minden megfigyelt személyről kartont vezettek függetlenül attól, hogy az operatív

nyilvántartásban szerepelt-e az illető vagy sem. Erre már az 1951-es parancs kötelezte a cenzúrát, amely előírta, hogy minden imperialista országgal levelezésben álló személyt nyilvántartásba vegyenek. A már említett 1953. decemberi jelentés kitér arra, hogy 5–600 ezer Magyarországon élő személy szerepel a rendszerben, feltüntetve, kikkel állnak kapcsolatban, mikor kaptak, illetve küldtek levelet. Elmondhatjuk tehát, hogy jelentős mennyiségű dokumentumot gyűjthettek össze, így a különböző osztályok számára lehetőség nyílt a nyomozásuk megkezdésekor a gyanúsítottjaikat priorálni. Hosszas kísérletezések után sikerült kiépíteniük egy központosított írásnyilvántartást is, mely 1956-tól gyűjtötte a mintákat. A forradalom bukása után kezdték gyűjteni az ellenségesnek nyilvánított írásos anyagokat, amelyeknek mintapéldányait vagy fényképmásolatát írásképrendszerekbe sorolva őrizték. Ezen belül külön-külön csoportosítva megtalálhatóak voltak a kézzel vagy géppel készült írások, figyelembe véve az írás típusát is. (Pl.: torzított írás, nyomtatott betűs írás, folyóírás stb.) Először az azonos kézzel, illetve géppel írt írásokat sorolták közös helyre, majd kialakítottak egy tartalmi nyilvántartást is, amelyben az anyagokat mondanivalójuk és néhány speciális jellegzetességük alapján rendszerezték. Az írásnyilvántartó sikerét mutatja, hogy a központ mintájára minden megye elkészítette saját rendszerét, begyűjtve az ott előkerült röpiratokat, ellenséges tartalmú leveleket. A rendszer bővítése során mintát vettek a hivatalokban, munkahelyeken fellelhető írógépekről, sokszorosítókról, írásmintát rögzítettek a hatóság látókörébe került személyektől, és nyilvántartásba vették azok esetleges írógépét is. Ismeretlen elkövetők felderítése esetén a K-ellenőrzés, ahogy fedőnéven a levéllenőrzést emlegették, képes volt a megadott írásminták alapján a tettes baráti vagy hivatalos levelezését is kiemelni. Előfordult olyan eset, hogy forradalmi jelszavakkal teletűzdelt röpcédulákat találtak az ellenőrzés során, de azonos postaforgalomból sikerült előkeríteniük egy hivatalos lakáskérelmet is, amelyet ugyanaz a férfi írt a tanácsnak, benne feltüntetve az összes személyi adatát. A felderítés érdekében a hatóság összeállított ún. körözőnoteszeket, amelyek az általuk „notórius ellenséges levélíróknak” titulált emberek írásképmintáit tartalmazták. Amennyiben ismeretlen írást kellett azonosítaniuk, mintákat gyűjtöttek. Ehhez rengeteg lehetőség állt rendelkezésükre, kezdve a sort a Központi Lakcímnnyilvántartóval, a honvéd kiegészítő parancsnokságokkal, folytatva a levéltárakkal, munkahelyekkel, iskolákkal, helyi tanácsokkal, nyugdíjintézetekkel, ahonnan igazán gyorsan lehetett írásmintát beszerezni. Mindezek alapján feltételezhető, hogy hatalmas adatbázis állhatott az államvédelem rendelkezésére, amely folyamatosan frissítésre szorult, hiszen az évek múlásával az ember kézírása változik, a technológia fejlődésével pedig újabb és újabb írógépek jelentek meg a forgalomban.

Az állambiztonsági szerveket 1956 elején igencsak zavarta a levelek cenzúrázásának törvénytelenége. Először a korábban már említett 1956. február 16-án tartott kollégiumi ülés vitájában találtam utalást arra, hogy a levelek lefoglalását valahogy legalizálni kellene. Nem természetes jogérzékük követelte a magántitok védelmének betartását, inkább csak gyakorlati nehézségek támadtak a munkájuk során, amelynek orvosolására kerestek lehetőséget. Szalma József, a Vizsgálati Osztály vezetője szerint a legégetőbb probléma az, hogy a letartóztatottak előtt nyilvánvalóvá válik a cenzúra létezése, ezért a lefoglalt levelek jogi erejűvé tételével kellene többet foglalkozni.⁶⁷ Jogszabályi szinten azonban a tárgyalt időszakban nem született ebben a kérdésben előrelépés. Elfogadott volt, hogy a cenzúra által elindított nyomozás során úgy próbálták legalizálni a levelek lefoglalását, hogy utólag megrongálták a borítékot, igazolva ezzel a felnyitás szükségességét. Azonban parancs hiányában nem lehetett tudni, mikor és kinek kell elvégeznie ezt a feladatot, ráadásul a lefoglalás és a nyomozás megkezdése között eltelt idő nem volt szabályozva, gyakran hosszúra nyúlt, amely dekonspirálódáshoz vezetett. Végül csak 1964-ben született egy belügyminiszter-helyettesi parancs, amely a lefoglalás jogi erejűvé tételét volt hivatva rendezni.⁶⁸ Ennek szükségességét azzal indokolták, hogy a K-ellenőrzés védelme a többi operatív eszközhöz mérten fontosabb, mivel nyilvánosságra kerülése súlyos politikai következményekkel járhat.⁶⁹ A levelek felbontása ugyanis Alkotmányban rögzített elvet érint, de a korabeli magyarázat szerint ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy az állambiztonsági szervek törvényt sértenének, hiszen az ellenőrzés alkalmazása külön jogszabályon alapszik. A

jogszabályi hierarchia szerint alkotmányt felülrni jogellenes, különösen egy belügyminiszter helyettesi paranccsal, amely még a törvényi szintet sem éri el. A „szocialista törvényesség” alapján azonban elegendő volt jogsértéssel legalizálni a törvénytelen. Más kérdés, hogy az említett parancs szigorúan titkos volt, kihirdetésére nem került sor, de nem azért kellett legalizálni, mert törvénytelen módszert alkalmaztak, hanem mert az így szerzett információ megszerzésének módszereit, az operatív eszközt védeni kellett, titokban kellett tartani.

Az operatív munka befejeztével a lefoglalt levelek bizonyíték gyanánt az igazságszolgáltatás elé kerültek, ahol a törvénytelen módszerekkel beszerzett levél magára vonta az eljáró bírák, ügyészek, védők, jegyzőkönyvvezetők figyelmét. A nyílt vizsgálati szakasz során szintén csak a „legalizált” bizonyítékokat használhatták fel, mivel a gyanúsított megismerhette a vizsgálati jegyzőkönyvet. A feljelentés előtt tehát megfelelő módon jogi erejűvé kellett tenni a postaküldeményt, ezt azonban csak két feltétel fennállása esetén lehetett, illetve volt érdemes megtenni. Az egyik az, hogy a kiemelés kellően legalizálható legyen. Előfordult például, hogy egy budapesti férfi Bécsben élő testvérének küldött két levelet, amely a levéllenőrző szerv szemében izgató tartalmúnak számított. A levelek felhasználása azonban nem volt megoldható, hiszen eltérő időpontban, más postahivatalban adta fel őket a férfi, így nem lehetett az egyik levél megrongálódására hivatkozva kiemelni a másik levelet is, és ezzel magyarázni a hatóság kezére kerülését. A másik feltétel pedig a társadalomra való veszélyesség nagy foka és a büntethetőség fennállása. Abban az esetben, ha a bűncselekmény csekély fokú és nem lehet számítani komolyabb büntetésre, vagy büntethetőséget kizáró ok áll fenn, nem volt szabad a K-ellenőrzés során előkerült leveleket felhasználni, és ezzel a dekonspiráció veszélyét vállalni. Szintén nem lehetett felhasználni az egy hónappal régebben kiemelt levelet, mivel nehéz volt megmagyarázni, mi is történt a feladás óta a küldeménnyel. Ezt a cenzúra emberei azonban nem tekintették komolyabb nehézségnek, egészen egyszerűen megrongálták a levélnek azt a részét, amelyről a dátum kiolvasható lett volna. Feltűnő volt azonban, ha nem pusztán a postabélyegző, de a feladó által írt keltezés is kiolvashatlanná vált, ráadásul a levél írója általában emlékezett arra, mikor is adta postára a borítékot. Így határozott fellépésre volt szükség ahhoz, hogy a túlbuzgó rendőrök lelkesedését kicsit visszafogják. Itt azonban érdemes megjegyezni, hogy a rongálást illetően csak akkor volt a belügyi vezetőknek gátlása, ha a lefoglalás a büntetőeljárás megindítása céljából történt. Operatív felhasználás esetén nemhogy tiltották, de kifejezetten kívánatosnak tartották a rongálást a feladó és a címzett nevének helyén, így az esetlegesen zsarolással beszerzett egyén kilétét fedésben lehetett tartani, mivel az ismeretlen tettes elleni nyomozást kénytelenek voltak lezárni, így az igazságszolgáltatási szervek látókörébe ezek a személyek egyáltalán nem kerültek.

Az 1962-es átszervezés után a levéllenőrző részleg újra az operatív technika részeként működött tovább. A III/V. (Operatív Technikai) Csoportfőnökség 6. Osztálya nevet viselte, alosztályi tagozódása pedig nagyjából megegyezett a II/13. Osztály alosztályainak.

- ¹ Erről lásd részletesen Krahulcsán–Müller, 2009., valamint Palasik, 2000. 33–57.
- ² Okváth, 2000. 57–96.
- ³ Haraszi, 2007. 177.
- ⁴ ÁBTL 4.1. A-1363/4. 2.
- ⁵ Uo. 23.
- ⁶ ÁBTL 3.1.9. V-150019/2. 375. Köszönet Papp Istvánnak, aki felhívta a figyelmemet a forrásra.
- ⁷ ÁBTL 4.1. A-1363/4. 24.
- ⁸ Uo.
- ⁹ Farkas, 1990. 113.
- ¹⁰ Uő. 115.
- ¹¹ ÁBTL 4.1. A-1363/4. 38.
- ¹² Gyarmati–S. Varga (szerk.), 2001. 472–482.
- ¹³ A levéllenőrzés szabályozásáról lásd részletesen Bikki, 2010.
- ¹⁴ Cseh, 1999. 73–89.
- ¹⁵ Farkas, 1990. 105.
- ¹⁶ Cseh, 1999.
- ¹⁷ Erről lásd Boreczky, 1999. 91–111. és Cserényi-Zsitnyányi, 2009.
- ¹⁸ Uo.
- ¹⁹ ÁBTL 4.1. 075/1951. ÁVH. T. biz. Az ÁVH vezetőjének 76/1951. számú parancsa az ÁVH III. Főosztályának és a X/3. Osztályának átszervezésére. 1951. szeptember. 28.
- ²⁰ Cserényi-Zsitnyányi, 2009.
- ²¹ Uo.
- ²² ÁBTL 4.2. 036/1951. ÁVH. T. biz. Az ÁVH vezetőjének 37/1951. számú parancsa az ÁVH szerveit érdeklő postai küldemények ellenőrzése bevezetésének engedélyezése főosztályvezetői jogkörben. 1951. május 22.
- ²³ A budapesti osztrák követség hivatalos panaszáról lásd Kovács, *Archívnet*, 2008/3. sz. <http://www.archivnet.hu/rovat/nyomtat.phtml?cikkod=276> (Utolsó letöltés: 2011. május 30.)
- ²⁴ Gyarmati–S. Varga (szerk.), 2001. 472–482.
- ²⁵ Erről lásd Kajári, 2000. 157–185., Baráth, 2010.
- ²⁶ Cserényi-Zsitnyányi (kézirat)
- ²⁷ Uo.
- ²⁸ Az osztályvezetők személyét Cserényi-Zsitnyányi Ildikó kutatása alapján ismerjük.
- ²⁹ ÁBTL 2.8.1. 2097.
- ³⁰ ÁBTL 2.8.1. 544.
- ³¹ Gyarmati–S. Varga (szerk.), 2001. 476.
- ³² Uo.
- ³³ Uo. 475.
- ³⁴ Uo. 479.
- ³⁵ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-aj 22-3931/57. Javaslat Hajas Sándor rny. hadnagy áthelyezéséről. 1957. szeptember 13. (2. d.)
- ³⁶ ÁBTL 3.1.9. V-180.
- ³⁷ ÁBTL 4.2. 4-250/1955. A belügyminiszterhelyettes 17. számú parancsa a BM XII. Osztályon és a megyei XII. alosztályokon előforduló törvénysértések megakadályozásáról. 1955. augusztus 11.
- ³⁸ Gyarmati–S. Varga (szerk.), 2006. 332–342.
- ³⁹ Köszönöm Papp István közlését, aki szerint ezen a KV ülésen határoztak ismételtlen a mezőgazdaság szocialista átszervezéséről, amelynek következtében 1955 őszén megindult a tévesítés második hulláma. Az erőszakos átszervezés támogatására készült a levéllenőrző osztály is, bár kissé túlzottnak tűnik ezen levelek kiemelt helyen való kezelése, hiszen az érintett társadalmi réteg jellemzően inkább szóban nyilvánított véleményt, mint írásban.
- ⁴⁰ A Politikai Nyomozó Főosztály megszervezéséről lásd Baráth, 2008. 535–563.
- ⁴¹ ÁBTL 1.11.1. Jelentés az állambiztonsági szervek operatív iratanyagainak ellenforradalom alatti megsemmisüléséről. 1957. december 12. (116. d.) Köszönöm Müller Rolfnak, hogy felhívta a figyelmemet a dokumentumra.
- ⁴² ÁBTL 1.11.1. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről. 1956. december. 17. (115. d.)
- ⁴³ ÁBTL 1.11.1. 60-1310/57. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály anyagi ellátottságáról. 1957. augusztus. 22. (116. d.)
- ⁴⁴ ÁBTL 1.11.1. A Politikai Nyomozó Főosztály létszámára való javaslat. 1957. április 2. (115. d.)
- ⁴⁵ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 27-378/57. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály létszámhelyzetéről 1957. október 8.
- ⁴⁶ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 27-286/37. A Politikai Nyomozó Főosztály szervezeti felépítése. 1957. augusztus 18. (26. d.)
- ⁴⁷ 1954–55 között is csak 173 fővel működött a cenzúra.

- ⁴⁸ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au. A Belügyminisztérium II/13. Osztályának állománytáblázata. 1960. március 24. (65.d.)
- ⁴⁹ ÁBTL 1.11.1. A Politikai Nyomozó Főosztály létszámára vonatkozó javaslat. 1957. április 2. (115. d.)
- ⁵⁰ ÁBTL 4.2. 6-200/12/1957. A belügyminiszter 12/1957 számú parancsa a BM Politikai Nyomozó Főosztály osztályainak elnevezéséről és számozásáról. 1957. május 3.
- ⁵¹ Uo.
- ⁵² ÁBTL 2.8.1. 2067. és Fekete (kézirat)
- ⁵³ ÁBTL 2.8.1. 5580.
- ⁵⁴ ÁBTL 2.8.1. 9602.
- ⁵⁵ ÁBTL 2.8.1. 544.
- ⁵⁶ ÁBTL 2.8.1. 10283.
- ⁵⁷ Uo.
- ⁵⁸ ÁBTL 2.8.1. 0349.
- ⁵⁹ ÁBTL 2.8.1. 10825.
- ⁶⁰ ÁBTL 2.8.1. 2957.
- ⁶¹ ÁBTL 2.8.1. 2097.
- ⁶² ÁBTL 3.1.9. V-158131/1-4.
- ⁶³ ÁBTL 1.6. 73-2/167. Tájékoztató az USA hadseregben szolgálatot teljesítő disszidált magyar személyekről. 1959. június 12.
- ⁶⁴ A levéllenőrzés menetéhez felhasznált anyagok: ÁBTL 3.1.9. V-158131, ÁBTL 4.1. A-3053, ÁBTL 4.1. A-3016/39
- ⁶⁵ A svájci magyar emigráció tevékenységének feltárása kapcsán nagy mennyiségű iratanyagot termelt a Politikai Nyomozó Főosztály, és ezek között az iratok között fellelhető egy 26 oldalas jelentés a II/13-c alosztály munkájáról. A dokumentumból kiderül, hogy 1958 márciusában a Svájci levélforgalom alig több mint tíz százaléka került csupán ellenőrzés alá, bár számszerűen ez a mennyiség is tetemes volt. A Svájcból érkező és oda kimenő napi levélforgalom 3500-4000 darab között mozgott, ebből naponta nagyjából ötszáz darabot tudtak feldolgozni. Ezt az időpontot megelőző tizenegy hónap során összesen 97976 levelet olvastak át, ebből 6673 került elkobzásra és 415 darabot továbbítottak különböző operatív osztályok számára. Sajnos a többi megfigyelt ország levélforgalmáról jelenleg nem rendelkezem információval, de feltételezhető, hogy bár az összes postai küldeményt ellenőrizni szeretnék volna, ennek csak töredéke volt kivitelezhető. ÁBTL 3.2.5. O-8-95/1. 42–68. Köszönöm Palasik Máriának, hogy felhívta figyelmemet a dokumentumra!
- ⁶⁶ József Attila: Levegőt!
- ⁶⁷ Gyarmati–S. Varga (szerk.), 2006. 340.
- ⁶⁸ ÁBTL 4.2. 10-24/34/1964. A belügyminiszter helyettes 0034/1964 számú utasítása a K-ellenőrzés során elfogott ellenséges tartalmú postai küldeményekkel kapcsolatos eljárásról. 1964. szeptember 25.
- ⁶⁹ ÁBTL 4.1. A-3017/14.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

- 544. Birkás Antal
- 2067. Hidegkuti Károly
- 2097. Hollósi Péter
- 2957. Kórusz Gyula
- 5580. Takács Imre
- 9602. Varga Antalné
- 10283. Szabó László
- 0349. Bata László
- 10825. Kerék Sándor

3.1.9. Vizsgálati dossziék

- V-180. Levéltitok megsértése (Kerecsényi Konrád)
V-150019/2. Farkas Mihály és társai
V-158131/1-4. Hollósi Péter, dr.

3.2.5. Operatív dossziék

- O-8-95/1. Svájci magyar emigráció

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

A-1363/4. Az állam biztonsága ellen kifejtett ellenséges tevékenység és az ellene folytatott harc, 1945–1949, IV. kötet.

A-3016/39. Csikos Sándor: Az operatív szervek feladatai az állam elleni izgatást megvalósító, ellenséges írásos anyagok terjesztésének megakadályozásában, elkövetői felderítésében. BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség, 1966.

- A-3053. Levéllenőrzés

A-3017/14. Varga Istvánné – dr. Könczöl István: A „K” ellenőrzés anyagainak felhasználása a büntetőeljárásban. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1972.

Dokumentációs Gyűjtemény (D. Gy.)

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-B-1-aj Belügyminisztérium, Személyzeti iratok 1953–1990.

Nyomtatásban megjelent források

Farkas, 1990.

Farkas Vladimir: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam.* Budapest, Interart Stúdió Kiadói Iroda, 1990.

Gyarmati–S. Varga, 2001.

Gyarmati György – S. Varga Katalin (szerk.): *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. Első kötet. Az 1953. július 28. és az 1954. június 22. közötti ülések.* Összeállította és a jegyzeteket készítette: Kajári Erzsébet. Budapest, Történeti Hivatal, 2001.

Gyarmati–S. Varga, 2006.

Gyarmati György – S. Varga Katalin (szerk.): *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. Harmadik kötet. Az 1956. január 18. és 1956. október 15. közötti ülések.* Összeállította és a jegyzeteket készítette: Kajári Erzsébet. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2006.

Krahulcsán–Müller, 2009.

Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf (szerk.): *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből I. A politikai rendészeti osztályok 1945–1946.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 2009.

Hivatkozott irodalom

Baráth, 2008.

Baráth Magdolna: A politikai rendőrség újjászervezése 1956 után. *Történelmi Szemle*, 2008/4.

Baráth, 2010.

Baráth Magdolna: Az államvédelem az egységes Belügyminisztériumban. *Betekintő*, 2010/3. http://www.betekinto.hu/2010_3_barath (Utolsó letöltés: 2011. június 21.)

Bikki, 2010.

Bikki István: A titkos operatív technikai rendszabályok és módszerek, valamint a K-ellenőrzés alkalmazására vonatkozó szabályok 1945-1990 között. *Betekintő*, 2010/1. http://www.betekinto.hu/2010_1_bikki (Utolsó letöltés: 2011. június 21.)

Boreczky, 1999.

Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete 1950-1953. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történelmi Hivatal évkönyve 1999*. Budapest, Történelmi Hivatal, 1999.

Cseh, 1999.

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlatja (1945–1990). In Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történelmi Hivatal évkönyve 1999*. Budapest, Történelmi Hivatal, 1999.

Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai 1950-1953. *Betekintő*, 2009/2. http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (Utolsó letöltés: 2011. június 21.)

Cserényi-Zsitnyányi, (kézirat)

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *Az egységesített Belügyminisztérium szervezeti változásai, 1953–1956*.

Fekete, (kézirat)

Fekete Edit Hidegkuti Károlyról készített életrajza. *Archontológia, 1953–1956*.

Haraszi, 2007.

Haraszi György (szerk.): *Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – Corvina Kiadó, 2007.

Kajári, 2000.

Kajári Erzsébet: Az egységesített BM államvédelmi tevékenysége, 1953–1956. In Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Budapest, Történelmi Hivatal, 2000.

Kovács,

Kovács Tamás: Levélfelbontás és levéltitok az ötvenes években.
http://www.natarch.hu/archivnet/old/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=276 *Archívnet*, 2008/3. sz.

Okváth, 2000.

Okváth Imre: Sziget egy reakciós tenger közepén. In Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Budapest, Történeti Hivatal, 2000.

Palasik, 2000.

Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Budapest, Történeti Hivatal, 2000.

A politikai hírszerzés szervezettörténeti vázlata, 1945-1990

A tanulmányban az állambiztonsági szervek gazdasági és politikai hírszerzéssel foglalkozó egységeinek intézménytörténeti elemzését végzem el.* Az áttekintésben oly módon próbálok vizsgálni az intézményi változásokat, amelyek révén láthatóvá válnak mind a különböző szervezetek közötti kontinuitás elemei, mind az egyes szervezeteken belül (a hírszerzés feladataiban, orientációjában stb.) végbemenő lassú, de állandó súlyponteltolódások is. A szervezeti változások mögött nemcsak a külpolitika látványos és kevésbé szembetűnő módosulásai követhetők nyomon, hanem egy sajátos szervezeti formálódás is: kezdetben az államvédelem intézményén belül teljesen marginális helyzetben lévő, egyetlen személy által megtestesített „intézmény”, egy közel ezer főt foglalkoztató, sajátosan hierarchizált szervezetté¹ válik, amely az állambiztonságon belül is fokozatosan egyre nagyobb önállóságra tett szert.

A hangsúlyozottan intézménytörténeti áttekintésben nem vizsgálom sem a külpolitika területén bekövetkezett – nagyobb részt ismert – változásokat, sem a hírszerzés más, párt- és állambiztonsági szervekkel való – önálló feldolgozást igénylő – szorosabb kapcsolatát sem. Kívül rekedt a vizsgálódásom körén az állambiztonság szervezetének egészét vagy részét érintő kérdések taglalása is.² Ugyan számos esetben a szervezettörténeti feldolgozásoknak integráns részét képezik az archontológiai vizsgálódások is, tanulmányban a szisztematikus feltárástól több okból is eltekintek: egyrészt az 1962 és 1989 közötti időszak vezetőinek életrajza és hivatali pályafutása (a főcsoportfőnök-helyettesektől az osztályvezetőig) feldolgozott és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának honlapján elérhető,³ másrészt a hírszerzés bizonyos vezetőinek karrierje és életútja (pl. Farkas Vladimir vagy Tömpe András) ismert, így indokolatlannak tűnt ezek részletes bemutatása.

1.

A hírszerzéssel foglalkozó szervezetek második világháborút követő, kezdeti időszakáról szinte alig találhatóak eredeti források, így az 1953-ig, illetve 1954-ig terjedő időintervallumról nagyjából a *Hírszerzés-történeti emlékkiállításra* összegyűjtött visszaemlékezésekből és feljegyzésekből lehet tájékozódni.⁴ A helyzetet tovább bonyolítja az a tény, hogy maguk a hírszerzéssel foglalkozó szervek is – saját koruktól függően – eltérően vélekedtek a megalakulás kezdőpontját illetően. Az ötvenes évek végén alapvetően az 1950-es év elejét – azaz az önálló Államvédelmi Hatóság (ÁVH) létrejöttének időpontját – tekintették kiindulópontnak, az azt megelőző időszakról kialakított hivatalos álláspont szerint „az államvédelmi szervek különböző osztályai foglalkoztak hírszerzéssel, de központi irányítás hiányában munkájuk sem Magyarországon, sem külföldön nem volt koordinálva”.⁵ A nyolcvanas években a BM III/I. Csoportfőnökség által összegyűjtött visszaemlékezésekben már jóval hangsúlyosabban jelent meg az 1950 előtti időszak, ugyanakkor ezek elsődlegesen nem a szervezettörténeti kérdések tisztázásának igényével születtek.

A kiállításra összegyűjtött iratokban a visszaemlékezők úgy ítélték meg, hogy a politikai hírszerzés a korabeli kémelhárítás mellett „nőtt ki” és vált önálló szervezetté, ennek a folyamatnak az első lépését a határon túli hírszerző, illetve felderítő munka megjelenése jelentette.⁶ Mindez kezdetben az Ausztriából és Németországból hazatelepülő személyekkel foglalkozó Hazatelepítési Kormánybiztosság tevékenységéhez kapcsolódott, ugyanis a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának II. alosztálya a hazatelepülők között az alkalmasnak tekintett személyek egy részét beszervezte, illetve politikai és gazdasági jellegű „felderítéssel” bízta meg. Ehhez hasonlóan a külföldre hurcolt magyar javak hazahozatalával foglalkozó Restitúciós Bizottságot is felhasználták ebben az időszakban.⁷ Ugyanakkor az 1946-ban felállított Államvédelmi Osztály II. alosztályán alapvetően a kémelhárításhoz kapcsolódó feladatokat láttak el, kifejezetten a

hírszerzés körébe sorolható tevékenységről – az alosztály esetében – 1947 végéig igazán nem beszélhetünk.⁸

Az önálló szervezetté válás szempontjából a fordulópontot az 1947-es év vége⁹ jelentette, ugyanis Szücs Ernő és Dékán István a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztály II. alosztályán belül megbízták Szarvas Pál¹⁰ őrnagyot a támadólagos elhárítás és a határon túli munka megszervezésével. Szarvas tevékenysége főként három területre terjedt ki, mégpedig a külképviselőkre, illetve más külszolgálatra kihelyezett és kihelyezésre kerülő személyek ellenőrzésére (az arra alkalmas személyek felderítő munkába való – lehetőség szerinti – bevonásával), a magyar követségek és egyéb intézmények védelmére, valamint a „reakciós” magyar emigrációra vonatkozó adatgyűjtésre.¹¹ Szarvas ezeket a feladatokat egymaga koordinálta egészen 1948 közepéig, amikor is a II. alosztály keretén belül Szarvas vezetésével már egy önálló csoportot hoztak létre,¹² amely – a fent említett általános feladatok mellett – kifejezetten a Magyarország területén kívül élő „reakciós emigráció kapcsolatainak” felderítésével, az Ausztriában, Németországban, Olaszországban élő „fasiszta emigrációs központokba”, valamint Svájc és Franciaország „magyar ellenforradalmárai” közé való ügynöki beépüléssel is foglalkozott.¹³

A Belügyminisztérium közvetlen alárendeltségébe rendelt Államvédelmi Hatóság létrehozása magával vonta a (korábbi) szervezet átalakítását is, így a B (operatív) ügyosztályon belül kialakított V. alosztályhoz került a „határon túli hírszerzés” feladatköre, melynek vezetését továbbra is Szarvas Pál látta el.¹⁴ A szervezeti felépítésről és feladatairól nem maradt fenn korabeli dokumentum, ezért mindezekről kizárólag a hírszerzés történetének feldolgozására összegyűjtött iratokból szerezhetünk információt. Ezek szerint az 1948. második felének végére öt operatív, három környezettanulmányt készítő és két nyilvántartó munkatársból álló alosztály¹⁵ feladata – a korábban említett külképviselők védelme, az ott dolgozó személyek ellenőrzése és az emigráció megfigyelése mellett – már kiterjedt az izraeli segélyszervezetek bécsi tevékenységének megfigyelésére, illetve a Magyarországról folyó személy- és értékcsempészet felderítésére is.¹⁶ Ekkor kapott megbízást az alosztály, hogy a Külügyminisztériummal együttműködve teremtsen meg a rendszeres összeköttetést a Külügyminisztérium és a külképviselők között, ennek keretében több követséggel is létrehozták a közvetlen rádióösszeköttetést. Ugyancsak ekkor kezdték meg a diplomáciai futárszolgálat felhasználását is operatív (titkos) célra, amelyet titkos munkatársak, majd operatív tisztek bevonásával hajtottak végre, s az „operatív összeköttetés” biztosítása érdekében államvédelmi tiszteket helyeztek a Külügyminisztérium Igazgatási Főosztálya és a Műszaki Osztály élére.¹⁷

A Jugoszláviával történt szakítást követően tovább bővült az V. alosztály feladatköre: az elítélő határozattal egyetértő, Magyarországra átjövő személyek kihallgatása és elhelyezése mellett a Jugoszláviába juttatandó propagandaanyagok terjesztésének megszervezése is – részben – az alosztályhoz tartozott,¹⁸ így 1949 elején az alosztályon belül már két részleg működött: egy nyugat-európai és egy jugoszláv részleg.¹⁹ Ez utóbbi ebben az időszakban már olyannyira előtérbe került, hogy „kevesebb energia jutott a nyugat-európai vonalak akcióihoz. A határon túli operatív munkában bizonyos tapasztalattal rendelkező munkatársak maroknyi csoportjából többet a jugoszláv vonalra tettek át. Mindez abban a történelmi időszakban történt, amikor a nyugati hatalmak fokozták a hírszerző és felforgató tevékenységet Magyarország ellen” – foglalták össze évekkel később a hírszerzés akkori jellemzőit.²⁰

2.

Ahogy az államvédelem egésze, úgy a hírszerzés szervezettörténetének szempontjából is fontos állomást jelentett az 1949. december 28-án megjelent 4353/1949. sz. MT-rendelet, melynek alapján felállították az Államvédelmi Hatóságot. A Minisztertanácsnak közvetlenül alárendelt AVH egyesítette a korábbi BM Államvédelmi Hatóságot, a Honvéd Határőrséget, majd a HM Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség katonai és támadólagos részlegét. A megnövekedett feladatokkal (és hatalommal) bíró főhatóság struktúrájának kialakításakor főosztályokat állítottak fel, ennek során a hírszerzés feladatköre a Szücs Ernő vezette I. (Hálózati) Főosztály keretén belül megalakult I/5. (Külső Hírszerzés)

Osztályhoz került. A kémelhárítástól szervezetileg függetlenné vált hírszerző osztály vezetését továbbra is Szarvas Pál látta el egészen 1950 tavaszáig, amikor is az ÁVH-n belül lefolytatott felülvizsgálatot követően Szarvast eltávolították a posztjáról, így 1950 júniusától az osztályvezetői feladatokat Tihanyi János alezredes vette át.²¹ A kb. 50 fős létszámú osztály²² egészére vonatkozóan az alábbiakban jelölték meg a feladatokat: „Hálózati-operatív munkát végez külföldön a Magyarország ellen tevékenykedő külföldi hírszerzőszervek ellen, a magyar emigráció és annak szervei ellen, politikai és gazdasági hírszerzést folytat az imperialista államokban, hálózati-operatív tevékenységet folytat külföldön lévő magyar követségek, missziók és képviselők tagjai között”.²³

Az osztályon belül alosztályokat és csoportokat alakítottak ki az alábbi feladatokkal:²⁴ az I/5-a (jugoszláv) alosztály foglalkozott a jugoszláv állami vezetés és a nyugati kormányok közötti kapcsolat, valamint a Jugoszláv Kommunista Szövetség vezetőinek a szocialista országok kommunista pártjai elleni tevékenységének felderítésével. Mindezek mellett az alosztály feladata volt a jugoszláv állambiztonsági szervek (UDB, KOS)²⁵ Magyarország és más szocialista ország ellen folytatott tevékenységének felkutatása, és a „beküldött kémek felderítése, elfogása, leleplezése”, végül a jugoszláv vezetéssel szembeni propagandaanyagok terjesztése is. Az I/5-b (angol-amerikai) alosztály feladata volt a Nyugat-Európában működő angol és amerikai hírszerző és elhárító szervezetek felderítése, illetve a Magyarország elleni tevékenységük – összekapcsolva az emigráció soraiban végzett munkájuk – minél teljesebb feltárásával. Az I/5-c (nyugat-európai, vatikáni és emigrációs) alosztályhoz tartozott a nyugati országok (Franciaország, Olaszország, Belgium, Svájc stb.) egymás közötti kapcsolatainak, illetve a szocialista országok ellen irányuló terveinek és tevékenységüknek a felkutatása, a hírszerző és az elhárító szervezeteikre vonatkozó információk összegyűjtésével (beleértve a hírszerző szervezeteknek a magyar emigrációs szervezetekkel való kapcsolatát és ezek szocialista országok szembeni felhasználását). Az alosztály feladatkörébe tartozott még a magyar emigráció és a magyarországi katolikus egyház Vatikánhoz fűződő kapcsolatának a felderítése, illetve a Nyugat-Európában élő „reakciós magyar emigráció” egészének felderítése. Az I/5-d (követségi elhárító) csoport fogta át a külföldön lévő magyar követségek és egyéb külképviseletek védelmét „az ellenséges elhárítás behatolása” ellen, és végezte el a külképviseletekre kihelyezésre kerülő személyek ellenőrzését.

A fentiek mellett az osztály szervezetén belül létrehoztak – számjelzés nélkül – egy környezettanulmányozó és egy nyilvántartó csoportot.²⁶ Az osztály feladataival és belső viszonyaival kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az önálló osztályon belül felállított alosztályok léte – elméletileg – magával vonta a feladatok differenciálódását, ennek ellenére a korabeli hírszerzés alapvetően két fő területre fókuszált: egyrészt mindegyik alosztály kapott a jugoszláv „témához” kapcsolódó feladatokat is;²⁷ másrészt a magyar emigráció tevékenységének teljes körű „felderítése” vált az alosztályok munkájának központi elemévé.

1950 szeptemberében az osztály kivált az I. Főosztály kötelékéből, és önálló osztályként Államvédelmi Hírszerző Osztály néven (X/3. számon) működött 1951 szeptemberéig.²⁸ A III. Főosztályt irányító Farkas Vladimir közvetlen irányítása alá helyezték, létszámában kétszeresére növekedett²⁹ szervezeti egység vezetését továbbra is Tihanyi János őrnagy látta el. Az osztály szervezete az alábbiak szerint módosult: az I/5-a (jugoszláv) alosztályból a X/3-a, az I/5-b (angol-amerikai) alosztályból X/3-b alosztály jött létre, a feladatok módosítása nélkül. Az I/5-c alosztályból alakult meg a X/3-c (nyugat-európai, Vatikán) alosztály, azonban az új alosztálytól már elkerültek az emigrációs ügyek. A korábbi, emigrációval foglalkozó csoportból önálló alosztályt szerveztek X/3-d (emigrációs) alosztály néven, amelyen belül két külön csoportot állítottak fel: az egyik az amerikai, a másik a nyugat-európai magyar emigrációval foglalkozott. Az I/5-d (követségi elhárító) csoportot is alosztállyá szervezték, így jött létre a X/3-e alosztály, amely a „Követségi elhárítási és az ellenséges hírszerző és elhárítási szervek ellen dolgozó alosztály” néven működött (korábbi feladatainak megtartásával). Ezzel egyidejűleg megszüntették a környezettanulmányozó csoportot, s az ott dolgozó munkatársakat az egyes alosztályokra helyezték át.³⁰

A hírszerzés központi szervezetének kialakításával egyidejűleg megkezdődött a külföldi rezidentúrák³¹ felállítása is, mégpedig először 1950 őszén a bécsi követségen. A következő évek (1951–1952) során a hálózat jelentősen kibővült, így Párizsban, Londonban, Washingtonban, Rómában, Brüsszelben, Bernben és Buenos Airesben is létrehozták a rezidentúrákat.³²

Éppen a hírszerző rezidentúrák felállításával, valamint a X/3. Osztály feladatainak bővülésével magyarították – legalábbis 1953-ból visszatekintve – az osztály ismételt átszervezését,³³ ugyanis 1951 szeptemberében a X/3. Osztályból létrehozták az ÁVH-n belül a VIII. (Hírszerző) Főosztályt, s amelynek élére közvetlenül Farkas Vladimir került.³⁴ Az átszervezés kapcsán fontos megemlíteni, hogy ezzel egyidejűleg X/3 elnevezéssel egy új osztály felállításáról is rendelkeztek, ezt az osztályt azonban a hírszerzéstől független III/2. Osztály átalakításával (pontosabban megszüntetésével) hozták létre.³⁵

Farkas Vladimir visszaemlékezésében röviden szót ejt a főosztály létrehozásáról, azonban abban az 1950 szeptemberében felállított X/3. Osztály és az egy évre rá megalakított VIII. Főosztály létrejötte teljes mértékben összemosódott. Állítása szerint 1950 tavaszán Péter Gáborral és a kémelhárítás akkori vezetőjével, Bradács Györggyel³⁶ együtt tárgyalást folytattak Kiszeljov szovjet nagykövetnél az ÁVH hírszerző munkájával kapcsolatban, s az előzetesen megküldött kérdésekre szóló válaszok összeállításánál kiderült, hogy az ÁVH akkori határon túli hírszerző munkája teljesen jelentéktelen volt.³⁷ A nagykövettel folytatott „megbeszélés” után – Farkas szerint – Moszkvában sor került egy, Péter Gábor és két szovjet altábornagy által aláírt államközi szerződés megkötésére, amely alapján a hírszerzés szervezeti együttműködésének keretében a szovjet fél tanácsadókat küldött Magyarországra, „hogy segítsék a szervezet kialakítását, a felderítőmunka beindítását és működtetését”. A tárgyalásokat követően két hét elteltével Filatov vezetésével öttagú tanácsadó csoport érkezett Budapestre.³⁸ Farkas első, Péter Gábor és Filatov által kiadott feladata a főosztály vezetőinek kiválasztása és a főosztály elhelyezése volt, így került az Aradi és a Csengery utca sarkán álló épületbe a Farkas vezette főosztály.³⁹ Farkas leírja, hogy Filatov terjesztette elő a főosztály szervezeti rendjét, eszerint öt osztályt kellett kialakítani: angol–amerikai, nyugat-európai, jugoszláv, emigrációs, valamint a külképviseletekkel foglalkozó elhárító osztályt (ez utóbbi osztály feladatai – állítása szerint – akkor még a kémelhárítás hatáskörébe tartoztak). Péter Gábor jóváhagyását követően – Farkas szavaival – az „induló gárda” a következő volt: Tihanyi János főosztályvezető-helyettes, Vértes János az angol–amerikai osztály, Sipos Károly a jugoszláv osztály, Bauer Miklós a nyugat-európai, Mészáros József az emigrációs és Mészáros István a külképviseleti és elhárító osztály vezetője lett.⁴⁰ Ezzel szemben a VIII. Főosztály felállításáról rendelkező parancsban az egyes osztályok száma mellett szereplő, az osztályra kinevezett vezetők jelentősen eltérnek a Farkas által említett személyektől.⁴¹ Ugyanez igaz az 1950 őszén felállt X/3. Osztály vezetőinek névsora esetében is.⁴² Valószínűsíthető, hogy Farkas emlékezetében a X/3. Osztály vezetőinek tagjai összekeveredtek a VIII. Főosztály – későbbiek folyamán még többször módosuló – vezetőinek névsorával.⁴³ Ennek oka alapvetően az lehetett, hogy a két osztály, illetve főosztály szervezeti felépítése gyakorlatilag megegyezett egymással, ahogy tevékenységük is, ugyanis a főosztály feladatai szinte teljesen megegyeztek a korábbi X/3. Osztály feladataival: „Hálózati beépülés az Ausztria és Nyugat-Németország területén működő amerikai–angol, francia és a titóista Jugoszlávia hírszerző és elhárító szerveibe, a magyar fasiszta emigrációs alakulatokba, amelyek a Magyar Népköztársaság elleni ellenséges tevékenységet külföldről szervezik és irányítják; Hálózati beépülés az USA, Anglia, Franciaország, valamint Nyugat-Németország és Jugoszlávia politikai és gazdasági szerveibe, a Magyar Népköztársaság és a béketábor más országai ellen irányuló háborús készülődésük és aknamunkájuk felderítése céljából; Illegális összeköttetési csatornák szervezése”.⁴⁴

Az 1951 októberében már 135 fős állományú VIII. Főosztály⁴⁵ szervezeti struktúrájában a következő év nyarán ismételt átalakítást hajtottak végre: ekkor az egyes osztályokon belül alosztályokat hoztak létre az ÁVH vezetőjének parancsára. A VIII/1. Osztályon hat alosztályt (A-B-C-D-E-F), a VIII/2. Osztályon négy alosztályt (A-B-C-D), a VIII/3. Osztályon két alosztályt (A-B), a VIII/4. Osztályon szintén két alosztályt

(B-C) és végül a VIII/5. Osztályon megint négy alosztályt (A-B-C-D) állítottak fel.⁴⁶ A hírszerzés alapvetően ezen szervezeti struktúra, azaz főosztály-osztály-alosztályi rendszer keretében működött egészen 1953 nyaráig, vagyis az Államvédelmi Hatóság formális megszüntetéséig.⁴⁷

1. sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1950–1953 között

1950. január– 1950. szeptember	1950. szeptember– 1951. szeptember	1951. szeptember– 1953. július
ÁVH I/5. alosztály	ÁVH X/3. Osztály	ÁVH VIII. Főosztály
		Főosztálytörzs
I/5-a (jugoszláv) alosztály	X/3-a (jugoszláv) alosztály	VIII/1. (jugoszláv) Osztály
I/5-b (angol-amerikai) alosztály	X/3-b (angol-amerikai) alosztály	VIII/2. (angol-amerikai) Osztály
I/5-c (nyugat-európai) alosztály	X/3-c (nyugat-európai) alosztály	VIII/3. (nyugat-európai) Osztály
	X/3-d (emigrációs) alosztály	VIII/4. (emigrációs) Osztály
I/5-d (követségi elhárító) csoport	X/3-e (követségi elhárító) alosztály	VIII/5. (követségi elhárító) Osztály
Környezettanulmányozó csoport		
Nyilvántartó csoport		

3.

1953 júliusában a Minisztertanács 500/6/1953 sz. nem nyilvános határozatával rendelkezett az ÁVH Belügyminisztériummal történő egyesítéséről. Az egységes Belügyminisztérium létrejöttével a hírszerzés a II. Osztály elnevezéssel alakult újjá, vezetője Gazdik Gyula alezredes lett.⁴⁸ A régi-új osztály munkájának felülvizsgálatára 1953 szeptemberében került sor, azonban ekkor elsődlegesen nem szervezeti kérdések, hanem az osztály és az ott dolgozó munkatársak tevékenységének és feladatainak ellenőrzése (pl. a külképviseleteken dolgozó titkos munkatársak és rezidentúrák vagy a központi apparátus állományának felülvizsgálata) állt a középpontban.⁴⁹ Ennek nyomán a II. Osztály átalakítása főként az ott dolgozók számában mutatott komoly változást, ugyanis 1953 őszére az osztály létszámát 189 főről lecsökkentették 78 főre, miközben szervezetileg csak a korábbi osztályokat alakították át alosztályokká.⁵⁰ Ezzel szemben 1954 folyamán már az „új feladatok” alapján jelentősen módosult, illetve kibővült a II. Osztály szervezete. A korábbi alosztályok mellett létrehozták az illegális rezidentúrákat szervező alosztályt, amelynek feladata az illegális hírszerző munkára alkalmas személyek felkutatása, megnyerése, kiképzése, majd külföldre való kiküldése volt. Célországként NSZK-t, Ausztriát és Jugoszláviát határozták meg. 1954 augusztusában ismételten felállították az elhárító alosztályt, ősszel a speciális alosztályt, azt követően pedig a tudományos-technikai alosztály kezdte meg a működését.⁵¹ Míg a speciális alosztály feladatkörébe az „ellenséges hírszerző szervek és a reakciós magyar emigráció vonalán speciális operatív feladatok” tartoztak,⁵² addig a tudományos alosztály⁵³ a magfizika, a rakétatechnika, valamint a vegyészet területéhez kapcsolódó információszerzéssel volt megbízva. A korábban már működő alosztályok közül az angol-amerikaihoz hozzákapcsolták a közel-keleti feladatokat is, míg az emigrációs alosztály esetében kimondottan az emigrációs szervezetek elleni felderítés, bomlasztás és kompromittálás került az alosztály feladatainak középpontjába. Az osztályvezető pozíciója mellett ekkor létrehozták a korábbi főosztálytörzs helyén az osztálytitkárságot, és két osztályvezető-helyettesi pozíciót alakítottak ki, felosztva közöttük az alosztályok feletti ellenőrzés és irányítás feladatait.⁵⁴ A központi apparátus átalakításával párhuzamosan két másik területen is átszervezést hajtottak végre, amely a rezidentúrák hálózatát, valamint a vidéki alosztályokat érintette. Az „eredményesebb” munka érdekében Csongrád, Bács-Kiskun, Baranya, Zala, Vas és Győr-Sopron megyékben hírszerző alosztályokat hoztak létre, amelyeknek – bár szervezetileg közvetlenül a megyei kapitányságokhoz tartoztak – operatív irányítását a BM II. Osztálya látta el.⁵⁵ A külföldön folyó hírszerző munka

központi elemét jelentő rezidentúrák esetében – amelyek száma már 14 volt – az átszervezés nagyjából személycserék formáját öltötte.

A hírszerzés intézménytörténeti áttekintése szempontjából (is) fontos helyet foglal el az 1955. március 7–12. között Moszkvában tartott állambiztonsági értekezlet, ugyanis ezen a tanácskozáson rögzítették először a szocialista országok állambiztonsági vezetői az egymás közötti együttműködés mikéntjét, és egyben meghatározták az egyes országok állambiztonsági szerveire háruló feladatokat.⁵⁶ Miközben a korábbiakban szó volt a szovjet tanácsadók megjelenéséről, illetve jelenlétéről a hírszerzés területén, fontos hangsúlyozni, hogy ennek (illetve valamifajta nemzetközi kapcsolatrendszernek) korábban nem alakult ki szervezett és rögzített formája. Az értekezletről készített jelentésben ezt úgy fogalmazták meg, hogy a „múltban mindenki egyénileg dolgozott, gyakran figyelmen kívül hagyva a béketábor érdekeit és ezért szétforgácsoltuk erőinket. Ez oda vezetett, hogy kielégítő eredményeket nem értünk el. A területek meghatározásánál a fő ellenség elleni harcból indultunk ki, figyelembe véve földrajzi és más lehetőségeket.” A tárgyalások során meghatározták azt is, hogy a magyar Belügyminisztérium „hírszerzőszerveinek” milyen fontosabb területeken kell feladatokat vállalni. Ezek alapján Nyugat-Németország, USA, Anglia, Franciaország, Ausztria és Jugoszlávia „legfontosabb állami, politikai, gazdasági intézményeibe, objektumaiba kell beépülni”, valamint „ügynöki beépülés szükséges tudományos és technikai hírszerzés vonalán minden olyan kapitalista országba, ahol erre a magyar hírszerző szervezeteknek lehetőségük van.” Ezenfelül a magyar hírszerzésnek az illegális rezidentúrák Jugoszláviában, Nyugat-Németországban és Ausztriában történő kiépítése mellett a magyar emigráció „felhasználását” is feladatául tették, ahogy Vatikán és a nemzetközi szervezetek (például ENSZ) felé történő ügynöki beépülést is. A moszkvai tárgyaláson rögzített nemzetközi állambiztonsági munkamegosztás magyar félre eső része nemcsak a feladatok terén, hanem rövid idő elteltével a hírszerzés szervezeti rendszerének ki-, illetve átalakításának is egyik fontos referenciapontjává vált.⁵⁷

Az értekezletet követően 1955 tavaszán a Hárs István⁵⁸ ezredes vezette 110 fős II. Osztályon már megkezdődött a szervezeti átalakítás előkészítése, amely magában hordozta az állomány létszámára vonatkozó emelés igényét is, azonban minderre csak 1955 szeptemberében került sor.⁵⁹ 1955. október 1-jei hatállyal a BM II. Osztályát főosztállyá szervezték át, mégpedig úgy, hogy az addigi alosztályok egy részét változatlan feladatokkal osztállyá alakították át.⁶⁰ A főosztály egészére vonatkozóan az alábbiak szerint határozták meg a feladatokat: „1. Az USA, Anglia, Nyugat-Németország, Ausztria, Franciaország állami, gazdasági, politikai, katonai, valamint hírszerző és elhárító szerveinek a Magyar Népköztársaság ellen, valamint a Szovjetunió és a népi demokráciák ellen irányuló terveinek és gyakorlati ellenséges tevékenységének felderítése és megakadályozása. 2. A Vatikánnak és hírszerző szerveinek a Magyar Népköztársaság, a Szovjetunió és a szocialista tábor országai ellen irányuló ellenséges terveinek és gyakorlati tevékenységének felderítése és megakadályozása. 3. A Magyar Népköztársaság, a Szovjetunió, a szocialista tábor országai ellen aknamunkát kifejtő amerikai, angol, francia és nyugatnémet hírszerző és elhárító szervek ellenséges tevékenységének felderítése és megghiúsítása e szervekbe beépített ügynökség útján. 4. Dokumentációk és egyéb titkos értesülések megszerzése a kapitalista országok agresszív nemzetközi szerveinek – a NATO-nak, az Európai Szén- és Acélközösségnek, az Európai Gazdasági Együttműködés Bizottságának, a Balkáni Szövetségnek stb. – a szocialista tábor országai ellen irányuló ellenséges tevékenységéről. 5. A szocialista tábor országai elleni háborús előkészületeket szervező és irányító amerikai–angol kiemelkedő állami és politikai személyiségek, pártok és csoportok kompromittálása és leleplezése a sajtóban közzétett cikkek, levelek, nyilatkozatok útján. 6. Az imperialista hírszerző szervek által irányított magyar reakciós emigráns szervezetek aknamunkájának felderítése. E szervezeteknek kompromittálása és bomlasztása – továbbá a reakciós emigráció egyes vezetőinek önkéntes hazatérésre bírása, illetve titkos, konspirált formában történő hazahozatala. 7. Dokumentációs és más leellenőrzött információ szerzése tudományos-technikai problémákról a magfizika, rakéatechnika, biokémia, vegyészet stb. területekről. 8. A fő imperialista országok kormányainak, burzsoá pártjainak az adott országban lévő kommunista testvérpártjaink és a hozzájuk közel álló haladó szervezetek

elleni terveinek és gyakorlati tevékenységének felderítése. 9. Kapitalista országokban működő hivatalos magyar külképviseletek biztosítása elhárítási szempontból. 10. Segítségnyújtás ügynökség beépítésére azokba az objektumokba, amelyek a Szovjetunió és a baráti népi demokratikus országok hírszerzőszervei számára jelentősek.”⁶¹

Az új főosztályon belül megszüntették az addigi, legnagyobb létszámú jugoszláv ügyekkel foglalkozó szervezeti egységet, ugyanakkor létrehozták a Tájékoztató és értékelő alosztályt, és egy „Kutató és vidéki csoportot”.⁶² A Tájékoztató és értékelő alosztály feladatkörébe tartozott „a hálózati úton megszerzett titkos információk és dokumentumok előkészítése a párt, a kormány, a minisztérium vezetői tájékoztatására, a baráti országok államvédelmi szervei tájékoztatására, a Belügyminisztérium többi államvédelmi osztályai tájékoztatására”. Emellett az alosztály feladata volt „kidolgozni a hírszerző osztályok számára az aktuális nemzetközi helyzettel kapcsolatos feladatokat, a megszerzendő információk irányát.” A Kutató és vidéki csoport koordinálta a vidéki hírszerző osztályok munkáját, egyben irányította a KEOKH-hoz (Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatal), a Külkereskedelmi Minisztériumba, a Kultúrkapcsolatok Intézetébe és az IBUSZ szervezeteibe kutató és beszerző munkára küldendő hírszerző tiszteket is.

Az 1955 őszen végrehajtott átszervezést követően a forradalomig komolyabb szervezeti átalakításra már nem került sor a hírszerzés szintjén.⁶³ Ugyanakkor 1955 decemberében a Belügyminiszter parancsa nyomán jelentősen módosult az állambiztonság szervezetének egésze, amely – értelemszerűen – kihatással volt a II. Főosztályra is. A BM-ben az államvédelmi és az egyéb feladatok elkülönítése céljából három főcsoportfőnökséget állítottak fel: az I. (államvédelmi) Főcsoportfőnökséget, a II. (rendőri) Főcsoportfőnökséget, valamint a III. (Határőrség, belső karhatalom) Főcsoportfőnökséget. Ez alapján a II. Főosztály az I. Főcsoportfőnökség alá került, a Főcsoportfőnökség vezetője a II. Főosztály addigi vezetője, Hárs István lett, így a II. Főosztály élére új személy került Rajnai Sándor alezredes személyében.⁶⁴ Ebben a szervezeti rendszerben működött a hírszerzés 1956 októberéig, amikor is a hírszerzés munkája gyakorlatilag teljes mértékben megszűnt.

2. sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1953–1956 között

1953.augusztus– 1954. szeptember	1954.október–1955. szeptember	1955.október–1956. október
BM II. Osztály	BM II. Osztály	BM II. Főosztály
Osztálytitkárság	Osztálytörzs	Főosztálytörzs és titkárság
II/1. Angol–amerikai alosztály	II/1. Angol–amerikai alosztály	II/1. (Illegális rezidentúrák) Osztálya
II/2. Jugoszláv alosztály	II/2. Jugoszláv alosztály	II/2. (Angol–amerikai hírszerző) Osztály
II/3. Emigrációs alosztály	II/3. Emigrációs alosztály	II/3. (Tudományos és technikai) Osztály
II/4. Nyugat-európai alosztály	II/4. Nyugat-európai alosztály	II/4. (Nyugat-európai hírszerző) Osztály
	Tudományos alosztály	II/5. (Fasiszta emigráció ellen dolgozó hírszerző) Osztály
	Illegális (rezidentúrákat szervező) alosztály	Tájékoztató és értékelő alosztály
	Elhárító alosztály	Kutató és vidéki csoport
	Speciális alosztály	Elhárító Osztály

4.

1956. október 23-án a hírszerzés állományába tartozók jelentős része a BM épületében tartózkodott, majd október 31-én elhagyták a fővárost, és csak novemberben, a szovjet csapatokkal tértek vissza. A forradalom alatt a külföldi rezidentúrák állományának egy részét szándékosan dekonspirálták a külképviseletek vezetői. Ehhez járult még az, hogy a Külügyminisztérium Forradalmi Bizottsága november 1-jén utasítást adott a külképviseletek vezetőinek, hogy küldjék haza a rezidentúrák beosztottait (például USA,

Olaszország, Svájc stb.), ennek folytán a külföldön lévő ügynökökkel teljesen megszakadt a kapcsolat. A forradalom alatt ráadásul a hírszerzés irattárának egy része is megsemmisült.⁶⁵ Amikor a forradalom után újra megkezdődött a politikai rendőrség megszervezése, több átmeneti megoldás is történt.⁶⁶ Miközben a hírszerzés egykori állománya részben a BRFK-hoz, illetve a kerületi kapitányságokhoz került,⁶⁷ ahol is részt vettek az őrizetbe vételek mellett a vizsgálati munkában is, az illetékes minisztérium vezetői között 1956 novemberében még vita folyt arról, hogy „egy olyan kis országnak, mint Magyarország, szüksége van-e egyáltalán hírszerzésre”.⁶⁸ Az újonnan létrejött Politikai Nyomozó Főosztály szervezetét 1956 végétől 1957 márciusáig az ORFK alárendeltségébe helyezték, beleértve ebbe – elméletileg – a hírszerzéssel foglalkozó szervezeti egységet is.⁶⁹ Ugyanakkor – pontosan érzékeltetve a korszak kiforrotlan, intézményileg cseppfolyós jellegét – 1957 januárjában több javaslat és döntés is született arra vonatkozóan, hogy a hírszerzést a Honvédelmi Minisztérium szervezetén belül kell újjáalakítani, csoportfőnökségi jogkörrel felruházva. Először egy 1957. január 3-án született, Kádár János által is elfogadott javaslat meghatározta a hírszerzés szervezeti helyét, melynek értelmében a HM kötelékében önálló, 3. Csoportfőnökségként kellett azt megszervezni.⁷⁰ Egy héttel később már részletesen rögzítették az új csoportfőnökség feladatait és szervezetét is, eszerint a 3. Csoportfőnökség tevékenységét a Csoportfőnök irányította és ellenőrizte, aki közvetlenül a Fegyveres Erők Miniszterének, illetve az illetékes helyettesének volt alárendelve. Szervezetét nagyrészt a korábbiakkal megegyező struktúrában alakították ki, ahol négy osztály (illegális rezidentúrák, angol–amerikai, nyugatnémet és osztrák, francia–olasz osztály), a csoportfőnökség titkársága és a csoportfőnökség törzse szerepelt. Feladatai szinte teljesen megegyeztek az 1955 őszén, még a BM II. Főosztály felállítása kapcsán lefektetett feladatokkal, kiegészítve azt „az imperialista hírszerzőszervek által irányított régi, valamint az októberi események nyomán kialakult új emigrációs szervezetek, fegyveres központok, terrorista és diverzánsképző iskolák és alakulatok aknamunkájának felderítésével”.⁷¹ Mindezek ellenére a Fegyveres Erők Minisztere csak 1957. január 22-én a 012. sz. parancsában rendelte el a 2., 3. 4. és 5. Csoportfőnökségek felállítását a Honvédelmi Minisztérium szervezetén belül.⁷² Arra vonatkozóan, hogy ebben a szervezeti felállásban ténylegesen milyen munka folyt, nem áll rendelkezésre információ, annyi azonban bizonyos, hogy a HM keretében megszervezett hírszerzés nem bizonyult különösebben tartósnak, mivel az 1957 februárjában, Tömpe István (belügyminiszter I. helyettese) által készített javaslat már a HM-hez tartozó 3., 4. és 5. Csoportfőnökségek megszüntetéséről, illetve a Belügyminisztériumon belüli újjászervezés szükségességéről szólt.⁷³ Ami biztosan állítható, hogy márciusban már a BM ORFK II. Főosztály 3. Osztályának feladatkörébe tartozott a hírszerzés, és egy 1957 márciusában született, hírszerzésre vonatkozó előterjesztés már nem csoportfőnökséget, hanem osztályt említ.⁷⁴ Ekkor a hírszerzés szervezeti felépítését az alábbiak szerint alakították ki:⁷⁵ az 1. alosztály az illegális rezidentúrák szervezéséért, a 2. alosztály az angol–amerikai, a 3. alosztály az olasz, francia, belga és svájci, míg a 4. alosztály a nyugatnémet és osztrák területen folytatott hírszerzéséért felelt. A korábbiakhoz képest megszüntették a tudományos-technikai, valamint az emigrációs szervezeti egységeket, ily módon kifejezésre juttatva a területi elvet az alosztályok kialakításánál. Az 5. alosztály a „Különböző fedés alatt működő hivatalos hírszerzőtisztok alosztálya” elnevezést kapta, míg a 6. alosztályt Tájékoztató és értékelő alosztályként szervezték meg. A 7. alosztály elnevezést a Titkárság kapta, amely – ebben az időben – magában foglalta a tanulmányi és a gazdasági csoportot, az operatív nyilvántartást, a fordítókat, a nyelvtanárokat, a káderes csoportot, valamint az egyéb kisegítő személyzetet (épületgondnokok, gépirónók stb.).

Ahogy a hírszerzés nemzetközi kapcsolatrendszerének kiépítése és feladatainak meghatározása szempontjából jelentősnek tekinthető az 1955. évi moszkvai tanácskozás, úgy a hírszerzés országon belüli, az egyes kulcsfontosságúnak vélt intézményekben való jelenlétet rögzítő, illetve rögzíteni szándékozó momentum volt az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1957. áprilisi határozata.⁷⁶ Miközben a hírszerzés részéről már a megalakulástól fogva jelen volt egy határozott szándék arra vonatkozóan, hogy a kiemelt „objektumokat” minél inkább ellenőrzésük alatt tartásuk,

vagy valamilyen formában intézményesítsék a velük való kapcsolatot, ez a gyakorlatban – az eltérő érdekek okán – mindvégig problémát jelentett. A határozat rögzítette, hogy a hírszerzés szempontjából jelentősnek tekintett intézményekbe hány főt és milyen beosztásba kell küldeni. Ez alapján a Külügyminisztériumban egy miniszterhelyettesi és két osztályvezetői pozíciót kellett hírszerző tisztekkel betölteni, míg harminc hírszerző tiszte diplomata, tíz hírszerzőt pedig szolgálati fedéssel kellett külföldre küldeni. A Külkereskedelmi Minisztérium esetében egy hírszerző tiszte miniszterhelyettesi, 15 hírszerző tiszte a külföldi kereskedelmi kirendeltségekhez külkereskedelmi, illetve szolgálati fedéssel kellett kiküldeni, míg tíz főt kifejezetten a külkereskedelmi vállalatoknál kellett – mintegy utánpótlásként – elhelyezni. A Kereskedelmi Kamaránál két helyet, a Magyar Távirati Irodánál egy középvezetői posztot és négy nyugati tudósítói posztot kellett biztosítani, az IBUSZ-nál egy vezérigazgató-helyettesi és három másik, nyugati pozíciót kellett rendelkezésre bocsátani. A határozat szerint a Magyarok Világszövetségét „teljesen a hírszerzés fedőszervévé kell tenni, a hírszerzés vezetője által kidolgozandó terv alapján”. Amíg a Magyar Tudományos Akadémia „nemzetközi kapcsolatokat tartó szervéhez” és az Országos Sporthivatalhoz egy-egy hírszerző tiszte javasoltak beállítani, addig a MAHART-hoz és a Közlekedési és Postaügyi Minisztériumhoz két hírszerző tiszte akartak elhelyezni. A határozat leszögezte, hogy a „fedőszervekbe való behelyezés és az ott folytatandó munka konspiratív megoldásáért a hírszerző szerv vezetője és az adott fedőszerv vezetője közösen felelnek”. A határozatban foglaltak közvetlen eredménye – ebből az időszakból – nem ismert, ugyanakkor a deklaráció jelentősége vitathatatlan, ugyanis az itt kijelölt „irány” pontosan megrajzolta a hírszerzés más intézményekkel formálódó kapcsolatát, illetve az intézményekben való (folyamatosan növekvő) jelenlétét az elkövetkező években.

A forradalmat követő időszak állambiztonsági szervezettörténete szempontjából fontos állomás volt az 1957. április 9-én kiadott belügyminiszteri parancs, amely jóváhagyta a Belügyminisztériumon belüli Politikai Nyomozó Főosztály szervezetét 13 osztállyal.⁷⁷ Ezt követően a főosztályon belüli szervezeti felépítésre vonatkozó, májusban kiadott parancsban a hírszerzést a Belügyminisztérium II. (Politikai Nyomozó) Főosztály III. Osztálya (később II/3. Osztály) néven szervezték meg, az osztály vezetésével pedig Móró Istvánt bízták meg.⁷⁸

A BM Politikai Nyomozó Főosztály III. Osztályának ideiglenes állománytáblázatában szereplő adatok alapján az 1957 márciusában tett, az osztály felépítésére és az alosztályok számozására vonatkozó, korábban idézett javaslatot lényegében elfogadták.⁷⁹ Miközben az állomány létszámát tekintve eltérés mutatkozik a márciusi és a júniusi kimutatás között, mivel ebben a 217 fő helyett csak 160 fő szerepel, addig a szervezeti felépítésen szinte alig változtattak. Az 1. és a 2. alosztályok esetében felcserélték a számokat, így az 1. az angol–amerikai, míg a 2. az illegális rezidentúrákat szervező alosztály lett, és a korábbiakhoz képest a titkárságot már nem jelölték számmal.

Az osztály struktúrájának jóváhagyását követően 1957 második felében már megkezdődött a területi elvek alapján szervezett alosztályok mellett az ún. „vonalas” alosztályok létrehozása is,⁸⁰ amelyeket – a korábbiakhoz hasonlóan – egy-egy tevékenység vagy témakör alapján alakítottak ki (például: emigráció). Ennek során (ismételten) felállításra került a tudományos, technikai alosztály, az emigrációs alosztály, illetve az elhárító alosztály. Az osztály vezetésében is változás következett be, mivel az osztályvezető munkáját ekkor már három helyettes segítette. Az osztályvezető alá tartozott a Titkárságon belül működő osztálytitkár, a Gazdasági csoport, a fordítók, a káderesek, a Nyilvántartó csoport, az adminisztrátorok és a Tájékoztató és értékelő alosztály. Az I. helyettes alá az Angol–amerikai, a Tudományos, technikai alosztály és a Titkársághoz tartozó Tanulmányi csoport tartozott. A II. helyettes a Nyugat-európai és az Emigrációs alosztályt felügyelte, míg a III. helyettes az Illegális alosztályt, a Fedőszervekkel foglalkozó alosztályt és az Elhárítási alosztályt irányította.⁸¹ A területi elvek alapján szervezett nyugatnémet, osztrák, illetve a francia és olasz területekkel foglalkozó alosztályokat összevonták, így összességében 1958 elejére már jelentősen átalakult a II/3. Osztály egészének felépítése.

3. sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1957 és 1958 között

1957. május	1958. január ⁸²
BM (II.) Politikai Nyomozó Főosztály III. Osztály	BM (II.) Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztály
Titkárság (benne: Tanulmányi csoport, Operatív Nyilvántartás, Gazdasági csoport, Káderes csoport, fordítók, nyelvtanárok, egyéb kisegítő személyzet)	Titkárság (benne: osztálytitkár, Gazdasági csoport, Operatív Nyilvántartó csoport, személyzeti előadók, adminisztrátorok, előadók, fordítók)
1. (Angol-amerikai hírszerző) alosztály	1. (Illegális [hírszerző rezidentúrákat szervező]) alosztály
2. (Illegális [rezidentúrákat szervező]) alosztály	2. (Angol-amerikai) alosztály
3. (Olasz, francia, belga, svájci hírszerző) alosztály	3. (Tudományos, technikai) alosztály
4. (Nyugatnémet, osztrák hírszerző) alosztály	4. ([Ellenséges hírszerző szervek elleni és a külképviseleteket biztosító] Elhárítási) alosztály
5. (Különböző fedés alatt működő hivatalos hírszerzőtiszték) alosztálya	5. (Emigrációs) alosztály
6. (Tájékoztató és értékelő) alosztály	6. (Nyugat-európai hírszerző) alosztály
	7. (Fedőszervekkel foglalkozó) alosztály
	8. Tanulmányi csoport
	Tájékoztató és értékelő alosztály

Ettől az időszaktól kezdve 1962-ig – néhány kivételtől eltekintve – alapvetően nem a szervezet egészére vonatkozóan alakították át a hírszerzés intézményrendszerét, hanem csak kisebb, egy-egy szervezeti egységet érintő változásokat eszközöltek, bár ezek hatására idővel jelentősen módosult a hírszerzés szervezetének egésze is.

Az alosztályok arab számait 1959 folyamán – valószínűsíthetően konspirációs céllal – betűkre cserélték, egyben megváltoztatták az alosztályok közötti sorrendet is. Az A, B, C stb. betűkkel jelzett alosztályokon belül csoportokat alakítottak ki, csoportvezetőkkel az élen, illetve az egyes csoportokat is tovább tagolták „vonalak” szerint. ⁸³

A Titkárságot 1960-ban átszervezték alosztállyá „Törzs Alosztály” néven. Itt is csoportokat alakítottak ki, így – a korábbi Gazdasági, Operatív Nyilvántartó csoport mellett – létrehozták a Személyzeti csoportot és a Rejtjelező csoportot, valamint a Tanulmányi és módszertani csoportot is. 1961 májusában a BM II. Főosztályon belül létrehozott Személyzeti Osztály felállításával megszüntették a Törzs Alosztályon belüli Személyzeti Csoportot, illetve az ott dolgozók státusszal együtt átkerültek az új osztályra. 1962-ben a csoportok közül átnevezték a Gazdaságit Anyagi-pénzügyi csoporttá, az Operatív és Nyilvántartó csoportot Nyilvántartó csoporttá, és megszervezték az Operatív Fényképész csoportot. Az 1961 végéig a Törzs Alosztályhoz tartozó őrséget megszüntették, feladatát a BM Kormányőrség vette át. ⁸⁴

Az A (Angol-amerikai hírszerző) alosztály, amely 1959-től kezdve két csoportból állt (angol-amerikai és közel-keleti), 1961 folyamán kettévált, ennek során a Közel-keleti csoportot önálló alosztállyá szervezték I jellel, ugyanakkor feladata a szűkebb értelemben vett Közel-Kelet területén végzett politikai és gazdasági hírszerzésen túl területileg kiterjedt például Ghánára vagy Guineára is. ⁸⁵ A B jelű Emigrációs alosztály szintén két csoportra tagolódott, az egyik foglalkozott a nyugat-európai, a másik az angliai és az amerikai emigráció kérdéseivel. ⁸⁶ A C jelet kapta 1959-ben az Elhárítási alosztály, amelynek feladata – ekkoriban – magába foglalta „az Amerikai Egyesült Államok, Nyugat-Németország, Franciaország, Anglia hírszerzőszerveire és objektumaira, a Magyarország és a szocialista tábor más országai ellen irányuló konkrét kémtevékenység leleplezésére, a hírszerzőszervezetekbe való beépülésre, a Magyarországon működő ügynökök felderítésére, akciók szervezésére, az egyes hírszerzők kompromittálására” vonatkozó tevékenységet. ⁸⁷

Még 1959-ben megszüntették a korábbi 7., illetve D alosztályt, amely a fedőszervekkel foglalkozott. Ismételten csak 1961-től állt föl, amikor is a korábbi nyugatnémet, osztrák, svájci hírszerzéssel foglalkozó csoportot önálló alosztállyá szervezték át. Ezzel párhuzamosan az E (Nyugat-európai) alosztály neve is megváltozott, a továbbiakban – a szétválás miatt – Francia–olasz alosztályként működött tovább. Az Egyesült Államok, Franciaország, Anglia, az NSZK, Ausztria és Izrael területéről szerzett tudományos és műszaki információk gyűjtését irányító Tudományos-műszaki alosztály 1959-től 1962-ig folyamatosan F alosztály néven, az illegális rezidentúrákat szervező alosztály pedig G jellel működött. Míg 1959-ben csak egy csoport, addig a következő évtől már az önálló H alosztály látta el a külképviseleti intézmények biztosítását és védelmét, az információgyűjtéssel megbízott T (Tájékoztató és értékelő) alosztály esetében ezzel éppen ellentétes folyamat ment végbe: 1960 után megszüntették az önálló alosztályt.

4. sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1959–1962 között

BM II/3. Osztály 1959	BM II/3. Osztály 1960	BM II/3. Osztály 1961	BM II/3. Osztály 1962
Titkárság (benne: osztálytitkár, személyzeti előadók, fordítók, adminisztrátorok, Gazdasági csoport, Operatív és Nyilvántartó csoport, Rejtjelező csoport, Tanulmányi és módszertani csoport)	Törzs Alosztály (benne: Személyzeti csoport, fordítók, adminisztrátorok, fotósok, Gazdasági csoport, Operatív és Nyilvántartó csoport, Rejtjelező csoport, Tanulmányi és módszertani csoport, Útlevel csoport, Őrség)	Törzs Alosztály (benne: Személyzeti csoport, fordítók, adminisztrátorok, fotósok, Gazdasági csoport, Operatív és Nyilvántartó csoport, Rejtjelező csoport, Tanulmányi és módszertani csoport, Útlevel csoport, Őrség)	Törzs Alosztály (benne: fordítók, adminisztrátorok, Operatív Fényképész csoport, Anyagi-pénzügyi csoport, Nyilvántartó csoport, Rejtjelező csoport, Tanulmányi csoport, Útlevel csoport)
A (Angol–amerikai) alosztály	A (Angol–amerikai) alosztály	A (Angol–amerikai) alosztály	A (Angol–amerikai) alosztály
B (Emigrációs) alosztály	B (Emigrációs) alosztály	B (Emigrációs) alosztály	B (Emigrációs) alosztály
C (Elhárítási) alosztály	C (Elhárítási) alosztály	C (Elhárítási) alosztály	C (Elhárítási) alosztály
D (Fedőszervekkel foglalkozó) alosztály	-	D (Német–osztrák) alosztály)	D (Német–osztrák) alosztály
E (Nyugat-európai) alosztály)	E (Nyugat-európai) alosztály)	E (Francia–olasz) alosztály	E (Francia–olasz) alosztály
F (Tudományos-műszaki) alosztály	F (Tudományos-műszaki) alosztály	F (Tudományos-műszaki) alosztály	F (Tudományos-műszaki) alosztály
G (Illegális) alosztály	G (Illegális) alosztály	G (Illegális) alosztály	G (Illegális) alosztály
H (Külképviseleti objektumok védelmével foglalkozó) csoport	H (Külképviseleti objektumok védelmét ellátó) alosztály	H (Külképviseleti objektumok védelmét ellátó) alosztály	H (Külképviseleti objektumok védelmét ellátó) alosztály
-	-	I (Közel-keleti) alosztály	I (Közel-keleti) alosztály
T (Tájékoztató és értékelő) alosztály	T (Tájékoztató és értékelő) alosztály	-	-

Ahogy az osztály szervezeti felépítésének vonatkozásában folyamatos változásokat lehet rögzíteni az 1962-ig terjedő időszakban, úgy az osztály vezetésében is jelentős változások történtek: 1959 májusában felmentették Móró Istvánt, aki a leszerelését követően az MSZMP apparátusába került,⁸⁸ helyére Tömpe András vezérőrnagyot nevezték ki. Ő 1961 márciusáig vezette a BM II/3. Osztályt.⁸⁹ Tömpe II. Főosztályra való helyettes vezetőnek történt kinevezése⁹⁰ után Vértés János látta el az osztályvezetői teendőket 1962

júliusáig.⁹¹ Vértes távozását követően az addigi osztályvezető-helyettest, Komornik Vilmost nevezték ki vezetőnek,⁹² akinek tevékenysége azonban már elsődlegesen – az 1962 augusztusában felállított BM III. Főcsoportfőnökség keretén belül kialakított – III/I. Csoportfőnökségéhez kapcsolódott. Mindezek mellett a hírszerzéssel foglalkozó osztály létszáma is módosult, így 1958-ban az osztály állománya 168 fő, 1959-ben pedig 192 fő volt. A következő évben ez a létszám 200 főre, majd 1961-ben 264 főre emelkedett.⁹³

5.

1962-ben a Belügyminisztérium átszervezésének részeként az újonnan felállított III. Főcsoportfőnökség szervezetén belül a III/I. Csoportfőnökség feladata lett a külföldi hírszerzés.⁹⁴ A Csoportfőnökséget a főcsoportfőnök közvetlen alárendeltségében a főcsoportfőnök helyettese (aki egyben a csoportfőnök is volt) mint egyszemélyi felelős irányította és vezette. A III/I. Csoportfőnökségen egy csoportfőnök-helyettest neveztek ki, aki a csoportfőnökségen belül az 1. Osztály vezetését is ellátta.⁹⁵

A BM III/I. Csoportfőnökség szervezetén belül közvetlenül a csoportfőnök alá tartozott az M (mozgósítási) főelőadó és a Csoportfőnöki Törzs, amely magában foglalta a Titkárságot, az Értékelő és Tájékoztató Alosztályt és a G Alosztályt. A Titkárság maga – ahogy a korábbiakban is – több csoportból épült fel: ide tartozott az Operatív fényképész csoport, az Anyagi és pénzügyi csoport, a Nyilvántartó csoport és a Rejtjelező csoport. A Csoportfőnöki Törzs másik egysége az Értékelő és Tájékoztató (T) alosztály az Értékelő és Tájékoztató csoportot, a Tanulmányi csoportot és a Fordító csoportot foglalta magában. A Csoportfőnöki Törzs harmadik szervezeti egységének, a G alosztálynak a feladata az illegális rezidentúrákhoz kapcsolódott.⁹⁶

A BM III/I. Csoportfőnökségen belül négy osztályt,⁹⁷ s az osztályokon belül négy területi és öt vonalas elv alapján működő alosztályt szerveztek.⁹⁸ A „vonalas elv” alapján működő alosztályok közé tartozott az emigrációs, az elhárítási, a követségi elhárítási és a tudományos-műszaki hírszerzéssel foglalkozó alosztály, de ide sorolták a G Alosztályt is.

A BM III/I-1. Osztály⁹⁹ a Politikai Nyomozó Főosztály II/3-A (Angol-amerikai) és II/3-I (Közel-keleti) alosztályok összevonásával jött létre. Az osztályon belül két alosztályt hoztak létre, mégpedig a III/I-1 A (Amerikai) és a III/I-1 I (Közel-keleti) alosztályt.¹⁰⁰ A III/I-2. Osztályt a korábbi II/3-B (Emigrációs) alosztály és a II/3-C (Elhárítási) alosztály egyesítésével alakították ki, az új B és C alosztályok¹⁰¹ feladatai jelentős részben megegyeztek a korábbi, emigrációs és az elhárítási alosztályok feladataival. A BM III/I-3. Osztály a II/3-D alosztály és a II/3-E alosztály összevonásából jött létre, az osztályon belül a D alosztály Franciaországgal, Vatikánnal és Olaszországgal foglalkozott, míg az E alosztály az Ausztriával, az NSZK-val és Svájjal kapcsolatos hírszerzést végezte.¹⁰² A III/I-4. Osztály alatt egyesítették a korábbi II/3-F (Tudományos-műszaki) alosztályt és a II/3-H (Küldépviseleti objektumok védelme) alosztályokat oly módon, hogy az osztályon belül kialakított két alosztály mind betűjelében, mind feladatait tekintve megegyezett a korábbiakkal.¹⁰³ A csoportfőnökség összlétszámát 252 főben állapították meg, ehhez tartozott még az sztt-állomány, amelynek létszáma ekkor 90 fő volt, bár ez utóbbi kategóriába soroltak ekkor még nem tartoztak közvetlenül a csoportfőnökség állományához.¹⁰⁴

Az 1962 augusztusában létrejött új szervezeti felépítés rövid életűnek bizonyult, ugyanis a III. Főcsoportfőnökségen belül rögtön három csoportfőnökség átszervezése is napirendre került. Először a III/III. Csoportfőnökség (belső elhárítás), majd a III/II. Csoportfőnökség (kémelhárítás) átszervezését hajtották végre, majd ezt követte 1964 elején a hírszerző csoportfőnökség átalakítása is.¹⁰⁵ Az 1962 augusztusában rögzített struktúrán a III/I. Csoportfőnökség vezetése is szeretett volna változtatni, így 1963-ban felterjesztettek egy tervezetet az átszervezésére.¹⁰⁶ A tervezetben az átszervezés szükségességét a központi irányítás széttagozottságával indokolták, ugyanis a négy területi és öt vonalas elv alapján működő alosztály nehezen tudta a rezidentúrákkal kapcsolatos munkáját összehangolni, vagyis a rezidentúrák több osztálytól és alosztálytól is egyszerre kaptak utasításokat. Emellett újabb osztályok felállítását is szükségesnek tartotta a vezetés. Végül is a tervezet alapján 1964-ben a BM III/I. Csoportfőnökségen két alosztályt osztállyá szerveztek át, ugyanakkor ezzel egyidejűleg átalakították az osztályok alatt működő alosztályok rendszerét is.

A 0018/1964. sz. belügyminiszteri parancs annyit rögzített, hogy a „területi elv érvényesítése érdekében a vonalas alosztályokat be kell olvasztani a területileg illetékes alosztályokba”, ez azonban nem érintette az F (tudományos) és a H (a külképviseleti objektumokkal foglalkozó) alosztályt. A parancs értelmében a Csoportfőnöki Törzshöz tartozó T-alsztályt (Értékelő és Tájékoztató Alosztályt) osztállyá szervezték át és a III/I-5. Osztály elnevezést kapta.¹⁰⁷ Az új osztály feladatait az alosztályi feladatokhoz képest kibővítették, mivel az osztályon belül létrehozták az aktív intézkedések (K) alosztályát, amely a „fő ellenség és szövetségeseik erejének leleplezésével”, illetve a magyar emigrációs szervezetek bomlasztására szolgáló akciók szervezésével foglalkozott.¹⁰⁸ A parancs rendelkezett arról is, hogy szintén a Csoportfőnöki Törzs részét képező G (illegális) Alosztályból jöjjön létre a másik osztály III/I-6. számon az illegális rezidentúrák szervezésének feladatával. A parancs alapján a III/I-4. Osztályon belül nem alosztályt, hanem egy kutatócsoportot állítottak fel. A csoport feladata volt, hogy a minisztériumokon, utazási irodákon és más szervezeteken keresztül ügynökjelölteket kutasson fel, illetve az ügynökjelölteket tanulmányozza.¹⁰⁹ Ebben az időben a III/I. Csoportfőnökség szervezeti felépítésénél két, úgynevezett szolgálati ágat különböztettek meg. A legális szolgálati ághoz a Törzs Alosztály, az 1–5. osztály és a rezidentúrák,¹¹⁰ míg az illegális szolgálati ághoz a 6. Osztály tartozott.¹¹¹

Az 1964-es átszervezés idején a csoportfőnökség létszámát 295 főben (beleértve ebbe a polgári alkalmazottakat is), míg az SZT-állományt 90 főben határozták meg.¹¹²

5. sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1962 és 1967 között

1962. augusztus – 1964. május		1964. május – 1967. augusztus	
BM III/I. Csoportfőnökség			
Csoportfőnöki Törzs (benne: Titkárság; T Értékelő és Tájékoztató alosztály, G Illegális alosztály)		Csoportfőnöki Törzs Alosztály (benne: Titkárság)	
M-előadó		M-tiszt	
III/I-1. Osztály (politikai-gazdasági hírszerzés)		III/I-1. Osztály (politikai-gazdasági hírszerzés)	
	A alosztály (angol-amerikai)		A alosztály (Egyesült Államok, Kanada, Brazília)
			B alosztály (Anglia)
	I alosztály (közel-keleti, izraeli)		I alosztály (Közel-kelet, Izrael)
III/I-2. Osztály (emigráció, elhárítás)		III/I-2. Osztály (politikai-gazdasági hírszerzés)	
	B alosztály (emigráció)		C alosztály (Ausztria)
	C alosztály (elhárítás)		E alosztály (NSZK)
III/I-3. Osztály (nyugat-európai politikai, gazdasági hírszerzés)		III/I-3. Osztály (politikai-gazdasági hírszerzés)	
	E alosztály (Ausztria, NSZK, Svájc)		D alosztály (Franciaország, Svájc)
	D alosztály (Franciaország, Olaszország)		J alosztály (Olaszország, Vatikán)
III/I-4. Osztály (tudományos-műszaki hírszerzés; külképviseleti objektumok védelme)		III/I-4. Osztály (tudományos-műszaki hírszerzés; külképviseleti objektumok védelme)	
	F alosztály (tudományos-műszaki hírszerzés)		F alosztály (tudományos-műszaki hírszerzés)
	H alosztály (külképviseleti objektumok védelme)		H alosztály (külképviseleti objektumok védelme)
		III/I-5. Osztály (Operatív Értékelő és Tájékoztató Osztály)	
		K alosztály (aktív intézkedések)	
		III/I-6. Osztály (Illegális rezidentúrák osztálya)	
		M alosztály (ismeretlen)	

1967 folyamán a hírszerzés feladataival, távlati céljaival, illetve az ehhez szükséges intézkedések meghatározásával maga a Politikai Bizottság és a Minisztertanács is foglalkozott.¹¹³ A 3307/1967. számú MT-határozatban rögzítették egyrészt a hírszerzés tevékenységi körét, másrészt a hírszerző csoportfőnökség más szervekkel való kapcsolatát is.¹¹⁴ A feladatok között szerepelt: „1. titkos információk szerzése a kormány külpolitikai, gazdasági és kereskedelempolitikai terveihez kapcsolódó, a Magyar Népköztársaság érdekeit érintő kérdésekben: a főbb imperialista államok stratégiai és taktikai terveiről, a nemzetközi helyzet várható alakulásának tendenciájáról [...]. 2. Tudományos-technikai dokumentációk, titkos ipari adatok szerzése a fejlett kapitalista országokból, melyek a Magyar Népköztársaság és a szocialista tábor védelme, valamint a különböző tudományágak, az ipar és a mezőgazdaság fejlődése érdekében szükségesek. 3. Propaganda- és dezinformációs módszerekkel aktív intézkedések és akciók foganatosítása [...] az imperialisták terveinek keresztvezésére, erőinek dezorganizálására. 4. Aktív harc az ellenséges hírszerző és elhárító szervekkel a Magyar Népköztársaság határain túl hazánk s a szocialista tábor országai biztonsága, a kapitalista külföldön szolgálatot teljesítő, vagy oda kiutazó magyar állampolgárok védelmében.” A határozat a feladatok mellett részletesen foglalkozott a hírszerzés helyével a „Magyar Népköztársaság államrendszerén belül”, így – többek között – rögzítették, hogy dolgozza ki a Belügyminiszter a külkapcsolatokban érdekelt minisztériumokkal, főhatóságokkal együtt a hírszerzés együttműködési szabályzatát, illetve „a külkapcsolatokban érdekelt minisztériumok és főhatóságok vezetői bocsássanak a hírszerzés rendelkezésére olyan külföldi és belföldi pozíciókat, melyekkel a hírszerzés saját speciális módszereivel információhoz juthat.” Emellett a gazdasági minisztériumoknak feladatául tették, hogy „biztosítsák a hírszerzés által megszerezhető és a népgazdaságban felhasználható titkos dokumentációk beszerzésének finanszírozását is.”

A minisztertanács határozat megszületésével közel egy időben – a pártállam döntési mechanizmusának rendje szerint – az MSZMP Politikai Bizottsága is napirendre tűzte a hírszerzés „fejlesztésének kérdését.” A döntésnek közvetlen előzménye volt, hogy 1967 tavaszán Bernát Ernő és Radványi János „hazaárulása” kapcsán az Egyesült Államokban szinte lehetetlenné vált a hírszerzés munkája.¹¹⁵ A Politikai Bizottság 1967. október 24-i döntése a disszidálás következményeként alapvetően a Belügyminisztérium, a Külügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium hírszerzéssel foglalkozó kádereinek felülvizsgálatát érintette, valamint az állomány kiválasztásával, képzettségük emelésével, stb. foglalkozott.¹¹⁶

Miközben a PB döntése közvetlenül a személyi állomány ügyében foglalt állást, legalább ennyire meghatározó – különösen a hírszerzés hosszú távú működése szempontjából – a csoportfőnök, Rajnai Sándor, a főcsoportfőnök, Rác Sándor, valamint a belügyminiszteri posztot betöltő Benkei András által jegyzett, a Politikai Bizottság részére kidolgozott javaslat. Az év júniusában készített előterjesztés – a 3307. számú MT-határozatban foglaltak mellett – indítványozta, hogy a „magyar hírszerzés élének, operatív erőfeszítéseinek” az Amerikai Egyesült Államok, a Német Szövetségi Köztársaság, a Vatikán ellen kell irányulnia, illetve meg kell vizsgálni az Izrael elleni hírszerző munka fokozását is.¹¹⁷ A tudományos-technikai hírszerzés terén az elektromos ipart (sic!), a vegyipart és a varsói szerződésből adódó kötelezettségeknek megfelelő stratégiai tudományokat jelölték meg elsődleges hírszerzési területnek, valamint rögzítették, hogy „szigorúan központosítva, az eddigieknél tervszerűbben kell alkalmazni a pszichológiai hadviselés széles skálájú fegyvertárát.”¹¹⁸ Mindezek mellett a javaslatban kitértek arra, hogy a hírszerzésnek fel kell használni „tevékenységének álcázására” a Külkereskedelmi Minisztériumot és a külkereskedelmi vállalatokat, az MTI-t, a Magyar Rádiót, „esetleg más sajtóügynökségeket, és kulturális szervek fedését”, a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium légi és egyéb közlekedési vállalatait, kirendeltségeit, idegenforgalmi ügynökségét és a Művelődésügyi Minisztérium külföldi kapcsolatokkal foglalkozó szerveit.

A legfelső szintű vezetés iránymutatásainak megszületésével egyidejűleg 1967 augusztusában ¹¹⁹ ismételtén átszervezést hajtottak végre a csoportfőnökségen, amely

részben a disszidálási ügy, részben pedig az előző évben megfogalmazott fejlesztési koncepció nyomán valósult meg.¹²⁰ Az átszervezéskor két új osztályt hoztak létre, valamint bizonyos osztályok elnevezését-számozását is megváltoztatták, így a III/I-4. szám alatt létrehozták a Külföldi Kémelhárítási Szolgálatot. A korábbi III/I-4. Osztály (Tudományos-és technikai hírszerzés) lett az 5. Osztály, míg az addigi III/I-5. (Operatív Értékelő és Tájékoztató) Osztályt kettébontották: az operatív értékelő és tájékoztató feladatokkal foglalkozó részleg a 6. Osztály, az Aktív intézkedésekkel foglalkozó alosztály pedig a 7. Osztály lett. Az átszervezés során külön osztályként megjelent az ún. „II. Szolgálat” (8. Osztály), „a határon túli kémelhárítás szervezése és végrehajtása céljából”. Az új osztály feladata lett, hogy „Ausztria és Nyugat-Németország területén beépüljön az amerikai és nyugatnémet hírszerző és elhárító szervek központjaiba, titkos információkat szerezzen Magyarország és a szocialista tábor ellen tervezett vagy folyamatba vett aknamunkájáról, s ellenakciókkal gátolja, illetve megghiúsítsa szándékait.”¹²¹ A határon túli kémelhárítás osztályának feladatai között szerepelt még, hogy a nagykövetségeken működő legális rezidentúrák helyett a csehszlovák, szovjet, lengyel állambiztonsági szervekkel egyeztetve illegális rezidentúrákat kell felállítania az Egyesült Államok Európában működő központjai, a Német Szövetségi Köztársaság és a Vatikán politikai és hírszerző központjai ellen.¹²²

A Törzs Alosztályból létrehozták a 9. Osztályt, amelynek feladata lényegében nem változott: a csoportfőnökség titkos ügykezelési, pénzügyi, anyagi, rejtjelezői, futárszolgálati, operatív nyilvántartási és ügyeleti szolgálattal kapcsolatos feladatainak végrehajtását biztosította, valamint ellenőrzéseket végzett a csoportfőnökség valamennyi tevékenységi területén.¹²³ Az egyes osztályokon belül – mivel a korábbi évekhez képest tovább növekedett az alosztályok száma – az alosztályok betűjelét is megváltoztatták, egységesítették. Míg az átszervezés előtt is működő osztályoknál (1–7.) az alosztályok betűjele alfabetikus rendben követte egymást, addig az újonnan felállított osztályok esetében (8–9.) római és arab számokkal jelölték az alosztályokat, illetve csoportokat.¹²⁴

Az előző évben hozott minisztertanácsi és párthatározatok nyomán 1968-ban a 0017. számú belügyminiszteri parancs rendelkezett a III/I. Csoportfőnökség tevékenységének szabályozásáról.¹²⁵ A parancsban foglaltak – az intézménytörténeti vonatkozásokon túl – eklatáns példáját adják a hírszerzésre vonatkozó döntési folyamat hatvanas évekbeli működésére. Szemben az ötvenes évekbeli, nagyjából passzív, általában felülről generált átalakításaira, a hatvanas évek végére a hírszerzés apparátusa (illetve annak vezetése) jelentős mértékben saját maga kezdeményezte a szervezeti átalakításokat oly módon, hogy az egyben magában foglalta a szervezet apparátusának és befolyásának növekedését is. Mindemellett maga a parancs szövege jól érzékelteti azt is, hogyan formálódott a hírszerzés „tevékenységének szabályozása” kapcsán a III/I. Csoportfőnökség szerepének magyarázata is.

A parancs megerősítette a csoportfőnökség helyét a Főcsoportfőnökségen belül, meghatározta a Belügyminisztérium szervei és a hírszerzés kapcsolatát, illetve a III. Főcsoportfőnökség operatív szervei közötti munkamegosztást és együttműködést (ez utóbbi főleg a III/II. (kémelhárító) Csoportfőnökséggel való kapcsolatot érintette). Részletesen megismételte a minisztertanácsi határozatban foglaltakat, egyben a parancs megerősítette, hogy a politikai és gazdasági hírszerzésnél elsősorban az Amerikai Egyesült Államok, a Német Szövetségi Köztársaság, a Vatikán és Izrael terveinek megszerzésére kell fókuszálni. Az Amerikai Egyesült Államok elleni „európai bázisok” (Ausztria, NSZK) megteremtésével az ellenséges hírszerző és elhárító szervek „elleni harcot fő súllyal” az „USA és előretolt bázisai” és az NSZK hírszerzése ellen kell irányítani. A tudományos-technikai hírszerzésnek a stratégiai iparágak (repülő-, atomipar, sugárvédelem stb.) tudományos ismereteinek és gyártástechnológiájának megszerzése mellett a kellően általánosan megfogalmazott „népgazdaság problémáit megoldó feladatokra” való összpontosítást jelölte meg a parancs.¹²⁶ A parancsban külön hangsúlyt kapott még a „pszichológiai aktív intézkedések, akciók” szervezése is.

1968 júliusában létrejött a csoportfőnökség keretén belül a három alosztályból (Kutató (VIII.), Személyügyi (IX.) és Tanulmányi – Kiképzési (XI.) álló Személyügyi és Kiképzési (III/I-10) Osztály.¹²⁷ Az osztály létrehozására már korábban, 1968

januárjában kidolgoztak egy javaslatot,¹²⁸ amelyben meghatározták a leendő feladatokat is, így az osztály feladatai közé tartozott „a hírszerző apparátus részére alkalmas jelöltek felkutatása, huzamosabb időn keresztül folytatott tanulmányozása, sokoldalú ellenőrzése [...] A hírszerző állomány szakmai és idegen nyelvi kiképzői munkájának elvi, gyakorlati szervezése és segítése. [...] Esetenként egyéni hírszerző képzés biztosítása. A hírszerzői munkában alkalmazandó új módszerek kutatása, előterjesztése. A káderfejlesztési tervek elkészítése és végrehajtásának ellenőrzése, segítése stb.”¹²⁹ A 10. Osztály felállításával egyidejűleg néhány osztály új számot kapott, így a Külföldi elhárító osztály lett a 2. Osztály, az NSZK-hírszerzéssel foglalkozó a 3. Osztály és a Vatikánnal, papi emigrációval foglalkozó osztály lett a 4. Osztály.¹³⁰

A 0017/1968. sz. belügyminiszteri parancs nemcsak a hírszerzés központi szervezetével kapcsolatban rendelkezett, hanem a megyei állambiztonsági szervek hírszerző alosztályainak felállítását is rögzítette. A több mint egy évig tartó előkészítést követően, 1969 végére – a parancs alapján – hat megyei rendőr-kapitányságon (Győr-Sopron, Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Veszprém, Hajdú-Bihar) és a BRFK-n is létrejöttek az I. (hírszerző) alosztályok. Az alosztályok feladatai közé tartozott a tippkutató-, tanulmányozó-, feldolgozó- és beszerző munka, a hazai hálózat szervezése és foglalkoztatása és egyéb feladatok (a hírszerzés operatív állományának utánpótlása, az akciók helyi biztosítása) stb. Ahogy 1956 előtt is, a területi hírszerző alosztályok ismételten a megyei rendőrkapitányságok részét képezték („ügyrendileg a megyei szervekhez tartoztak”), ugyanakkor az alosztályok szakirányítását a III/I. Csoportfőnökség látta el.¹³¹

Ahogy a hírszerzés központi és vidéki szervezete (át)alakult, úgy a III/I. Csoportfőnökség rezidentúra-rendszere is jelentősen módosult, így 1967–1968-ban a III/I. Csoportfőnökséghez kapcsolódva kilenc legális rezidentúra működött külföldön: a bécsi és a római főrezidentúra, valamint a párizsi, a kölni, a genfi, a londoni, a New York-i, a washingtoni és az ottawai rezidentúrák,¹³² sőt ebben az időben megkezdték működésüket az első, ún. hírszerzőpontok is, mégpedig Buenos Airesben és Delhiben.¹³³

A külföldi rezidentúrák mellett megindult a hazai rezidentúrák rendszerének kiépítése is. Ennek során megalakították az „Akadémia” fedőnevű (fn) rezidentúrát, amely a Kulturális Kapcsolatok Intézete révén átfogta a kulturális és műszaki kapcsolatok rendszerét, és a „Press” fn. rezidentúrát, amely a hazai újságíró-szervezeteken keresztül a sajtó nemzetközi kapcsolatait volt hivatva vizsgálni. A „központi rezidentúrák” mellett a „szakosított rezidentúrák” szervezése is megkezdődött: az egyház megfigyelésére a „Világosság” fn. rezidentúrát állították fel az Állami Egyházügyi Hivatalban, míg az emigráció megfigyelésére a „Honfitársak” elnevezésű rezidentúrát szervezték meg a Magyarok Világszövetségének felhasználásával („fedése alatt”).¹³⁴

1970 szeptemberében felállították a III/I-11. (harmadik országos és hazai bázison folyó hírszerzés) osztályt, amely az ún. „nemrezidenturális” területeket (hírszerzőpontokat, társadalmi rezidentúrákat) és a belföldi „SZT-rezidentúrákat” fogta össze. Feladata volt, hogy ott, ahol nem működtek rezidentúrák, védje a magyar külképviseleti szerveket és kolóniákat.¹³⁵ Erre az időre tehát a csoportfőnökség szervezetéhez a központi osztályok mellett a budapesti és a megyei hírszerző alosztályok, a külképviseleteken működő rezidentúrák, az illegális rezidentúrák, a belföldi fedőszervekben lévő SZT-tisztekből álló rezidentúrák és SZT-tisztek tartoztak.¹³⁶

A hatvanas évek folyamán bekövetkezett változások a szervezeti felépítésen túl jelentősen módosították a hírszerzés apparátusában dolgozók létszámát is. A korábbi évek stagnálását követően 1968-ban a III/I. Csoportfőnökségen nagyarányú létszámemelést hagytak jóvá, melynek alapján a csoportfőnökség összlétszámát 511 főben határozták meg, ebből az ún. operatív állomány 361 főt jelentett, az SZT-állomány létszáma pedig 150 fő volt.¹³⁷ A következő években a növekedés tovább folytatódott, olyannyira, hogy 1972-re az összlétszám elérte a 713 főt, amelyből 201 fő tartozott az SZT-állományhoz.¹³⁸

Ezek a változások azonban már egy új csoportfőnök vezetése alatt zajlottak: 1967-ben Komornik Vilmost Rajnai Sándor váltotta a csoportfőnöki pozícióban, aki 1976 végén történt nyugdíjba vonulásáig megtartotta ezt a posztot. A korábbi évtizeddel ellentétben a későbbiek során sem történt radikális személyi változás csoportfőnöki

szinten, ugyanis 1977. január 1-től a vezető Bogye János lett, aki egészen 1989 novemberéig végéig töltötte be a posztot. Végül a vizsgált korszak utolsó csoportfőnöke Dercze István volt, aki 1989. december elsejei hatállyal vette át a III/I. Csoportfőnökséget és vezette azt annak formális megszűnéséig. **139**

6.sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1967 és 1971 között

	1967. augusztus – 1968. július	1968. július – 1970. szeptember	1970. szeptember – 1971. június
BM III/I. Csoportfőnökség			
	Csoportfőnökségi törzs Elvi-analitikai egység		Főcsoportfőnök-helyettes Csoportfőnök-helyettes M-előadó Elvi-analitikai egység
III/I-1. Osztály	Politikai-gazdasági hírszerzés „Amerika”	Politikai-gazdasági hírszerzés „Amerika, Anglia”	Amerikai Egyesült Államok politikai, gazdasági hírszerzés és nemzetközi szervezetek
III/I-2. Osztály	Politikai-gazdasági hírszerzés „Nyugat- Németország”	Külföldi elhárító szolgálat	Külföldi Elhárítási Szolgálat
III/I-3. Osztály	Politikai-gazdasági hírszerzés „Vatikán”	Politikai-gazdasági hírszerzés „Nyugat- Németország”	NSZK politikai, gazdasági hírszerzés
III/I-4. Osztály	Külföldi Kémelhárítási Szolgálat	Politikai-gazdasági hírszerzés „Vatikán” papi emigráció	Vatikán és a cionista szervezetek elleni hírszerzés, papi emigráció
III/I-5. Osztály	Tudományos- Technikai osztály	Tudományos-műszaki hírszerzés	Tudományos-Műszaki hírszerzés
III/I-6. Osztály	Tájékoztató	Tájékoztató, értékelő	Tájékoztató és Értékelő
III/I-7. Osztály	Aktív Intézkedések	Aktív Intézkedések, emigráció	Aktív Intézkedések, fellazítás, emigráció
III/I-8. Osztály	II. Illegális Szolgálat	Illegális hírszerzés	Illegális hírszerzés
III/I-9. Osztály	Törzs, Anyagi Rejtjelező	Titkársági, igazgatási	Igazgatási
III/I-10. Osztály		Személyügyi és kiképzési	Személyügyi és kiképzési
III/I-11. Osztály			Harmadik országos és hazai bázison folyó hírszerzés Hazai rezidentúrák; Harmadik világban (nem rezidenturális területeken) működő társadalmi hírszerzőpontok; Megyei hírszerző alosztályok irányítására

Nem központi szervek:	külképviselőket dolgozó rezidentúrák	külképviselőket dolgozó rezidentúrák	külképviselőket dolgozó rezidentúrák
	Hazai fedőszervekben levő, SZT-tisztekből álló rezidentúrák, illetve SZT-tisztek	Hazai fedőszervekben levő SZT-tisztekből álló rezidentúrák, illetve SZT-tisztek	Hazai fedőszervekben levő, SZT-tisztekből álló rezidentúrák, illetve SZT-tisztek
	Budapesti és megyei hírszerző alosztályok és csoportok	Budapesti és megyei hírszerző alosztályok és csoportok	Budapesti és megyei hírszerző alosztályok és csoportok
		illegális rezidentúrák	illegális rezidentúrák

6.

A Belügyminisztérium 1971 júliusában történt átszervezésekor¹⁴⁰ tovább növekedett a III/I. Csoportfőnökség apparátusa. A csoportfőnökségen két új osztályt és két új önálló alosztályt hoztak létre, illetve megváltoztatták – ahogy korábban is – néhány osztály sorszámát. Felállították a III/I-12. Osztályt, amely a legális rezidentúrákkal kapcsolatos összeköttetési, nyilvántartási, pénzügyi feladatokkal volt megbízva, valamint létrejött a III/I-13. (Rejtjelkezelő) Osztály. A nevében szereplő feladat mellett az osztály biztosította a „legális és ügynöki forgalom részére a rejtjeleszközök kidolgozását, ellátta a BM Országos Rejtjelközpont funkcióit, irányította és ellenőrizte a minisztériumok, főhatóságok és más szervek rejtjelkezelő munkáját”.¹⁴¹ Az új osztályok mellett megjelent két önálló alosztály is: a III/I-X. (Operatív összeköttetéssel foglalkozó) Alosztály és a III/I-Y. (Külképviselőket biztonságtechnikai szerve) Önálló Alosztály. Az Y alosztály fő feladata lett a külföldi rezidentúrákon a titkos okmányok védelme, a „beszédbiztonságtechnikai rendszer” kidolgozása, felszerelése, üzemeltetése és védelme, valamint a biztonsági tisztek kiképzése is.¹⁴²

A következő átszervezésre 1976 folyamán került sor, mégpedig a Belügyminiszter utasítása alapján, a BM III/I-13. Osztályt Országos Rejtjelközpontként a III. Főcsoportfőnökségen belül önálló osztállyá (BM III/9.) szervezték és a III/I. Csoportfőnök (főcsoportfőnök-helyettes) közvetlen alárendeltségébe került.¹⁴³ A csoportfőnökségen belül két új osztályt és egy, a csoportfőnök alatt közvetlenül működő alosztályt állítottak fel.¹⁴⁴ III/I-13. szám alatt az „Illegális hírszerzést irányító” osztályt szervezték meg, amit további alosztályokra már nem bontottak. Feladata „az illegális hírszerzők munkájának tervezése, szervezése és irányítása, a külföldi hálózattal tartott kapcsolat illegalitásának növelése, a személytelen összeköttetés szervezése, lebonyolítása” lett.¹⁴⁵ A gazdaságpolitikai hírszerzésre is külön osztályt hoztak létre III/I-14. szám alatt.¹⁴⁶ Az osztály feladata volt „titkos információk szerzése a legfejlettebb európai tőkés országok, monopóliumok és trösztök terveiről, tevékenységéről, [...] valamint államközi tárgyalások, üzletkötések, kooperációk és licencvásárlások esetében titkos információk szerzése.”¹⁴⁷ Az átszervezés során felállított III/I-A (tervező-elemző) alosztályt a „hírszerzés információs rendszerének korszerűsítésére, a kutató, objektumfeldolgozó, hálózatépítő, tájékoztató munka irányításához szükséges adatok egységes, központi számítógépes feldolgozásának megszervezésére, előkészítésének” feladatával bízták meg.¹⁴⁸

Az új szervezeti egységek felállítása mellett belső átszervezésekre is sor került: a tudományos-műszaki hírszerzés osztályának (III/I-5) F alosztálya és az illegális hírszerzéssel foglalkozó osztály (III/I-8) A és B alosztálya a BM III/9. Osztályhoz került át. A III/I-12. Osztályról áthelyezték a fordítói csoportot a Tájékoztató és értékelő, új nevén Információfeldolgozó és tájékoztató (III/I-6) Osztályra. A III/I-11. Osztály keretén belül pedig megalakították a C (kínai) alosztályt.¹⁴⁹ Az alosztály létrehozásának indokaként a következőket írták: „a kínai vezetés külpolitikájában mérhetetlen szovjetellenességével mérgezi a nemzetközi légkört, nyíltan támogatja az imperialista körök politikáját. Ezért a kínai vezetés külpolitikai célkitűzéseinek, törekvéseinek felderítésére irányuló hírszerző munkát meg kell erősíteni.” Feladatát a következőkben

határozták meg: „a kínai és a kínai befolyás alatt szervezett ellenséges tevékenység felderítése, információszerezés a Koreai Népi Köztársaságnak a Szovjetunió és a szocialista országok elleni terveiről, az ország belső helyzetéről, az imperialista országokkal fennálló kapcsolatait fejlesztéséről.” 150

1978-ban az addigi, hazai bázissal foglalkozó alosztályt 151 kiemelték a III/I-11 osztály szervezetéből és a csoportfőnök közvetlen alárendeltségében működő, önálló, hazai rezidentúrákkal foglalkozó alosztállyá (III/I-B) szervezték át. 152 Ezzel egyidejűleg a III/I-11. Osztály feladatait és szervezetét is módosították, így az osztály az „Izraeli – közel-keleti – harmadik országos területek és Kína elleni hírszerzés osztálya” lett. Míg a III/I-11-A alosztály az Izrael és a közel-keleti országok elleni hírszerző munkával, a III/I-11-B alosztály a harmadik országbeli hírszerzés megszervezésével, a III/I-11-C alosztály pedig Kína elleni hírszerző munkával foglalkozott.

Ugyanekkor átszervezték a III/I-4. Osztályt is oly módon, hogy a III/I-4-A alosztály foglalkozott ettől kezdve a Vatikánnal, a protestáns nemzetközi szervezetekkel és azok intézményeivel, az egyházi emigrációval, míg a III/I-4-B alosztály a NATO központi szerveihez, a nemzetközi képviselőkhez kapcsolódó feladatokat látta el. 153 Ugyanezen évben a III/I-7. Osztályt is átalakították, fő feladata az aktív intézkedések és az emigráció elleni tevékenység szervezése lett. Ez alapján a III/I-7-A alosztály feladata lett „az enyhülés szélsőjobboldali ellenfeleinek bomlasztása, leleplezése [...] a NATO, a CIA és BND 154 fellazítási módszereinek támadólagos kivédése és leleplezése. Közel-Keleten az arab országok és az USA viszonyának lazítása, Izrael elszigetelése,” míg a III/I-7-B alosztály a magyar emigrációs csoportok felderítésére, lejáratására, az ellenséges rádióadók elleni hírszerző munka és aktív intézkedések szervezésére összpontosult. 155

7. sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1971–1980 között

1971. július – 1976. szeptember		1976–1980	
BM III/I. Csoportfőnökség			
(Csoportfőnöki) Törzs		(Csoportfőnöki) Törzs	
III/I-1. Osztály	Amerikai Egyesült Államok politikai, gazdasági hírszerzés és nemzetközi szervezetek	III/I-1. Osztály	Amerikai Egyesült Államok politikai, gazdasági hírszerzés és a nemzetközi szervezet
III/I-2. Osztály	Külföldi Elhárítási Szolgálat	III/I-2. Osztály	Ellenséges elhárító és hírszerző szervek elleni hírszerzés, kolónia- és titokvédelem; biztonságtechnika, URH információszerező és összeköttetési eszközök
III/I-3. Osztály	NSZK politikai, gazdasági hírszerzés	III/I-3. Osztály	NSZK, Ausztria, Franciaország politikai, gazdasági hírszerzés ellen

III/I-4. Osztály	Vatikán és a cionista szervezetek elleni hírszerzés, papi emigráció	III/I-4. Osztály 1976-1978 1978-tól	Vatikán és a cionista szervezetek elleni hírszerzés, papi emigráció Egyházak, NATO (különösen a déli szárny) Vatikán, protestáns világszervezet, emigrációs vallási központok, egyházi emigráció NATO, Olaszország, Spanyolország elleni hírszerzés,
III/I-5. Osztály	Tudományos-Műszaki hírszerzés	III/I-5. Osztály	Tudományos-Műszaki hírszerzés
III/I-6. Osztály	Tájékoztató és Értékelő	III/I-6. Osztály	Információ-feldolgozás, tájékoztatás
III/I-7. Osztály	Aktív intézkedések, fellazítás, emigráció	III/I-7. Osztály	Aktív intézkedések, emigráció
III/I-8. Osztály	Illegális hírszerzés	III/I-8. Osztály	Illegális hírszerző bázisok szervezése
III/I-9. Osztály	Operatív Dokumentációs Szolgálat	III/I-9. Osztály	Operatív Dokumentációs Szolgálat
III/I-10. Osztály	Személyügy, kiképzés, módszertan	III/I-10. Osztály	Személyi ügyek, kiképzés, módszertan
III/I-11. Osztály	Harmadik országos és hazai bázison folyó hírszerzés	III/I-11. Osztály (1976-1978)	Harmadik országos és hazai bázison folyó és kínai hírszerzés
		(1978-tól)	Izraeli – közel-keleti – harmadik országos területek és Kína elleni hírszerzés
III/I-12. Osztály	Legális rezidentúrákkal összeköttetés, igazgatás	III/I-12. Osztály	összeköttetés a legális rezidentúrákkal, igazgatás, anyagi- és pénzügyek
III/I-13. Osztály	Rejtjelfejtő, rejtjeltechnika	III/I-13. Osztály	illegális hírszerzést irányító
		III/I-14. Osztály	gazdasági, gazdaságpolitikai hírszerzés
		III/I-A Alosztály (1976-tól közvetlenül a Csoportfőnök alá rendelve)	számítógépes adatfeldolgozó rendszer
		III/I-B Alosztály (1978-tól közvetlenül a Csoportfőnök alá rendelve)	hazai bázis, megyei alosztályok
III/I-X. Önálló Alosztály	Operatív összeköttetés	III/I-X. Önálló Alosztály	külföldi személytelen összeköttetés
III/I-Y. Önálló Alosztály	Külképviseltek biztonságtechnikai védelme	III/I-Y. Önálló Alosztály	külföldi rezidentúrák okmány- és beszédvédelme, biztonságtechnika, URH információszerző és

			összeköttetési eszközök
--	--	--	-------------------------

1980 decemberében Horváth István belügyminiszter jóváhagyta a III/I. Csoportfőnökség elveire, irányaira és módszereire vonatkozó javaslatát, majd 1981. március 25-én az ideiglenes állománytáblázatát.¹⁵⁶ A végrehajtott átszervezés után az osztályok száma 14-ről 11-re csökkent.¹⁵⁷ A korábbi három helyett kettő lett a csoportfőnök-helyettesek száma és a III/I-3. szám alatt összevonták az NSZK politikai, gazdasági hírszerzéssel foglalkozó (III/I-3.) osztályt és az egyházakkal és a NATO-val foglalkozó (III/I-4.) osztályt. Ugyancsak egyesítették a tudományos-műszaki hírszerzéssel foglalkozó (III/I-5.) és a gazdasági, gazdaságpolitikai hírszerzéssel foglalkozó (III/I-14.) osztályokat III/I-5. szám alatt. A III/I-8. (illegális hírszerzőbázisok szervezése) és a III/I-13. (illegális hírszerzést irányító) osztályok is összevonásra kerültek III/I-8. Osztály szám alatt. Megszüntették a III/I-12. Osztályt, valamint a három, önálló alosztályt is: a III/I-Y Önálló Alosztály a III/I-2. Osztály részévé vált, a III/I-A és a III/I-X Önálló Alosztály a III/I-12. Osztály egy részével az új, igazgatási feladatokat ellátó III/I-4. Osztályba olvadtak bele.¹⁵⁸

A központi szervek átalakulásával egyidejűleg – ahogy azt már korábban jeleztem – tovább növekedett a vidéki hírszerző alosztályok száma is: 1982-ben újabb három megyei alosztály felállítása történt meg Pest, Fejér és Vas megyében. A vidéki alosztályok tevékenysége ekkoriban átfogta a műszaki-tudományos hírszerzéstől kezdve a gazdaságpolitikai hírszerzés, az NSZK elleni politikai hírszerző munka, a tartósan külföldön dolgozók körében végzett kolóniavédelmi munka feladatain át, a harmadik világ irányába végzett hírszerzés összes elemét is.¹⁵⁹

A nyolcvanas évek második felének szervezeti változásai – összehasonlítva a korábbi évek gyakorlatával – már nagyságrendileg jóval kisebbek voltak: 1985. január 1-jétől az állambiztonsági szervek „szervezeti korszerűsítésének” keretén belül a BM III/7. Osztály (Országos Rejtjel Központ) ismételten beépült a csoportfőnökség szervezetébe III/I-12. számmal.¹⁶⁰ 1987-ben a Csoportfőnök megszüntette a Törzs Alosztályt, és helyette létrehozta a III/I-C. Önálló Alosztályt, amely – az átszervezés ellenére – a korábbi alosztály feladatait látta el, kiegészítve a III/I-4. Osztálynál megszüntetett szervezeti egységek feladataival. A szervezetkorszerűsítés során módosították még a III/I-5. Osztály és a III/I-8. Osztály belső struktúráját is.

A hírszerzés működése (és szervezete) szempontjából is egyre fontosabbá váló SZT-tisztek száma is tovább növekedett; mindez a hírszerzés érvrendszerében elsősorban az országon belüli, fedőmunkahelyeken elhelyezett SZT-tisztek számának folyamatos és „szükségszerű” növelésének formájában jelent meg.¹⁶¹ De nemcsak az SZT-állomány, hanem a csoportfőnökség létszámának egésze is növekedett majdnem a vizsgált korszak végéig: 1984-re a létszám már elérte a 862 főt.¹⁶²

8.sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1981 és 1989 között

BM III/I. Csoportfőnökség				
	1981	1982-1986	1987-1988	1988-1989
	Törzs csoportfőnök csoportfőnök I. helyettes csoportfőnök-helyettesek	Törzs csoportfőnök csoportfőnök I. helyettes csoportfőnök-helyettesek	Csoportfőnöki Törzs csoportfőnök csoportfőnök I. helyettese csoportfőnök-helyettes	Csoportfőnöki Törzs csoportfőnök csoportfőnök I. helyettese csoportfőnök-helyettes tanácsadó (szakértő) nemzetközi referens M és szervezési referens titkárnő
Törzs Önálló Alosztály (III/I-T Alosztály)		Törzs Önálló Alosztály Elemző, értékelő csoport Nemzetközi kapcsolatok és fordító csoport Koordinációs Iroda Gépi adatfeldolgozó és	Törzs Önálló Alosztály Elemző, értékelő csoport Nemzetközi kapcsolatok és fordító csoport Koordinációs Iroda Gépi adatfeldolgozó és	

		nyilvántartó csoport	nyilvántartó csoport	
III/I-1. Osztály	Amerikai Egyesült Államok politikai, gazdasági hírszerzés és nemzetközi szervezetek A osztály B osztály	Amerikai hírszerző osztály A (Rezidentúra irányító) osztály B (Feldolgozó) osztály	Amerikai hírszerző Osztály A (Rezidentúra irányító) osztály B (Feldolgozó) osztály	Amerikai hírszerző Osztály A (Rezidentúra irányító) osztály B (Feldolgozó) osztály
III/I-2. Osztály	Külső elhárítási osztály A osztály: NATO országok hírszerző és elhárító szervek elleni hírszerzés, kolónia- és titokvédelem B osztály: Ausztriában az USA-NSZK-Izrael hírszerző és elhárító szervek elleni hírszerzés C osztály: Kolónia védelme Európában és az USA-n kívül Y osztály: biztonságtechnika, URH információszerző és összeköttetési eszközök	Külső elhárító osztály A (Amerikai) osztály B (NATO) osztály C (Kolóniavédelmi) osztály Értékelő, elemző csoport	Külső elhárító osztály A (Amerikai) osztály B (NATO) osztály C (Kolónia-védelmi) osztály Értékelő, elemző csoport	Külső elhárító osztály A (Amerikai) osztály B (NATO) osztály C (Kolóniavédelmi) osztály Értékelő, elemző csoport
III/I-3. Osztály	Nyugat- és Dél-Európai Osztály A osztály: NATO B osztály Politikai hírszerzés C osztály Ideológiai diverzió D vonal: Telepítés	Nyugat-európai hírszerző Osztály A (NATO) osztály B (NSZK) osztály C (Ideológiai diverzió felderítő) osztály Telepítési csoport	Nyugat-európai hírszerző Osztály A (NATO) osztály B (NSZK) osztály C (Ideológiai diverzió felderítő) osztály Telepítési csoport	Nyugat-európai hírszerző Osztály A (NATO) osztály B (NSZK) osztály C (Egyházi) osztály Koordinációs csoport
III/I-4. Osztály	Igazgatási Osztály A osztály: Gépi adatfeldolgozás B osztály: Személytelen összeköttetés C osztály: Rejtjelző D (Igazgatási) osztály: Operatív nyilvántartó Diplomáciai futár-összeköttetés Fotócsoport TÜK Iroda Fordító csoport Egészségügyi szolgálat	Összeköttetés- és biztonságtechnikai osztály A (Operatív- és biztonságtechnikai) osztály B (Rejtjelző) osztály Titkos ügykezelési csoport Diplomáciai futár csoport Fotótechnikai csoport Egészségügyi szolgálat Ügyeleti szolgálat	Összeköttetés- és biztonságtechnikai osztály A (Operatív- és biztonságtechnikai) osztály B (Rejtjelző) osztály Titkos ügykezelési csoport Diplomáciai futár csoport Fotótechnikai csoport Egészségügyi szolgálat	Biztonságtechnikai és összeköttetési osztály A (Összeköttetés- és biztonságtechnikai tervezés, szervezés) osztály B (Összeköttetés- és biztonságtechnikai eszközök kivitelezése) osztály
III/I-5. Osztály	Műszaki-tudományos és gazdaságpolitikai Osztály A osztály: elektronika B osztály: stratégiai C osztály: vegyipar D osztály: kohászat E osztály: telepítés F osztály: nyt. dok. rez	Műszaki-tudományos és gazdasági információszerző Osztály A (Elektronikai) osztály B (Stratégiai) osztály C (Vegyipari és mezőgazdasági) osztály D (Kohászati osztály és	Műszaki-tudományos és gazdasági információszerző Osztály A (Elektronikai) osztály B (Stratégiai) osztály C (Vegyipari és mezőgazdasági) osztály D (Kohászati osztály és telepítési csoport)	Műszaki-tudományos és gazdasági információszerző Osztály A (Elektronikai és számítástechnikai) osztály B (Stratégiai, kohászati) osztály

	G alosztály: gazdaságpolitikai H alosztály: ágazati-gazdaság	telepítési csoport) F (Nyilvántartó és dokumentációs) alosztály G (Gazdasági hírszerző alosztály és embargós csoport)	E (Nyilvántartó és dokumentációs) alosztály F (Gazdasági hírszerző alosztály és embargós csoport)	C (Vegyipari biotechnológiai, gyógyszeripari) alosztály F (Rezidentúratartó, nemzetközi kapcsolatok alosztály G (Gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi politika, embargós) alosztály I (Információs, népgazdasági kapcsolattartó) alosztály
III/I-6. Osztály	Információs Osztály A alosztály tengeren túli B alosztály: nyugat-európai C alosztály: technikai Operatív információs csoport	Információ feldolgozó Osztály A (Tengerentúli) alosztály B (Nyugat-európai) alosztály C (Elemző és dokumentációs) alosztály	Információ feldolgozó Osztály A (Tengerentúli) alosztály B (Nyugat-európai) alosztály C (Elemző és dokumentációs) alosztály	Információ feldolgozó Osztály A (Tengerentúli) alosztály B (Nyugat-európai) alosztály C (Elemző és dokumentációs) alosztály
III/I-7. Osztály	Aktív intézkedési Osztály	Aktív intézkedési és emigrációs Osztály A (Aktív intézkedési) alosztály B (Emigrációs) alosztály	Aktív intézkedési és emigrációs Osztály A (Aktív intézkedési) alosztály B (Emigrációs) alosztály	Aktív intézkedési és emigrációs Osztály A (Aktív intézkedési) alosztály B (Emigrációs) alosztály
III/I-8. Osztály	Kiképző és irányító osztály A alosztály: hírszerző B alosztály: kiképző C alosztály: speciális hálózat szervező	Illegális szolgálat kiképző és irányító Osztálya A (Hírszerző) alosztály B (Kiképző) alosztály C (Speciális hálózatszervező) alosztály	Illegális szolgálat kiképző és irányító Osztálya A (Hírszerző) alosztály B (Kiképző) alosztály C (Speciális hálózatszervező) alosztály 1988-tól Illegális szolgálat kiképző és irányító Osztálya A (Kiképző) alosztály B (Speciális hálózatszervező) alosztály	Illegális szolgálat kiképző és irányító Osztálya A (Kiképző) alosztály B (Speciális hálózatszervező) alosztály
III/I-9. Osztály	Dokumentációs Osztály A alosztály: variációs B alosztály: okmány-technikai	Illegális szolgálat dokumentációs osztálya A (Variációs) alosztály B (Okmánytechnikai) alosztály	Illegális szolgálat dokumentációs osztálya A (Variációs) alosztály B (Okmánytechnikai) alosztály	Illegális szolgálat dokumentációs osztálya A (Variációs) alosztály B (Okmánytechnikai) alosztály
III/I-10. Osztály	Személyzeti és Kiképzési Osztály A alosztály: kutató B alosztály: kiképző Személyügyi főelőadók Pszichológiai labor Nyilvántartó	Személyzeti és kiképzési osztály A (Személyzeti és kiképzési) alosztály B (Kutató és pszichológiai) alosztály	Személyzeti és kiképzési osztály A (Személyzeti és kiképzési) alosztály B (Kutató és pszichológiai) alosztály	Személyzeti és kiképzési osztály A (Személyzeti és kiképzési) alosztály B (Kutató és pszichológiai) alosztály Egészségügyi szolgálat
III/I-11. Osztály	Izrael, Közel-Kelet, Kína A alosztály: Izrael, cionizmus B alosztály: Közel-Kelet,	Kínai és harmadik-világbeli hírszerző osztály A (Rezidenturális) alosztály	Kínai és harmadik-világbeli hírszerző osztály A (Rezidentúra irányító) alosztály B (Kínai) alosztály	Kínai és harmadik-világbeli hírszerző osztály A (Közel- és Közép-keleti) alosztály

	Afrika C osztály: Kína D osztály: Távol-Kelet, Fekete Afrika, Latin- Amerika	B (Kínai) osztály C (Izraeli és közel-keleti) osztály	C (Izraeli és közel-keleti) osztály	B (Ázsia, Latin-Amerika, Fekete-Afrika, Ausztrália) osztály C (Japán, Kína, Dél- Korea, Tajvan) osztály
III/I-12. Osztály		Országos Rejtjel Központ 1985-től: III/I-12. A (Felügyeleti) osztály B (Rejtjelfejtő) osztály C (Kutató) osztály D (Objektumi) osztály E (Feldolgozó) csoport	Országos Rejtjel Központ A (Felügyeleti) osztály B (Rejtjelfejtő) osztály C (Kutató) osztály D (Objektumi) osztály E (Feldolgozó) csoport	Országos Rejtjel Központ A (Felügyeleti) osztály B (Rejtjelfejtő) osztály C (Kutató) osztály D (Objektumi) osztály E (Feldolgozó) csoport F (Rejtjelező) csoport
III/I-A Önálló Alosztály	Anyagi, pénzügyi Pénzügyi szolgálat Anyagi szolgálat Élelmezési szolgálat Technikai szolgálat Épületkezelőség	Anyagi, pénzügyi Önálló Alosztály Pénzügyi szolgálat Anyagi szolgálat Technikai szolgálat Épületkezelőség	Anyagi, pénzügyi, technikai Önálló Alosztály Pénzügyi szolgálat Anyagi szolgálat Technikai szolgálat Épületkezelőség	Anyagi, pénzügyi, technikai Önálló Alosztály Pénzügyi szolgálat Anyagi szolgálat Technikai szolgálat Épületkezelőség
III/I-B Önálló Alosztály	Hazai operatív bázissal foglalkozó Önálló alosztály	Hazai operatív bázissal foglalkozó Önálló Alosztály	Hazai operatív bázissal foglalkozó Önálló Alosztály	Hazai operatív bázissal foglalkozó Önálló Alosztály
III/I-C Önálló Alosztály	külföldi végrehajtott operatív akciók koordinációja		1988-tól: Igazgatási Alosztály Koordinációs Iroda Gépi adatfeldolgozó és nyilvántartó csoport Nemzetközi fordító csoport Titkos ügykezelési csoport Diplomáciai futárcsoport	Igazgatási Alosztály Koordinációs Iroda Gépi adatfeldolgozó és nyilvántartó csoport Nemzetközi fordító csoport Titkos ügykezelési csoport Diplomáciai futárcsoport
III/I-D Önálló Alosztály	-	-	-	1989. novembertől (feladata ismeretlen)
Műszaki Tanfolyam			Műszaki Tanfolyam	Műszaki Tanfolyam

7.

A közel másfél évtizeden át tartó belső átszervezések, a jelentős mértékű létszámnövekedés mögött pontosan kitapintható a hírszerzés feladatainak fokozatos átalakulása és a deklarált feladatok közötti sorrend (hierarchia) módosulása is. Ezeket a folyamatokat az 1985-ben elfogadott ügyrend is igen világosan tükrözte, hiszen a csoportfőnökség feladatainak felsorolásakor az alábbi sorrendben rögzítették azokat:

„a) országos hatáskörrel tervezi, szervezi és végrehajtja a Magyar Népköztársaság védelmével összefüggő, a kormány külpolitikai érdekeit szolgáló titkos információszerezést;

b) a népgazdaság fejlesztését és védelmét segítő gazdasági, kereskedelem- és hitelpolitikai információ- és dokumentumszerzést folytat;

c) műszaki-tudományos dokumentumokat, titkos ipari adatokat szerez az MNK és a szocialista tábor védelme, valamint a különböző tudományágak, az ipar és a mezőgazdaság fejlesztésének elősegítése érdekében;

d) aktív intézkedéseket és akciókat foganatosít, amelyek [...] az imperialista országok hazánk és a szocialista tábor ellen irányuló terveinek keresztvezését, erőinek dezorganizálását szolgálják;

- e) felderítést folytat az imperialista hírszerző és elhárító szervek, a különböző egyházi, cionista világszervezetek központjai, továbbá az ellenséges magyar emigrációs szervezetek tevékenységének megakadályozására;
- f) felderíti és elhárítja a [...] a külképviseleti szervek, kolóniák elleni provokációs kísérleteket[...];
- g) [...] Országos Rejtjel Központ révén speciális eszközökkel és módszerekkel végzi az ellenséges rejtjelforgalom megfejtését [...];
- h) a megszerzett információkat feldolgozza, értékeli és ellenőrzi, feldolgozás után elemző jellegű összefoglalókat készít..."¹⁶³

Ha összehasonlítjuk a fentieket a csoportfőnökség korábbi ügyrendjeiben megfogalmazottakkal, szembetűnő a különbség. Az 1968-as ügyrendben¹⁶⁴ első helyen szerepelt, hogy a csoportfőnökség információt szerez az „imperialista államok kormányainak és reakciós pártjainak helyzetéről, kül- és belpolitikai terveiről, az MNK és a szocialista tábor ellen tervezett politikai, katonai, gazdasági intézkedéseiről” stb. (ekkorra már elhagyták a közel azonos 1962-es ügyrend „Pártunk és Kormányunk időbeni tájékoztatása céljából titkos és megbízható információkat szerezni” kezdőmondatát).¹⁶⁵ 1968-ban a második helyen a Magyar Népköztársaság külpolitikai céljainak elérésében való részvétel szerepelt, ez a passzus lépett elő már az 1972-es ügyrendben¹⁶⁶ is az első helyre (kihagyva belőle a szocialista tábor országainak említését). Míg a harmadik pont az ellenséges hírszerző és elhárító szervek elleni „harcot” foglalta magában, ez 1972-ben – hátrébb sorolva, negyedik pontként – már „felderítést folytat”-ra szelődött. A tudományos-műszaki információszerzés ezzel ellentétben előrébb került, 1972-ben már a második helyen említi az ügyrend. 1985-ben – mint fentebb ismertettük – egy újabb, korábban nem szereplő pont került elő a felsorolásnál, sőt megelőzte még a tudományos információszerzés feladatát is: ez a gazdasági, kereskedelmi és hitelpolitikai információszerzés volt. 1968-ban a feladatok között a két utolsó pontban az emigráció elleni, illetve az egyházakkal szembeni felderítés és ellenséges tevékenységük megakadályozása szerepelt, ezek az 1968-ban részletesen taglalt passzusok már 1972-ben is egyetlen bekezdéssé olvadtak össze, bár továbbra is megelőzték a külföldön működő külképviseletek védelmének, valamint a megszerzett információk feldolgozásának feladatát (melyhez társult még 1985-re a rejtjelforgalom megfejtésének feladata).

Az egyre látványosabban átrendeződő nemzetközi politikával – ilyen deklarált formában – már nem tudott lépést tartani a hírszerzés:¹⁶⁷ 1990-ben magát a III/I. Csoportfőnökséget is – az állambiztonsági apparátus részeként – megszüntették a Belügyminisztériumon belül, és az újonnan megalakított, a Belügyminisztériumtól szervezetileg elkülönített Információs Hivatal vette át feladatkörét.

A hírszerzés szervezettörténeti áttekintésével megpróbáltam bemutatni, hogyan alakult az államvédelem és állambiztonság egy sajátos részének „története” a szocialista időszakban. A szervezet fejlődésének vizsgálata során – első olvasatra – egy folyamatosan terebélyesedő, permanens átszervezéseket elszenvedő és azt saját maga is generáló intézmény képe rajzolódott ki, amely megpróbálta minél teljesebben átfogni a „titkos információszerzés” teljes spektrumát. Ugyanakkor az intézményi hierarchia módosulása egy ennél összetettebb kép felvázolásához nyújt alapot.

A hírszerzés intézményrendszere egyrésztől együtt formálódott az állambiztonság egészével, másrészt a pártállam állambiztonsági szervezetekhez való kapcsolatának módosulásaival. Az ország külpolitikájában végbemenő változások jelentősen megnövelték a hírszerzésre háruló (vélt vagy valós) feladatokat, így – különösen a hatvanas évektől kezdődően – egyre inkább egy specializált, bürokratikus szervezetet alakítottak ki. A megközelítőleg ötévenként végrehajtott átszervezések nyomán formálódó belső hierarchia ennek a bürokratikus fejlődésnek, valamint a nemzetközi kapcsolatok jellegében bekövetkezett átrendeződésnek volt az eredménye. Ez utóbbi tényező nem egyszerűen azt jelentette, hogy – a (kül)politika fordulatai nyomán – változott a hírszerzés tevékenységének homlokterében álló ellenséges államok köre, hanem azt, hogy a hírszerzés figyelmének fókuszába egyre inkább a nem hagyományos „területek” (pl. gazdasági hírszerzés, műszaki, tudományos információszerzés) kerültek, és kaptak egyre nagyobb hangsúlyt. Ez a sok szempontból pragmatikus formálódás

ugyanakkor nem feledtetheti azt a tény, hogy – a titkosszolgálatok mindenkori helyzetéből adódóan – a hírszerzés működési kereteit alapvetően a politikai vezetés, az államszocialista diktatúra igényei szabták meg.

* A hírszerzés témájához lásd még Palasik Mária írását a *Betekintő* jelen számában!

¹ A dolgozat megírása folyamán mindvégig problémát jelentett a kisebb szervezeti egységek (osztályok, alosztályok és csoportok) elnevezésének pontos meghatározása, ugyanis a hírszerzők maguk is teljes következtelenséggel használták a hivatalos, vagy csak az osztály ügykörére, illetve feladatkörére utaló elnevezéseket.

² A szervezettörténeti kérdésekkel kapcsolatban már számos tanulmány áll rendelkezésre például: Cseh, 1999. 73–91., Boreczky, 1999. 91–115., Gyarmati, 1999. 115–146., Urbán, 2003. 3–75., Cserényi-Zsitnyányi, 2009., Papp, 2010., Takács, 2010.

³ www.abtl.hu/archontologia <https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:1:1162172984776893> (Utolsó letöltés: 2011. május 22.)

⁴ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989, I-VI. tételek. A BM III. Főcsoportfőnök-helyettes megbízásából 1984-től kezdődően foglalkoztak egy „Hírszerző-történeti kabinet” létesítésével, majd a következő évben megalakult egy tízfős előkészítő bizottság. Sajnos az ÁBTL csak az előkészítő munka során keletkezett, illetve összegyűjtött iratok egy részét kapta meg, a kiállítás végső anyaga nem került a levéltár őrzetébe.

⁵ ÁBTL 1.6. 63/614/1958. (7/2-272/57) A hírszerzőszerv helyzete. D. n.

⁶ Lásd ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: II. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953 (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán). Gépirat. A feljegyzések jelentős részénél nem lehet megállapítani a szerzőt, amennyiben a szerző beazonosítható, azt külön jelzem.

⁷ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. 67-91-295/1988. A Hírszerzés történetének leírása 1953-ig (készítette: Borsányi Imre)

⁸ Jól érzékelteti a kémelhárítási feladatok kizárólagosságát Dékán István alosztályvezető egy, a csoportvezetők értekezletén tett kijelentése, amikor a kémelhárításról tartott általános tájékoztatójában röviden összegezte az alosztály munkáját: „A II. alosztály elhárító munkát végez a Magyarország területén fellelhető idegen államok szolgálatában álló hírszerzők tevékenysége ellen és megakadályozza azok hírszerző-kártevő vagy romboló tevékenységét. A Magyarország területén kívül élő reakciós emigráció kapcsolatait felderíti az illető államok hírszerző vagy elhárító szerveihez és megakadályozza a magyar demokráciára káros tevékenységüket.” ÁBTL 2.1. XI/1. Az operatív csoportvezetők második napi értekezletének jegyzőkönyve. 1947. április 12.

⁹ A megbízás időpontjára vonatkozóan Vértes János visszaemlékezésében 1947 végét vagy 1948 elejét említi ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953 (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán), ezzel szemben Csécsai Kálmán a megalakulásról az alábbiakat írta: „Jól emlékszem és fontosnak tartom megemlíteni, hogy 1949 tavaszán Szarvas Pál – felterjesztésre – készített egy összefoglalót a korábbi évek munkájáról. Ebben indító mondatként írta le, hogy – ha nem is szisztematikusan, de alkalmasszerűen 1947 óta foglalkoztak hírszerzéssel [...] sem pénz, sem megfelelő káderek nem álltak rendelkezésre a hírszerzés fejlesztésére.” ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. Csécsai Kálmán visszaemlékezése. 1981. február 6.

¹⁰ Szarvas Pál (1908–1974) 1926–1930 között cipőfelsőrész-készítő volt, 1930-ban Franciaországba emigrált, tagja lett az Francia Kommunista Pártnak. 1931-ben kiutasították az országból, 1932-ben Moszkvában a Lenin iskolán tanult, majd Franciaországba küldték. 1934-ben letartóztatták, 1937-ben részt vett a spanyol polgárháborúban. 1941-ben Németországba ment, ahol egy gyárban dolgozott, majd Magyarországra szökött. 1943-ban Tömpe Andrásnál keresztül kapcsolatba került az illegális Kommunista Párttal és Péter Gáborral. A háborút követően Pesterzsébeten részt vett a politikai rendőrség megszervezésében, majd a BM központjába került a kémelhárításhoz. 1948-ban az V. alosztály vezetője lett. 1949–1950 között részt vett a koncepciók peréhez kapcsolódó kihallgatásokban. 1950 januárjában az ÁVH I/5. Osztály vezetőjének nevezték ki. 1950 tavaszán a Külügyminisztériumba került, ahol az Igazgatási Főosztály vezetője lett. 1954–1955 között phenjani nagykövet majd 1961 és 1966 között az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda igazgatója volt. Lásd MOL M-KS 276. f. 53. cs. 168. ö. e. 1954. március 31. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére. Jelentések, kimutatások. Dávid–Karcsei–Tardy, 1999. 98–100. és 122.

¹¹ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. 67-91-295/1989. A Hírszerzés történetének leírása 1953-ig (készítette: Borsányi Imre), valamint Ua. IV. tétel. 67-91-295/1989. Mellékletek a Hírszerzés története c. anyaghoz.

¹² Kezdetben Szarvas csoportjába két tiszt tartozott lásd ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953 (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán)

¹³ ÁBTL 2.1. XI/4. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése, új speciális csoportok létesítése. 1948. július 6.

¹⁴ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat [a Hatóság szervezeti formájának lerögzítésére]. 1948. október 20.

¹⁵ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953 (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán); IV. tétel. 67-91-295/1989. A hírszerzés történetének leírása 1953-ig (készítette: Borsányi Imre); ugyanakkor a III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutató Történeti Kabinethez] Kolláth Ferenc által írt, 1988. november 11-én kelt feljegyzésben tizenegy operatív tisz, két gépirónó és két nyilvántartó szerepel.

¹⁶ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953 (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán)

¹⁷ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. 67-91-295/1989. A hírszerzés történetének leírása 1953-ig (készítette: Borsányi Imre).

¹⁸ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutató Történeti Kabinethez]. 1988. november 11.

¹⁹ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. Csécsi Kálmán visszaemlékezése 1981. február 6. Valószínű, hogy a részlegek inkább informális csoportokként működtek, ugyanis Vértes János a többször idézett visszaemlékezésében egyáltalán nem említi a részlegek ez idő szerinti létezését, miközben – Csécsi szerint – annak egyik vezetője volt.

²⁰ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. A BM hírszerző szolgálat megalakulása. D. n.

²¹ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. Szervünk vezetői és vezetőhelyettesei 1947–1956. október között; IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953. (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán). Tihanyi János (Tihanyi H. János, sz. Neumann Henrik 1922–) 1946-tól a rendőrség állományában dolgozott, majd a személyzeti osztálynak lett a vezetője. 1947-ben Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya III. alosztályán dolgozott. 1950. február 3-tól az ÁVH II. (Katonai elhárítás) Főosztály helyettes vezetője, egyben a II/1. (Katonai kémelhárítás) osztályvezetője volt. 1950. augusztus 25-én az ÁVH X/3. (Államvédelmi Hírszerző Osztály) vezetésével bízták meg. 1951 szeptemberében VIII. főosztály helyettesének, egyben a VIII/1. (jugoszláv) Osztály vezetőjének nevezték ki. Péter Gábor letartóztatása nyomán Tihanyi Jánost is őrizetbe vették, 1953. november 18-án helyezték szabadlábra. Leszerelése után 1954-ben a MASZOLAJ főelőadójaként dolgozott. A későbbiekben a Vegyipari Minisztériumnál, a Kőolajipari Trösztnél, majd a MONIMPEX Vállalatnál dolgozott. 1966-tól a berlini külkereskedelmi kirendeltség vezetője volt, majd nyugdíjazásáig a KOMPLEX Külkereskedelmi Vállalatnál dolgozott. Lásd ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. Szervünk vezetői és vezetőhelyettesei 1947–1956. október között.

²² Az osztály akkori létszámára vonatkozóan valamelyest eltérnek a rendelkezésre álló adatok: bizonyos helyeken 45-46 fő szerepel, lásd ÁBTL 2.1. XI/4. 197. boríték 2. táblázat, illetve ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutató Történeti Kabinethez]. 1988. november 11. Másol „67 főben volt az osztály létszáma megállapítva, de az ténylegesen 54 fő volt” lásd ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a hírszerző osztály 1949–1953 közötti működéséről]. 1953. augusztus 28.

²³ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat az Államvédelmi Hatóság továbbfejlesztésére. D. n.

²⁴ Összeállítva az alábbiak alapján: ÁBTL 2.1. XI/4. 197. boríték 2. táblázat. ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutató Történeti Kabinethez], 1988. november 11.

²⁵ UDB: Uprava Državne Bezbednosti (Államvédelmi Igazgatóság); KOS: Kontraobvestajne Sluzba (Jugoszláv Néphadsereg Kémelhárító Szolgálat).

²⁶ MOL XIX-B-1-au sz.n. 26. d. Kimutatás, táblázatok. A I/5. Osztály kapcsán szerepelt még egy csoport, amely „különleges feladatokat lát el”, ennek a csoportnak azonban nem sikerült fellelni a nyomát, lehetséges, hogy a csoport – ebben a formában – nem jött létre 1949–1950 fordulóján. ÁBTL 2.1. XI/4.

²⁷ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. A BM hírszerző szolgálat megalakulása. D. n.

²⁸ ÁBTL 2.8.1. 34/1950. ÁVH Állományparancs I. /250.164/1950. ÁVH Eln. sz./, 1950. augusztus 25.

²⁹ ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a hírszerző osztály 1949-1953 közötti működéséről]. 1953. augusztus 28. „Az osztály összlétszáma 102 főben volt megállapítva, ebből 78 operatív és 24 adminisztratív beosztott.”

³⁰ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutató Történeti Kabinethez]. 1988. november 11.

³¹ Az Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár az alábbiak szerint határozta meg a rezidentúra fogalmát: „A rezidentúrák a külképviseletek (diplomáciai, kereskedelmi, közlekedési, idegenforgalmi, sajtóügynökségi képviseletek, illetve vállalatok) fedése alatt működnek. Állambiztonsági tisztekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma. Vezetője a rezidens. Jellege szerint lehet: belföldi, külföldi, legális és illegális” míg a rezidens: „Fedőmunkahelyként az MNK követségén, konzulátusán (későbbiek során ENSZ- és UNESCO-képviselet, Atom Missio tagjaként) külkereskedelmi képviseleten dolgozó állambiztonság hivatásos tisztje (tisztszei), aki összefogja az adott országban a külföldi operatív (hálózatépítés, információszerzés) tevékenységet.” ÁBTL 4.1. A-3036.

³² ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. 67-91-295/1989. Mellékletek a Hírszerzés története című anyaghoz.

³³ ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a hírszerző osztály 1949–1953 közötti működéséről]. 1953. augusztus 28.

³⁴ ÁBTL 1.4. 075/1951. ÁVH T. biz. ÁVH vezetőjének 76. számú parancsa a VIII. Főosztály szervezésére, a III. Főosztály és a X/3 osztály átszervezésére. 1951. szeptember 28.

³⁵ A zavart tovább fokozhatja, hogy a 76. sz. parancs közvetlenül Farkas Vladimir – tehát a VIII. Főosztály vezetőjének – közvetlen irányítása és ellenőrzése alá rendelte az új X/3. Osztályt, amely azonban intézményileg független volt a hírszerzéstől, a közöttük lévő kapcsolatot kizárólag a főosztályvezető személye jelentette. Mindez még a korabeli iratokban sem egyértelmű, olyannyira, hogy az átszervezéskor készített kimutatás egyenesen a VIII. Főosztály alárendeltségébe és állományába sorolta a X/3. (Operatív-technikai) osztály egységét. Lásd MOL XIX-B-1-au 1. cs. sz. n./1951. 26. d. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság központi és megyei szervei jelenlegi állományáról kategóriák szerint csoportosítva. 1951. október 12.

³⁶ Bradács György csak 1950 júniusában vette át a kémelhárítás vezetését Dékán Istvántól.

³⁷ Farkas, 1990. 286. Az I/5. Osztály 1950 januárjában állt fel és ebben az időszakban szervezetileg már függetlenné vált a kémelhárítástól.

³⁸ Uo. 287. és 289.

³⁹ Uo. 291. Az Aradi-Csengery utcai épületbe még a X/3. Osztály költözött 1950 szeptemberében.

⁴⁰ Uo. 294.

⁴¹ ÁBTL 1.4. 075/1951. ÁVH T. biz. ÁVH vezetőjének 76. számú parancsa. 1951. szeptember 28. Eszerint a főosztályvezető helyettese Tihanyi János, a VIII/1. (jugoszláv) osztály vezetője Török Pál, a VIII/2. (angol-amerikai) osztály vezetője Vértes János, a VIII/3. (nyugat-európai) osztály vezetője Bauer Miklós, a VIII/4. (emigrációs) osztály vezetője Esztergályos Károly, a VIII/5. (követségi elhárítási) osztály vezetője Horváth Árpád lett. A kinevezési parancsban csak az osztályok száma szerepel, azonban a hírszerzés által kezelt korabeli dossziék alapján (például 3.2.1. Bt dossziék, 3.2.4. K dossziék, 3.2.5. Operatív (O-8-as) dossziék, 3.2.6. Rezidentúra (8-as) dossziék) az osztályok neve beazonosítható. Más irányból megközelítve az „induló gárda” tagjait, sem egyeznek a Farkas Vladimir által leírtak, mivel Bauer Miklóst például csak 1951 márciusában helyezték át a III/3. Osztályról a hírszerzéshez. Lásd ÁBTL 2.8.1. 12/1951. ÁVH I. állományparancs. 1951. március 23.

⁴² ÁBTL 2.8.1. 39/1950. sz. ÁVH I. állományparancs. 1950. szeptember 29. A X/3-b alosztálynál Vértes Jánost, X/3-c alosztálynál Sarkadi Simont nevezték ki alosztályvezetőnek. Ideiglenesen a X/3-a alosztálynál Gelbert Miklós, a X/3-d alosztálynál Mészáros József, a X/3-e alosztálynál Mészáros István lett a vezető. Az 1950. november 10-én kiadott újabb állományparancsban már a X/3-a alosztálynál vezetőnek Fehér Sándort (Gelbert Miklós helyett), a X/3-e alosztálynál Horváth Árpádot (Mészáros István helyett) nevezték ki, ÁBTL 2.8.1. 45/1950. ÁVH I. állományparancs. 1950. november 10. 1951 tavaszán a X/3-a alosztály vezetésével Török Pál lett megbízva, ÁBTL 2.8.1. 19/1951. ÁVH I. állományparancs. 1951. május 11.

⁴³ Legalább ilyen problémás a szovjet tanácsadók kérdése is Farkasnál, mivel az 1950-től Magyarországon dolgozó Filatov mellett Farkas csak annak két utódját, Tyiskov és Jeliszejev ezredeseket nevezi meg a hírszerzés terén dolgozó szovjet tanácsadók közül. Lásd Farkas, 1990. 293. Ugyanakkor Vértes János visszaemlékezésében az 1948-as évet említi, amikor a magyar hírszerzésnél Petuhov tanácsadó „bekapcsolódott” a munkába, sőt neki tulajdonította a nyilvántartási rendszer átvételét is. Állítása szerint a tanácsadók száma folyamatosan növekedett, 1953-ra egy főtanácsadó mellett öt tanácsadó „segítette” a hírszerzés munkáját. ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953 (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán), valamint ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: II. tétel. sz. n. Vértes János feljegyzése Bogye János részére. 1983. október 3. Petuhov magyarországi tevékenységének kezdetére vonatkozóan az 1950-es évszámmal is lehet találkozni. ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutató Történeti Kabinethez]. 1988. november 11. Ugyanitt az szerepel, hogy 1951-től, a VIII. Főosztály létrehozását követően a jugoszláv, az angol-amerikai és a nyugat-európai osztályokon („vonalon”) egy-egy tanácsadó tevékenykedett, majd 1953 és 1956 között Jeliszejev és másik két személy látta el a tanácsadói feladatokat.

⁴⁴ ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a hírszerző osztály 1949–1953 közötti működéséről]. 1953. augusztus 28.

⁴⁵ MOL XIX-B-1-au sz. n. 26. d. Kimutatás az ÁVH központi és megyei szervei szerveinek jelenlegi állományáról kategóriák szerint csoportosítva. 1951. október 12. A Főosztály létszáma tovább növekedett, 1953 nyarára már elérte a 184 főt. MOL XIX-B-1-au sz. n. 26. d. Az ÁVH szervezete, hivatásos és sorozott létszáma 1953. június 14-i állapot. A létszámnövekedés mellett azonban jelentős számú elbocsátás is történt, mivel a hírszerzés állományába kerültek az 1950 előtti HM Katonapolitikai Osztályán dolgozók egy része (az ÁVH megalakulásával a hírszerzés részben átvette a katonai elhárítás feladatkörét), ezeket 1951 és 1952 folyamán sorra kerülő felülvizsgálatok során eltávolították a hírszerzés kötelékéből. Vértes így emlékezik: „Az átvett káderek még azokon a szűrőkön sem mentek át, amit a fiatal politikai nyomozó testület saját embereivel szemben alkalmazott. Egy egészséges mag természetesen alkalmasnak bizonyult, többségük azonban nem. Volt közöttük a Horthy hadseregben szolgált hivatásos tiszthelyettes, kiugrott pap és más hasonló bizonytalan múltú személy.” ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első éve 1947–1953 (szerk. Szluka Andre, közrem. Ágoston Kálmán)

⁴⁶ ÁBTL 4.2. 102010/1952. ÁVH T. 037/1952. parancs a VIII. Főosztályon alosztályok szervezésére. 1952. július 29.

⁴⁷ Az 1952 és 1953 nyara közötti időszakban ugyan – a fentiekben jelzett méretű – átszervezés nem történt, azonban 1953 januárjában, Péter Gábor ügyével összefüggésben jelentős személycserék történtek a hírszerzés vezetői között. Például 1953 januárjában Tihanyi János és Bauer Miklós osztályvezetőket letartóztatták. Valószínűsíthető, hogy a letartóztatásoknak – legalábbis – alosztályi szinten voltak szervezeti konzekvenciái, ahogy 1953 tavaszán Czirok András alosztályvezető-helyettes disszidálásának is. Ennek kapcsán csökkentették az alosztályok számát, ezek pontos dokumentálására azonban – korabeli források híján – nincs igazán lehetőség. Vö. ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutatató Történeti Kabinethez]. 1988. november 11.

⁴⁸ ÁBTL D. Gy. 10-2517/1953. BM 01. sz. parancs. 1953. július 22. Farkas Vladimir ebben az időben csak osztályvezető-helyettesi megbízást kapott (a másik helyettes Móró István lett), de Gazdik Gyula után egy rövid ideig ismételt Farkas látta el az osztályvezetői feladatokat, Hárs István 1954. szeptemberi kinevezéséig. MOL M-KS 276. f. 54. cs. 308. ö. e. ÁBTL 1.5. 2-3875/1954. A belügyminiszter 11. számú parancsa. 1954. szeptember 18. Gazdik Gyula (1911–1981) 1922-től a Szovjetunióban élt. 1927-től Moszkvában vasesztergályosnak tanult, majd segédként dolgozott. 1932-től a Szovjet Kommunista Párt tagja volt, de 1937-ben párttagságát megvonták, mivel felvételekor még nem volt szovjet állampolgár. 1932-ben esti hallgatóként ipari technikumot végzett, majd az egyik autógyár művezetője lett. 1933-ban bevonult a Vörös Hadseregbe, ahol egy évig teljesített szolgálatot. 1940-ben részt vett a finnek elleni háborúban, majd 1941-től az északi fronton harcolt. 1946-ban tért vissza Magyarországra. Először a Szovjet Vagyonkezelő Hivatalnál, majd a Szovjet Gépipari Igazgatóságnál dolgozott, 1947-től a Starter Akkumulátorgyár vezetője, 1950-től a Friedrich Siemens Művek helyettes igazgatója volt. 1951. július 25-én került az ÁVH-hoz, ekkortól az I/4. (Szabotázs-elhárító) Osztály vezetője, alezredesi rangban. 1953 júliusától 1954 áprilisáig a BM II. (Hírszerző) Osztályát vezette. 1954. április 22-től a szabotázs-elhárítás szétválasztásával az V. (Ipari Szabotázs-elhárító) Osztály (majd 1955-től főosztály) vezetője volt. 1956. július végétől a BM Titkárság nemzetközi referense lett a miniszter közvetlen alárendeltségében. 1957. január 1-jén kinevezték a BM ORFK II. Főosztály IV. Osztályára alosztályvezetőnek, majd 1962 augusztusáig, nyugállományba vonulásáig a II. Főosztály Törzs Nemzetközi Kapcsolatok Alosztályát vezette. ÁBTL 2.8.1. 1565.

⁴⁹ ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a hírszerző osztály 1949–1953 közötti működéséről]. 1953. augusztus 28., valamint 90-5036/1953. Jelentés [a BM II. Osztálya munkájának megjavítására]. 1953. szeptember 9.

⁵⁰ A létszámra vonatkozóan lásd MOL XIX-B-1-au 95-6688/1953. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság létszámáról (a Határőrség és a Belső Karhatalom nélkül). 1953. július 2., valamint MOL XIX-B-1au 33-1255/954. 26. d. Kimutatás a központi államvédelmi szervek rendszeresített létszámának emelkedéséről 1954. január 1-jétől június 1-jéig. 1954. június 16. A szervezeti átalakulásra: ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a hírszerző osztály 1949–1953 közötti működéséről]. 1953. augusztus 28. A jelentésben Gazdik felsorolta az osztályon belüli alosztályokat, de szám nélkül említve őket. Ezek megegyeznek a VIII. Főosztály egyes osztályaival (angol-amerikai, jugoszláv, emigrációs, nyugat-európai, elhárítási alosztályok).

⁵¹ ÁBTL 1.5. 90-2237/1954. A BM hírszerző osztályának (II. Osztály) szervezeti felépítése és feladatai, 1954. június 17.; ÁBTL 1.5. 90-80/1955. Jelentés a BM II. Osztály 1954. évi munkájáról, jelenlegi helyzetéről és az 1955. évi feladatairól. 1955. január 10. Ugyan az 1954 júniusában született dokumentumban már szerepel az illegális rezidentúrákat szervező alosztály, ennek tényleges felállítása azonban csak később történt meg.

⁵² Ilyen feladat volt például „az emigráns vezetők, illetve aktív hírszerzők Magyarországra hozatalának konspirált, erőszakos úton történő végrehajtása.” ÁBTL 1.5. 90-2237/1954.

⁵³ Maga az alosztály elnevezése többféleképpen szerepel az iratokban, hol „Tudományos és technikai hírszerző alosztály”, hol „tudományos alosztály”, hol pedig „Tudományos és technikai alosztályként” szerepel.

⁵⁴ ÁBTL 1.5. 90-2237/1954. A BM hírszerző osztályának (II. Osztály) szervezeti felépítése és feladatai. 1954. június 17.

⁵⁵ Uo. Fontos megemlíteni, hogy vidéki hírszerző alosztályok valószínűsíthetően már korábban, 1952-től működtek, erre a hírszerzés által kezelt dossziékból és a már idézett 1952. július 29-én kelt, 037. számú ÁVH parancsban rögzített alosztályvezetői kinevezések összevetéséből lehet következtetni. A parancsban szereplő személyek aláírása szerepel az ÁVH megyei osztályai által írt 1952-es feljegyzésekben. A következő évben már olyannyira léteztek a vidéki osztályok, hogy átszervezésükről javaslat is született. MOL XIX-B-1-au 90-4577/953. 26. d. Javaslat a Belügyminisztérium határ menti megyei osztályai keretében működő hírszerző-csoportok szervezetére és állományára. 1953. július 29.

⁵⁶ ÁBTL 1.11.12. Magyar-szovjet kapcsolatok 1958–1962. 99-650/1955. Jelentés a Moszkvában megtartott népi demokratikus országok állambiztonsági szerveinek közös értekezletéről. 1955. március 15. A jelentést közreadta: Okváth, 2001. 689–706.

⁵⁷ Olyannyira a moszkvai tanácskozáson elfogadottak képezték a BM II. Osztály munkájának központi részét, hogy bizonyos pontokon szinte szó szerint megegyezik a tanácskozásról szóló jelentés és az osztály munkájára vonatkozó határozat. Vö.: ÁBTL 1.5. 90-1268/1955. Határozat a hírszerző munka megerősítésére, a BM hírszerző osztálya munkájának megjavítására. 1955. május 15. Mindemellett a moszkvai értekezleten elfogadott pontok alapján a Politikai Bizottság határozatot is hozott az állambiztonság egészének – benne a hírszerzésnek – szervezetére és feladataira vonatkozóan. MOL M-KS 276. f. 53. cs. 222. ö. e. 1955. március 24.

⁵⁸ Hárs István (1924–) a gimnázium befejezése után fémestergályosként dolgozott. 1944 tavaszán munkaszolgálatra hívták be, de novemberben megszökött. 1945–1954 között a pártapparátusban dolgozott különböző beosztásokban. 1952 és 1954 között az MDP KV Adminisztratív Osztályának helyettes vezetője volt. 1954. szeptember 18-án került a Belügyminisztériumba: államvédelmi ezredessé nevezték ki, s megbízták a II. (Hírszerző) Osztály – 1955. október 1-jétől főosztály – vezetésével. 1955. december 16-tól belügyminiszter-helyettes lett, egyben az I. (Államvédelmi) Főcsoportfőnökség vezetője. A Fegyveres Erők Minisztere 1956. december 7-i parancsával felmentette. 1957 júniusában került a Magyar Rádióhoz, s az Agitációs és Propaganda Főosztály vezetője lett. 1959 októberében a Magyar Rádió és Televízió első elnökhelyettesévé nevezték ki, majd 1974–1988 között a Magyar Rádió elnöke volt. 1975 márciusa és 1988 májusa között az MSZMP KB tagja. ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 11. számú parancsa. 1954. szeptember 18., ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 60. számú parancsa. 1955. szeptember 29., ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 69. számú parancsa. 1955. november 5., ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 85. számú parancsa. 1955. december 24., ÁBTL 4.2. A Fegyveres Erők Minisztere 6. számú parancsa. 1956. december 7., valamint MOL M-KS 276. f. 53. cs. 260. ö. e. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 151. ö. e., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 644. ö. e., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1031. ö. e.

⁵⁹ A már meglévő alosztályok mellett ebben az időben már felmerült, hogy a Nyugat-európai alosztályt két önálló alosztályra bontják: az egyik Vatikánnal és Franciaországgal, a másik az NSZK-val és Ausztriával foglalkozott volna, illetve intézményesíteni akartak egy öt főből álló csoportot, amely a KEOKH-nál, a Külügyminisztériumban, illetve a Külkereskedelmi Minisztériumban dolgozott volna, lásd ÁBTL 1.5. 90-1008/55. Jelentés a BM II-es osztály állományáról és az állomány feltöltéséről. 1955. április 21.; ÁBTL 1.5. 90-1188/55. Javaslat a Belügyminisztérium II. Osztálya belföldi és külföldi státusára. 1955. május 13.

⁶⁰ ÁBTL 1.5. 2-3/60/1955. A belügyminiszter 60. számú parancsa. 1955. szeptember 29.

⁶¹ ÁBTL 1.5. 90-2679/55. A Belügyminisztérium hírszerző főosztályának /II. Főosztály/ szervezeti felépítése és feladatai. D. n. A főosztály feladatai kapcsán szerepel még, hogy „a hírszerző munkát két irányban folytatják: egyrészt, a Belügyminisztérium kapitalista országokban működő hírszerző rezidentúrái útján [...] másrészt a hírszerző osztályok Magyarországról ügynökséget telepítenek az adott objektumokba.

⁶² Uo.

⁶³ Csak a megyei főosztályok összevonására került sor 1956 elején Miskolc, Szeged és Szombathely központokkal. ÁBTL D. Gy. 10-129/1956. A belügyminiszter-helyettes 2. sz. parancsa. 1956. január 12.

⁶⁴ ÁBTL 1.5. 2-3/85/1955. A belügyminiszter 85. számú parancsa. 1955. december 24.

⁶⁵ A forradalom alatti eseményekre és az azt követő időszakra vonatkozóan lásd Kolláth, 1985. 24–27., valamint ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. Vértes János visszaemlékezése. Szervünk beosztottainak részvétele az összállambiztonsági feladatok végrehajtásában. D. n.; ÁBTL 1.6. 6-10/92/1956. Mátyás László feljegyzése a rezidentúrák helyzetéről. 1956. december 17.; ÁBTL 1.6. 7/2-256/57. Jelentés [a Magyar Népköztársaság külképviseleti intézményeinél tapasztalt ellenforradalmi cselekményekről]. 1957. március 26.; ÁBTL 1.6. 63-614/1958. (7/2-272/57) A hírszerzőszerv helyzete. D. n.

⁶⁶ Részletesen Baráth, 2008. 535–563.

⁶⁷ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. Vértes János visszaemlékezése. Szervünk beosztottainak részvétele az összállambiztonsági feladatok végrehajtásában. D. n.

⁶⁸ ÁBTL 1.6. sz. n. A Belügyminisztérium Hírszerző osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi események óta. D. n.

⁶⁹ A Politikai Nyomozó Főosztályon belül – legalább is Mátyás László decemberi jelentése szerint – „a nehézségek ellenére sikerült” felállítani a Hírszerző Osztályt. Azonban – szemben a többi osztály létszámának megjelölésével – a hírszerzőknél semmilyen adat nem szerepel. ÁBTL 1.6. sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről. 1956. december 17.

⁷⁰ ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat az államvédelmi munka újjászervezésére. 1957. január 3. A Tömpe István (a Belügyminiszter I. helyettese) által jegyzett és Kádár János által elfogadott javaslatban a Honvédelmi Minisztérium szervezetét az alábbiak szerint rögzítették: 2. Csoportfőnökség (katonai hírszerzés), 3. Csoportfőnökség (politikai hírszerzés), 4. Csoportfőnökség (kém- és katonai elhárítás), 5. Csoportfőnökség (operatív technika a többi csoportfőnökségek és a BM Politikai Nyomozó Főosztályának kiszolgálására). A javaslat kitért arra is, hogy a csoportfőnökségek önállóak, amelyek szorosan együttműködnek a BM Politikai Főosztályával.

⁷¹ ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat a 3. Csoportfőnökség szervezeti felépítésére és feladataira. 1957. január 10. Érdekes momentum, hogy a dokumentumot Móró István, a Politikai Főosztály II. Osztályának vezetőjeként (!) jegyezte, s ezt Tömpe István jóváhagyta. ÁBTL 1.6. sz. n. A Honvédelmi Minisztérium 3. Csoportfőnökség állománytáblája. D. n. (a Fegyveres erők minisztere által jóváhagyva). Egy pár nappal később született feljegyzésben Móró István már a HM 3. Csoportfőnökség vezetőjeként szerepelt. ÁBTL 1.6. sz. n. Feljegyzés [a létrehozandó államvédelmi kollégium tagjairól]. 1957. január 26.

⁷² HL MN VIII/2. 1957/T. 012/1957. A Magyar Népköztársaság Fegyveres Erők Miniszterének 012. számú parancsa. 1957. január 22.

⁷³ ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat az államvédelmi munka átszervezésére. 1957. február 14. (Rajta: „Jóváhagyom: Kádár János [a] Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnöke.”). A javaslatban megfogalmazódott az ORFK Politikai Nyomozó Főosztály megszüntetésének igénye is.

⁷⁴ ÁBTL 1.6. 7/2-sz. n./1957. Javaslat a hírszerző osztály állománytáblázatára. 1957. március 27. A 3. Csoportfőnökség február végi megszüntetését támasztja alá a március 4.-én kelt, a BM szervezetének módosításra tett javaslat is, amely múlt időben említ két, a HM felügyelete alá került osztályt. MOL XIX-B-1-ai 85/1957. (Nyt. sz. 237/127) 2. d. Javaslat a Belügyminisztérium szervezetének módosítására. 1957. március 4.

⁷⁵ ÁBTL 1.6. 7/2-sz. n./1957. Javaslat a hírszerző osztály állománytáblázatára. 1957. március 27.

⁷⁶ Az 1957. április 12-én kelt határozat nem lelhető fel az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának iratai között, csak egy valamivel későbbi, a Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztálya által készített jelentéshez van csatolva mintegy mellékletként. ÁBTL 1.6. 63-614/1958. (7/2-272/57) A hírszerzőszerv helyzete. D. n. Ugyanakkor az MSZMP határozat meglétét valószínűsítik más, korabeli feljegyzések, amelyek ugyan elég homályosan, de hivatkoznak a határozatra. ÁBTL 1.6. 63-755/1957. A Politikai Nyomozó Főosztály munkaterve 1957. augusztus 1-től december 31-ig. 1957. július 20.; ÁBTL 1.6. sz. n. A Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi ellenforradalmi események óta. D. n. [1957].

⁷⁷ ÁBTL 4.2. 6-20/8/1957. A belügyminiszter 8. számú parancsa a Belügyminisztériumi szervek megnevezéséről és szervezeti hovatartozásáról. 1957. április 9.

⁷⁸ ÁBTL 4.2. 6-200/12/1957. A belügyminiszter 12. számú parancsa a BM Politikai Nyomozó Főosztályainak elnevezéséről és számozásáról. 1957. május 3.; ÁBTL 2.8.1. 13/1/1957. BM kinevezési parancs. 1957. május 3. Móró István (1921–) eredeti foglalkozása szerszámlakatos. 1937-ben belépett az MSZDP-be, majd 1939-ben a KMP-be. 1940-ben letartóztatták és három év fogházra ítélték. 1945-től az MKP kőbányai szervezetében dolgozott, majd a következő évben a MADISZ budapesti központjában lett osztályvezető. 1948 augusztusában az MDP Pártfőiskolájára került, majd annak elvégzése után ott maradt tanárként. 1951-től az V. kerületi pártbizottságon dolgozott, 1952-ben került az ÁVH VIII. Főosztályára osztályvezető-helyettesnek (VIII/2. Osztály). 1953 júliusától főosztályvezető-helyettes, majd a BM II. Osztályán (Főosztályán) előbb osztályvezető-helyettes, majd főosztályvezető-helyettes, végül 1955. decembertől a II. Főosztály vezetőjének I. helyettese lett. A belügyminiszter 1957 májusában a BM Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztályának vezetőjének nevezte ki, ezt a pozíciót 1959 májusáig töltötte be, ezt követően a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem igazgatója volt. 1971-től az MSZMP VI. kerületi Bizottságának első titkára lett, egészen 1982-ben történt nyugdíjazásáig. ÁBTL 2.8.2.1. 122.; MOL M-KS 288. f. 5. cs. 131.ő. e., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 864. ő. e.

⁷⁹ ÁBTL 1.6. 27/112/1957. A BM Szervezési Osztály által megküldött, a BM Politikai Nyomozó Főosztály III. Osztályának ideiglenes állománytáblázata. 1957. június 12. A legnagyobb létszámú alosztály ekkor már a nyugat-német és osztrák területtel foglalkozó osztály lett. ÁBTL 1.6. sz. n. A Belügyminisztérium Hírszerző osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi események óta. D. n.

⁸⁰ ÁBTL 1.6. 63-947/1958. A BM II/3. Osztály értekezletének jegyzőkönyve. 1956. június 2. és ÁBTL 1.6. 63/445/1959. A BM II/3 Osztály értekezletén elhangzott beszámoló. 1959. március 6.

⁸¹ ÁBTL 1.6. 63-1417/1957. Javaslat a II/3. Osztály szervezésére. D. n.

⁸² ÁBTL 1.6. 16-48/1958. A BM II/3. Osztály állománytáblázata. 1958. január 30. Kifejezetten az alosztályok számozására vonatkozó forrást nem találtam, az alosztályok számozását az ÁBTL 1.6. 63-1417/1957. sz. javaslatban szereplő és az állománytáblázatban szereplő adatok alapján állapítottam meg.

⁸³ Így például a II/3. E (Nyugat-európai) alosztályon létrejött a vatikáni-olasz csoport, amelyen belül külön volt „vatikáni vonal, nyugat-európai papi emigrációs vonal, olasz politikai és gazdasági vonal” és így tovább. ÁBTL 1.6. sz. n. A BM II/3. B alosztály nyugat-európai csoportjának értekezletének jegyzőkönyve. 1961. január 10.

⁸⁴ ÁBTL 1.6. 63-25/1962. BM II/3. Osztály épületének őrzése. 1962. január 3.

⁸⁵ ÁBTL 1.6. 63-2458/1960. Javaslat a politikai-gazdasági alosztályok kettéválasztására. 1960. november 29., valamint ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat a BM II/3. Osztály 1961. évi állománytáblázatának megállapítására. D. n. A Közel-keleti alosztály kapcsán nem egyértelműen szerepel az I megjelölés, azonban erre több helyről is következtetni lehet. Nevére és feladataira: ÁBTL 1.6. 93-993/1961. Javaslat a BM II/3. Osztály hatéves perspektivikus állománytáblázatának megállapítására. 1961. május 20., valamint a korabeli dossziékat, például ÁBTL 3.2.6. O-8-089.

⁸⁶ ÁBTL 1.6. sz. n. A BM II/3-B alosztály értekezletéhez készült beszámoló. 1961. január 31.

⁸⁷ ÁBTL 1.6. sz. n. A BM II/3-C alosztály tervezett alosztály-értekezletére készített beszámoló vázlata és az alosztály-értekezlet jegyzőkönyve. 1961. január 17.

⁸⁸ ÁBTL 2.8.2.6. 0083/1959. A belügyminiszter 0083. számú parancsa. 1959. május 8. és a belügyminiszter 0096. számú parancsa. 1959. június 1.

⁸⁹ ÁBTL 2.8.2.6. 0082/1959. A belügyminiszter 0082. számú parancsa. 1959. május 8.

⁹⁰ ÁBTL 4.2. 10-21/4/1961. A belügyminiszter 4. számú parancsa. 1961. március 15.

⁹¹ ÁBTL 2.8.2.6. 0022/1961. A belügyminiszter 0022. számú parancsa. 1961. március 18. és a belügyminiszter 00144. számú parancsa. 1962. július 13. Vértés János (Wert János, 1920–) eredeti foglalkozása cipész. 1945-től a Magyar Államrendőrségnél dolgozott. 1948-tól a hírszerzéssel foglalkozó államvédelmi szervezetek (BM ÁVH B ügyosztálya V. alosztály, ÁVH I/5. Osztály) beosztottja, majd osztályvezetője (ÁVH X/3-b alosztály, ÁVH VIII/2. Osztály) volt. 1953-ban a „felszabadulás előtti Demény-frakcióhoz tartozás” címén elbocsátották, a DUNA Cipőgyárban lett előbb művezető, majd tervelő. 1953 szeptemberétől az Országos Tervhivatalnál előadó, később osztály-, illetve főosztályvezető lett. 1957 márciusában került vissza a Belügyminisztérium állományába: előbb a BM II/2. Osztály vezetője, 1960-tól a BM II/3. Osztályon az osztályvezető első helyettese, majd 1961. március 18-tól osztályvezetője lett. 1962 és 1970 között ismét az Országos Tervhivatal főosztályvezetője volt. 1970-től pakisztáni nagykövetté nevezték ki, 1974-től a Külügyminisztériumban főosztályvezetőként dolgozott. 1977-ben indiai nagykövet lett egészen 1981-es nyugdíjazásáig. Szigeti János néven írta könyveit a hetvenes években. (Például.: Szigeti, 1977., Szigeti, 1978., Szigeti, 1979.) ÁBTL 2.8.2.1. 158.

⁹² ÁBTL 2.8.2.6. 00156/1962. A belügyminiszter 00156. számú parancsa. 1962. július 17.

⁹³ A létszám adatok az alábbi kimutatások alapján lettek összeállítva: ÁBTL 1.6. 16-48/1958.; ÁBTL 1.6. 63-030/1959.; ÁBTL 1.6. 63-049/1959.; ÁBTL 1.6. 63-3/2/1959.; ÁBTL 1.6. 63-1028/1960; ÁBTL 1.6. 63-993/1961.

⁹⁴ Cseh, 1999.

⁹⁵ ÁBTL 1.11.4. Szervezési kérdések, állománytáblák 63-1667/1962. A BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata. 1962. november 16.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ ÁBTL 4.2. 10-21/30/1962. A belügyminiszter 0030. számú parancsa a BM III. Főcsoportfőnökség szervezeti felépítéséről. 1962. augusztus 18.

⁹⁸ ÁBTL 1.11.4. Belső rendelkezések I. 63-1869/1962. A BM III/I./Hírszerző/ Csoportfőnökség ügyrendje. 1962. október 25. Eszerint: „A Hírszerző Csoportfőnökség vonalas, területi és objektumi elv alapján szervezi a hírszerző munkát”, valamint ÁBTL 1.11.4. Szervezési kérdések, állománytáblák. 67-3179-1/1963. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség szervezeti felépítésének módosítására. 1963. december 4. „Jelenleg a BM III/I. Csfségen 4 területi és 5 vonalas elv alapján működő operatív alosztály van.”

⁹⁹ A csoportfőnökség osztályainak nevét és az osztályok munkaterületét nem írták le „konspirációs okokra” hivatkozva sem az állománytáblázatban, sem az ügyrendben. Ennek ellenére meghagyták az alosztályoknak az 1962. augusztus 15. előtt használt betűjelét, így az osztályok beazonosíthatókká váltak.

¹⁰⁰ ÁBTL 1.11.4. Szervezési kérdések, állománytáblák. 63-1667/1962. A BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata. 1962. november 16.; ÁBTL 1.11.4. Belső rendelkezések. 1/1963. A BM III/I. Csoportfőnökség utasítása. 1963. január 15.; ÁBTL 1.11.4. Belső rendelkezések. 67-1216/1963. BM III/I-1. Osztály Ügyrendje. 1963. április 3.

¹⁰¹ Az 1962. évi állománytáblázatban az BM III/I-2 osztályhoz az E és D alosztályt sorolták, de valószínűleg ez tévedés, ahogy az, az állománytáblához fűzött feljegyzésben is szerepel.

¹⁰² Az alosztályok betűjelével kapcsolatban lásd az előző lánjegyzetet. ÁBTL 1.11.4. Belső rendelkezések. 67-1218/1963. BM III/I. Csoportfőnökség 3. Osztályának Ügyrendje. D. n.

¹⁰³ ÁBTL 1.11.4. Szervezési kérdések, állománytáblák. 63-1667/1962. A BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata. 1962. november 16., ÁBTL 1.11.4. Belső rendelkezések. 67-1219/1963. A BM III/I. Csoportfőnökség 4. Osztályának Ügyrendje. 1963. április.

¹⁰⁴ ÁBTL 1.11.4. Szervezési kérdések, állománytáblák. 63-1667/1962. BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata. 1962. november 16. Az SZT-állomány 1969. után a III. Főcsoportfőnökség hivatásos állományának része lett, az SZT-státuszok fenntartásának költségét ekkortól a BM átvállalta a „fedőszervektől”. ÁBTL 1.11.4. 67-16-236/1/1984. Jelentés a hazai SZT-rezidentúrák és SZT-állományú hírszerzők helyzetéről és operatív munkájáról. 1984. február 7.

¹⁰⁵ A III/III. Csoportfőnökség két osztályát szinte azonnal, már 1962. december elején öt osztályra bontották. 1963-ban a szabotázs elhárítás, majd 1966-ban a gazdasági elhárítás került át a kémelhárításhoz a belső elhárítástól. Míg a III/III. Csoportfőnökség szervezetén ezután már csak „kisebb”, a központi átszervezésekhez köthető átalakításokat találunk, addig a III/II. Csoportfőnökség és a III/I. Csoportfőnökség esetében a szervezeti felépítés folyamatosan változott. ÁBTL 4.2. 10-21/44/1962. A belügyminiszter 044 számú parancsa a III/III. Csoportfőnökség átszervezéséhez kapcsolódó kinevezésekről. 1962. december 17.; ÁBTL 4.2. 10-23/7/1963. A belügyminiszter-helyettes 007. számú parancsa az államtitok-védelmi alosztály áthelyezéséről a III/III. Csoportfőnökségtől a III/II. Csoportfőnökségre. 1963. október 11. ÁBTL 4.2. 10-21/22/1966. A belügyminiszter 0023. számú parancsa a III/III-1. Osztály átcsatolásáról a III/II. Csoportfőnökséghez. 1966. május 2. Érdemes megemlíteni, hogy a hírszerzést érintő permanens átalakítások mögött szoros kapcsolat volt az átszervezések és a csoportfőnökség jelentőségének növekedése között.

¹⁰⁶ ÁBTL 1.11.4. 67-3179/1963. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség 1964. éves fejlesztésére. 1963. december 4.

¹⁰⁷ ÁBTL 4.2. 10-21/18/1964. A belügyminiszter 0018. számú parancsa. 1964. április 27.

¹⁰⁸ ÁBTL 1.11.4. 67-3179/1963. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség 1964. éves fejlesztésére. 1963. december 4.

¹⁰⁹ ÁBTL 4.2. BM 10-21/18/1964. A belügyminiszter 0018. számú parancsa. 1964. április 27. ÁBTL 1.11.4. 67-3179/1963. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség 1964. éves fejlesztésére. 1963. december 4.

¹¹⁰ Ebben az időben 11 hírszerző rezidentúrát működtetett a III/I. Csoportfőnökség. Az 1962. évhez képest megszűnt a belgrádi rezidentúra, ugyanakkor létrehozták az ottawait. A rezidentúrák munkáját közvetlenül a központ területi osztályai irányították, sőt a 4., az 5. és a 6. osztályok utasításait is a területi osztályok koordinálták. A rezidentúrákkal való összeköttetést a Külügyminisztérium futárszolgálatán keresztül bonyolították. ÁBTL 1.11.4. sz. n. Feljegyzés a Külügyminisztérium és a BM III/I. Csoportfőnökség együttműködéséről. 1964. január 20.

¹¹¹ Ugyanakkor az osztályok nevét és területi illetékességét továbbra sem oldották fel konspirációs okokból (sem az ügyrendekben, sem máshol), ennek ellenére a hírszerzés által kezelt dossziék, valamint a későbbi elnevezések figyelembevételével egyértelműen beazonosíthatók az osztályok. ÁBTL 1.11.4. 67-1309/1966. A III/I. Csoportfőnökség szervezeti felépítése (vázlat). 1966. június 2. A korabeli szervezeti felépítésre vonatkozóan érdemes megemlíteni, hogy például 1966-ban a csoportfőnökség készített egy feljegyzést egy szükségesnek vélt átszervezéssel kapcsolatosan, amely ugyan abban a formában nem került elfogadásra, azonban részletesen felsorolta a szervezettel összes már akkor már működő szintjét. Eszerint a csoportfőnökség osztályai alosztályokra tagolódtak, amelyeken belül mindenhol változó számú, ugyanakkor pontosan körülhatárolt területtel bíró csoportok működtek. ÁBTL 1.11.4. 67-150/1966. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázatára. 1966. január 14.

¹¹² ÁBTL 1.11.4. 16-97/1964. A BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata. 1964. április 27.

¹¹³ Az MSZMP Politikai Bizottsága 1965–1966 között már többször tárgyalta „Az imperialisták fellazító propagandájának néhány kérdését”. V. ö. MOL M-KS 228. f. 5. cs. 380. ö. e. 1965. november 23., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 386. ö. e. 1966. június 1., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 393. ö. e. 1966. április 26., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 405. ö. e., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 405. ö. e. 1966. szeptember 20. A PB határozatai alapján a belügyminiszter több parancsával is a Belügyminisztérium valamennyi szerve elé feladatul állította a „belső ellenség elleni harc fokozását” és az „imperializmus fellazító politikája hatásának csökkentését”. ÁBTL 4.2. 10-21/14/1966. A belügyminiszter 0014. számú parancsa a belső ellenséges erők tevékenységéről, elhelyezkedéséről, az ellenük folytatott harcról szóló 1966. február 1-i párthatározat belügyi feladatainak végrehajtásáról. 1966. március 19. és ÁBTL 4.2. 10-21/24/1966. A belügyminiszter 0024. számú parancsa a Belügyminisztérium szerveinek az imperialisták fellazító politikája elleni harcáról és a további feladatairól, 1966. június 3. A hírszerzés által készített iratokban gyakran szerepel még hivatkozásként a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3215/1966. számú határozata is, amely a kapitalista országok fellazító politikájának visszaszorításáról és a kapcsolatokból adódó ellenséges tevékenység korlátozásáról szól. V. ö. MOL XIX-A-83-b 3215/1966. (1966. június 30.)

¹¹⁴ ÁBTL 1.11.4. 67-16-242/74. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 3307/1967 számú határozata a Belügyminisztérium hírszerző csoportfőnökségéről. 1967. június 12.

¹¹⁵ ÁBTL 1.11.4. 67-347-á/1967. Jelentés a BM.III/I. Csoportfőnökség 1967. évi tevékenységéről. 1968. január 12. Bernáth Ernő a BM III/I-1-A alosztály főoperatív beosztottja volt, majd 1965. augusztus 14-től követségi III. titkári rangban dolgozott, sajtóattaséi fedéssel a washingtoni nagykövetségén. 1967. április 21-én levélben lemondott rangjáról és beosztásáról, és bejelentette, hogy családjával az Egyesült Államokban kíván letelepedni. Részletesen lásd ÁBTL 3.2.9. R-8-020/1-4. jelzetű dossziékat és a dossziékhoz tartozó 4-5. számú mellékleteket. Radványi János a washingtoni nagykövetségnek volt az ideiglenes ügyvivője, 1967 májusában politikai menedékjogot kért az USA-ban, lásd ÁBTL 3.2.9. R-8-016/1-8. „Caracas”.

¹¹⁶ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 438 ö. e. (1967. október 24.) és ÁBTL 1.11.4. Felsőbb szintű határozatok, jogszabályok, együttműködési megállapodások. Sz. n. Az MSZMP Központi Bizottság Külügyi Osztályának javaslata a PB. 1967. október 24-i ülésén hozott határozatának végrehajtására. D. n.

¹¹⁷ Ebben az időben (1967. június 5-10.) zajlott az úgynevezett „hatnapos háború” Izrael és az arab országok között.

¹¹⁸ A javaslatban részletesen felsorolták az ezzel kapcsolatos teendőket, így: „bátrabban kell alkalmazni a különböző illegális eszközöket és módszereket: a burzsoá kormány- és pártfunkcionáriusok, vagy más szempontból jelentős ellenséges személyiségek, politikai csoportosulások befolyásolását, kompromittálását; az ellenség által saját közvéleménye előtt titkolt tények érdekeinknek megfelelő módon történő tálalását; érdekeinknek megfelelő dezinformációk terjesztését; különböző ellentétek szítását az adott kapitalista országokban az imperialisták politikájának és terveinek leleplezésére.”

¹¹⁹ A szervezeti átalakítás pontos dátumára a III/I. Csoportfőnökség új osztályainak élére kinevezett (Fűrjes János, Vámos László, Temesi Gábor) osztályvezetők állományparancsaiból (ÁBTL 2.8.1. 00169/1967. július 29. belügyminiszter-helyettesi parancs., ÁBTL 2.8.1. 00177/1967. augusztus 1. belügyminiszter-helyettesi parancs.; ÁBTL 2.8.1. 00168/1967. július 29. belügyminiszter-helyettesi parancs) lehet következtetni.

¹²⁰ 1.11.4. 67-150/1966. Feljegyzés a Hírszerző Csoportfőnökség elvi és gyakorlati irányításában követendő néhány elképzelésről, a csoportfőnökség egyes távolabbi jellegű fejlesztési elveinek kialakításáról. 1966. szeptember 10.

¹²¹ ÁBTL 1.11.4. 67-347-á/1967. Jelentés a BM III/I. Csoportfőnökség 1967. évi tevékenységéről. 1968. január 12.

¹²² ÁBTL 1.11.4. 67-150/1966. Feljegyzés a Hírszerző Csoportfőnökség elvi és gyakorlati irányításában követendő néhány elképzelésről, a csoportfőnökség egyes távolabbi jellegű fejlesztési elveinek kialakításáról. 1966. szeptember 10.

¹²³ ÁBTL 1.11.4. 67-1007/1968. A Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség ügyrendje (45-176/1968).

¹²⁴ Ez alapján az alábbi alosztályok működtek: III/I-1. (A-B-C alosztály), III/I-2. (D-E-F-G-H alosztály), III/I-3. (I-J alosztály), III/I-4. (K-L alosztály), III/I-5. (M-N-O-P alosztály), III/I-6. (R-S-T-V alosztály), III/I-7. (X-Y alosztály), III/I-8. (I-II-III-IV. alosztály), III/I-9. (V-VI-VII. alosztály, valamint 1-5. csoport). MOL XIX-B-1-au 16-91/2/67. 26. d. Kimutatás a BM III/I. Csoportfőnökség szervezeti felépítéséről. 1967. október 14.

¹²⁵ ÁBTL 4.2. 10-21/17/1968. A belügyminiszter 0017. számú parancsa. 1968. július 26.

¹²⁶ Ugyanakkor meghatározták, hogy milyen területeken kell elsődlegesen a hírszerzésnek eredményeket elérni: „az elektromos ipar fejlesztését szolgáló gyengeáram, mikrohullám, félvezetők és alapanyagok, továbbá vegyipar fejlesztését szolgáló gyógyszervegyészet, agrokémiai anyagok, műanyagok és fotóipari anyagok gyártástechnológiája.”

¹²⁷ ÁBTL 1.11.4. 10-401/63/1968. III. Főcsoportfőnök-helyettes ideiglenes utasítása a III/I-10. Osztály működésével kapcsolatban. 1968. augusztus 15., ÁBTL 1.11.4. 67-1007/1968. BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje. 1968. augusztus 5.

¹²⁸ ÁBTL 1.11.4. 67-146/1968. Javaslát a III/I-10. Osztály létrehozására. 1968. január 24. (A javaslatban még Kutató és Kiképzési Osztályként szerepel).

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ ÁBTL 1.11.4. 67-1007/1968. BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje. 1968. augusztus 5.

¹³¹ A megyei I. (hírszerző) alosztályok működésével kapcsolatosan igen kevés információ áll rendelkezésre, a tevékenységük rövid összefoglalására, lásd ÁBTL 1.11.4. 67-134/82. Javaslát a megyei III/I-es alosztályok működésére és állománytáblájára. 1982. december 17. A főcsoportfőnök-helyettes/csoportfőnök Bogye János a javaslatban megemlítette, hogy 1982 folyamán még három újabb megyei alosztályt állítottak fel (Vas, Fejér és Pest megye).

¹³² ÁBTL 1.11.4. 67-347-á/1967. A BM III/I. Csoportfőnökség 1967. évi tevékenységéről. 1968. január 15.

¹³³ A hírszerző-pontok: „Olyan rezidentúrák, amelyek saját területi bázisukat valamely fő irányba használják ki, de fogadó országuk ellen nem dolgoznak”. ÁBTL 1.11.4. 67-1336-4/1966. Jelentés a hírszerző munka helyzetéről és javaslatok a hírszerzés néhány elvi kérdésére valamint 5 éves fejlesztési tervére. D. n.

¹³⁴ A későbbiek folyamán a hazai rezidentúrák rendszere tovább terebélyesedett, így 1987-re már három főrezidentúra, három rezidentúra, és 12 hírszerzőközpont működött az országon belül. A három főrezidentúra a „Politikai”, az „Akadémia” és a „Parabola”, a három rezidentúra a „Press”, a „Pajzs” és a „Külkereskedelmi”

volt. A „*Politikai*” főrezidentúrát a Külügyminisztérium főosztályain és osztályain, az „*Akadémia*” főrezidentúrát a Művelődési Minisztériumon és a Magyar Tudományos Akadémia Nemzetközi Kapcsolatok Osztályán (MTA NKO), a „*Parabola*” főrezidentúrát az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtárán (OMIKK) belül építették ki. A „*Press*” rezidentúra a Magyar Újságírók Országos Szövetségét (MUOSZ), a Magyar Távirati Irodát (MTI), a Magyar Rádiót (MR), a Magyar Televíziót (MTV) és a Tájékoztatási Hivatalt foglalta magába, a „*Pajzs*” szintén a Külügyminisztériumon belül működött. A „*Külkereskedelmi*” rezidentúrát a Külkereskedelmi Minisztériumban és a külkereskedelmi vállalatoknál építették ki. Hírszerző pontok az alábbi helyeken működtek: Országgyűlési Iroda, Minisztertanács, Állami Egyházügyi Hivatal, Magyarok Világszövetsége, MTA központi apparátusa és a Központi Fizikai Kutató Intézet. Hírszerző pont működött még az Ipari Minisztériumban, a Mikroelektronikai Vállalatnál, a Paksi Atomerőműben, valamint az Országos Vám- és Pénzügyőrségen, a Külügyi Intézetnél, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságon (OMFB), a Nemzetközi Műszaki-Tudományos Együttműködési Irodán (TESCO), az IBUSZ-nál és Vöröskeresztnél. ÁBTL 1.11.4. 67-16-438/1987. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség hazai SZT-bázisának fejlesztésére, státuszainak elvi elosztására és irányítási rendszerének kialakítására. D.n.

¹³⁵ ÁBTL 1.11.4. 67-16-1042/1970. Tervezet a III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata részleges módosítására. 1970. október 8., valamint ÁBTL 2.8.2.1. 67-16-1/127/1970. (00174/1970. november 6.) A belügyminiszter-helyettes parancsa Berényi István kinevezésére.

¹³⁶ ÁBTL 1.11.4. 38-135/1971. BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Hírszerző Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének és struktúrájának kialakítására. 1971. február 26.

¹³⁷ ÁBTL 4.2. 10-21/2/1969. A belügyminiszter 002. számú parancsa. 1969. április 15. A miniszter ebben rögzítette, hogy az SZT-állomány – a korábbiakkal ellentétben – a III. Főcsoportfőnökség hivatalos állományának részét képezi.

¹³⁸ ÁBTL 1.11.4. Sz. n. A BM III/I. Csoportfőnökség állományáról jelentés. 1972. december 1. Differenciálva a létszámadatokat, érdemes megemlíteni, hogy az operatív állomány mellett elkülönítették a kinevezett és a szerződéses alkalmazottakat, ezek aránya ekkor még (1972-ben) nem érte el az állomány egészének 10%-át. Ugyanakkor a jóváhagyott összlétszám valamelyest eltért a ténylegestől, ugyanis az előbbieket egy része nem volt betöltve (igaz ez mind az operatív, mind az SZT-állományra).

¹³⁹ ÁBTL 2.8.2.1. 1037. Rajnai Sándor személyi gyűjtője; Bogye kinevezésére és felmentésére. ÁBTL 4.2. 45/68/1/1977. 1. sz. tájékoztató és ÁBTL 2.8.2.1. 008/140/1989. november 24. BM parancs; Dercze kinevezésére ÁBTL 4.2. 45/68/11/1989. BM IV. és "M" és Szervezési Csoportfőnökség 11. sz. közleménye.

¹⁴⁰ ÁBTL 4.2. 10-21/8/1971. A belügyminiszter 08. számú parancsa a Belügyminisztérium struktúrájáról, létszámáról. 1971. június 18. A parancs a belügyminisztérium átszervezéséről szól és 1971. július 1. hatállyal lépett életbe. ÁBTL 4.2. 45/52-32/1972. A BM III. Főcsoportfőnökség ügyrendje és ÁBTL 4.2. 67-121/1972. A BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje. Az új osztályok megjelenése az osztályvezetői kinevezések alapján 1971. július és szeptember között történt.

¹⁴¹ 1972. január 1-jétől Grábics János a BM III/I-13. Osztály vezetőjét beosztása meghagyása mellett a BM Országos Rejtjel Központ vezetőjének is kinevezték. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 003. számú parancsa. 1972. január 11.

¹⁴² ÁBTL 4.2. 67-121/1972. A BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje.

¹⁴³ ÁBTL 1.11.4. 67-16-1164/1976. (16-462/1/1976.) Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázatának módosítására (jóváhagyva). 1976. szeptember 30.

¹⁴⁴ ÁBTL 4.2. 45-68/1/1977. BM „M” és Szervezési és IV/II. Csoportfőnökének 1. sz. tájékoztatója a BM szerveiről és vezetőiről. 1977. január 3.

¹⁴⁵ ÁBTL 1.11.4. 67-12482/1975. Kivonat az „M” és Szervezési Csoportfőnökség 1975. február 25-i a BM III. Főcsoportfőnökség szerveinél javasolt szervezeti intézkedések végrehajtására vonatkozó című jelentésből. 1975. április 23., valamint ÁBTL 1.11.4. 67-16-1164/1976. (16-462/1/1976.) Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázatának módosítására. 1976. szeptember 30.

¹⁴⁶ Az osztály megszervezésére és feladataira már 1973-ban javaslatot terjesztettek fel lásd ÁBTL 1.11.4. 67-16-1407/1973. Javaslat a gazdaságpolitikai osztály (III/I-14. Osztály) szervezésére a III/I. Csoportfőnökségen. 1973. december.

¹⁴⁷ ÁBTL 1.11.4. 67-12482/1975. Kivonat az „M” és Szervezési Csoportfőnökség 1975. február 25-i a BM III. Főcsoportfőnökség szerveinél javasolt szervezeti intézkedések végrehajtására vonatkozó című jelentésből. 1975. április 23. és ÁBTL 1.11.4. 67-16-1164/1976. (16-462/1/1976.) Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázatának módosítására. 1976. szeptember 30.

¹⁴⁸ ÁBTL 1.11.4. 67-16-1164/1976. (16-462/1/1976.) Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázatának módosítására. 1976. szeptember 30.

¹⁴⁹ Már 1973-tól tervezeték az alosztály létrehozását, először önálló III/I-B alosztályként, majd III/I-11. Osztályon belül alosztályként. ÁBTL 1.11.4. 67-16713/1973. Javaslat a Csoportfőnökségen tervezett szervezeti változásokra. 1973. május 23.

- ¹⁵⁰ ÁBTL 1.11.4. 67-16-1164/1976. (16-462/1/1976.) Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázatának módosítására. 1976. szeptember 30.
- ¹⁵¹ 1978-ban III/I-11-B alosztály volt.
- ¹⁵² ÁBTL 1.11.4. 67-16-832/1978. (16-527/1978.) Tájékoztató a III/I. Csoportfőnökség szervezési állománytáblázatában történt változásokról. 1978. július 17.
- ¹⁵³ ÁBTL 1.11.4. 67-16-312/1978. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség részleges átszervezésére. 1978. február 15.
- ¹⁵⁴ BND: Bundesnachrichtendienst, az NSZK hírszerzés elnevezése.
- ¹⁵⁵ ÁBTL 1.11.4. 67-16-312/1978. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség részleges átszervezésére. 1978. február 15.
- ¹⁵⁶ ÁBTL 1.11.4. 67-16-427/1981. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökségen ideiglenes állománytáblájára. 1981. február 28. és 1.11.4. sz. n. 1981. november 6.-ai vezetői értekezlet anyagából kiemelt iratok (a BM III/I. Csoportfőnökség ideiglenes állománytáblája, és létszámkimutatása)
- ¹⁵⁷ ÁBTL 1.11.4. 67-16-427/1981. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség ideiglenes állománytáblájára.
- ¹⁵⁸ ÁBTL 4.2. 45-68/2/81. A Belügyminisztérium „M” és Szervezési és IV/I. Csoportfőnökének 2-es számú közleménye a BM szervezeti és vezetői változásairól. 1981. április 30.
- ¹⁵⁹ ÁBTL 1.11.4. 67-91-266/1989. Jelentés a BM-HM-KÜM együttműködéséről szóló 1967. október 24.-i politikai bizottsági határozat végrehajtásáról. D. n., valamint 1.11.4. 67-134/1982. Javaslat a megyei III/I-es alosztályok működésére és állománytáblájára. 1982. december 17.
- ¹⁶⁰ ÁBTL 1.11.4. 67-16-120/1985. (16-77/25/1984.) a III/I. Csoportfőnökség szervezeti változásairól. ÁBTL 1.11.4. 67-98-162/1985. BM III/I. Csoportfőnökség ideiglenes ügyrend-tervezete. D. n.
- ¹⁶¹ ÁBTL 1.11.4. 67-16-900/1/1980. (45-14/1/1980.) Kimutatás a BM III. Főcsoportfőnökség központi és a megyei rendőr-kapitányságok állambiztonsági szervei részéről jelentkező új SZT-státuszok fedőmunkahelyeinek és munkaköreinek összesítéséről. 1980. július 2. 1980-ban a III/I. Csoportfőnökségnek a következő helyeken igényelték újabb SZT-státuszokat: a Külügyminisztérium Gazdasági Osztályán, Sajtó Főosztályán, Igazgatási Főosztályán, Biztonsági Osztályán, a Külkereskedelmi Minisztériumban a Vámpolitikai Főosztályon, a Kohászati Főosztályon, a Könnyű- és Vegyipari Főosztályon, a Személyzeti és Munkaügyi Főosztályon, valamint a Biztonsági Osztályon. Mindezek mellett a CHEMOLIMPEX-nél, a TECHNOIMPEX-nél, az ELEKTROIMPEX-nél, a NIKEX-nél, a TERIMPEX-nél, a Tesco Külkereskedelmi Vállalatnál, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Titkárságán, a Magyar Távirati Irodánál, a Kulturális Kapcsolatok Intézeténél, a Közlekedési és Postaügyi Minisztériumnál és az ELTE Jogtudományi Karán is igényelték újabb SZT-státuszokat.
- ¹⁶² A létszám részletes megoszlása: 462 fő hivatásos alkalmazott, 101 kinevezett polgári alkalmazott, 45 szerződéses alkalmazott, valamint 254 fő az SZT-állományba sorolva. ÁBTL 1.11.4. 16-80/71/1989. A BM III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség állománytáblázata. 1989. március 31. Az operatív és a polgári állomány létszáma 1984-től kezdődően stagnált egészen 1989-ig. Sajnos az SZT-állománnyal kapcsolatban jóval töredékesebben állnak rendelkezésre információk, a hivatkozott kimutatás szerint 1985-ben és 1987-ben 260 fős volt.
- ¹⁶³ ÁBTL 1.11.4. 67-98/192/85. A Belügyminisztérium III/I. /Hírszerző/ Csoportfőnökség /ideiglenes/ ügyrendje. 1985 június.
- ¹⁶⁴ ÁBTL 1.11.4. 67-1007/1968. A Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség ügyrendje. 1968. augusztus 5.
- ¹⁶⁵ ÁBTL 1.11.4. 63-1869-1/62. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökségének ügyrendje. 1962. október 25.
- ¹⁶⁶ ÁBTL 1.11.4. 67-121/1972. A Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség ügyrendje. 1972. május 30.
- ¹⁶⁷ Mindez nem jelenti azt, hogy a hírszerzés ne próbált volna reagálni a változó nemzetközi kapcsolatokra. Érdekes példa erre egy, 1988 decemberében Bogye János részére készített, a hírszerzés feladatainak, szervezetének újragondolására vonatkozó javaslat. Eszerint a legfontosabb feladat a vezetés, a népgazdaság és nemzetbiztonság információs igényeinek kielégítése, a „Magyarországgal kapcsolatos külső folyamatok pozitív befolyásolása. Ezen belül nagyobb súlyt kell fektetni a gazdaságpolitikai információk (ideértve a kereskedelempolitikai és pénzügyi értesítéseket) megszerzésére”. Emellett az Egyesült Államokra – amely továbbra is a hírszerzés „fő irányát” jelenti nem, mint fő ellenségre (!), hanem mint az egyik szuperhatalomra kell tekinteni, ugyanakkor a NATO helyett Nyugat-Európára kell koncentrálni, míg Kínának „nem mint ideológia ellenfél, de mint szuperhatalom” a hírszerzés fókuszában kell maradnia. Izrael – a javaslat szerint – úgy kell kezelni, mint egyet a közel-keleti országok közül. A lehetséges „fő irányok” terén a javaslatban két terület szerepel: a Csendes óceán térsége, valamint Románia. Részletesen lásd ÁBTL 1.11.4. 67-91-256/1989. Feljegyzés. 1988. december 9.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.5. Egyesített Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek iratai

1.6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai

1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai

1.11.4. III/I. Csoportfőnökség iratai

1.11.12. BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya és jogelődeinek iratai

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

XI/1. 1947. évi operatív csoportvezetői értekezletek anyagai

XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére, jelentések, kimutatások

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
1565. Gazdik Gyula

2.8.2.1. BM III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai

122. Móró István

158. Vértes János

1037. Rajnai Sándor

2.8.2.6. BM III. Főcsoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak együtt kezelt iratai

3.2.6. Rezidentúra dossziék

O-8-089. Az izraeli magyar emigráció ügye.

3.2.9. Rendkívüli események dossziéi

R-8-016/1-8. „Caracas”

R-8-020/1-4. „Barkács”

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

A-3036. Gergely Attila: Állambiztonsági értelmező kéziszótár. Budapest, BM Könyvkiadó, 1980.

4.2. Parancsgyűjtemény

D. Gy. Dokumentációs Gyűjtemény

Hadtörténelmi Levéltár és Irattár (HL)

MN VIII/2 Országos Katonai Hatóságok Honvédelmi Minisztérium, HM Titkárság, 1945–1976.

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-A-83-b Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek, Minisztertanács, Előterjesztések és határozatok (1952) 1953–1989.

XIX-B-1-ai Belügyminisztérium, Miniszteri Titkárság 1957–1990.

XIX-B-1-au Belügyminisztérium, M és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály 1950–1990

M-KS 276. f. 53. cs. Magyar Dolgozók Pártja központi szervei, Politikai Bizottság 1948–1956.

M-KS 276. f. 54. cs. Magyar Dolgozók Pártja központi szervei, Titkárság 1948–1956.

M-KS 288. f. 5. cs. Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Szervei, Politikai Bizottság (Intéző Bizottság) 1956–1989.

Kiadott források

Farkas, 1990.

Farkas Vladimir: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam.* Budapest, Interart Stúdió Kiadói Iroda, 1990.

Hivatkozott irodalom

Baráth, 2008.

Baráth Magdolna: A politikai rendőrség újjászervezése 1956 után. *Történelmi Szemle*, L. évf. 2008/4.

Boreczky, 1999.

Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950-1953. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történelmi Hivatal évkönyve 1999.* Budapest, Történelmi Hivatal, 1999.

Cseh, 1999.

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervezetek intézménytörténelmi vázlata, 1945-1990. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történelmi Hivatal évkönyve 1999.* Budapest, Történelmi Hivatal, 1999.

-
- Cserényi-Zsitnyányi, 2009.
Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2009/2.
http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (Utolsó letöltés dátuma: 2010. február 15.)
- Dávid–Karcasai–Tardy, 1999.
Dávid Ibolya – Karcasai Sándor – Dr. Tardy Lajos – Szappanos Géza: *A magyar állami fordításügy 130 esztendeje. (1869–1949–1999)*. Budapest, Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda, 1999.
- Gyarmati, 1999.
Gyarmati György: Kádár János és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve 1999*. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.
- Kolláth, 1985.
Kolláth Ferenc: A hírszerzés helyzete 1956. október 23-a és 1957 júliusa közötti időben. In Czink János (szerk.): *Történeti hűséggel, politikai felelősséggel. I. Állambiztonsági szekció. Az MSZMP Belügyminisztériumi Bizottsága elméleti tanácskozása (1982. június 16.). A Belügyminisztérium és szervei újjászervezése, a hatalom megszilárdításáért kifejtett tevékenysége*. Budapest, BM Könyvkiadó, 1985.
- Okváth, 2001.
Okváth Imre: Jelentés a szocialista országok állambiztonsági vezetőinek titkos moszkvai tárgyalásairól 1955. március 7-12. *Hadtörténelmi Közlemények*, 114. évf. 2001/4.
- Papp, 2010.
Papp István: A Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztályának szervezettörténete (1956–1962). *Betekintő*, 2010/1
http://www.betekinto.hu/2010_1_papp (Utolsó letöltés dátuma: 2011. február 15.)
- Szigeti, 1977.
Szigeti János: *Egy tiszt a kémközpontból*, Kossuth Könyvkiadó – Zrínyi Könyvkiadó, 1977.
- Szigeti, 1978.
Szigeti János: *Kémek egymás között*. Kossuth Könyvkiadó – Zrínyi Könyvkiadó, 1978.
- Szigeti, 1979.
Szigeti János: *Pakisztán*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1979.
- Takács, 2010.

Takács Tibor: A belső reakció elleni elhárító osztály, 1956–1962. Szervezettörténeti vázlat. *Betekintő*, 2010/3. http://www.betekinto.hu/2010_3_takacs (Utolsó letöltés dátuma: 2011. február 15.)

Urbán, 2003.

Urbán Attila: A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962–1980). *Múltunk*, 2003/3.

A Hírszerző Osztály szervezete és állománya 1956-1962

A Belügyminisztérium Könyvkiadója 1980-ban kiadott *Állambiztonsági értelmező kéziszótárának* meghatározása szerint a hírszerzés „a már felderített (tényleges vagy potenciális) ellenségről híryanagok, információk tervszerű gyűjtése a titkos nyomozati (operatív) eszközökkel és módszerekkel – a politikai, a katonai, a gazdasági, a tudományos-műszaki, a kulturális, az operatív stb. igények alapján. – A komplex tevékenységbe beletartozik az apparátus, amely ezt végzi, továbbá összegzi, rendszerezi, ellenőrzi, értékeli, és a meghatározott szervek rendelkezésére bocsátja az így keletkezett anyagokat.”¹

Mivel a hírszerzés szervezetének nemcsak a tevékenysége, hanem a szervezete is titkos volt, sőt a munkatársak többségét is titkos állományban alkalmazták, így nehéz az intézmény felépítésének a rekonstrukciója. Jelen tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy a meglévő források apró mozaikjaiból mégis felvázoljam mindazt, amit ma tudhatunk erről az intézményről az 1945 és 1962 közötti időszakban – elsősorban az 1956-os forradalom után kiépült és 1962 augusztusáig fennálló szervezetre koncentrálva.*

Az örökség: a külföldi polgári hírszerzés 1945–1956

A második világháború után a külföldi polgári hírszerzés a politikai rendőrségen belül lassan kezdett kiépülni. 1947. szeptember 15-ig, vagyis amíg az ország szuverenitása felett a főhatalmat a Szövetséges Ellenőrző Bizottság gyakorolta, csak korlátozott intézményi keretek között működhetett.² Az 1946. október 4-i 533 900/1946. számú belügyminiszteri rendelettel³ felállított Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályán belül a II. alosztály feladatai közé tartozott a külföldi hírszerzés és kémelhárítás, amely elsősorban a magyar emigráció tevékenységének megfigyelését jelentette. Az ÁVO nyugati elhárító tevékenységéről 1948 márciusában készült összefoglaló jelentés érzékelteti azokat a területeket, amelyekre a magyar hírszerzők az emigrációban be tudtak hatolni. Látható, hogy 1947 tavaszától a megszerzett információk mennyisége nőtt, illetve az is, hogy a hírszerzés mennyire igyekezett megfelelni a Magyar Kommunista Párt aktuális belpolitikai vetélytársai ellen szállítandó információigénynek, amely nagy része a megszerzett valós információk eltorzított és kiszínezett továbbadása volt.⁴

De az alosztály munkatársai tartották megfigyelés alatt a követségek és a missziók dolgozóit és vendégeit, valamint a Magyarországra érkező külföldi diplomatákat is. Vezetője Dékán István⁵ rendőr őrnagy volt. 1948 nyarán az alosztályon belül külön csoportot hoztak létre a nemzetközi vonatok ellenőrzésére, valamint Szarvas Pál rendőr őrnagy vezetésével külföldi csoportot alakítottak a németországi és az olaszországi, illetve a svájci és franciaországi magyar emigráns csoportok felderítésére.

Az 1948. szeptember 10-i hatállyal életbe lépett 288 009/1948. BM-számú rendelet szerint létrehozott Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága B Ügyosztályának V. alosztálya foglalkozott – többek között – a határon túli hírszerzéssel is, a vezetője Szarvas Pál lett, akinek a munkájával valószínűleg meg voltak elégedve, mert a belügyminiszter soron kívül, 1948. december 1-jei hatállyal rendőr alezredessé léptette elő.⁶ Az 1949. december 28-án megjelent 4353/1949. MT-számú rendelet a BM Államvédelmi Hatóságát megszüntette, s egyúttal a Minisztertanácsnak közvetlenül alárendelt – ezáltal a Belügyminisztériumtól függetlenített – Államvédelmi Hatóságot hozott létre. Így a háború utáni hírszerzés történetében a hírszerzés a politikai rendőrség szervezetén belül első ízben 1950. január 1-jével kapott önálló osztályszintű egységet. Ez pedig az ÁVH I. (Hálózati) Főosztály I/5. (Külső Hírszerző) Osztálya volt – ugyancsak –

Szarvas Pál államvédelmi alezredes vezetésével.⁷ Az osztály felépítéséről tudjuk, hogy négy alosztályból állt. Az I/5-a alosztály területe Jugoszlávia, az I/5-b alosztályé az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, valamint Ausztria és az NSZK, az I/5-c alosztályé Svájc, Olaszország, Törökország, Belgium és Izrael, az I/5-d alosztályé pedig a Magyar Külügyminisztérium „hálózati-operatív” ellenőrzése volt.⁸

Péter Gábor 1950. augusztus 25-én kelt parancsa az osztály nevét azonnali hatállyal X/3. (Államvédelmi Hírszerző) Osztály elnevezésre változtatta,⁹ vezetője Tihanyi János államvédelmi őrnagy lett. Az osztályt a III. Főosztály vezetője, Farkas Vladimir államvédelmi őrnagy felügyelete alá rendelték. Az osztály a X/3-a, a X/3-b, a X/3-c, a X/3-d és a X/3-e alosztályokkal működött.¹⁰ Újabb átszervezéssel, 1951. szeptember 28-án a X/3. Osztályt főosztállyá szervezték VIII. Főosztály megjelöléssel és Hírszerző Főosztály elnevezéssel, az alosztályokból osztályok váltak, míg a hozzájuk rendelt feladatok gyakorlatilag nem változtak.¹¹ A főosztály vezetésével ugyancsak Farkas Vladimirt bízták meg, akit időközben alezredessé léptettek elő (s aki a III. Főosztály vezetését Zsidi Gyula államvédelmi ezredesnek adta át), Farkas helyettese pedig Tihanyi János¹² lett. A Farkas Vladimir vezette főosztály a kezdetektől közvetlenül szovjet befolyás alatt állt, de a befolyásolás mechanizmusáról keveset tudunk. Farkas Vladimir visszaemlékezésében leírja, hogy a főosztály megszervezését, a munkatársak kiválasztását, a munka beindítását V. D. Filatov szovjet ezredes egy öttagú tanácsadói csoporttal vezényelte le.¹³ Ennek háttérében az SZKP KB Politikai Bizottságának 1950. áprilisi 17-i döntése áll, amely alapján a szovjet politikai hírszerzés képviselőjét minden népi demokratikus országban fel kellett állítani, illetve nem egészen két hónap múlva, a június 5-6-i ülésén döntött az egyes országokba utazó érintett személyekről – köztük Filatovról – is.¹⁴

1952 nyarán ismét szervezeti változás következett be, az osztályok alatt megszervezték az alosztályokat; az ÁVH Hírszerző Főosztályának felépítését és vezetői állományát a rendelkezésekre álló parancsokból pontosan tudjuk dokumentálni.¹⁵ A VIII/1. Osztály foglalkozott a jugoszláv hírszerzéssel, vezetője Török Pál államvédelmi százados, majd Vértes János államvédelmi őrnagy volt. Alosztályai és azok vezetői a következők voltak: VIII/1-A alosztály (Márványközi István államvédelmi százados, helyettese Králl Gyula államvédelmi főhadnagy); VIII/1-B alosztály (Sipos Károly államvédelmi főhadnagy); VIII/1-C alosztály (Koppány József államvédelmi főhadnagy); VIII/1-D alosztály (Rossz Gyula államvédelmi főhadnagy); VIII/1-E alosztály (Csonka István államvédelmi főhadnagy); VIII/1-F alosztály (Stoll Dániel államvédelmi főhadnagy).

A VIII/2. Osztály területe az angol és amerikai hírszerzés volt, élén előbb Vértes János államvédelmi őrnagy, majd Vadász Tibor államvédelmi százados állt. Az alábbi alosztályokkal működött: VIII/2-A alosztály (Ikladi Lajos államvédelmi százados, helyettese Kolláth Ferenc államvédelmi főhadnagy); VIII/2-B alosztály (Sógor Gyula államvédelmi százados); VIII/2-C alosztály (Dénes Miklós államvédelmi százados); VIII/2-D alosztály (Varga János államvédelmi százados).

A VIII/3. Osztály feladata a nyugat-európai hírszerzés volt. Vezetője dr. Bauer Miklós államvédelmi őrnagy, helyettes vezetője pedig Kovács Zoltán államvédelmi főhadnagy volt. Két alosztálya volt: az VIII/3-A alosztály (Ágoston Kálmán államvédelmi főhadnagy) és a VIII/3-B alosztály (Sas László államvédelmi főhadnagy).

A VIII/4. Osztály a külföldi magyar emigrációban végzett hírszerző tevékenységet. Élén előbb Esztergályos Ferenc államvédelmi főhadnagy, majd 1952-től Horváth Árpád államvédelmi százados állt. Ezen az osztályon nem volt A jelű alosztály, és a B és C jelűeknél is csupán alosztályvezető-helyetteseket jelölt meg a vonatkozó parancs, vezetőket nem. A VIII/4-B alosztályt Sólyom Mihály államvédelmi főhadnagy, a VIII/4-C-t Fehér István államvédelmi százados irányította.

Az VIII/5. Osztály foglalkozott a külképviseletekkel, vezetője Horváth Árpád államvédelmi százados, majd Mészáros István államvédelmi százados volt. Négy alosztállyal működött, amelyből a VIII/5-A-t Tóth Pál államvédelmi főhadnagy, helyettese Pásztor György államvédelmi főhadnagy, a VIII/5-B-t Hajósi János államvédelmi főhadnagy, a VIII/5-C-t Háder Károly államvédelmi főhadnagy, a VIII/5-D-t Tóth István államvédelmi főhadnagy vezette.

Az öt hírszerző osztályon 1951 őszén 135, 1953. július 14-én 148 fő dolgozott.¹⁶

Egy rövid ideig a VIII. Főosztály alá rendelték az Operatív Technikai Osztályt is, létszáma 1951 októberében 212 fő volt, és amely még 1951 végén X/3. Osztályként vált önállóvá.¹⁷

A Péter Gábor letartóztatását követő újabb letartóztatások, illetve 1953 januárjában az állományból történő elbocsátások és az önkéntesen kényszerű eltávozások a hírszerzés állományát is megritkították. További belső krízist okozott a szervezetben, hogy a hírszerzés egyik munkatársa, Czifra András egy külföldi operatív akció során megszökött, információkat adott át a nyugatiaknak, aminek következtében a külföldi operatív munka válságba került.¹⁸ A szervezet történetében az újabb fordulatot a Sztálin halálát követő enyhülés folyamatában az hozta, hogy a már Nagy Imre által vezetett Minisztertanács 1953. július 17-i ülésén 500/6/1953. számú nyilvánosságra nem hozott határozatával elrendelte, hogy az Államvédelmi Hatóságot összevonják a Belügyminisztériummal. Ekkor szervezték meg a BM Hírszerző Osztályát, amely a II. számot viselte. Ekkor a korábbi állomány felét más területre helyezték át.¹⁹ A BM II. Osztály első osztályvezetője Gazdik Gyula államvédelmi alezredes volt,²⁰ akit 1954. szeptember 18-án Hárs István államvédelmi ezredes váltott az osztály élén,²¹ három helyettese között ott találjuk Rajnai Sándor államvédelmi alezredest mint első helyettest, míg a „sima” osztályvezető-helyettesek Farkas Vladimir és Móró István alezredek voltak. Farkas 1955. február elején kérte felmentését Piros László belügyminisztertől, és február 17-étől már nem találjuk a Belügyminisztérium állományában. 1955. október 1-jén az osztályt főosztállyá szervezték (BM II. Főosztály).²² Az átszervezés után Hárs még decemberig állt a főosztály élén, majd a vezetést átvette addigi első helyettese, Rajnai Sándor; 1955. december 27-én I. helyettesévé Móró Istvánt nevezték ki.²³

A BM II. Osztály, illetve főosztály szervezetéről jóval kevesebbet tudunk, mint az ÁVH VIII. (Hírszerző) Főosztályáról. Annyi bizonyos, hogy egy 1954. október 12-én készült állománytábla szerint az osztálynak 127 fő hivatásos, és 5 fő polgári alkalmazottja, egy osztályvezetője, annak három helyettese, egy osztálytörzse és tíz alosztálya volt.²⁴ Az 1955. október 1-jei főosztállyá szervezés előtt az osztálynak már 221 hivatásos alkalmazottja és változatlanul tíz alosztálya volt. (Ennek a jelentős létszámemelkedésnek a hátterében az MDP PB egy határozata állt, amelyről még később ejtünk szót.) Az 1-6. alosztály 2-2 csoportra tagozódott, továbbá működött még egy alosztályoktól független Tájékoztatási Csoport nyolc munkatárssal.²⁵ A polgári alkalmazottakat minden esetben az öt nyelvtanár jelentette. 1956 októberére a főosztályon a Magyarországon dolgozók létszáma 177 főre csökkent, míg a külföldön szolgálatot teljesítőké 62 fő volt.²⁶

1955 nyár végén kezdték megerősíteni a hírszerzés vidéki csoportjait: egy Dékán István miniszterhelyettes által jegyzett paranccsal elrendelték, hogy Vas, Csongrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében akcióképes hírszerző alosztályokat kell felállítani azzal a kitételrel, hogy a szombathelyi központ hatásköre Zala és Győr-Sopron megye, a szegedi központé Bács-Kiskun és Baranya megye, míg a miskolci központé Hajdú-Bihar megye területére is kiterjed.²⁷ Egy újabb parancs rendelkezett a frissen felállított alosztályok állományáról, amihez központonként egy alosztályvezető és négy beosztott hírszerző tiszt tartozott.²⁸

1956-ig a hírszerző munka – a szovjet tanácsadó jelenléte ellenére – nem számított sikeresnek a szervezeten belül. Ennek okát részben a vezetőváltásokban és a káderállomány összetételében kereshetjük. A terület önállósulása és a forradalom kitörése közötti szűk hét évben a hírszerzés élén igen nagy volt a vezetők fluktuációja: 1950 és 1956 között ugyanis hat ember váltotta egymást osztály- vagy főosztályvezetőként. Még nagyobb volt a mozgás az alsóbb vezetői posztokon. A káderállomány sem volt felkészült a feladatra. Az 1950. januári önállósulás után a szervezet állományát többségében szakérettségizett, 18-19 éves fiatalokkal töltötték fel, de számosan kerültek be az idősebb, ismert munkásmozgalmi múlttal rendelkező, megbízhatónak tartott és kipróbált káderek is. Egyik csoport sem volt jártas sem a hírszerzés, sem az elhárítás területén. Mindkét csoportból voltak, akik megrémültek a feladattól, de olyanok is akadtak, akik – mint a hírszerzés egyik volt őrnagya fogalmazott – a feladat fontossága miatt „nagyképűekké váltak”, és úgy kerültek be az

Állambiztonsági Hírszerző Iskolára, hogy sem a megbízhatóságukat nem ellenőrizték megfelelően előzetesen, sem az operatív munkához nem értettek. Például az első és a második hírszerző iskola 30 százaléka a végzés után két éven belül kikerült a belügyi apparátusból, de akadt olyan is, akit az iskoláról távolítottak el.²⁹

A hírszerzés rezidentúráit³⁰ csak 1950-ben kezdték kiépíteni. Az elsőt 1950 decemberében Bécsben szervezték meg.³¹ Ugyancsak probléma volt a rezidentúrák összetételével: az ott dolgozó munkatársak egy része tapasztalatokkal nem rendelkező fiatal volt, mások viszont többségében ahhoz a generációhoz tartoztak, amelyeknek sem a műveltsége, sem a nyelvtudása nem volt elégséges a feladathoz. Mivel a rezidentúrák többnyire a Külügyminisztérium fedése alatt működtek, a személyi állomány felkészültségének hiányossága komoly gondot jelentett mind a külügy, mind a belügy számára. Volt olyan eset, hogy az egyik magyar kultúrattasé nem tudta, hogy Bartók Béla már elhunyt.³²

Hátráltatta a munkát az elhúzó döntések folyamata. Nagyon nehézkesen működött a beszerzés a hírszerzés területén. Amikor egy hírszerző tiszt felkutatott egy potenciális beszerzésre alkalmas személyt, kérelmet terjesztett fel a csoportvezetőjének vagy az osztályvezetőjének, hogy az illetőt tanulmányozhassa. A kérelem továbbment az osztály-, majd a főosztályvezetőnek (vagy előbb helyettesének), onnan pedig a szovjet tanácsadókhoz került véleményezésre. Ha a kérés zöld utat kapott, akkor továbbküldték a belügyminiszter első helyettesének, majd a miniszternek. Komolyabb esetekben a belügyminiszter előbb a minisztertanács elnökével (vagy helyettesével) tárgyalta meg az ügyet, és ezután vitte azt az MDP valamelyik döntéshozó szerve elé.

1955 második felétől vált a magyar hírszerzés koncepciózusabbá. Ennek előzménye az, hogy a Szovjetunió államvédelmi szerveinek vezetésével 1955. március 7. és 12. között egy tanácskozást rendeztek a szocialista országok államvédelmi szervei képviselőinek, a népi demokratikus tábor hírszerző szerveinek azért, hogy a munkájukat egységesítsék. Ivan Szerov, a KGB elnöke közös célként jelölte ki, hogy beépüljenek a kapitalista országok vezető állami, politikai, gazdasági és katonai szerveibe, testületeibe, illetve hogy koordinálják a szocialista országok elleni fellépések leleplezését, és az „imperialisták” lejáratását. Földrajzilag felosztva egymás között a célországokat, Magyarország azt kapta feladatul, hogy a magyar hírszerzőknek az NSZK, az USA, Nagy-Britannia, Franciaország és Ausztria legfontosabb szerveibe kell beépülni, valamint a külön kategóriaként kezelt szomszédos Jugoszláviába, illetve azon országokba, amelyekben jelentős számú magyar emigráció élt. A tudományos és technikai hírszerzéssel kapcsolatban nem jelöltek meg célterületet, minden esetben szükségesnek ítélték a beépülést, amennyiben lehetőség adódik rá. Az együttműködéstől a felek azt várták, hogy közösen tudjanak fellépni a NATO ellen, a Gehlen vezette hírszerző szervezet³³ ellen, bomlasztani tudják a nyugati emigrációt, blokkolják a Vatikán hírszerzési forrásait, együtt tudjanak dolgozni ügynökeik „működtetésében”, illetve segítséget tudjanak adni a szovjet szerveknek a külföldi ügynökök kiválasztásában.³⁴

A moszkvai tárgyalások következményeként a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága 1955. március 24-i ülésén a magyar küldöttséget vezető Piros László belügyminiszter számolt be a Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek 1954. évi munkájáról és az 1955. évi feladatokról.³⁵ Beszámolójában így összegezte a hírszerzés addigi tevékenységét: „Hírszerzés vonalán több ügynököt beszerítettünk a fasiszta emigráció vezető gócaiba és egyes hírszerző szervekbe. Több, főleg gazdasági – kisebb mértékben politikai természetű – adatokat szereztünk vezető imperialista államokból. Ugyanakkor nem értünk el még eredményeket a fasiszta emigráció bomlasztása, a szigorúan titkos politikai, katonai és gazdasági híryanagok szerzése, az ellenséges hírszerző szervek felső gócaiba való beépülés és ügynökségükre vonatkozó adatok megszerzése terén. A tudományos és technikai hírszerző munkánk, valamint az illegális rezidentúrák szervezésére irányuló munkánk kezdetleges állapotban van. Külföldi rezidentúránk jórészt még mindig feltöltetlenek, munkájuk színvonala alacsony, ütőképessége gyenge.”³⁶ A jelentés mellé csatolt határozati javaslat tartalmazza az összes fontos szempontot, amely a moszkvai tárgyalásokon két héttel korábban felmerült. Mivel a jelentés és a határozati javaslat – az utóbbi időkig – minősített iratként

nem volt kutatható, fontosnak tartom, hogy hosszabban idézzem, mert gyakorlatilag ezen dokumentum és a politikai bizottság által elfogadott határozati javaslat alapján épült fel a magyar hírszerzés a következő évtizedben.

„A hírszerző munkát 1955-ben szélesebb alapokra kell helyezni, erőteljesen meg kell javítani és elsősorban a fő ellenség, az amerikai imperializmus ellen kell irányítani. E célból a BM Hírszerző Osztálya a következő államok ellen végezzen felderítést:

- a, USA,
Anglia,
Nyugat-Németország,
Ausztria,
Franciaország,
Jugoszlávia.
A rezidentúrák és ügynökségek erejét elsősorban ezekre az államokra kell irányítani.
- b, *A tudományos és technikai hírszerzést változatlanul folytatni kell minden olyan kapitalista országban, ahol annak eredményességére reális lehetőség van.* Figyelembe véve a magyarországi klérus kapcsolatait, aktív államvédelmi munkát kell folytatni a Vatikánba való mély beépülés céljából.
- c, *Illegális rezidentúrákat* Nyugat-Németország, Ausztria területén kell szervezni. Elő kell készíteni illegális rezidentúra telepítését Jugoszlávia területére is. Ki kell dolgozni az illegális rezidentúrákkal való biztonságos összeköttetés rendszerét bonyolult körülmények esetére.
- d, Bátrabban kell végezni a magyar fasiszta emigráció elleni felderítő és bomlasztó munkát. Meg kell szervezni a kapitalista országokban lévő követségeken belül az elhárítást, hogy megakadályozzuk az ellenség behatolását és provokációit.
- e, Kelet-Berlinben a magyar követség fedése alatt Nyugat-Németország ellen dolgozó hírszerző rezidentúrát kell létrehozni.

E feladatok eredményes végrehajtása érdekében a BM Hírszerző Osztályát és a külföldi rezidentúrákat 1955. június 1-jéig teljesen fel kell tölteni párthú, megfelelő felkészültségű, nyelvtudással rendelkező káderekkel. A PB felhatalmazza a belügyminisztert, hogy a Hírszerző Osztályon és a külföldi rezidentúrákon a megadott fő irányoknak megfelelően, saját hatáskörben káderátcsoportosításokat hajtson végre.

A PB kötelezi a Központi Vezetőség PTO és Adminisztratív Osztályát, hogy korábbi határozatának megfelelő felkészültségű pártfunkcionáriust 1955. V. hó 1-jéig át kell adni a BM-nek a külföldi rezidentúrák megerősítésére.”³⁷

A párthatározat hatására valóban megkezdődött a hírszerzés szervezetének és állományának megerősítése: egyrészt 1955. október 1-jével az osztályt főosztállyá szervezték,³⁸ másrészt 1955 októberére hivatalos állományát majd száz fővel bővítették. 1956 októberéig a magyar polgári hírszerzés rezidentúrákat működtetett az Amerikai Egyesült Államokban, Angliában, Argentínában, Ausztriában, Belgiumban, Franciaországban, a Német Szövetségi Köztársaságban, Olaszországban, Svájcban és a Német Demokratikus Köztársaságban az NSZK elleni munkára. Ekkorra a magyar hírszerzők beépültek a Szabad Európa Rádió munkatársai közé, a magyar emigráció különféle szervezeteibe, például a Magyar Harcosok Bajtársi Szövetségébe, és a szociáldemokrata emigrációba. A legfőbb fedést a Külügyminisztérium biztosította.³⁹ A tudományos hírszerzés területén az egyik legjelentősebb sikerként azt könyvelték el,

hogy megszerezték a hangsebességnél gyorsabban haladó lökhajtásos repülőgépek építéséhez szükséges különleges fémötvözet műszaki leírását és mintáját.⁴⁰

A forradalom hatása és az újjászerveződés

Az 1956-os forradalom gyakorlatilag megbénította a magyar hírszerzést. Október végén a Külügyminisztériumban megalakult Forradalmi Bizottság összeállította azoknak az államvédelmi beosztottaknak a névsorát, akik diplomáciai külképviselleteken dolgoztak. November 1-jén nyílt táviratban utasítást adtak az érintett országokban lévő követeknek, hogy azonnal küldjék haza a rezidentúrák összes beosztottját.⁴¹ Ennek következménye, hogy az USA-ban, Olaszországban és Svájcban a Külügyminisztérium felszámolta a rezidentúrákat. De féltő volt, hogy az egész szervezet dekonspirálódik. Megszakadt a kapcsolat a hatvan főt kitevő ügynökhálózattal is, hosszú ideig szintén szünetelt a rejtjeles távirati kapcsolat azokkal a rezidentúrákkal, amelyek megmaradtak.⁴²

A forradalom napjaiban bonyolította a helyzetet, hogy Nagy Imrének az ÁVH-t megszüntető bejelentése után a Hírszerző Főosztály munkatársai kivonultak a Belügyminisztérium József Attila utcai épületéből; a BM operatív irataiból a felkelők kezébe is került valamennyi, de azt a forradalom után nem tudták felmérni, hogy pontosan kikről, milyen információkhoz juthattak hozzá a felkelők, és hogy a hírszerzés ügynökei közül kik kompromittálódtak ezáltal. 1956. október 31-én a hírszerzés állományának többsége egy szovjet katonai alakulathoz, majd november 4-én a tököli szovjet bázisra került. November 4-én azt a feladatot kapták, hogy szovjet katonai fedezettel vonuljanak a parlamentbe, és vegyék őrizetbe Nagy Imrét és kormányának tagjait, ez azonban megghiúsult, mert útközben a felkelők megtámadták őket.⁴³ A forradalom alatt az állomány két tisztjét veszítette el: Loránd György államvédelmi őrnagyot és Fodor Pál államvédelmi századost.⁴⁴

A forradalom után a hírszerzés munkája lassan szerveződött újjá, amit a vidéki államvédelmi szervek visszaállításának betiltását elrendelő 5003/1956. (XI. 7.) számú november 7-i kormányrendeleten kívül az is nehezített, hogy a Külügyminisztérium még november 4. után is folytatta a rezidentúrák felszámolását.⁴⁵ November első felében a Belügyminisztérium vezetői között még arról folyt vita, hogy „egy olyan kis országnak, mint Magyarország, szüksége van-e egyáltalán hírszerzésre”.⁴⁶ Annak ellenére, hogy az 1955. évi 22. sz. törvényerejű rendelet módosítása, amely arról intézkedett, hogy az államvédelem megszűnése miatt a Belügyminisztériumon belül kell felállítani a politikai nyomozó szerveket, csak 1956. december 30-án kelt, a volt hírszerzők többsége már november közepén megjelent a BM József Attila utcai épületében, és a BM Országos Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Főosztály Hírszerző Osztályaként látott munkához. 1956. november végéig csupán 6, december végéig 12, 1957. február végéig pedig 42 fő került a hírszerzés hivatásos állományba.⁴⁷ Természetesen zavart okozott a szervezetben Münnich Ferencnek, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökhelyettesének és Szénási Géza Legfőbb Ügyésznek az 5004-es számú együttes rendelete, amely a volt államvédelmi szervek beosztottainak elbocsátásáról és addigi tevékenységének felülvizsgálatáról intézkedett. A rendelet 5. §. 2. pontja rendelkezett az egységes Belügyminisztérium II. Főosztálya beosztottjainak felülvizsgálatáról.⁴⁸ Ennek ellenére a volt állomány többsége együtt maradt, és akik nem kerültek vissza hivatalosan a szervezetbe, azok „illegálisan” titkos állományban mint önkéntesek dolgoztak, és fizetésüket a volt ÁVH-soknak járó három hónap felmondási időre megkapták.⁴⁹

Mátyás László rendőr ezredes, főosztályvezető a Politikai Nyomozó Főosztályról készített 1956. december 17-i jelentésében a főosztály felsorolt hét osztályából kettes számúként említette a Hírszerző Osztályt, és a következőképpen összegezte annak forradalom utáni helyzetét: „A Hírszerző Osztály összes külföldön lévő rezidentúráj[a] a Külügyminisztériumban bekövetkezett ellenforradalmi cselekmények miatt dekonspirálódott. Egyes kapitalista országok kémelhárító szervei ezt a helyzetet kihasználták, provokációkat hajtottak végre ellenük, árulásra igyekeztek őket kényszeríteni, és ezzel gyakorlatilag lehetetlenné tették a további operatív munkájukat. Különösen nehéz helyzetbe kerültek az USA-ban, Angliában, Ausztriában, Francia- és

Olaszországban. A helyzetnek megfelelően fokozatosan vissza kell vonni ezt a súlyosan dekonspirálódott állományt, és fokozatosan felcserélni új beosztottakkal. Figyelembe kell venni, hogy ez a felcserélés hosszú évek munkáját fogja igénybe venni, mert a korábbi gyakorlatot – a hírszerzők követségekre való kihelyezésében – el kell vetni. Ezért jelenleg különféle más hálózattartási módszerekhez kell folyamodni. Ezeknek a kidolgozása most az osztály legfontosabb feladata, valamint az új hírszerző tisztek kiválasztása és kiképzése.”⁵⁰

Mátyás László egy szintén december 17-i másik, Münnich Ferenc miniszterelnök-helyetteshez és a fegyveres erők főparancsnokához intézett feljegyzésében részletezte a hírszerzés gondjait, és kérte a belügyminisztert, hogy ideiglenesen függesszék fel a rezidentúrák beosztottainak hazaküldését, és teremtsék meg a feltételeket munkájuk végzéséhez. Ugyanakkor azt is ismételt felvetette, hogy mivel a beosztottakat felfedték, fokozatosan ki kell cserélni őket.⁵¹ A hivatalos levél fejlécén a BM Politikai Főosztály II. Osztálya elnevezés szerepel. Vagyis a Mátyás által jegyzett, ugyanazon a napon született két irat is pontosan mutatja a politikai rendőrség elnevezésével és a szervezeti hierarchiában betöltendő szerepével kapcsolatos határozatlanságot. Az bizonyosnak tűnik, hogy a hírszerzést osztálykeretekben kezdték újjászervezni, viszont az egység számozásaként ebben az átmeneti időben a forradalom előtti II. (Hírszerző) Főosztály sorszámát használták (hol arab, hol római számmal), a Politikai Nyomozó Főosztályon belül helyezték el, és nagyobb szervezeti keretnek időnként az ORFK-t, időnként a Belügyminisztériumot jelölték meg, de előfordult, hogy ezektől függetlenül, a Politikai Nyomozó Főosztály önállóként szerepelt.

Tömpe István, a belügyminiszter I. helyettese 1957. január 3-i dátummal egy javaslatot készített, amelynek az volt a lényege, hogy a Belügyminisztérium szervezetéből emeljék ki a kémelhárítást, a politikai hírszerzést, valamint az operatív szervek munkáját elősegítő technikai apparátust, és ezeket helyezték át a Honvédelmi Minisztériumba, ahol a polgári hírszerzés a 3. Csoportfőnökség elnevezést kapja. Indokként azt hozta fel, hogy az érintett szervek fedése miatt van szükség az intézkedésre.⁵² Tömpe ugyanekkor az államvédelmi munka megfelelő koordinálása és ellenőrzése indokával egy Állambiztonsági Tanács nevű szerv felállítására is javaslatot tett, amelynek feladata a HM állambiztonsági feladatokkal foglalkozó csoportfőnökségeinek, és a BM Politikai Nyomozó Főosztályának az irányítása lett volna.⁵³ A politikai hírszerzés esetében 140 fős állománnyal számolt.

Egy héttel később, 1957. január 10-én – láthatóan a fenti javaslat ismeretében – Móró István alezredes osztályvezetőként kidolgozott egy tervezetet a hírszerzés új szervezeti rendjére. Eszerint is a hírszerzés 3. Csoportfőnökség elnevezéssel a Honvédelmi Minisztérium szervezetén belül önálló csoportfőnökségi jogkörrel alakult volna meg, amelyhez a következő osztályok tartoztak volna:

- Illegális Rezidentúrák Osztálya;
- Angol-Amerikai Osztály;
- Nyugatnémet, Osztrák, Svájci, Belga Osztály;
- Francia, Olasz Osztály;
- Csoportfőnökség Titkársága és Csoportfőnökség Törzse.⁵⁴

Móró a csoportfőnökség belföldi állományára a következő javaslatot tette: legyen egy csoportfőnök, két helyettes, négy osztályvezető, négy osztályvezető-helyettes, egy titkárságvezető, 69 operatív tiszt, tíz adminisztrátor, míg a külföldi állomány létszámát negyven főben állapította meg, közülük 25 fő külügyi diplomáciai fedéssel, míg 15 fő egyéb fedéssel szolgál.⁵⁵

Móró javaslatát Tömpe István a belügyminiszter I. helyetteseként jóváhagyta, és valószínűsíthetően a koncepcióval az illetékesek komolyan foglalkoztak, ezt igazolja az is, hogy még a HM 3. csoportfőnökség állománytábláját is elkészítették, amelyet Münnich Ferenc mint a fegyveres erők minisztere jóvá is hagyott.⁵⁶ Egyelőre nincs forrásunk arról, hogy az elképzelés miért változott meg, de végül is a hírszerzés maradt továbbra is a Belügyminisztériumban, ahol 1957 márciusára kialakult az osztály következő struktúrája:

1. Osztálytörzs, amelyhez az osztályvezető, két helyettese, az operatív titkár és a titkársági beosztottak tartoztak;

2. Értékelő és Tájékoztató Alosztály;
3. Illegális Alosztály; [ide tartoztak az illegális rezidentúrák.]
4. Osztrák, Nyugatnémet Alosztály;
5. Olasz, Francia, Svájci, Belga Alosztály;
6. Angol-Amerikai Alosztály;
7. Nyilvántartó.⁵⁷

1957. április elejére a Hírszerző Osztály helyzete a belügyi apparátuson belül megszilárdult. A belügyminiszter 8. számú parancsa a II. Főosztályt a BM Politikai Nyomozó Főosztályaként említette (amely elnevezést különben Mátyás László már december 17-én használta), a parancs szerint a főosztály 13 osztályból állt, ezeket azonban nem sorolta fel. A parancs szerint a főosztály egyenrangú az ORFK-val, és nem annak alárendelt szerve.⁵⁸ Viszont az 1957. április 19-i belügyminiszter által jegyzett állományparancs további bizonytalanságot jelez: a BM ORFK II. Főosztályára nevezte ki a vezetőket, és az osztályok számozása is eltér a majd májustól felálló új szervezettől. (Az április 19-i parancs például II/3-as számmal még mindig a belső reakció elhárítással foglalkozó osztályt jelölte, vezetőjévé Hollós Ervint, helyettesévé Radványi Kálmánt nevezte ki.) Az 1957. május 3-i belügyminiszteri parancs közölte a főosztály új felépítését, egyértelműen megnevezte az osztályok számozását és elnevezését. A megnevezett 14 osztály közül a hírszerzés a hármast kapta, így május 6-tól, vagyis a parancs hatályba lépésétől a továbbiakban már nem a belső reakció elhárítással foglalkozó egységet jelölte a II/3-as szám.⁵⁹ Az osztály vezetője ismét Móró István lett azzal a különbséggel, hogy kinevezéséről immár rendelkezésünkre áll a parancs.⁶⁰

A hírszerzés vezetőinek és állományának munkáját nagyban megnehezítette, hogy a hírszerzésnek az 1956-os forradalom előtt folytatott, külügyminisztériumi fedéssel történő gyakorlata ellen sorozatban merültek fel kifogások. Miután eldőlt, hogy egy hírszerző tisztet külföldre küldenek, két-három hétre átirányították a Külügyminisztériumba, ahol mint újonnan felvett munkatárs jelent meg. Az viszont, hogy pár héten belül ki is küldték külszolgálatra, minden munkatárs számára egyértelművé tette, hogy miről van szó, hiszen a külügyi szolgálati út betartásával ilyen rövid idő alatt nem kerülhetett senki külszolgálatra. Újabb dekonspirációra adott okot, hogy ezek az emberek nem értettek az elvégzendő feladathoz, így a Külügyminisztériumban nyílt titoknak számított, kik a hírszerzés emberei. A belügyben többnyire nem vették figyelembe a szolgálati utat sem, és a Külügyminisztérium tudta nélkül hívtak haza beszámoltatásra diplomáciai fedésben dolgozó hírszerzőket, akik a külügyben még csak nem is jelentkeztek. De kritika fogalmazódott meg a külszolgálaton lévő hírszerző tisztek teljesítményével kapcsolatban is; gyakran előfordult, hogy pénzért vettek információkat – például az olaszországi és az angliai rezidentúrán –, amelyek viszont később nyilvánosan a sajtóba is bekerültek, vagy az anyagot átadó személy több helyre is eljuttatta az információt.⁶¹

Móró István rendőrnagy alezredes osztályvezető már 1957. március 13-án készített egy feljegyzést a hírszerzés és a Külügyminisztérium kapcsolatáról. Leszögezte, hogy a hírszerzés nem tudja a feladatát ellátni megfelelően titkos fedés nélkül, és ezt szerinte külföldön elsősorban továbbra is a Külügyminisztériumnak kell biztosítania. Azt javasolta, hogy a Külügyminisztérium a hírszerzés vezetői által javasolt személyeket alkalmazza egy-két hónapon belül, de az általa küldendő névsor államtitkot képez, és a párt legfelső vezetése által megjelölt vezetőkön kívül a lista tartalmáról senki nem szerezhet tudomást. Továbbá javasolta, hogy a hírszerzés központi apparátusába beosztottaknak az általuk meghatározott diplomata fedéssel útlevelet kell kiállítani, és minden úti okmányt soron kívül kell beszerezni számukra.⁶²

Móró 1957. március 26-án egy újabb jelentést készített a Magyar Népköztársaság külképviseleti intézményeinél tapasztalható ellenforradalmi cselekményekről. Beszámolt például a hírszerzésnek Horváth Imre külügyminiszterrel való összetűzéséről. Horváth 1956. november 13-án mint a Kádár-kormány megbízottja érkezett New Yorkba az ENSZ közgyűlésre. Megérkezése után azonnal utasítást adott, hogy a washingtoni követségen dolgozó volt „ÁVH-s beosztottak” azonnal induljanak haza Magyarországra. New Yorkból nyílt táviratot küldött Washingtonba, és név szerint felsorolta azokat, akiknek a legközelebbi géppel Prágába kell indulni. Az ENSZ delegációnál lévő magyar hírszerző

rezidens tanácstalan volt, nem volt közvetlen kapcsolata Móróékkal, ezért felvette a kapcsolatot a szovjetekkel, amiért viszont Horváth felelősségre vonta őt.⁶³

De hiába stabilizálódott a hírszerzés helyzete a belügyön belül, a hírszerző tisztek számára a külügyminisztériumi fedés továbbra is vitákat váltott ki. Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. május 14-i ülésén tárgyalta a hírszerzés kérdését. Az ülés jegyzőkönyve ezzel kapcsolatban csak egy nagyon rövid megjegyzést tartalmaz Biszku Bélától, miszerint a „hírszerzéssel kapcsolatban elvi döntés kell. Azt javaslom a HM [a] BM-mel együtt vizsgálja meg ezt a kérdést”. Ehhez még Kiss Károly, az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsági (IIB) tagja, a KB titkára annyit fűzött hozzá, hogy „Lehetetlen, hogy a külügy státuszában legyenek ezek az emberek. Elveszik a külügytől az embereket. A külüggyel együtt beszéljük meg ezt a kérdést.”⁶⁴ Történt ez mindannak ellenére, hogy 1957. április 12-i dátummal a Politikai Nyomozó Főosztályon elkészült egy dokumentum, amely szerint a Belügyminisztérium átszervezte volna a hírszerzést. Az irathoz csatoltak egy kész Határozat címet viselő másik dokumentumot, amelyet az MSZMP Intéző Bizottsága jegyzett (volna). Bár a dokumentumon nem szerepel a „tervezet” szó, bizonyára valóban csak tervezetről van szó, mivel az a hírszerzést főosztályi jogkörrel közvetlenül a belügyminiszter irányítása és ellenőrzése alá rendelte (volna). És éppen a vita tárgyát képező külügyminisztériumi fedést illetően azt az álláspontot képviseli, hogy a Külügyminisztériumban egy miniszterhelyettesi és két osztályvezető pozíciót hírszerző tisztekkel kell betölteni, 30 hírszerző tisztet diplomata fedéssel állandó jellegű külföldi kihelyezésre, tíz hírszerző tisztet pedig szolgálati fedéssel külföldi kihelyezésre küldeni. Továbbá hírszerző tiszteket kell elhelyezni a Külkereskedelmi Minisztériumban, a Kereskedelmi Kamaránál, a Magyar Távirati Irodánál, az IBUSZ-nál, a Magyarok Világszövetségében és a Magyar Tudományos Akadémia nemzetközi kapcsolatokat tartó szervében, az Országos Sporthivatalnál, a MAHART-nál, a Közlekedési és Postaügyi Minisztériumban.⁶⁵ Azonban az eddig rendelkezésre álló források szerint az MSZMP legfelső vezetése elutasította azt, hogy a hírszerzést kiemeljék a Politikai Nyomozó Főosztály szervezeti struktúrájából, és egyelőre még azt is fenntartásokkal fogadta, hogy a Külügyminisztériumot fedőszervként használják.

A Külügyminisztérium által biztosított fedés azonban a gyakorlatban mégis működött, és lassacskán helyreálltak a forradalom előtti külügyminisztériumi fedés alatt működő rezidentúrák, sőt az MSZMP Politikai Bizottságától is megkapta a hírszerzés a támogatást. Erről Móró István osztályvezető számolt be az 1958. június 2-i osztályértekezleten. Az osztály munkáját 1956 októberétől értékelve konstataulta, hogy különböző átmeneti intézkedések közbeiktatásával, de befejezték az osztály újjászervezését. Indoklása szerint ez azért vált lehetővé, „mert pártunk – bár igen súlyos körülmények között volt – sok egyéb fontosságú feladata mellett nagy figyelmet fordított a hírszerzésre, a politikai bizottsági határozatával kijelölte feladatainkat, és biztosította a hírszerző munka magasabb színvonalra emelésének alapvető feltételeit. A párt Politikai Bizottságának határozata értelmében a Belügyminisztérium felső vezetője, személyesen a miniszter elvtárs, nagy figyelmet fordít a Hírszerző Osztályra, miniszteri parancsban megállapította a hírszerző munka helyét a Belügyminisztériumban, és osztályunkat bízta meg e fontos munka koordinálásával.”⁶⁶ Móró közléséből közvetve két információt is kapunk. Az egyik, hogy az MSZMP PB csak meghozta azt a bizonyos határozatát, amely a hírszerzés munkáját érintette, míg a belügyminiszter parancsban állapította meg a hírszerzésre vonatkozókat.⁶⁷ Móró tolmácsolásában gyakorlatilag megismerhetjük, hogy mi állhat a hírszerzésről szóló PB-határozatban, amely valószínűsíthetően három fejezetre tagolódik. Az első a politika-gazdasági és a tudományos hírszerzéssel kapcsolatos feladatokat határozza meg, a második a hírszerzőszerv feladatait részletezi az „imperialista hírszerzőszervek elleni külföldi elhárító” munkában, míg a harmadik – valószínűleg – a hírszerzőszerv kémelhárítási feladataival foglalkozik a magyar hivatalos külképviseleteknél.⁶⁸

Viszont rendelkezésünkre áll egy dokumentum, amely a Hírszerző Osztály tevékenységét vázolta fel a „Belügyminisztérium hírszerzőszerve munkájának alapvető irányai és feladatai” címmel 1959. február 26-i dátummal.⁶⁹

„A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumának hírszerző osztálya a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Munkás-Paraszt Kormány külpolitikai szerve. A hírszerző osztály hivatott a párt és a kormány időbeni tájékoztatása céljából felderíteni az imperialista államok, elsősorban az USA, Anglia, Német Szövetségi Köztársaság, Franciaország kormányainak és hírszerző szerveinek a Magyar Népköztársaság és a szocialista tábor többi országa ellen irányuló terveit, szándékait és tevékenységét.

A Belügyminisztérium hírszerző osztálya ennek végrehajtása érdekében a Magyar Népköztársaság diplomáciai, kereskedelmi és egyéb külképviseleti szerveinek fedése alatt »legális« rezidentúrákat hoz létre az USA-ban, Angliában, Német Szövetségi Köztársaságban, Franciaországban, Ausztriában, Olaszországban, Belgiumban és Svájcban, a Német Demokratikus Köztársaságban (a német elvtársak hozzájárulásával), Izraelben, Törökországban és az Egyesült Arab Köztársaságban. A »legális« rezidentúrák állományában a hírszerző osztály tisztjei dolgoznak.

A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumának hírszerző osztálya ezenkívül illegális rezidentúrákat létesít elsősorban a Német Szövetségi Köztársaság, Ausztria, Olaszország, Franciaország, Svájc és Belgium területén, majd az USA-ban és Angliában. Az illegális rezidentúrák a Magyar Népköztársaság hivatalos külképviseleti szerveitől, hivatalaitól és intézményeitől teljesen függetlenül végzik munkájukat.”⁷⁰

A dokumentum a továbbiakban érinti a politikai, a gazdasági, a tudományos-technikai hírszerzést (ezen belül az atomenergia, a bakterológia, az elektronika, a léglökéses repülőgépek és irányított lövedékek, a szerves és a szervesetlen kémia, valamint a kohászat területén folytatandó) továbbá az elhárító munkával kapcsolatos feladatokat, a reakciós emigrációs szervezetek elleni munka fő vonalait, és végezetül a kapitalista országokban lévő magyar külképviseletek védelmét az „imperialista hírszerzés aknamunkája ellen”.⁷¹

A dokumentum végezetül vázolja a BM hírszerző osztályának lehetőségeit az ügynöki operatív munkában különös tekintettel a nagyszámú magyar emigrációra, a beutazó külföldi állampolgárokra, a nemzetközi konferenciákon részt vevő magyar tudósokra és műszaki szakemberekre.

A Hírszerző Osztály ügyrendjét a belügyminiszter 1959. évi 2. számú parancsa határozta meg, amely egyben az egész BM Politikai Nyomozó Főosztály ügyrendjét is szabályozta.⁷²

A belügyminiszter 1957. június 8-ai, 20. számú parancsa azzal bízta meg a Hírszerző Osztályt, hogy koordinálja a BM operatív osztályai – a II/2., a II/4., a II/5. és a II/6. osztályok – által külföldön végzendő munkát, segítsen megteremteni a telepítendő ügynökök „szökési” legendáját, és segítsen meghatározni a határon történő átdobás helyét és körülményeit.⁷³ Az érintett osztályoknak a Politikai Nyomozó Főosztály fennállása idején ennek a parancsnak a végrehajtásáról évenként jelentést kellett készíteniük a főosztály vezetője részére.⁷⁴

A Hírszerző Osztály vezetői és osztályvezető-helyettesei (1957–1962)

A Hírszerző Osztály a Politikai Nyomozó Főosztály szervezetében 1962 augusztusáig működött. Eközben négy osztályvezető állt az élén, mindannyian kipróbált kommunisták, és közülük hárman – ugyan különböző időszakokban –, de 1956 előtt is szolgáltak a testületnél. A Hírszerző Osztály vezetésével már 1956. november közepén Móró István (1921–?) rendőrnnyomozó alezredest bízták meg (bár ekkori kinevezéséről szóló parancs nem került elő egyelőre), aki – eredeti szakmáját tekintve szerszámkészítő lakatos – a pártapparátusból került az ÁVH-hoz még 1952-ben. Farkas Vladimir a következőképpen számolt be Mórónak a testülethez kerüléséről: az „MDP Központi pártiskoláján akadt egy fiatal tanár, aki egy taggyűlésen meg merte bírálni az iskola igazgatóját, dr. Andics Erzsébetet [aki történetesen Farkas Vladimir anyósa volt – P.M.]. A fiatal tanár – Móró István – emiatt munkahely nélkül maradt, bár akkor már tudtommal két kisgyermeke volt. Illegális múltja, tudása, és makulátlan tisztessége ellenére sem nagyon tudták őt képességeinek megfelelő helyre helyezni, mert nem szívesen alkalmaztak egy olyan

párttagot, akit a pártiskoláról eltávolítottak.”⁷⁵ Móró így lett Farkas Vladimir támogatásával a Hírszerző Főosztályon osztályvezető-helyettes, államvédelmi őrnagyi rangban. Az egységesített Belügyminisztériumban is a hírszerzés területén maradt. 1955. április 2-án államvédelmi alezredessé léptették elő. Az 1955. december 27-i paranccsal a II. (Hírszerző) Főosztály vezetőjének I. helyettesévé nevezték ki, előtte főosztályvezető-helyettes volt, s az angol-amerikai és az emigrációs hírszerzést felügyelte egészen a forradalomig.⁷⁶ Mórót 1959. május 8-án felmentették beosztásából, május 31-én leszerelték, s átengedték a pártapparátusba.⁷⁷

Móró Istvánt Tömpe András (1913–1971) rendőr vezérőrnagy váltotta a hírszerzés élén. A gépészmérnök Tömpe a spanyol polgárháborúban a nemzetközi brigádok főhadnagya volt. Hazatérése után azonnal bekapcsolódott az illegális kommunista mozgalomba. 1944 májusában behívták katonának, egy büntetőszázaddal Ukrajnába került. A fronton átszökött a szovjet csapatokhoz, ahol partizánképzésben részesítették, majd 1944 végén csatlakozott Nógrádi Sándor partizánmozgalmához. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány még 1945 januárjában Debrecenben a Magyar Államrendőrség Politikai Osztályának vezetésével bízta meg, 1946. május 28-án pedig a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetője lett, 1946 júliusában rendőr vezérőrnaggyá nevezték ki. Péter Gáborral állandósult vitája azzal ért véget, hogy az 1946 őszén a Magyar Államrendőrség egységessé váló Államvédelmi Osztályának vezetőjévé Pétert választották. 1947 márciusában a szovjet felderítés ezredeseként Latin-Amerikába került. 1959 elején térhetett haza, májusban bízták meg a II/3., vagyis a Hírszerző Osztály vezetésével.⁷⁸ 1961. március közepéig töltötte be ezt a posztot, amikor is felmentették osztályvezetői beosztásából, és a BM II. Főosztályának egyik helyettes vezetője lett egy szűk évre.⁷⁹

Tömpe után Vértes Jánost (1920–?) állították a hírszerzés élére. Eredeti foglalkozása cipész, 1945 márciusában került a rendőrség, később a politikai rendőrség állományába. 1946 és 1948 között az egyházakkal szembeni hírszerzés és elhárítás területén tevékenykedett az ÁVO III. alosztályán. A BM ÁVH-nál 1948. szeptembertől a B Ügyosztály III. alosztályán dolgozott rendőrnyomozó főhadnagyként, majd október 13-án pedig a II. alosztályra helyezték. 1949-től a koncepciók perekkkel kapcsolatos vizsgálatok résztvevője volt. 1950. szeptember 29-től államvédelmi századosi rendfokozattal került a hírszerzés területére, az ÁVH X/3-b (Angol-Amerikai) alosztályát vezette. 1951 áprilisában államvédelmi őrnaggyá léptették elő. Szeptember 28-tól, a hírszerzés átszervezésétől ugyanezen a területen maradt: a X/3. Osztályból létrejött VIII. Főosztály 2. Osztályának a vezetésével bízták meg. 1952-ben hírszerző tanfolyamot végzett, és a VIII/1. (Jugoszláv) Osztály vezetője lett. 1953 januárjában elbocsátották az ÁVH-tól azzal az indokkal, hogy 1939 után bekapcsolódott a Demény-frakció tevékenységébe. Fél évig a Duna Cipőgyárban dolgozott, majd szeptemberben az Országos Tervhivatalba került, ahol előadó, osztály-, majd főosztályvezető volt 1957-ig. Az MDP-Titkárság 1954. májusi és a Politikai Bizottság júniusi ülésén ugyan felmerült, hogy kinevezik a Külügyminisztérium Igazgatási Főosztályának élére, végül azonban októberben amellel döntöttek, hogy maradjon a Tervhivatalban, ahol főosztályvezetői pozícióba helyezték. A Belügyminisztériumba 1957 februárjában hívták vissza, és beosztották a kémelhárítás területére a II/2. Osztály vezetőjének, rendőrnyomozó őrnagyi rangban. Júniusban ugyanitt alosztályvezetői (külföldi alosztály), egyben osztályvezető-helyettesi beosztást kapott. 1958. március 1-jén rendőrnyomozó alezredessé léptették elő. Még az év decemberében a II/3. (Hírszerző) Osztályra került, helyettes vezetővé nevezték ki, majd a brüsszeli világkiállításon a BM operatív egységét irányította. 1961 márciusában a II/3. Osztály vezetője lett. 1962. augusztus 1-jén leszerelték; visszakerült az Országos Tervhivatalba, ahol az Általános Szervezési Főosztályának vezetőjévé nevezték ki.⁸⁰

Vértest egyhónapnyi időre Komornik Vilmos (1923–?) rendőr őrnagy követte a II/3. Osztály osztályvezetői székében: még Vértes leszerelése előtt két héttel, 1962. július 15-i hatállyal nevezték ki, és egyben soron kívül előléptették alezredessé t-állományban.⁸¹ A hírszerzésnél új embernek számított, 1961. november 21-én helyezték át osztályvezető-helyettesnek a II/5. Osztályra, ahol szintén osztályvezető-helyettesként dolgozott.⁸² Komornik volt a hírszerzés eddigi vezetői közül az, akinek az államvédelmi szerveknél nem volt 1956 előtti múltja. Négy polgári iskolát végzett, eredeti foglalkozása

szabó volt, 1948-tól az MDP Központi Vezetőség szervezési osztályán dolgozott, 1951-től hároméves pártiskolai képzésben vett részt a Szovjetunióban, majd 1954-től az MDP Pártfőiskola tanulmányi osztályát vezette, egy évvel később az iskola igazgató-helyettesévé nevezték ki. 1956 novemberében került a politikai rendőrséghez, ahol előbb az Ipari és Közlekedési Szabotázs-elhárító Osztály vezetőjének helyettese volt, majd 1957. júniusban helyezték át a II/5., vagyis a Belső Reakció-elhárító Osztályra helyettes vezetőnek; 1961 novemberében került át a hírszerzéshez.⁸³ Itt hét hónap után kapta meg a Hírszerző Osztály vezetését, gyakorlatilag már ő volt az, aki az 1962. augusztusi nagy átszervezésnél levezényelte az osztály átalakítását. 1962. augusztus 18-tól az átalakult hírszerzésnek, vagyis a BM III/I. Csoportfőnökségnek a csoportfőnöke.⁸⁴

A Hírszerző Osztály helyettes vezetői – az osztályvezetővé is kinevezett Komornik kivételével – mind kipróbált munkatársai voltak az 1956 előtti politikai rendőrség szervezetének; közülük eddig – Vértés Jánost is közéjük számítva – kilencnek bukkantunk a nyomára.

Radványi Kálmán (1922–1989) rendőrnagyot 1957. május 31-én nevezték ki osztályvezető-helyettesnek a hírszerzéshez.⁸⁵ Radványi 1946-ban került a politikai rendőrségre – nevét is ekkor változtatta meg Rosnerről Radványira –, 1951-től folyamatosan a belső reakció elhárításával foglalkozott. Pályája csúcsát az jelentette, amikor 1956. október 3-án osztálya főosztályá szervezésekor ő került a IV. (Belső Reakció-elhárító) Főosztály élére. Ezt a pozíciót 1957 első hónapjaiban is megtartotta, majd 1957. április 19-étől osztályvezető-helyettese lett; innen (vagyis a BM II/5. Osztályáról) vezényelték át pár hét múlva a hírszerzéshez; 1960. március 15-én rendőr alezredessé léptették elő. A II/3. Osztályon az 1962. augusztusi átszervezésig szolgált, majd leszerelték, és a polgári állományban helyezték el.⁸⁶

A 0079/1958. március 5-i parancsban a belügyminiszter Tóth Pál (1926–?) rendőr őrnagyot nevezte ki az osztály egyik helyettes vezetőjévé.⁸⁷ Tóth régi munkatársa a hírszerzésnek: már 1952 júliusában az ÁVH VIII. főosztályának VIII/5-A alosztályát vezette.⁸⁸ 1962. július 1-jei hatállyal sorosan előléptették rendőr alezredessé. Az átszervezés után is maradt a hírszerzésnél.⁸⁹

Kovács István (1921–?) rendőr őrnagyot 1958. szeptember 15-i hatállyal nevezték ki a II/3. Osztály helyettes vezetőjének,⁹⁰ pár hónappal azután, hogy a Belsőreakció-elhárító Osztályról áthelyezték a hírszerzéshez.⁹¹ Az áthelyezés után karrierje gyorsan ívelt felfelé: 1958 júniusában már alosztályvezető, szeptemberben pedig osztályvezető-helyettes.⁹² Kovács még 1945-ben került a politikai rendőrséghez, 1948 októberében mint rendőr százados az éppen akkor létrehozott VII/b alosztály vezetője lett.⁹³ Majd időközben átkerült az I. Főosztály titkárságára, ahol Szűcs Ernő mellett dolgozott. 1950. szeptember 16-án a Szűcs Ernő-ügyben letartóztatták,⁹⁴ majd 1951 elején „demokráciaellenes tevékenység”-re hivatkozva internálták. 1953. szeptember 1-jén amnesztiával szabadult, egy építőipari szövetkezetnél helyezkedett el fődiszpécserként, majd 1954 júniusában rehabilitálták. Az államvédelemhez is visszavették, 1954 októberében államvédelmi századosi rangban a BM IV. (Belső Reakció-elhárító) Osztály alosztályvezetője. Azonban az 1956. július 17-i belügyminiszteri paranccsal – a Rajk-ügy felülvizsgálatával összefüggésben – ismét elbocsátották a BM állományából, mert részt vett Rajk László megveretésében. Ezután a BM a Központi Fizikai Kutatóintézetbe (KFKI) helyezte el. Saját állítása szerint november 4-e után többször is jelentkezett a politikai rendőrségen, de a Rajk-ügyben játszott szerepe miatt sokáig elutasították, és csak 1957 februárjában vették vissza a belsőreakció-elhárításhoz, ahol ettől kezdve vezette a röpcédulázásokkal foglalkozó alosztályt, és még 1957 februárjában rendőr őrnaggyá léptették elő.⁹⁵ Rendőr alezredesi rangját már a hírszerzőknél kapta 1958 novemberében, ahol 1961 novemberéig szolgált, majd ekkor visszahelyezték a belsőreakció-elhárításhoz – szintén osztályvezető-helyettesnek.⁹⁶

Kádár József (1923–?) rendőr alezredes 1960. február 25-től volt az osztály egyik helyettes vezetője.⁹⁷ 1951-ben lépett be az ÁVH-hoz. Nem tudjuk, hogy 1956 után pontosan mikor került át a II/2. Osztály állományából a Hírszerző Osztályra, de az bizonyos, hogy 1958. június 12-én ennek 6. alosztályán nevezték ki alosztályvezetővé rendőr őrnagyként, majd augusztusban már alezredessé. 1962. augusztus 15-én felmentették, leszerelték, és áthelyezték a pártfőiskola állományába.⁹⁸

Szőke Béla (1923–?) rendőr alezredes azonnal osztályvezető-helyettesként került a hírszerzéshez 1960. április 15-én; róla tudjuk, hogy a tudományos és műszaki hírszerzést felügyelte. Ő is régi belügyesnek számított, bár eredetileg a József Nádor Műszaki Egyetem Állatorvos-tudományi Karán végzett 1946-ban,⁹⁹ végül 1948 októberétől a HM Katonai Elhárító Csoportfőnökségére, majd annak a Támadólagos Elhárítás Osztálya B alosztályára került operatív beosztottként. 1949-ben hadnaggyá léptették elő. Azonban itt csak rövid ideig szolgált, 1950. február 1-jén átkerült az ÁVH-hoz, ahol pár hónap leforgása alatt három osztályt is megjárta: előbb az I/5. (Külső Hírszerzés) Osztály, majd az I/3. (Kémelhárító) Osztály, végül pedig az I/4. (Szabotázs-elhárító) Osztály munkatársa lett. 1954 júniusától az V. (Ipari Szabotázs-elhárító) Osztály csoportvezető államvédelmi századosa. 1956. október 3-án az akkor főosztállyá szervezett V. Főosztály helyettes vezetője lett államvédelmi őrnagyi rangban. 1956. novembertől az ipari és közlekedési szabotázs-elhárítás megbízott vezetője, majd 1957. május 3-tól a BM II/6. (Ipari Szabotázs-elhárító) Osztálynak a helyettes vezetője, innen került a hírszerzéshez, ahol az 1962. augusztusi átszervezéskor is megtartották: a BM III/I. Csoportfőnökség 1. Osztályát vezette, s egyben csoportfőnök-helyettes lett.¹⁰⁰

Hogy mikor lett osztályvezető-helyettes Csécsei Kálmán (1915–?) rendőr őrnagy, nem tudjuk pontosan, de egy 1962. május 19-i jelentés szerint ekkor már az volt. A 00157/1957. június 14-i belügyminiszter-helyettesi parancs helyezte a hírszerzés állományába főoperatív beosztottnak, bár a parancs úgy fogalmazott, hogy visszahelyezte az osztály állományába, de korábbi tevékenységéről eddig nem került elő irat. A hírszerzésnél rövid időn belül csoportvezetővé, majd 1960. július 5-én alosztályvezetővé nevezték ki. Az 1962. augusztusi átszervezésnél alosztályvezetőként került a III/I. Csoportfőnökségre.¹⁰¹

Mészáros Józsefet (1927–?) 1962 májusában nevezték ki a Hírszerző Osztály osztályvezető-helyettesévé. Eredetileg napszámos, belügyi szolgálatát 1947-ben próbarendőrként kezdte, vidéki rendőrkapitányságokon szolgált. 1951 augusztusában került fel Budapestre, s a BM Igazgatási Osztályán az egyesületi csoportot vezette. 1952-ben az öt hónapos pártiskola után a BM Pártbizottságának függetlenített munkatársa, 1953-tól megbízott párttitkára volt. 1954-ben a BM II. Hírszerző Osztálya állományában találjuk. A forradalom után 1957 júniusában helyezték vissza a Hírszerző Osztályra, azonnal a 4. alosztály vezetője lett rendőr őrnagyi rendfokozattal. 1962. augusztus 18-tól is maradt a hírszerzésnél: előbb a BM III/I-2. Osztályát, majd egy 1967. augusztusi kisebb átszervezés után pedig a III/I-1. Osztályt vezette. 1962 decemberében sorosan előléptették alezredessé.¹⁰²

Valószínűsíthetően Szombath József (1926–?) volt a II/3. Osztály legutoljára megbízott osztályvezető-helyettese: 1962. augusztus 4-én kapta meg ideiglenes megbízását, alig azután, hogy július 15-én sorosan alezredessé léptették elő.¹⁰³ 1960. május 9-től volt a II/3-E alosztály (Nyugat-európai) vezetője rendőr őrnagyként, majd az 1962. augusztusi átszervezés után is maradt a hírszerzésnél egészen 1979-ben történt nyugdíjazásáig.¹⁰⁴

A Hírszerző Osztály szervezeti rendje 1957. június–1962. augusztus

A II. Főosztály megszervezését elrendelő 1957. május 3-i belügyminiszteri parancs arra is utasítást adott, hogy „Az osztályok megnevezését titkosan kell kezelni, és biztosítani kell a megfelelő konspirációt. Hivatalos iratokon az osztály megjelöléseként csak a fedőszámot szabad használni. Külső szervek felé, valamint magánosokkal való érintkezés során mind a fedőszám, mind az elnevezés használata szigorúan tilos.”¹⁰⁵ Ennek a parancsnak az alkalmazása miatt igen nehéz feladattal találja szembe magát a kutató, amikor az egyes osztályok szervezeti rendjét igyekszik felvázolni. Különösen igaz ez a hírszerzés alosztályaira és csoportjaira. Mindkettő megnevezését titkosan kezelték. Elvértve maradt fenn egy-egy dokumentum, amelyben pontosan megjelölték egy-egy alosztály vagy csoport tevékenységét, összepárosítva annak számmal vagy betűvel jelzett fedőjével. A hírszerzésnél ebből az időszakból egyáltalán nem maradt fenn olyan szervezeti lista, amelyben az egységek fedőjele mellett megadták volna a pontos

elnevezést is. A megadott állománytáblákból viszont következtethetünk az alosztályok nagyságára, tevékenységének súlyára, illetve a csoportvezetők megadott számából arra, hogy az adott alosztály hány csoporttal működött.

A Hírszerző Osztály 1957. június 12-én elfogadott, és Biszku Béla belügyminiszter által jóváhagyott állománytáblája szerint az osztálynak három osztályvezető helyettese volt; a szervezet a Titkárságból és hat alosztályból állt. Az alosztályokat már csak számmal jelölték, elhagyták mellőle a tevékenységre utaló bármilyen megjegyzést. A hírszerzés állományában hat alosztályvezető, tíz csoportvezető és 110 operatív beosztott dolgozott ekkor; viszont a szervezetben nem voltak alosztályvezető-helyettesek.

1. sz. táblázat: A BM Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztályának ideiglenes állománytáblázata, 1957. június 12. **106**

Az egységek megnevezése	Alosztályvezető	Csoportvezető	Operatív beosztott	Adminisztrátor	Összesített létszám
Osztályvezető és helyettesei	-	-	-	-	4
Titkárság	-	-	-	-	22
1. alosztály	1	2	19	2	24
2. alosztály	1	2	25	1	29
3. alosztály	1	3	21	1	26
4. alosztály	1	3	32	3	39
5. alosztály	1	0	5	0	6
6. alosztály	1	0	8	1	10
Összes	-	-	-	-	160

Az 1958. január 30-i állománytábla szerint fél év alatt bővült az állomány, az alosztályok száma is kettővel nőtt, valamint egy önálló, és három alosztály alá tartozó csoporttal, illetve ennek megfelelően újabb vezetőkkel gyarapodott. Három alosztály élére egy-egy helyettest állítottak, az operatív beosztottak száma viszont 91 főre csökkent. Az operatív tisztek mindegyike századosi rendfokozattal szolgált. Az osztály polgári állományáról is rendelkezünk adatokkal: 1957. november végén 11 polgári alkalmazott dolgozott itt, köztük hat takarító, egy kazánfűtő, egy büfés és két felszolgáló. **107**

2. sz. táblázat: A BM Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztályának állománytáblázata, 1958. január 30. **108**

Az egységek megnevezése	Alosztályvezető	Alosztályvezető-h.	Csoportvezető	Egyéb	Operatív tiszt	Adminisztrátor	Összesített létszám
Osztályvezető és helyettesei	-	-	-	-	-	-	4
Titkárság	-	-	-	-	-	-	19
Tájékoztató és Értékelő Alosztály	1 alezr.	1 alezr.	1 őrnagy	10 szds.	0	2	15
1. alosztály	1 alezr.	0	2 alezr.	0	15 szds.	2	20
2. alosztály	1 alezr.	0	2 alezr.	0	12 szds.	1	16
3. alosztály	1 alezr.	0	1 alezr.	0	8 szds.	1	11
4. alosztály	1 alezr.	1 alezr.	1 alezr.	0	9 szds.	1	13
5. alosztály	1 alezr.	1 alezr.	2 őrnagy	0	24 szds.	2	30

6. alosztály	1 alezr.	0	3 alezr.	0	19 szds.	3	26
7. alosztály	1 alezr.	0	0	0	4 szds.	0	5
8. Csoport	0	0	1 őrgy.	5	0	0	6
Őrség	0	0	0	12	0	0	12
Összes	-	-	-	-	-	-	177

1959 őszére az osztály létszáma a vezetőkkel együtt 160 főt tett ki, tehát valamelyest csökkent a létszám, ugyanakkor a szervezete is átalakult. Az élén továbbra is maradt az osztályvezető és három helyettese. Az osztállyal kapcsolatos adminisztratív teendőket egy osztálytitkár, két személyzeti előadó, egy gazdasági csoportvezető és két gazdasági előadó végezte. Az operatív nyilvántartást egy csoportvezető és egy adminisztratív nyilvántartó intézte, míg a rejtjelezőket egy csoportvezető és négy rejtjelező alkotta; mindezt kiegészítette három orosz nyelvű fordító és három adminisztrátor. Vagyis összesen 19 fő, amely megegyezik az 1958. januárban még működő Titkárság létszámával. Az alosztályok azonosítását már nem számok, hanem nyomtatott nagybetűk jelentették, az alosztályok száma eggyel csökkent, Tömpe András egy későbbi jelentéséből tudjuk, hogy időközben megszüntették a fedőszervekben működő hírszerző tisztek alosztályát.¹⁰⁹ Ez lehetett a D jelű alosztály, amely valóban hiányzik is az 1959. és az 1960. évi állománytáblákból. Továbbra is működött egy olyan csoport, amelyet kivételesen nevén neveztek: ez volt a Tanulmányi és Módszertani Csoport. Tömpe Andrásnak egy állománytáblázatra és létszámmódosításra 1959 második felében tett javaslatából kiderül, hogy az A és az E -ok azok, amelyek a politikai és gazdasági információkat szerezték,¹¹⁰ Tömpe egy másik javaslatából egyértelmű, hogy az A alosztály az angol-amerikai területtel, míg az E alosztály a nyugat-európai országokkal foglalkozott.¹¹¹

3. sz. táblázat: A BM Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztályának állománytáblázata 1959 őszén¹¹²

Az egységek megnevezése	Alosztály-vezető	Alosztály-vezető-h.	Csoport-vezető	Operatív beosztott	Adminisztrátor	Előadó + egyéb	Összesített létszám
Osztályvezető és helyettesei	-	-	-	-	-	-	4
Titkárság	-	-	-	-	-	-	19
A alosztály	1	0	2	12	1	0	16
B alosztály	1	1	2	24	2	0	30
C alosztály	1	1	1	9	1	0	13
E alosztály	1	0	3	19	3	0	26
F alosztály	1	0	1	8	1	0	11
G alosztály	1	0	2	15	2	0	20
T alosztály	1	1	1	0	2	10	15
Tanulm. és Módszertani Csoport	1	0	0	0	0	5	6
Összes	-	-	-	-	-	-	160

1960. május 4-ével Tömpe András kérésére az osztály létszámát Biszku Béla belügyminiszter felemelte 200 főre, és egy év időtartamra – ideiglenesen – engedélyezte plusz 22 fő titkos állományba történő vételét, ebből azonban úgy tűnik, csak kilenc főt vettek igénybe.¹¹³ Az alosztályok, illetve alosztályvezetők száma eggyel nőtt: újként jelent meg a H alosztály, amelyről későbbi iratokból kiderül, hogy a külképviseletek ellenséges behatolás elleni védelmét biztosította.¹¹⁴ Valamelyest a szerkezet is átalakult: az operatív tevékenységet nem végző szervezeti egységeket következetesen a

nevükön nevezték, azonban az operatív munkát végző alosztályokat és azok csoportjait továbbra sem illették elnevezéssel.

4. sz. táblázat: A BM Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztályának állománytáblázata, 1960. május 4. **115**

Megnevezés	Létszám	Rendfokozat
Osztályvezető	1	r. vezérőrnagy
Osztályvezető-helyettes	4	r. ezredes
Törzs Alosztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Fordító	3	r. őrnagy
Fényképész	2	r. százados
Adminisztrátor	3	irodai
Gazdasági Csoport		
Csoportvezető	1	r. őrnagy
Előadó	2	r. százados
Gondnok	1	tts.
Operatív Nyilvántartó Csoport		
Csoportvezető	1	r. őrnagy
Operatív Nyilvántartó	2	r. százados
Adminisztrátor	1	irodai
Rejtjelező Csoport		
Csoportvezető	1	r. őrnagy
Rejtjelező Csoport	4	r. százados
Őrség		
Őrségparancsnok	2	r. főhadnagy
Objektumőr	10	tts.
Személyzeti Csoport		
Csoportvezető	1	r. alezredes
Előadó	2	r. százados
Adminisztrátor	1	irodai
Tanulmányi és Módszertani Csoport		
Csoportvezető	1	r. alezredes
Előadó	1	r. százados
Nyelvtanár	4	r. őrnagy
A alosztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	3	r. alezredes
Operatív tiszt	16	r. százados
Adminisztrátor	2	irodai

B osztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	3	r. alezredes
Operatív tiszt	16	r. százados
Adminisztrátor	2	irodai
C osztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	2	r. alezredes
Operatív tiszt	11	r. százados
Adminisztrátor	2	irodai
E osztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	4	r. alezredes
Operatív tiszt	18	r. százados
Adminisztrátor	3	irodai
F osztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	2	r. alezredes
Operatív tiszt, mérnök	3	r. őrnagy
Operatív tiszt	7	r. százados
Adminisztrátor	2	irodai
G osztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	3	r. alezredes
Operatív tiszt	13	r. százados
Adminisztrátor	2	irodai
H osztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	1	r. alezredes
Operatív tiszt	6	r. százados
Adminisztrátor	1	irodai
T osztály		
Alosztályvezető	1	r. alezredes
Alosztályvezető-helyettes	1	r. alezredes
Csoportvezető	2	r. alezredes
Előadó	8	r. százados
Operatív nyilvántartó	1	r. százados
Adminisztrátor	2	irodai
Összesen	200	

Létszámon felül engedélyezett T-állomány		
Előadó, a BM létszámát nem terheli, csak illetménykiegészítésben részesül		9 r. százados

1960 májusára az operatív alosztályokhoz tartozó csoportok száma minden esetben nőtt eggyel. A polgári állomány létszáma 15 főre emelkedett. **116** Tömpe Andrásnak az osztály munkájáról szóló 1960. december 30-i jelentése beszámolt arról, hogy az adott évben az egyes alosztályok milyen munkát végeztek. Eszerint 1960-ban az Angol-Amerikai (jugoszláv, izraeli, egyiptomi) Alosztály, a Nyugat-európai (Ausztria, Nyugat-Németország, Svájc, Belgium, Vatikán, Olaszország, Franciaország) Alosztály, a Reakciós Emigráció Elleni Hírszerző Alosztály, az Ellenséges Hírszerző- és Elhárítószervek elleni Hírszerző Alosztályt, a Tudományos-műszaki Hírszerző Alosztály, a „külképviselleteink” ellenséges behatolás elleni védelmének biztosítását végző alosztály, a Tájékoztató- és Értékelő Alosztály, és végül az illegális rezidentúrák felállításával és irányításával foglalkozó alosztály munkájáról számolt be. **117**

Olyan állománytáblázat, amelyben a munkatársakat vagy a vezetőket név szerint pontosan nyomon lehetne követni a tárgyalt időszakban, nem létezik. Egy-egy időmetszetben meg tudjuk mutatni, hogy mikor kik voltak vezetői vagy megbízott vezetői pozícióban. Az egyik ilyen dokumentum 1960. október–novemberéből maradt fenn, amely tartalmazza a BM II/3. Osztály alosztályonkénti névjegyzékét. **118** A névsor minden esetben az alosztályvezetővel kezdődik. Eszerint a Törzs Alosztálynak a vezetője Károlyi Gyula rendőr őrnagy volt, **119** az alosztályon vele együtt tizennyolcan voltak, ez azt is jelenti, hogy a májusi állapotokhoz képest az alosztály bővült. A 17 fős II/3-A alosztályt (angol–amerikai) Szikla Péter rendőr százados vezette. **120** A 18 fős II/3-B (a reakciós emigráció elleni hírszerzéssel foglalkozó) alosztályt Mészáros József rendőr őrnagy (vagyis a későbbi osztályvezető-helyettes) irányította. A 17 fős II/3-C (az ellenséges hírszerző és elhárító szervek elleni hírszerzést végző) alosztály élén Czvetkovics László rendőr őrnagy **121** állt. A 22 fős II/3-E (Nyugat-európai) alosztályt Szombath József rendőr őrnagy (1962 augusztusától osztályvezető-helyettes), míg a tízfős II/3-F (a tudományos-műszaki hírszerzést irányító) alosztályt Antal Sándor rendőr százados vezette. A 19 fős II/3-G (az illegális rezidentúrák felállításával és irányításával foglalkozó) alosztályt Kolláth Ferenc rendőr őrnagy **122** irányította. A nyolcfős II/3-H (a külképviseltek ellenséges behatolás elleni védelmének biztosítását végző) alosztály élén Tar Ferenc rendőr őrnagy állt. **123** Más forrásból tudjuk, hogy az Értékelő és Tájékoztató alosztályt Hajdú Pál rendőr őrnagy vezette 1959 novemberétől. **124** 1961. április 1-jétől még egy alosztályvezető neve felbukkan az iratokból: Lelkes Lajos rendőr századost ekkortól nevezték ki alosztályvezetővé, és mentették fel alosztályvezető-helyettesi beosztásából. **125**

A vezetői állományon belül folyamatosak lehettek a változások, mert például egy 1960. december 30-i kimutatás szerint három alosztályvezetői és öt alosztályvezető-helyettesi pozíció betöltetlen volt az osztályon. **126**

1961 májusából fennmaradt egy olyan javaslat, amely az osztály hatéves perspektivikus állománytáblájával foglalkozik, és amelyben az 1961-es év adatait a „jelenlegi állománytábla” kifejezéssel jelöli, és a hozzá tartozó egység elnevezést nem a konspiratív betűjellel, hanem elnevezéssel adja meg. A forrás megerősíti a feltevésünket: ekkor már három alosztály a politikai és gazdasági információszerzést segítette, míg a többi ún. szakalosztálynak számított. **127**

Az első csoportba tartozó alosztályok közül az A (Angol–Amerikai Alosztály) területéhez tartozott Nagy-Britannián és az USA-n kívül Kanada, Izrael, Jugoszlávia, Egyiptom, Argentína, Brazília, Mexikó. Az osztály három csoporttal működött, ezek az angol, az amerikai és a közel-keleti csoport voltak, az utóbbiról azt is tudjuk, hogy 1960 decemberében izraeli, jugoszláv és egyiptomi vonalon dolgozott. **128** Tervbe volt véve az alosztálynak az angolszász és a közel-keleti vonal mentén történő kettéválasztása. Az E (Nyugat-európai országokkal foglalkozó) alosztályt 1961 első felében kettéválasztották,

és külön alosztályokba szervezték az osztrák–német és a francia–olasz vonalat. Így az Osztrák–Nyugat-német Alosztály megkapta a D jelzést, de területéhez tartozott Svájc és Svédország is; az alosztályon két csoport működött. Míg az eredetileg is létező E alosztálynál maradt az olasz–francia terület – szintén két csoporttal, de hozzá tartozott a Vatikán, Belgium és Hollandia is; az alosztály vezetője 1961 elejétől Mészáros József rendőr őrnagy (a későbbi osztályvezető-helyettes) volt, aki 1961 előtt az Emigrációs Alosztályt vezette, amelynek élére Mészáros áthelyezése után megbízott vezetőként Maróti János rendőr őrnagyot állították.¹²⁹

A szakalosztályok között találjuk a Reakciós Emigráció Elleni Hírszerző Alosztályt (B alosztály) három csoporttal. A II/3-B alosztály Nyugat-európai Csoportja 1961 januárjában tartott értekezletének anyagából megtudjuk, hogy 1960-ban szervezték át a csoportot „területi elvről vonalas elvre”, és ekkor emelték fel a csoport létszámát hatról nyolc főre.¹³⁰

A szakalosztályokhoz tartozott továbbá az ellenséges hírszerző- és elhárító szervek elleni hírszerzéssel foglalkozó II/3-C alosztály két csoporttal; a tudományos-műszaki információk szerzését irányító II/3-F alosztály két csoporttal; az illegális rezidentúrák felállításával és irányításával foglalkozó II/3-G alosztály három csoporttal; a külképviseletek ellenséges behatolás elleni védelmének biztosítását végző II/3-H alosztály egy csoporttal; a Tájékoztató és Értékelő Alosztály kettő csoporttal; a Törzs Alosztály négy csoporttal, és végül a Rejtjelező Alosztály egy csoporttal. Mindezeket kiegészítette még az önálló Tanulmányi Csoport és az Útlevel Csoport. Ez azt is jelenti, hogy az előző évhez képest a Rejtjelező Csoportot önálló alosztállyá szervezték, illetve hogy a Törzs Alosztályhoz csatolták az operatív nyilvántartást, a Gazdasági Csoportot és az őrséget. Az 1961. májusi javaslat összesített adatai szerint a Hírszerző Osztályon tizenegy alosztály, két önálló csoport 145 fős operatív, 22 fős segédoperatív¹³¹ állománnyal, 12 fős őrséggel dolgozott, munkájukat 21 adminisztrátor segítette.¹³² Azonban ez az állapot sem tartott sokáig, mert júliusban a főosztályon belül felállították a Személyzeti Osztályt, és azt a négy munkatársat, akik a személyzeti munkát végezték, átvezényelték oda.¹³³

Az 1961. május 20-i javaslat a rezidentúrákról is tartalmaz információkat. Eszerint 1961 májusában a Hírszerző Osztály az alábbi tíz városban tartott fenn rezidentúrát: 1. Bécs; 2. Frankfurt; 3. Párizs; 4. Róma; 5. Bern; 6. London; 7. Washington, 8. New York; 9. Tel Aviv; 10. Belgrád. A rezidentúrákon összesen 36 hírszerző- és biztonsági tiszt, valamint hat rejtjelező és 13 gépíró dolgozott.

A javaslatból az is kiderül, hogy a Külügyminisztériumban – fedésben – az osztálynak összesen kilenc munkatársa dolgozott, közülük négyen operatív állományban, köztük volt a konzuli osztály vezetője, a politikai osztály vezetője, annak helyettese, illetve egy referens. A segédoperatív állományban lévők között négy futár és egy rejtjelező volt feltüntetve. Külkereskedelmi Minisztériumban viszont senki nem dolgozott ekkor az osztály fedésében.¹³⁴

Földes László belügyminiszter-helyettes intézkedésére 1962 januárjában az osztály épületének őrzését a BM Kormányórság vette át, ezért az őrséghez tartozó 12 státuszt elvették az osztálytól, ezzel az összlétszám 196 főről 184 főre csökkent.¹³⁵

Az 1962. április 18-i állománytáblázatában a betűvel jelzett alosztályok száma ismét nőtt eggyel, újként szerepel az I alosztály – természetesen a tevékenység megjelölése nélkül –, de kikövetkeztethetjük, hogy a már régen tervbe vett II/3-A alosztályt választották szét az angol–amerikai, illetve a közel-keleti vonal szerint. A táblázatból úgy tűnik, hogy az alosztályvezető-helyettesek száma is eggyel nőtt 1962-ben, így már öten voltak.¹³⁶ Az 1962. júniusi alosztályi értekezletekről készült jegyzőkönyvek szerint az 1960. májusi állapotokhoz képest a következő alosztályokban, illetve élükön történt vezetőváltás: A alosztály vezetője Borsányi Imre rendőr őrnagy;¹³⁷ az 1961-ben alakult D alosztály megbízott vezetője Kapinya József rendőr őrnagy;¹³⁸ F alosztályt most Kövesdi János rendőr alezredes;¹³⁹ G alosztályt pedig Vámos László rendőr őrnagy vezette;¹⁴⁰ az újonnan létrehozott I alosztály alosztályvezetője Tóth Endre rendőr alezredes.¹⁴¹ Időközben a Törzs Alosztály élén is változás történt: 1961. augusztus 28-i belügyminiszter-helyettesi paranccsal Sas József rendőr századost nevezték ki alosztályvezetővé.¹⁴²

Az osztály állománya

Az operatív állomány

A Hírszerző Osztály saját – 1958-ban és 1959-ben készült – kimutatása szerint az operatív állomány közel 90 százalékát azok tették ki, akik már a forradalom előtt is a Belügyminisztériumban szolgáltak.¹⁴³ A szolgálat kezdetét tanulmányozva azt mondhatjuk, hogy mindkét évben az állomány 12,5 százaléka volt az 1945-től szolgálatot teljesítők aránya, a legtöbben viszont 1950–1951-től szolgáltak a testületnél; arányuk 1958-ról 1959-re 26-ról 33 százalékra nőtt. A tíz hónap alatt a Péter Gábor letartóztatása után szolgálatba léptettek száma nőtt a legnagyobb mértékben: 12-ről 21 főre.

5. sz. táblázat. Az operatív állomány összetétele a belügyi szolgálat kezdete szerint, 1958-1959¹⁴⁴

A szolgálat kezdete	1958	1959
1945	15	16
1946	2	2
1947	6	9
1948	11	15
1949	10	8
1950-1951	31	33
1952-1953	17	16
1954-1955	12	21
1956-tól	15	12
Összes	119	132 145

A fenti adatokból nincs összesítve, hogy a forradalom után hányan léphettek be a testületbe, csupán arra van adat, hogy az 1956-tól szolgálók száma 15-ről 12-re csökkent. Azonban arról külön kimutatás áll rendelkezésre, hogy a forradalom napjai alatt, október 26. és 30. között az 1958-as állományból 40 fő, az 1959-esből pedig 59 fő tartózkodott a BM valamelyik épületében. Viszont az 1958. márciusi állományból 1956. november–decemberben már 64 fő a Belügyminisztériumban, 12 fő a karhatalomnál, 18 fő más szerveknél szolgált, és csupán 25 volt azoknak a száma, akik nem valamelyik fegyveres testületnél dolgoztak.¹⁴⁶

Az operatív állomány zöme párttag volt. 1958-ban közülük kilencen még 1945 előtt csatlakoztak az illegális mozgalomhoz – azt nem tüntették fel, hogy vajon a kommunista vagy a szociáldemokrata párthoz. 53 főnek 1945-től, 16-nak 1946-tól, 11-nek 1947-től, 25-nek pedig 1948-tól számították a párttagságát. Van egy meglepő kategória is: a tagságot 1954 és 1957 között maguk mögött hagyóké; 1958-ban hárman, 1959-ben 18-an tartoztak ide. Mivel ennek okát külön nem indokolták, és a hírszerzésnél az alkalmazás feltétele volt a párttagság, nehéz elképzelni, hogy ilyen bizalmi pozícióban párttagság nélkül, sőt pártot elhagyóként bárki megtarthatta állását, ezért inkább annak a gyanúja merül fel, hogy az érintetteket konspiratív okokból léptethették ki az MDP-ből, illetve az MSZMP-ből.

Az osztályon természetesen azt is számon tartották, hogy a munkatársak közül kinek a testvére, más közeli vagy távoli rokona disszidált. 1958-ban az operatív állományból 16, míg 1959-ben kilenc munkatársnak a rokonát tartották nyilván disszidensként.

Az osztály operatív állományának összetételét bemutató fentebb említett dokumentumból képet alkothatunk az érintettek legfontosabb társadalmi jellemzőiről is.¹⁴⁷ 1958-ban az operatív állományt alkotó 119 fő származását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy közülük 67 munkás-, 31 paraszt-, 2 értelmiségi, 19 pedig egyéb származású volt. Tíz hónap múlva a 127 főre növekedett állományon belül a munkásszármazásúak száma nőtt a legnagyobb mértékben, 12 fővel, így 79 főt tett ki, míg a parasztszármazásúak száma csupán kettővel nőtt, vagyis 33 főre, az

értelmiségieké maradt ugyanannyi, míg az egyéb kategóriában 13 főre csökkent a létszám.

Az eredeti foglalkozás szerinti vizsgálatból kiderül, hogy az operatív állomány legnagyobb hányada nagyüzemi munkás volt, a tíz hónap alatt számuk 66-ról 70-re növekedett. A kisüzemi munkások száma mindkét esztendőben 11 főt tett ki, a mezőgazdasági munkásoké ötről nyolcra emelkedett, míg a mérnök–értelmiségi kategóriában az állomány 17-ről 14 főre csökkent, viszont az egyéb kategóriában 20-ról 24 főre nőtt.

Ha az életkor szerint vizsgáljuk az állományt, akkor úgy tűnik, hogy az osztály megszervezésekor kifejezetten alacsony lehetett az átlagéletkor, míg az 50 feletti korosztály gyakorlatilag eltűnt, vagyis a kedvezményes nyugdíjkorhatárt elérve – ha megérték azt – el is mentek nyugdíjba, ugyanakkor a hosszú távú tervek szempontjából mégsem volt megfelelő korösszetételű és korának megfelelő felkészültségű az állomány.

6. sz. táblázat. Az operatív állomány kor szerinti összetétele, 1958–1959

Kor szerint	1958	1959
30 évnél fiatalabb	51	62
30–40 év közötti	52	54
40–50 év közötti	12	10
50 évnél idősebb	4	1
Összesen	119	127

Az iskolai végzettséget tekintve a legtöbb embernek négy polgárija volt (1958: 36, 1959: 33 fő), ezt követték a nyolc általános iskolát és az egyetemet–főiskolát végzetek közel egyenlő számban (utóbbiak 1958-ban 25-en, 1959-ben 21-en voltak), majd az érettségizettek; a sort a hat elemi végzetek zárják (16-14 fő).

A belügyi pályával kapcsolatos szakmai képzésben 1958-ig 50 fő vett részt, közülük a legtöbben hat hónapos iskolán voltak, míg a Szovjetunió egyéves szakmai képzését 16 fő járta meg. 1959-re javult a szakmai iskolát végzetek száma: az osztály 21 munkatársa végzett a BM hároméves, idegen nyelvű főiskoláján.

1958 márciusára az állományból 44 voltak, akik korábban részt vettek rövidebb-hosszabb pártiskolai képzésben, a legtöbben – 21 fő – az öt hónapos, míg a kétéves képzésben csupán egy fő vett részt.

A nyelvtudást tekintve három kategóriát állítottak fel, ezek a következők: „alap”, „közép” és „beszél” (megfelel a felső foknak). A „beszél” kategóriában a német nyelvnél 14, az orosznál 13, az angolnál 8, a franciánál 6, az olasznál 5, a spanyolnál 2, a románál 4 nevet tüntettek fel. Egy másik „káderhelyzetről” szóló 1958. évi jelentés szerint valamelyik nyugati nyelvből az állomány 17 százalékának felsőfokú, míg 23 százalékának középfokú nyelvvizsgálója van.

A Hírszerző Osztály állományáról nem állnak rendelkezésünkre olyan listák, amelyekből az állományon belüli mozgásokat pontosan követni tudnánk. Azonban a különféle jelentésekből egyértelművé válik, hogy az állományon belüli fluktuáció nagyon nagy volt.¹⁴⁸ 1957 és 1962 májusa között 98 operatív munkatárs került ki az osztály állományából. Ebből 47-en leszereltek, hatan nyugdíjba mentek, a többiek a Belügyminisztérium más területein nyertek beosztást, az utóbbiak között több mint harmincan voltak olyanok, akik külföldi munkában már gyakorlattal rendelkeztek.¹⁴⁹ Az osztályon a belső apparátusban 34 operatív vezető funkció (vezető, helyettesek, alosztályvezetők és csoportvezetők) volt ekkor betöltve, de közülük csupán négy volt 1960 előtt kinevezett, és tizenhatan dolgoztak már 1959 előtt is a hírszerzésnél, tizennyolcan pedig nem dolgoztak korábban ezen a területen. Többségük az osztályra kerülésük pillanatában kinevezett vezető lett. Közülük tizenhárman teljesítettek külföldi szolgálatot, de hazakerülve csak néhányan folytatták azon a vonalon a munkát, mint külszolgálatban.¹⁵⁰

Az állomány bírálatát illetve az osztály vezetését a fluktuáció miatt, és azért, mert az – szerintük – a más operatív osztályról érkező káderekkel szemben nagyobb türelemmel és megértéssel van, mint a régi állománnyal szemben. A jelentés

készítésének idején tíz operatív vezetői státusz volt betöltetlen, de az osztályon az a vélemény alakult ki, hogy ezeket is bizonyosan kívülről igyekeznek betölteni, ahogy fogalmaztak: „ismeretlen hősök után futnak”. A jelentés annak okát, hogy a régi állomány túlzottan nagy számban hagyta el az osztályt, a türelmetlenségben és a szubjektivizmusban látta. Továbbá megemlítette, hogy az „osztályon dolgozó elvtársaknak az erényei mellett a hibáit is jobban ismerik, és esetenként előléptetésüket ez a körülmény is gátolja”.¹⁵¹ A fluktuáció mértékét mutatja egy másik jelentés, amely szerint az állomány átlagos belügyi szolgálati ideje nyolc év, ebből a hírszerzésnél töltött idő átlagosan négy év.¹⁵²

1962-re az osztály korösszetétele a káderfejlesztés szempontjából nem volt szerencsés. 1962 közepén 48 fő dolgozott az osztályon, akik már betöltötték a 38. életévüket. Közülük az idősebbek az adottságaik alapján „a kihelyezési perspektívából” kiestek – elsősorban azért, mert nem beszéltek nyelveket. Ugyan – Napóleon után szabadon – azt hangoztatták, hogy „Mindenkinek a zsebében az útleveél!”, de ez csak részben volt igaz, mert az idősebb korosztály hiába tanult meg egy nyelvet, a koránál fogva nem helyezték ki külszolgálatra.¹⁵³

*A külföldön szolgálatot teljesítő állomány és a külföldi hálózat*¹⁵⁴

A Hírszerző Osztály külföldön szolgálatot teljesítő állományáról is maradt fenn kimutatás 1959 januárjából. Eszerint ekkor 39 fő tartózkodott külszolgálaton titkos vagy szigorúan titkos állományban. Belügyi szolgálatuk kezdetét vizsgálva négyen 1945-től dolgoztak a BM kötelékében, 1946 és 1949 között hatan, 1950–1951-ben tizenegyen, 1952–1953-ban öten, 1954–1955-ben hárman álltak szolgálatba. Az 1956–1957-ben beléptettek száma viszonylag magas: tíz fő. Kor szerint vizsgálva 30 évesnél fiatalabb volt tíz, 30 és 40 év közötti pedig 24 fő. A 40-50 közöttiek száma három, az 50 évesnél idősebbeké pedig csupán két fő. Családjukat tekintve huszonhatan munkás-, öten paraszt-, négyen értelmiségi, és szintén négyen egyéb származásúak voltak. Iskolai végzettségüket tekintve három főnek hat elemije, nyolcnak nyolc általános iskolai osztálya, tizenegynek négy polgárija, tíznek érettségije és tizenháromnak felsőfokú végzettsége volt.¹⁵⁵

A hírszerzés számára nagyon fontos, hogy megfelelő hírforrásokkal rendelkezzenek. 1959. december 31-i kimutatás szerint összesen 135 működő, nyolc pihentetett, valamint 19 leszakadt ügynöke és titkos munkatársa volt az osztálynak. A legtöbb működő ügynök Ausztriában dolgozott, közülük három volt osztrák, a többi pedig ún. hontalan.¹⁵⁶ Azonban 1960-ban kiderült, hogy az 1959-ben feltüntetett ügynökök egy része csak a statisztikát szépítette, effektív munkát sohasem végzett, így az 1960. decemberi értékelésnél jelentősen visszaesett a feltüntetett hálózat létszáma: a megadott 77 fő 12 országban dolgozott, pontosabban közülük is csak 53 fő volt aktív, 14 pihentetett és 10 leszakadt munkatárs volt.¹⁵⁷ 1961. június 1-jén Vértés János terjesztette fel osztályvezetőként Tömpe Andrásnak, a II. Főosztály helyettes vezetőjének az osztály külföldi hálózatáról szóló újabb kimutatást. Ebből látható, hogy jelentősen megnőtt az osztály külföldi hálózatának a száma. 1961. június 1-jén 62 ügynököt, 163 titkos munkatársat és két levélcím-tulajdonost¹⁵⁸ foglalkoztattak, 11 volt a pihentetett, és 12 a leszakadt hálózati személyek száma. A legtöbb hálózati személyt ezúttal is Ausztriában foglalkoztatták (20 ügynököt, 16 titkos munkatársat és egy levélcím-tulajdonost). Ezt követte Anglia, Franciaország és az NSZK 19-19 hálózati személlyel, míg Olaszországban 18, az USA-ban pedig 13 fős volt a hálózat. Az osztály összesen harminc országban rendelkezett működő hálózati személlyel.¹⁵⁹ 1961-ben a II. Főosztály vezetőjének 11. számú utasítása alapján a Hírszerző Osztályon felülvizsgálták az osztály ügynökeinek operatív munkáját.¹⁶⁰ A vizsgálatról készített összefoglaló jelentés megállapította, hogy az ügynökök több mint kétharmada „lojális”, de azt nagyon nehezen tudták meghatározni, mit jelent ez a fogalom valójában. Ugyanakkor azt is leszögezte, hogy a gyakorlati munkában majdnem kivétel nélkül minden esetben az eszmei alap az anyagi alappal párosult, vagyis nehéz volt megmondani, hogy az ügynököt valójában mi köti a szervhez: „az eszmei alap, amelyen beszerveztük, vagy a pénz, amelyet rendszeresen kap tőlünk” – fűzte hozzá a jelentés írója.¹⁶¹

Egy 1962. március 26-i jelentés szerint a titkos munkatársak hálózatát a követségek és a kereskedelmi kirendeltségek beosztottaiból szervezték meg, többségüket Magyarországon vonták be a hálózati munkába, és a kiképzésüket is itthon bonyolították. Ekkor például a II/3-H alosztály, amely az ellenséges szervek behatolási törekvéseinek felderítését és megakadályozását végezte hálózati operatív eszközökkel, 75 külképviseleti objektumban önmaga 150 titkos munkatársat foglalkoztatott. A rezidentúrával rendelkező külképviseleteken – a vezetők kivételével – valamennyi beosztott titkos munkatárs volt, de közülük voltak, akiket nem a hírszerzés, hanem a BM II. Főosztály más osztályai és az MNVK 2. Csoportfőnökség is foglalkoztatott.¹⁶²

Felvételi követelmények

Egy 1959 decemberében Galambos József főosztályvezetőnek a belügyminiszter egyetértésével meghozott határozata szabályozza a Hírszerző Osztály állományában történő alkalmazást.¹⁶³ Eszerint csak párthű, politikailag és erkölcsileg megbízható, büntetlen előéletű, megfelelő politikai és szakmai előképzettséggel, valamint megfelelő általános műveltséggel rendelkező személyt lehet felvenni. Ezt követően nem tartozhatott az osztály állományába az, akinek közvetlen hozzátartozója disszidált, kivéve, ha kapcsolatuk még jóval a disszidálás előtt megszakadt, és azután sem állt helyre, és az sem, aki nem tagja az MSZMP-nek, illetve ha közvetlen hozzátartozói erkölcsileg nem megbízhatók. A szolgálat betöltőinek nem lehet káros szenvedélye, viszont olyan egészséges és jó modorú embernek kell lennie, aki különös ismertetőjellel nem rendelkezhet.

Az osztály hírszerzőtisztai operatív állományának utánpótlását alapvetően a II. Főosztály más osztályairól való áthelyezéssel biztosították, de a Külügyminisztériumból, a Külkereskedelmi Minisztériumból, és más intézményektől (IBUSZ, Magyar Rádió) is igyekeztek kádereket átvenni. Azonban őket is csak akkor, ha megfeleltek annak az általános elvárásnak, hogy legyen 25 évesnél idősebb, de 40 évesnél fiatalabb, legyen legalább gimnáziumi érettségije (vagy annak megfelelő végzettsége), és legalább egy nyugati nyelvet középfokon beszéljen.

Minden hírszerző tiszttel szemben követelményként állították fel, hogy köteles alaposan megismerni annak az országnak a történelmét, földrajzát, gazdaságát, politikai berendezkedését, irodalmát, kulturális életét, amelyen dolgozik; valamint nyelvét, amelyből felsőfokú vizsgát kell tennie, és amelyen folyékonyan kell tárgyalnia. Minden hírszerző tisztnek kötelezővé tették a BM Idegen Nyelvi Főiskola sikeres elvégzését legalább esti tagozaton, továbbá a jól elsajátított fedőmunkát is.

A papírforma szerint külföldre kihelyezni csak azt az egyént lehetett, aki szakmailag maximálisan felkészült, rendezett családi életet él és a házastársa is párt- vagy KISZ-tag.

Természetesen itt is volt kiskapu: a II. Főosztály vezetője adhatott felmentést akkor, ha valaki valamelyik feltételt nem teljesítette, de ennek ellenére szerették volna külföldi munkára kihelyezni.¹⁶⁴

Fegyelmi és erkölcsi helyzet, a konspirációs szabályok betartása

Az osztály- és alosztály-értekezletekről, valamint az osztályról szóló egyéb jelentések rendszeresen szólnak különböző fegyelmi vétségekről – a legtöbbször csak utalás formájában. Az 1958. évi káderjelentés például négy embert nevezett meg az állományból, mint akik erkölcsileg züllöttek.¹⁶⁵ Megemlítette, hogy nem segítette elő az erkölcsi és politikai fegyelem megszilárdítását, hogy egyesek „nagyfokú italozást folytattak, és egyes esetekben felelősségre kellett vonni elvtársakat. Pl. Koppány, Hill, Tóth László”. A jelentés készítője kitért arra, hogy az italozás továbbra is gondot jelent – és két nevet említett – Kállai és Mohai –, akikkel emiatt gond van.¹⁶⁶ Az 1959. március 6-i osztályértekezleten Móró István alezredes referátumában szólt arról, hogy a hírszerző tisztek elszoktak a szolgálati fegyelemtől, egymás között eltúrik a fegyelmi vétséget elkövetőket, a „semmittevőket, sajnos nincs meg a határozott kollektív elítélése a

hanyag, felelőtlen beosztottaknak” – mondta, majd kitért arra is, hogy többen érdemeikre való hivatkozással nem tartják magukra nézve kötelezőnek az alá-fölérendeltségi viszonyt.¹⁶⁷ Az 1961. április 5-i jelentésben azt olvashatjuk, hogy 1960-ban a munka- és operatív fegyelem általában javult, de az „általános képet jelentősen rontja néhány kirívó fegyelmezetlenség”.¹⁶⁸

A belügyminiszter az 1962. május 24-i 0017-es számú parancsa a konspirációs és az operatív fegyelem betartására vonatkozó szigorító intézkedéseket tartalmazott, amelyek a Hírszerző Osztályt is elevenen érintették. A parancs indítékaként az szolgált, hogy az 1962. május 8-ról 9-re virradó hajnalon a Belügyminisztérium II/9. Figyelő és Környezettanulmányokat Készítő Osztályának rendőr őrmestere, Lopusnyik Béla erőszakos úton határsértést követett el, és Ausztriába szökött.¹⁶⁹ A hazaárulás azonnali intézkedéssorozatát váltotta ki a Politikai Nyomozó Főosztályon, mivel a vezetők feltételezték, hogy a szökevény munkájánál fogva olyan információk birtokában van, amelyek mind a kémelhárításra, mind a hírszerzésre veszélyeket jelenthetnek. A belügyminiszteri rendelet a fegyelem megszigorítása kapcsán érintette többek között az egységeknél a konspirációs szabályok betartását, a fegyelmi-erkölcsi helyzet megvizsgálását, a polgári életbe történő áthelyezésnél a folyamat felgyorsítását, a BM-dolgozók határsávba történő beutazásának és ott-tartózkodásának szabályozását.¹⁷⁰ A parancsot a II. Főosztály alosztályai kötelezően megtárgyalták, így a hírszerzésé is, eközben derült ki, hogy valóban súlyos problémák voltak a konspirációs szabályok betartásával, többek között sok volt a felesleges fecsegés a társosztályok munkatársai előtt, sőt idegenek előtt még nyilvános helyeken is, például presszóban vagy taxiban, de akár telefonbeszélgetések során is. Ezeken kívül felmerült, hogy a priorálások során illetéktelen kérdéseket tesznek fel a társszervek, hogy az okmányokról felesleges példányokat készítenek, a táviratokat helytelenül kezelik, a jelentések piszkozati példányait nem a munkafüzetbe, hanem papírfecnikre írják, amelyek elkallódhatnak.¹⁷¹

A Hírszerző Osztály és a Külügyminisztérium kapcsolata

Bár a vita a külügyi fedésben dolgozó hírszerzőkről még nem zárult le 1957 nyaráig, a Hírszerző Osztály és a Külügyminisztérium között lassan újra normalizálódott a viszony, és a külügy továbbra is fedőszervként szolgált a hírszerzés számára a kereskedelmi kirendeltségekkel együtt. Ezt 1958. május 2-i megállapodásukban Biszku Béla belügy-, Sík Endre külügyminiszter és Incze Jenő külkereskedelmi miniszter rögzítette – láthatóan tanulva az 1956 előtti hibákból. A megállapodás szerint a külképviselőkre, vagyis a követségekre és a kereskedelmi kirendeltségekre kihelyezett belügyminisztériumi hírszerző rezidensek és hírszerző tisztek az adott külképviselő munkatársai, ezért a diplomáciai munkájukat illetően a külképviselő vezetőjének alárendeltjei. A belügyesek mindenben kötelesek a külképviselő vezetőjének utasításait végrehajtani, a hivatali fegyelmet pedig betartani, a rájuk bízott külügyi (külkereskedelmi) munkát a legjobb tudásuk szerint elvégezni. A megállapodás szabályozta a nyelvtudást is: eszerint a hírszerző tisztek számára kihelyezésük után három éven belül tették kötelezővé az adott ország nyelvének tárgyalóképes elsajátítását.¹⁷²

Azonban megnyugvást ez a megállapodás sem hozott. Móró István osztályvezető 1958. június 16-i Galambos Józsefnek, a II. Főosztály 1958. február 13-án kinevezett vezetője számára készített egy feljegyzést, amelyben változatlanul arra panaszkodott, hogy „Általános probléma a Külügyminisztériumban lévő elvtársak részéről a hírszerző munka dekonspirálása. Nyíltan beszélnek hírszerző tisztekről, nem tekintik a hírszerző munkát fontos államtitoknak. Pl. Földes [Pál]¹⁷³ követ elvtárs a Külügyminisztériumban illetéktelenekkel tárgyalja meg azt a kérdést, hogy neki nem kell két államvédelmi gépkocsiveető. Forgács Egon osztályvezető a büfében beszéli meg azt, hogy minden erőfeszítésük hiába az osztrák viszony javítására, amikor mások – itt a hírszerzésre utal – lebuknak Ausztriában. Szigeti Károly¹⁷⁴ a munkatársai előtt nyíltan kijelenti, hogy »ezek az emberek nem a Külügyminisztériumhoz tartoznak«. A Külügyminisztériumba felvett új embereket általában úgy fogadják, hogy belügyesek.”¹⁷⁵

Tömpe András megpróbált lobbyzni a belügyminiszternél, hogy a Külügyminisztériumban szükségük volna 15 illetménnyel, és 15 illetmény nélküli új státusz engedélyezésére. A kérést azzal indokolta, hogy nehézségbe ütközik a hírszerző tisztek kihelyezése a Külügyminisztériumba, mert nincs ott státusz. E státusztalanság önmagában is dekonspirációhoz vezet, mert a belügből külszolgálatra helyezendő tisztek így rövid időt tölthetnek csak a fedőmunkahelyükön, ez azonban a hitelességüket csorbítja. A státuszhiány miatt ugyancsak lehetetlen a külföldi szolgálatból visszatérő hírszerző tisztek folyamatos fedés alatti legalizálása.¹⁷⁶

Az illegális hírszerző tisztek jogait és kötelességeit a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 105/1959. számú határozata, valamint a BM tiszti állományára vonatkozó 17-369/1961. számú belügyminiszteri utasítás szabta meg. A hírszerző tisztek fedését is külön szabályozták 1959 decemberében. A II/3. Osztály munkatársai mind a BM titkos állományába tartoztak. A fedőszervben dolgozó hírszerző tisztek kötelesek voltak leplezni ezt, kerülniük kellett, hogy a BM nyílt állományú munkatársaival együtt mutakozzanak. A BM központi épületét, és a BM üdülőit, gyógy- és kulturális intézményeit sem volt szabad látogatniuk, minden esetben a megadott fedőszerv hasonló funkciójú intézményét kellett (volna) igénybe venni.¹⁷⁷ A fedőszervekben elhelyezett hírszerző tiszteket különböző szervezetek, intézmények és hivatalok beosztottaiként kellett legalizálni. A leplezésnek összefüggésben kellett lenni az érintett szakképzettségével és előző foglalkozásával. Ugyanakkor ismernie kellett a leplező cég címét, telefonszámait, a vezetők nevét, az intézmény szervezeti felépítését és ügykörét. Arra is oda kellett figyelni, hogy a polgári intézmény dolgozójaként leplezett hírszerző tiszt életmódja és fizetése megfeleljen a fedőszervbeli beosztásának, ezenkívül az összes fedőmunkahelyhez kapcsolódó igazolvánnyal és okmányokkal kellett rendelkeznie – közte munkakönyvvel, SZTK-lappal, kereseti kimutatással, munkaadói jellemzéssel, szakszervezeti tagkönyvvel, erkölcsi bizonyítvánnyal, iskolai bizonyítvánnyal és párttagsági könyvvel. Ha új beosztásba került, és ez lakóhelyén nem volt legalizálható, lakást kellett cserélni számára. Arra kellett törekedni, hogy a fedőszervbe történő áthelyezés természetesnek tűnjön. A hírszerző tiszt nevét és személyi adatait indokolt esetben az osztályvezető engedélyével volt lehetséges megváltoztatni.¹⁷⁸ Kiutaztatása esetén legalább hat hónapot kellett a fedőszervnél dolgoznia.

1960 elején újra szükségét érezték a külképviseleti szerveknél „szolgálatot teljesítő különleges beosztottak” jogainak és kötelességeinek szabályozását, amelyet ezúttal Sík Endre külügyminiszter és Incze Jenő külkereskedelmi miniszter közös utasításban adott ki. Ebben leszögezik, hogy az érintett beosztottak a „különleges munka kivételével” a külképviselet vezetőjének, míg a „különleges szolgálati feladataik teljesítése terén saját központjainak alárendeltjei”, vagyis szemmel láthatóan erősödött a rezidentúrák beosztottainak helyzete a követségeken.¹⁷⁹

1962-ben a belügyminiszter a 005. számú titkos parancsával további illegális hírszerző rezidentúrák felállítását rendelte el.¹⁸⁰

Vértes János, a Hírszerző Osztály új vezetőjeként 1961. október 18-i feljegyzésében arról tett említést, hogy a Külügyminisztérium és a BM Hírszerző Osztálya között a kapcsolat 1959-től lényegesen javult, a hírszerző munka feltételei a követségeken kedvezőbbek lettek. Gyakorlati tapasztalatként említette, hogy azon a követségen, ahol teljes egészében hírszerző tisztek és titkos munkatársak dolgoznak – például Londonban – a követség morális állapota és munkája lényegesen magasabb színvonalú, mint sok más helyen. Többek között azt javasolta, hogy osztályát vonják be a Külügyminisztérium káderpolitikai döntéseibe.¹⁸¹

A Hírszerző Osztály elhelyezése

1956 után – konspirációs okokból – a hírszerzést a Politikai Nyomozó Főosztály egyéb osztályaitól teljesen különválasztva helyezték el az MSZMP egyik központi épületében az Árpád utca 8. száma alatt. 1959 novemberében döntés született arról, hogy az osztály személyi állományának egy részét új körletben helyezik el, ezért az órséget adók létszámát is megduplázták, és egy gondnokkal és takarítóval bővült a polgári

állományúak száma.¹⁸² Tömpe András osztályvezetőként hozott első intézkedései között felvetette, hogy az Árpád utcai épület így is túlszűfolt, a feladat teljesítésére nem megfelelő. Azt javasolta, hogy az V. kerületi pártbizottság Mérleg utcai székházát biztosítsák osztálya számára. Ez azonban az V. kerületi pártbizottság ellenállásán megghiúsult. Végül 1960. február 10-én a Fővárosi Tanácsnál történt egyeztetés eredményeként megállapodás született arról, hogy a hírszerzés számára egy év alatt teljesen új épületet emelnek, mégpedig az V. kerület Arany János utca és Akadémia utca sarkán.¹⁸³ Azonban valamilyen oknál fogva ez megghiúsult, és 1961 őszén a G alosztályt összeköltöztették az osztály többi egységével,¹⁸⁴ és a hírszerzést a Belügyminisztérium József Attila utcai központi tömbjében helyezték el.¹⁸⁵

Az 1962. augusztusi nagy átszervezés a hírszerzés szervezetét jelentősen érintette: a III. Főcsoportfőnökség I. Csoportfőnökség lett, a korábbi alosztályok osztályokká, az alosztályvezetők pedig osztályvezetőkkel léptek elő.

¹ ÁBTL 4.1. A-3036. 83.

* A hírszerzés témájához lásd még Tóth Eszter írását a *Betekintő* jelen számában!

² A Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945 tavaszán engedélyezte a HM keretében katonapolitikai hírszerző osztály létrehozását, amely Pálffy György vezérkari százados vezetésével 1945 áprilisában kezdte meg működését Budapesten. Lásd Cseh, 1999. 74.

³ A belügyminiszter 533.900/1946. BM. sz. rendelete az államháztartási egyensúlyi helyzetének rendbehozása érdekében az államrendőrség kebelében végrehajtandó változásokról szóló 10.060/1946. M.E. számú rendelet 1.§-ában foglalt rendelkezések végrehajtása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1946. 3. és *Rendőrségi Közlöny*, 1946. 574–575.

⁴ PIL 274. f. 11. cs. 14. ö. e. és ÁBTL 1.1. Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya 61. számú körözlény. 1946. szeptember 25. (1. d.); Gábor, 1998. 165. A politikai rendőrség szervezetén belüli szervezeti zavarokat jól mutatja, hogy az ÁVO szervezeti felépítését tartalmazó körözlényt még a PRO nevében adta ki Péter Gábor.

⁵ ÁBTL 1.1. Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya 61. számú körözlény, 1946. szeptember 25. (1. d.)

⁶ ÁBTL 2.8.1. Az ÁVH vezetőjének 5/c/1949. számú parancsa. 1949. február 6.

⁷ Szarvas Pál (1908–1974), aki a Rajk és társai per egyik kihallgatója volt, egy belső vizsgálatot követően 1950-ben kikerült a szervezetből, a Külügyminisztérium rejtjeles szolgálatot teljesítő főosztályának vezetője lett, majd 1954-ben a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságba nevezték ki nagykövetté. Lásd MOL M-KS 276. f. 53. cs. 179. ö. e., valamint MOL 276. f. 53. cs. 298. ö. e. 180.

⁸ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére. Valamint Boreczky, 1999. 96–97. és Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

⁹ ÁBTL 2.8.1. ÁVH Eln. 250.164/1950. számú parancsa. 1950. augusztus 25.

¹⁰ Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

¹¹ ÁBTL 1.4. 76/1951. Az ÁVH vezetőjének 76. számú parancsa. 1951. szeptember 28.

¹² ÁBTL 1.4. 76/1951. Az ÁVH vezetőjének 76. számú parancsa. 1951. szeptember 28. Tihanyit visszamenőlegesen bocsátották el a volt ÁVH állományából 1953. január 15-i hatállyal. ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 629. számú parancsa. 1954. július 29.

¹³ Farkas, 1990. 286–305. Farkas Vladimir azt is megemlíti, hogy Filatov utódai Budapesten Tyiskov és Jeliszejev ezredesek voltak. 293. Lásd még Rainer, 2001. 70–72.

¹⁴ Volokityina–Murasko–Noszkova–Pokivaljova, 2002. 631; Baráth, 2011. 29–30.

¹⁵ ÁBTL 1.4. 76/1951. Az ÁVH vezetőjének 1951. szeptember 28-i parancsa, és ÁBTL 4.2. 037/1952. Az ÁVH vezetőjének 1952. július 29-i parancsa. Lásd még Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

¹⁶ MOL XIX-B-1-au, dobozon kívül. A BM felépítéséről, szervezetéről táblázatok, 1945–1960. 2. sz. könyv. Az Államvédelmi Hatóság szervezete, hivatásos és sorozott létszáma az 1951. október 12-i állapot szerint; és Az Államvédelmi Hatóság szervezete, hivatásos és sorozott létszáma az 1953. július 14-i állapot szerint. (Egyesülés előtt.)

¹⁷ MOL XIX-B-1-au, dobozon kívül. A BM felépítéséről, szervezetéről táblázatok, 1945–1960. 2. sz. könyv. Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1951. októberi állapot.

¹⁸ ÁBTL 1.6. 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12. 1., ÁBTL 3.1.5. O-9554/5.; ÁBTL 3.2.4. K-2365/1-4.

¹⁹ ÁBTL 1.6. 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12. 1.

- ²⁰ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 126. ő. e. 80., ÁBTL 2.8.1. 1565.
- ²¹ ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 11. számú parancsa. 1954. szeptember 18.
- ²² ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 60. számú parancsa. 1955. szeptember 29.
- ²³ ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 89. számú parancsa. 1955. december 27.
- ²⁴ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-1473/1954. 64. d. A BM II. Osztály rendszeresített állománytáblázata. 1954. október 12.
- ²⁵ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-427/1955. 64. d. A BM II. Osztály rendszeresített állománytáblázata. 1955. július 26.
- ²⁶ ÁBTL 1.6. 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12.
- ²⁷ ÁBTL 4.2. A belügyminiszter-helyettes 18. számú parancsa. 1955. augusztus 26.
- ²⁸ ÁBTL 4.2. A belügyminiszter-helyettes 2. számú parancsa. 1956. január 12.
- ²⁹ ÁBTL 1.6. sz. n. Horváth Árpád rendőrnyomozó őrnagy 1956. november 29-i feljegyzése. Horváth 1952–1953-ban a VIII/4. (Emigrációs Hírszerző) Osztály vezetői teendőit látta el, majd – nagy fájdmára – 1953 júliusában ő is elkerült a hírszerzéstől, és az Operatív Nyilvántartó Osztály vezetője lett. 1955 novemberében átengedték a Minisztertanács Titkárságának állományába, ahol belügyi referens lett. A fenti feljegyzését első ízben még a forradalom előtt készítette el Hegedűs András miniszterelnök számára, majd ugyanezt küldte el 1956. november 29-én Marosán Györgynek, 1957. június 3-án pedig Biszku Bélának. Többé nem került vissza a hírszerzéshez.
- ³⁰ A rezidentúra: állambiztonsági tisztekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági – operatív – feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma. Jellege szerint lehet: belföldi, külföldi, legális és illegális. ÁBTL 4.1. A-3036. 165.
- ³¹ ÁBTL 1.6. 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12. 1.
- ³² ÁBTL 1.6. sz. n. Horváth Árpád rendőrnyomozó őrnagy 1956. november 29-i feljegyzése.
- ³³ Az ún. Gehlen-szervezetet Reinhard Gehlen, a hitleri keleti hadseregcsoport katonai hírszerző osztályának főnöke 1946-ban, az USA megbízásából hozta létre. Célja az NDK és a szocialista országok elleni hírszerző tevékenység volt. A szervezetet Adenauer kancellár 1956-ban beépítette az államapparátusba.
- ³⁴ ÁBTL 1.11.12. sz. n. Jelentés, 1955. március 13. (469. d.). Lásd Okvát, 2001. 689–704. és ÁBTL 1.6. 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12. 2. Lásd még Krahulcsán, 2009. 3–19.
- ³⁵ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 222. ő. e. MDP PB 1955. március 24-i ülése. A napirend tárgyalásán meghívottként részt vett Egri Gyula, a miniszter első helyettese, Dékán István, a miniszter államvédelmi helyettese, valamint Hárs István államvédelmi ezredes, a Hírszerző Osztály vezetője.
- ³⁶ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 222. ő. e. Az MDP PB 1955. március 24-i ülése.
- ³⁷ Uo. Az idézetben a helyesírási hibákat javítottuk, az aláhízásokat kurzívval jeleztük.
- ³⁸ Lásd 22. lánjegyzetet! ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 60. számú parancsa. 1955. szeptember 29.
- ³⁹ ÁBTL 1.6. 63-614/58. 2. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12.
- ⁴⁰ Uo.
- ⁴¹ ÁBTL 1.6. 6-10/92/1956. Mátyás László feljegyzése Münnich Ferencnek. 1956. december 17. 1.
- ⁴² ÁBTL 1.6. 63-614/58. A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12. 3.
- ⁴³ ÁBTL 4.1. A-3245/1. 24–26.
- ⁴⁴ ÁBTL 1.6. 227/86/1957. 1956-ban a soroksári harcok kapcsán meghalt Lóránd György szds. ügyének kivizsgálására alakult bizottság jegyzőkönyve. 1957. január 5.; ÁBTL 1.6. sz. n. A BM II/3-6. alosztály jelentése [1957].
- ⁴⁵ ÁBTL 1.6. 6-10/92/1956. Mátyás László feljegyzése Münnich Ferencnek. 1956. december 17. 1. A Külügyminisztérium munkájáról az MSZMP PB 1958. január 15-én hozott határozata is keményen bírálta a Külügyminisztériumnak az 1956-os forradalom óta folytatott tevékenységét. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 66. ő. e. Az MSZMP PB 1958. február 11-i ülése.
- ⁴⁶ ÁBTL 1.6. sz. n. [A] Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi ellenforradalmi események óta. BM II/3-6. alosztály. Dátum nélkül, de a keletkezés becsülhető dátuma: 1957. június 30.
- ⁴⁷ ÁBTL 1.6. sz. n. [A] Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi ellenforradalmi események óta. BM II/3-6. alosztály. D. n.
- ⁴⁸ ÁBTL D. Gy. BM Archiv Irattár, Parancsgyűjtemény. 1956. november 27. (másolatban)
- ⁴⁹ ÁBTL 1.6. sz. n. [A] Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi ellenforradalmi események óta. BM II/3-6. alosztály. D. n.

- ⁵⁰ MOL XIX-B-1-al-28/a-1957. 1. d. Budapest, 1956. december 17. 2. Mátyásnak 1956. december 17-i dátummal két különböző jelentése maradt fenn, az egyik az ÁBTL-ben, a másik a MOL-ban található.
- ⁵¹ ÁBTL 1.6. 6-10/92/1956. Mátyás László feljegyzése Münnich Ferencnek. 1956. december 17. 2.
- ⁵² HL VIII/2. 26. ö. e. (1958). Köszönöm Okvath Imrének, hogy a kutatását rendelkezéseimre bocsátotta.
- ⁵³ A javaslat szerint a HM 2. Csoportfőnökséghez a katonai hírszerzés, a 3. Csoportfőnökséghez a politikai hírszerzés, a 4. Csoportfőnökséghez a kém- és katonai elhárítás, az 5. Csoportfőnökséghez pedig az operatív technika tartozott volna. Az Állambiztonsági Tanácsba javasolt tagok a következők voltak: Kádár János, Münnich Ferenc, Uszta Gyula és maga a javaslattevő, Tömpe István. A javaslaton rajta van Tömpe aláírása, és Kádár neve is, de a hozzá tartozó aláírás hiányzik.
- ⁵⁴ ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat a 3. Csoportfőnökség szervezeti felépítésére. 1957. január 10.
- ⁵⁵ Uo.
- ⁵⁶ ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat a 3. Csoportfőnökség szervezeti felépítésére. 1957. január 10. Ez alapján a csoportfőnökség állománya 124 főből állt volna, mindenki rendelkezett volna fegyverrel, és tíz gépkocsi állt volna rendelkezésükre.
- ⁵⁷ ÁBTL 1.6. sz. n. [A] Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi ellenforradalmi események óta. BM II/3-6. alosztály. D. n.
- ⁵⁸ ÁBTL 4.2. 6-200/8/1957. A belügyminiszter 8. számú parancsa. 1957. április 9.
- ⁵⁹ ÁBTL 4.2. 6-200/12/1957. A belügyminiszter 12. számú parancsa. 1957. május 3.
- ⁶⁰ ÁBTL 4.2. 6-200/13/1957. A belügyminiszter 13. számú parancsa. 1957. május 3.
- ⁶¹ ÁBTL 1.6. sz. n. Horváth Árpád rny. őrnagy feljegyzése Biszku Béla részére a magyar hírszerzés és a BM operatív helyzetével kapcsolatban. 1956. november 29.
- ⁶² ÁBTL 1.6. sz. n. 1957. március 13-i feljegyzés a Külügyminisztériummal kapcsolatos kérdésekről. 1-2.
- ⁶³ ÁBTL 1.6. BM II/3. Osztály, 7/2-256/1957. 1957. március 26-i jelentés az MNK külképviseleti intézményeinél tapasztalt eseményekről. 6-7.
- ⁶⁴ Baráth-Feitl, 1993. 289. A jegyzőkönyv említést tesz még arról is, hogy a kérdéshez Biszku Béla is hozzászólt, illetve, hogy Biszku felszólalását borítékban mellékeltek. Azonban ennek nincs nyoma az iratokban.
- ⁶⁵ ÁBTL 1.6. 7/2-272/1957. (63-614/1958.) A Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztályának jelentése a hírszerzőszerv munkájáról. 1957. április 12. Lásd még Krahulcsán, 2008.
- ⁶⁶ ÁBTL 1.6. sz. n. Osztályértekeztet. 1958. június 2. 9.
- ⁶⁷ Egyelőre egyik dokumentum sem került elő a levéltárakból, illetve irattárakból.
- ⁶⁸ ÁBTL 1.6. sz. n. Osztályértekeztet. 1958. június 2. 9-12.
- ⁶⁹ ÁBTL 1.6. sz. n. A BM hírszerző szerve munkájának alapvető irányai és feladatai. 1957. február 26.
- ⁷⁰ Uo. 1.
- ⁷¹ Uo. 3-6.
- ⁷² ÁBTL 4.1. 10-21/2/1959. A belügyminiszter 2. számú parancsa. 1959. február 10.
- ⁷³ ÁBTL 1.6. 6-200/1957. A belügyminiszter 20. számú parancsa a határon túli hírszerző munka szabályozásáról [a BM Politikai Nyomozó Főosztálya hírszerző és kémelhárító munkájának szabályozásáról]. 1957. június 8.
- ⁷⁴ ÁBTL 1.6. 63-2359/1958. A BM II/3. Osztály jelentése a 20/1957. sz. belügyminiszteri parancs végrehajtásáról; ÁBTL 1.6. 63-092/1959. A BM II/6. Osztály jelentése a 20/1957. sz. belügyminiszteri parancs végrehajtásáról; ÁBTL 1.6. 63/1128/1962. Jelentés a 20/1957. sz. belügyminiszteri parancs végrehajtásáról.
- ⁷⁵ Farkas, 1990. 296. Farkas ugyanítt leírja azt is, hogy ez milyen családi konfliktushoz vezetett az anyósával.
- ⁷⁶ ÁBTL 2.8.1. 13/1/1957. A belügyminiszter 1. számú parancsa. 1957. május 3.
- ⁷⁷ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0083. számú parancsa. 1959. május 8.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0096. számú parancsa. 1959. június 1. Leszerelésének indoka egyelőre nem ismert, de bizonyosan közrejátszott, hogy 1957 szeptemberében miniszteri figyelmeztetést, 1958 májusában pedig egy miniszteri parancs végrehajtása miatt írásbeli miniszteri figyelmeztetést kapott. 1960-tól a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem igazgatója volt. 1970-ben megválasztották a budapesti VI. kerületi pártbizottság első titkárának. E tisztségből vonult nyugállományba 1982-ben. Lásd Fekete Edit Móró Istvánról készített életrajzát, *Archontológia, 1953-1956.* (kézirat)
- ⁷⁸ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0082. számú parancsa. 1959. május 8.
- ⁷⁹ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 244. számú parancsa. 1961. március 18. 1962. február és december között az MSZMP KB Adminisztratív Osztályát vezette, részt vett a törvénysértő perek lezárásáról szóló párthatározat kidolgozásában. A végrehajtás következetlensége feletti viták miatt kérte felmentését. Az 1501/1962. november 30-i belügyminiszteri parancsal újra állományba vették a III. Főcsoportfőnökségen. ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 1501. számú parancsa. 1962. november 30. Később a Corvina Kiadó igazgatója lett, majd 1967-től berlini nagykövet. A csehszlovákiai válság kibontakozását onnan kísérte figyelemmel. Aggályait megfogalmazta a hazai pártvezetésnek, de véleményét túlzónak találták, így 1968. augusztus 24-én lemondott. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 472. ö. e. 100-104. Ezután a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének elnöki teendőit látta el. Az MSZMP vezetése méltánytalanul és igazságtalanul belekergette egy megalázó

fegyelmi ügybe, amelyben nem hagyták, hogy tisztázza magát. 1971. december 15-én önkézzel vetett véget életének. Lásd Palasik, 1999; Moldova, 221–226.

⁸⁰ 1970-ben a Külügyminisztérium állományába helyezték át: rendkívüli és meghatalmazott nagykövetségként a Pakisztánban felállítandó nagykövetség vezetője lett. 1974 márciusában hazatért, s a Külügyminisztérium főosztályvezetőjeként dolgozott tovább. 1977 tavaszán megbízták a magyar nagykövetség vezetésével Új-Delhiben, és a Magyar Népköztársaság képviselőjével a Burmai Unióban, a Sri Lanka Köztársaságban, a Nepáli Királyságban, valamint Szingapúr Államban. 1981-ben vonult nyugállományba. ÁBTL 2.8.2.1. 158.; MOL M-KS 288. f. 5. cs. 519. ö. e.; MOL M-KS 288. f. 5. cs. 713. ö. e.; MOL M-KS 288. f. 5. cs. 820. ö. e.

⁸¹ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00156. számú parancsa. 1962. július 17. Ebben a kinevezésben vezetéknéve: Komornyik.

⁸² ÁBTL 2.8.2.6. 0184/1961. A belügyminiszter-helyettes 00184. számú parancsa. 1961. november 21.

⁸³ ÁBTL 2.8.1. A fegyveres erők minisztere I. helyettesének 0018. számú parancsa. 1956. november 15.; 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 01236. számú parancsa. 1957. június 4.

⁸⁴ További pályája is a hírszerzéshez kötötte: 1964-ben ezredessé, 1975-ben vezérőrnaggyá léptették elő – bár 1967-től már csak a csoportfőnök I. helyettese. 1980-ban nyugdíjazták. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0065. számú parancsa. 1964. április 4.; ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 0021. számú parancsa. 1966. április 27.; Eszerint az egyik beosztottja, Szabó László rendőr őrnagynak az USA-ba történő szökése miatt írásbeli figyelmeztetést kapott. ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 03. számú parancsa. 1967. február 15. Lásd még ÁBTL Archontológia: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:658162328476255::NO::P5_PRS_ID:665680 (Utolsó letöltés: 2011. május 22.)

⁸⁵ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00156. számú parancsa. 1957. május 31.

⁸⁶ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00185. számú parancsa. 1962. augusztus 17.

⁸⁷ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00156. számú parancsa. 1958. március 5.

⁸⁸ ÁBTL 4.2. 037/1952. július 29-i Az ÁVH vezetőjének 1952. július 29-i parancsa.

⁸⁹ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00147. számú parancsa. 1962. július 13. Tóthot 1963. dec. 15-i hatállyal a III/I. Csoportfőnökségen alosztályvezetőnek nevezték ki. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 002. számú parancsa. 1964. január 16.

⁹⁰ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00158. számú parancsa. 1958. október 17.

⁹¹ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0024. számú parancsa. 1958. január 29.

⁹² ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00162. számú parancsa. 1958. június 12.

⁹³ ÁBTL 2.8.1. 3/a/1948. október 13-i BM ÁVH vezetői parancs.

⁹⁴ Lásd Huszár, 2009.

⁹⁵ Kovács István életrajzát feldolgozta Takács, 2010.

⁹⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 00407. számú parancsa. 1958. november 11.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 355. számú parancsa. 1961. november 21. Kovácsot 1962. augusztus 15-i hatállyal felmentették a vezetői beosztásból és leszerelték a polgári életben történő elhelyezéssel. ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 0028. számú parancsa. 1962. augusztus 9.

⁹⁷ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0030. számú parancsa. 1960. február 25.

⁹⁸ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0080. számú parancsa. 1957. március 29., ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00200. számú parancsa. 1958. június 12., ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00305. számú parancsa. 1958. augusztus 11., 2.8.2.6. A belügyminiszter 0030. számú parancsa. 1960. február 25., ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00162. számú parancsa. 1962. augusztus 15.

⁹⁹ Nem tette le az államvizsgát.

¹⁰⁰ ÁBTL 2.8.1. 5508; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0056. számú parancsa. 1960. április 12.; ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 0030. számú parancsa. 1962. augusztus 18.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00187. számú parancsa. 1962. augusztus 21. Lásd Fekete Edit Szőke Béláról készített életrajzát, *Archontológia, 1953–1956.* (kézirat) 1965. április 1-jén rendőr ezredesi rendfokozatot kapott. 1965 és 1967 között elvégezte az MSZMP KB Pártfőiskoláját, és új területre került: 1967. szeptember 1-jétől a BM Felügyeleti Csoportját (II/1.) vezette. 1970 decemberében kinevezték a BM Belső Biztonsági Szervek Szakbizottság vezetőjének. Az 1971. július 1-jei átszervezés után a – Felügyeleti Csoport jogutódjaként létrehozott – Belbiztonsági Osztály osztályvezető-helyettese lett, 1973. december 31-én ment nyugdíjba.

¹⁰¹ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00157. számú parancsa. 1957. június 14., 2.8.2.6. A BM II. Főosztály vezetőjének 0112. számú parancsa. 1960. július 5. A 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00219. számú parancsa. 1962. szeptember 4. Ez utóbbi mint alezredest erősítette meg alosztályvezetői beosztásában a III. Főcsoportfőnökség I. Csoportfőnökségén, tehát továbbra is maradt a hírszerzésnél.

¹⁰² ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0047. számú parancsa. 1958. február 18.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00133. számú parancsa. 1960. december 1.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00112. számú parancsa. 1962. május 26.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00188. számú parancsa. 1962. augusztus 21.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00177. számú parancsa. 1967. augusztus 1.

¹⁰³ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00169. számú parancsa. 1962. augusztus 4.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00150. számú parancsa. 1962. július 13.

¹⁰⁴ ÁBTL 2.8.2.6. A BM II. Főosztály vezetőjének 091. számú parancsa. 1960. május 9.; ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00189. számú parancsa. 1962. augusztus 21.

¹⁰⁵ MOL XIX-B-1-az 6-200/12/1957. 30. d. 12/1957. május 3-i belügyminiszteri parancs és ÁBTL 4.2. 6-200/12/1957. A belügyminiszter 12. számú parancsa. 1957. május 3.

¹⁰⁶ ÁBTL 1.6. 27-112/1957. A BM Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztályának ideiglenes állománytáblája. 1957. június 12.

¹⁰⁷ ÁBTL 1.6. 27-480/24/1957. A BM Politikai Nyomozó Főosztály III. Osztály polgári alkalmazottainak állománytáblája. 1957. november 23.

¹⁰⁸ ÁBTL 1.6. 16-48/1958. A BM II/3. Osztály állománytáblája. 1958. január 30.

¹⁰⁹ ÁBTL 1.6. 63-001/1961. Jelentés a BM II/3. Osztály 1960. évi munkájáról. 1961. december 30. 7.

¹¹⁰ ÁBTL 1.6. 63-1762/1959. Az MNK külképviseleti szerveinél szolgálatot teljesítők jogainak és kötelességeiknek szabályozásáról szóló utasítás. 3. sz. melléklet. Javaslat a BM II/3. Osztály állománytáblázatának és létszámának módosításra. D. n.

¹¹¹ ÁBTL 1.6. 63-2458/1960. Javaslat a politikai-gazdasági hírszerzéssel foglalkozó alosztályok kettéosztására. 1960. november 29.

¹¹² ÁBTL 1.6. 63-1762/1959. 3. sz. melléklet. Javaslat a BM II/3. Osztály állománytáblázatának és létszámának módosításra. D. n.

¹¹³ ÁBTL 1.6. 16-32/4/1960. Az állománytáblázat megküldése. 1960. május 4. és ÁBTL 1.6. 63-1028/1960. Az állománytáblázat megküldése. 1960. május 4.

¹¹⁴ ÁBTL 1.6. 63-001/1961. Jelentés a BM II/3. Osztály 1960. évi munkájáról. 1960. december 30. 7.

¹¹⁵ ÁBTL 1.6. 16-32/4/1960. A BM II/3. Osztály állománytáblázata és ÁBTL 1.6. 63-1028/1960. Állománytáblázat megküldése a BM Szervezési Osztálynak.

¹¹⁶ ÁBTL 1.6. 63-950/1960. A polgári alkalmazotti állománytáblázat megküldése. 1960. április 23. A hírszerzés polgári állományában a következő foglalkozásúakat tüntették fel: egy segédmunkás, kettő felszolgáló, egy büfés, egy gondnok, egy kazánfűtő, nyolc takarító és egy házfelügyelő.

¹¹⁷ Uo. 15–21.

¹¹⁸ ÁBTL 1.6. 7/1960. II. Főosztályvezetői utasítás kihirdetése (elosztója). Minden alosztályi névsorban megtalálhatjuk az adott alosztály munkatársainak aláírását is.

¹¹⁹ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00170. számú parancsa. 1958. június 24. Ez július 1-jei hatállyal nevezte ki alosztályvezetőnek még a II/3-7. alosztályra. 1961. november 1-jétől alezredes. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 00141. számú parancsa. 1961. november 2. Elődje 1957. május és 1958. május között Kovács László rendőrnemzeti százados volt, akit 1958. május 1-jei hatállyal saját kérelmére elbocsátottak a szolgálatból; 1960-tól az Elektroimpex Külkereskedelmi Vállalatnál osztályvezető. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00169. számú parancsa. 1957. június 12. és ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00134. számú parancsa. 1958. április 22.

¹²⁰ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00128. számú parancsa. 1964. július 1. E szerint a belügyminiszter 8059/1964. sz. rendeletével családi nevét Szolnokra változtatta.

¹²¹ ÁBTL 2.8.2.6. A BM II. Főosztály vezetőjének 086. számú parancsa. 1960. május 5. Ez nevezte ki a BM II/3. Osztályon alosztályvezetőnek, ezt megelőzően alosztályvezető-helyettes volt. A belügyminiszter 4675/1963. sz. rendeletével Czvetkovics László rendőr őrnagy családi nevét Csordásra változtatta. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0099. számú parancsa. 1963. május 17. 1959. október és 1960. május között az alosztály vezetője Radnai Sándor rendőr alezredes volt, aki 1961. márciusától a frankfurti rezidentúrán volt külszolgálatban. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00184. számú parancsa. 1959. október 5.; 2.8.2.1. 1050. 1965-ig a Rajki vezetéknévét használta.

¹²² ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00175. számú parancsa. 1957. június 18. Ez mint rendőrnemzeti százados nevezte ki a II/3. Osztály állományába csoportvezetőnek.

¹²³ Róla annyit tudunk, hogy 1958. júniusában erősen bírálta a Reakciós Emigráció Elleni Hírszerző Alosztály munkáját. ÁBTL 1.6. 63-947/1958. Az 1958. június 2-i osztályértekezlet jegyzőkönyve. 2.

¹²⁴ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00206. számú parancsa. 1959. november 11. Hajdú az alosztály élén Lehel Arthur rendőr ezredes váltotta. ÁBTL 1.6. 63-2371/1959. A BM II/3. Osztály 1959. október 28-i értekezletének jegyzőkönyve. 46. Rajtuk kívül még a következő alosztályvezetőről van adatunk: Meszler Tibor (1928. Bolyos Erzsébet) rendőr őrnagy, akit 1958. január 1-jei hatállyal bíztak meg. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0048. számú parancsa. 1958. február 18. Vezetéknévét a belügyminiszter 20.862/1960. sz. engedélye alapján Kovácsra változtatta. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 057. számú parancsa. 1960. március 15. 1961. június 1-jétől rendőr alezredes. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 0096. számú parancsa. 1961. július 28.

¹²⁵ ÁBTL 2.8.6.2. A belügyminiszter-helyettes 0041. számú parancsa. 1961. április 20.

¹²⁶ ÁBTL 1.6. 63-086/1961. Kimutatás. 1960. december 30.

¹²⁷ A javaslat jelzete végig: ÁBTL 1.6. 63-993/1961. Javaslat az osztály 1961–1966. évre szóló állománytáblázatának megállapítására. 1961. május 20.

¹²⁸ ÁBTL 1.6. sz. n. 1961. február 24-i feljegyzés.

¹²⁹ ÁBTL 1.6. 63-2458/1960. november 29., ÁBTL 2.8.2.6. A BM II. Főosztály vezetőjének 0182. számú parancsa szerint Maróti november 4-én nevezték ki a II/3. Osztályon csoportvezetőnek, és felmentették ugyanott a főoperatív beosztásából, és majd az 1962. június 9-i belügyminiszter-helyettesi parancs nevezte ki a II/3. Osztály alosztályvezetőjévé, és mentette fel csoportvezetői beosztásából május 15-i hatállyal. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00122. számú parancsa. 1962. június 9.

¹³⁰ ÁBTL 1.6. sz. n. 1961. január 10-i értekezlet jegyzőkönyve. 10. A területi elv az állambiztonsági munkának az a szervezési rendszere, amikor az adott operatív egység – igazodva a földrajzi és a közigazgatási területhez – végzi az elhárító és védelmi feladatokat. ÁBTL 4.1. A-3036. 185. A vonalas elv pedig az állambiztonsági munkának az a szervezési rendszere, amikor az ellenséges tevékenység speciális jellegének, sajátosságainak figyelembe vételével szervezik az operatív egységeket. Uo. 200.

¹³¹ Az operatív állományba ekkor az osztályvezetőt és helyetteseit, a hálózati munkát végző alosztályok beosztottait, a T alosztály tájékoztató tisztjeit, a Törzs Alosztály vezetőjét és helyettesét, valamint az útlevel- és tanulmányi csoport beosztottait – kivéve a nyelvtanárokat – sorolták. Míg a segédoperatív kategóriába a Törzs Alosztály és a Rejtjelző Alosztály beosztottait, a G és a T alosztály nyilvántartóit, valamint a T alosztály fordítóit és nyelvtanárokat sorolták

¹³² Vagyis szerint az osztálynak 202 munkatársa van, azonban az oszlop alatti összeadás téves: ott csak 200 szerepel.

¹³³ ÁBTL 1.6. 63-1328/1961. BM II. Főosztály Személyzeti Osztály létrehozása kapcsán a II/3. Osztály személyzeti csoport megszűnésével kapcsolatos változások. 1961. július 6.

¹³⁴ ÁBTL 1.6. 63-993/1961. május 20. Javaslat az osztály 1961–1966. évre szóló állománytáblázatának megállapítására.

¹³⁵ ÁBTL 1.6. 63-25/1962. BM II/3. Osztály épületének őrzése. 1962. január 3.

¹³⁶ ÁBTL 1.6. sz. n. 1962. április 18. A BM II/3. állománytáblázata az 1962. évre.

¹³⁷ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0040. számú parancsa. 1961. április 20. Ez Borsányi Imre rendőr századost április 1-jei hatállyal kinevezi a BM II/3. Osztályon alosztályvezetővé és felmenti ugyanott az alosztályvezető-helyettesi beosztásából.

¹³⁸ ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 0041. számú parancsa. 1962. március 9. Ez március 1-jei hatállyal kinevezi a II/3. Osztály állományában csoportvezetőnek, egyben felmenti ugyanott főoperatív beosztásából.

¹³⁹ ÁBTL 2.8.1. 10556. Kövesdit az 1957. június 12-i belügyminiszter-helyettesi parancs a II/3-3. alosztály vezetőjévé nevezte ki. 1958. december és 1962. május 1. között a BM II/3. Osztály washingtoni rezidentúráját vezette. Egy 1962. május 21-i belügyminiszter-helyettesi parancs nevezte ki az F alosztályon alosztályvezető-helyettesé. ÁBTL 2.8.2.6. 00103/1962. A belügyminiszter-helyettes 00103. számú parancsa. 1962. május 21. Lásd még ÁBTL Archontológia: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:658162328476255::NO::P5_PRS_ID:952405 (Utolsó letöltés: 2011. május 20.)

¹⁴⁰ ÁBTL 2.8.2.6. A BM II. Főosztály vezetőjének 021. számú parancsa. 1961. február 8. Ez Vámos Lászlót (akkor még rendőr százados) áthelyezte a BM II/3. Osztály állományába, kinevezte a G alosztály vezetőjének és felmentette a II/2. Osztály osztályvezető-helyettesi beosztásából. 1962. február 5-én léptették elő rendőr őrnaggyá. ÁBTL 2.8.2.6. 0021/1962. február 5-i belügyminiszteri parancs A belügyminiszter 0021. számú parancsa. 1961. február 5. Lásd még ÁBTL Archontológia: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:658162328476255::NO::P5_PRS_ID:1022273 (Utolsó letöltés: 2011. május 20.)

¹⁴¹ ÁBTL 1.6. sz. n. 1962. június 9-i értekezletről 1962. június 21-i feljegyzés. Tóth alezredest 1961. augusztusában helyezték a Hírszerző Osztályra, kezdettől az I. alosztályt vezette. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00105. számú parancsa. 1961. augusztus 16.; 2.8.1. 11466. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00105. számú parancsa. 1961. augusztus 16. Ez Tóth rendőr alezredest a szolgálat érdekében áthelyezi a BM II/3. Osztály állományába, egyben kinevezi alosztályvezetővé és felmenti a II/2. Osztályon lévő beosztásából.

¹⁴² ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter-helyettes 00111. számú parancsa. 1961. augusztus 25. Ez egyúttal felmentette a T alosztályon lévő beosztásából. Lásd még ÁBTL Archontológia: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:658162328476255::NO::P5_PRS_ID:1060683 (Utolsó letöltés: 2011. május 20.)

¹⁴³ ÁBTL 1.6. 63-030/1959. A BM II/3. Osztály operatív állományának jelenlegi összetétele. 1959. január 9.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ Uo. Az eredeti dokumentumban ezen oszlop alatt a 127-es összesítő szám szerepel, tehát öt fővel elszámolták az összeadás eredményét.

¹⁴⁶ Uo. Az adatok, ha külön nem jelöljük, mind a BM II/3. Osztály operatív állományának jelenlegi összetétele (1959. január 9.) című dokumentumban található. ÁBTL 1.6. 63-030/1959.

¹⁴⁷ Uo.

¹⁴⁸ ÁBTL 1.6. 63-1762/1959. A II/3. Osztály helyzete. 1959. szeptember 10.

¹⁴⁹ ÁBTL 1.6. 63-1570/1962. Feljegyzés a II/3. Osztály kádermunkájáról. 1962. május 19.

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ Uo.

¹⁵² ÁBTL 1.6. 63-001/1961. Tömpe András jelentése a BM II/3. Osztály 1960. évi munkájáról. 1960. december 30. 5. A fluktuáció egyik okaként azt jelöli meg, hogy az osztály munkatársaival szemben támasztott követelmények állandóan nőttek, ezek esetenként bizonytalanságot, máskor elkeseredettséget váltottak ki. Uo. 5.

¹⁵³ ÁBTL 1.6. 63-1570/1962. Feljegyzés a II/3. Osztály kádermunkájáról. 1962. május 19.

¹⁵⁴ A hálózati személy az állambiztonsági hálózat tagja. A hálózat az állambiztonsági szervek titkos segítőtársainak összessége. Tagjai a szervekhez fűződő munkakapcsolatuk alapján lehetett: ügynök, titkos megbízott, titkos munkatárs, informátor.

¹⁵⁵ ÁBTL 1.6. 63-049/1959. A BM II/3. Osztály külföldön szolgálatot teljesítő állományának összetétele. 1959. január 9.

¹⁵⁶ ÁBTL 1.6. 63-77/1960. 1960. január 11-i levél. Tömpe András Rajnai Sándornak, a II. Főosztály helyettes vezetőjének.

¹⁵⁷ ÁBTL 1.6. 63-001/1961. Tömpe András jelentése a BM II/3. Osztály 1960. évi munkájáról. 1960. december 30. 15. A jelentéshez csatolt 1. számú melléklet 56 hálózati személyt tüntet fel.

¹⁵⁸ A hálózati személy a részére megfelelő fedőcímmel küldi postai úton a kódolt vagy szimbolikus közleményeit, onnan viszont választ nem kap. ÁBTL 4.1. A-3036. 122.

¹⁵⁹ ÁBTL 1.6. 63-1042/1961. Kimutatás a BM II/3. Osztály külföldi hálózatáról (+ kísérőlevél). 1961. június 1.

¹⁶⁰ Ennek előzménye a központi és a megyei osztályok ügynöki operatív munkáját egy 1960-ban lefolytatott felülvizsgálat volt, amely csak a hírszerzésre nem terjedt ki, ennek pótlását rendelte el a belső utasítás.

¹⁶¹ ÁBTL 1.6. 63-2504/61. Összefoglaló jelentés a BM II/3. Osztály ügynöki operatív munkájának helyzetéről. 1961. szeptember 30. 18.

¹⁶² ÁBTL 1.11.16. 012-84-38/15/62. Markó Imre, Vértés János és Kunos László közös jelentése. 6–7.

¹⁶³ ÁBTL 1.6. 63-1762/1959. sz. határozat. Az MNK külképviseleti szerveinél szolgálatot teljesítők jogainak és kötelességeiknek szabályozásáról szóló utasítás megküldése. D. n. 2. sz. melléklet. Határozat a BM II/3. Osztály káderfejlesztésre.

¹⁶⁴ Uo.

¹⁶⁵ ÁBTL 1.6. sz. n. Az osztály káderhelyzete [1958]. A megnevezetteknek csupán a vezetéknevét közölte: Dányi, Ferenci, Rorsi és Brinda.

¹⁶⁶ Uo. Mohai János rendőr főhadnagyot a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett sikkasztás és lopás miatt 1959. február 26-án a Budapesti Katonai Bíróság egy év és két hónap börtönbüntetésre ítélte. ÁBTL 1.6. sz. n. 3. sz. Osztályvezetői utasítás. 1959. február 27.

¹⁶⁷ ÁBTL 1.6. 63-445/59. Az 1959. március 6-i osztályértekezletre készített beszámoló. Itt is megemlítték két munkatárs nevét (Osvald Károly és Rác), akik fegyveres testületnél nem megengedhető magatartást tanúsítottak, és ezért vizsgálatot helyeztek kilátásba. 22.

¹⁶⁸ Móró itt zárójelben utalt egy bizonyos Bihari–Farkas és a Tirpák-ügyre, az utóbbiról meg is jegyezte: „több mint egyszerű fegyelmi kérdés”. ÁBTL 1.6. 63/T-1722/1961. Jelentés a BM II/3. Osztály politikai és szervezeti helyzetéről. 6. A Bihari–Farkas-ügyre még 1962-ben is visszatértek. Egy feljegyzésben megállapították, hogy az osztály hangulatára rosszul hatott, hogy az ügyben érintettek, miután megkapták a büntetésüket, más területre helyezték át őket fontosabb beosztásokba, ezáltal csökkentve a példa elrettentő erejét. ÁBTL 1.6. 63-1570/1962. május 19-i feljegyzés a II/3. Osztály kádermunkájáról. 4.

¹⁶⁹ Lásd Palasik, 2011. 79–91.

¹⁷⁰ ÁBTL 4.2. A belügyminiszter 0017. számú parancsa. BM személyi állományának politikai és erkölcsi nevelése, fegyelmi helyzet. 1962. május 24.

¹⁷¹ ÁBTL 1.6. 63/A-856/62. A BM II/3-A alosztály 1962. június 6-án megtartott értekezletéről jegyzőkönyv, és ÁBTL 1.6. 63/B-2599/1962. Jegyzőkönyv a BM II/3-B alosztály 1962. június 15-én megtartott értekezletéről.

¹⁷² ÁBTL 1.6. 63-725/1958. Megállapodás. 1958. május 2.

¹⁷³ Rendkívüli követ az Egyesült Királyságban 1957 és 1959 között.

¹⁷⁴ Osztályvezető a Külügyminisztériumban.

¹⁷⁵ ÁBTL 1.6. 63-997/1958. Feljegyzés a Külügyminisztériummal kapcsolatban fennálló problémákról. 1958. június 16.

¹⁷⁶ ÁBTL 1.6. 63-2165/1959. Javaslat státuszemelésre a Külügyminisztériumnál. 1959. november 4.

¹⁷⁷ A szabályozáshoz képest egy évvel később, 1960. december 30-án keltezett jelentés a hibák között sorolja fel, hogy a hírszerzőtisztok a BM többi beosztottjaival együtt látogatják a BM központi klubját, a BM üdülőit, a Korvin Ottó Kórházat, és ez továbbra is elősegíti a dekonspirációt. ÁBTL 1.6. 63-001/1961. Tömpe András jelentése a BM II/3. Osztály 1960. évi munkájáról. 1960. december 30. 9.

¹⁷⁸ ÁBTL 1.6. 63-1762/1959. sz. határozat. Az MNK külképviseleti szerveinél szolgálatot teljesítők jogainak és kötelességeiknek szabályozásáról szóló utasítás megküldése. 4. sz. melléklet. Szabályzat a hírszerzőtisztok belföldi és külföldi fedésére.

¹⁷⁹ ÁBTL 1.6. 60-5-148/1960. Az MNK Külügyminiszterének és Külkereskedelmi Miniszterének közös utasítása a külképviseleti szervei beosztottjaiként szolgálatot teljesítő különleges beosztottak jogainak és kötelességeinek szabályozásáról (1960. január 18-i hatállyal).

¹⁸⁰ ÁBTL 1.6. 10-21/5/1962. A belügyminiszter 1962. február 2-i titkos parancsa.

¹⁸¹ ÁBTL 1.6. sz. n. Feljegyzés a KÜM és a BM Hírszerző osztálya közötti együttműködésről. 1961. október 18.

¹⁸² ÁBTL 1.6. 63-312/1959. Módosítás az osztály állománytáblájára. 1959. február 12.

¹⁸³ ÁBTL 1.6. 63-439/1960. A BM II/3. Osztály elhelyezésével kapcsolatos feljegyzés. 1960. február 22.

¹⁸⁴ ÁBTL 63-2012/1961. 1961. október 14-i levél. Ezért egy gondnoki státuszt a polgári állományban meg is szüntettek.

¹⁸⁵ ÁBTL 1.6. 15/1961. Osztályvezetői utasítás a fedőigazolványok és a HM tiszti igényléséről és használatáról. 1961. december 6.; ÁBTL 1.6. 63-1686/1961. BM II/3. osztályvezetői utasítás az osztály körletének házirendjéről. 1961. szeptember 14.; ÁBTL 1.6. 63-1954/1961. 18/1961. BM II/3. osztályvezetői utasítása a légoltalmi szervezet felállításáról. 1961. október 10.; ÁBTL 1.6. 63-2409/1961. 26/1961. BM II/3. osztályvezetői utasítás az osztály körletének házirendjéről. 1961. december 11.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.1. Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának iratai (PRO)

1.4. Államvédelmi Hatóság iratai (ÁVH)

1.5. Egyesített Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek iratai

1.6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai

1.11.12. BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya és jogelődeinek iratai

1.11.16. Országos Rejtjel Központ és alárendelt szervei

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére – jelentések, kimutatások

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

1565. Gazdik Gyula

5508. Szóke Béla

10556. Kövesdi János

11466. Tóth Endre

2.8.2.1. BM III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai

158. Vértes János

1050. Radnai Sándor

2.8.2.6. BM III. Főcsoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak együtt kezelt iratai

3.1.5. Operatív dossziék (O-dossziék)

O-9554/5. Baja város

3.2.4. Kutató dossziék (K-dossziék)

K-2365/1-4. "Candy"

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

A-3036. Gergely Attila: Állambiztonsági értelmező kézikönyvtár. Budapest, BM Könyvkiadó, 1980.

A-3245/1. Kolláth Ferenc: A hírszerzés helyzete 1956. október 23-a és 1957 júniusa közti időben. In *Történeti hűséggel, politikai felelősséggel. Az MSZMP Belügyminisztérium Bizottsága elméleti tanácskozása (1982. június 16.)*. Budapest, 1985.

4.2. Parancsgyűjtemény

D. Gy. Dokumentációs Gyűjtemény

Hadtörténelmi Levéltár és Irattár (HL)

VIII/2 Országos Katonai Hatóságok, Honvédelmi Minisztérium, HM Titkárság 1945–1976.

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-B-1-au Belügyminisztérium, M és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály 1950–1990.

XIX-B-1-az Belügyminisztérium, Belügyminiszteri belső normák gyűjteménye 1945–1990.

M-KS 276. f. 53. cs. Magyar Dolgozók Pártja központi szervei, Politikai Bizottság 1948–1956.

M-KS 288. f. 5. cs. Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Szervei, Politikai Bizottság (Intéző Bizottság) 1956–1989.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

274. f. 11. cs. Pártok, Magyar Kommunista Párt, Karhatalmi osztály

Nyomtatásban megjelent források

Baráth–Feitl, 1993.

Baráth Magdolna – Feitl István (szerk.): *Az MSZMP ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. III. kötet. 1957. április 5–1957. május 17.* Budapest, Intera Rt., 1993.

Magyar Közlöny, 1946.

Magyar Közlöny, 1946. október 6. 228. szám

Rendőrségi Közlöny, 1946.

Rendőrségi Közlöny, 1946. október 15.

Hivatkozott irodalom

Baráth, 2011.

Baráth Magdolna: Adalékok a magyar és szovjet hírszerző szervek együttműködéséhez. In *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére.* (szerk.) Baráth Magdolna, Bánkúti Gábor és Rainer M. János. Budapest, L'Harmattan Könyvkiadó, 2011.

Boreczky, 1999.

Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953. In *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve 1999.* (szerk.) Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.

Cseh, 1999.

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervezetek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve 1999.* (szerk.) Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.

-
- Cserényi-Zsitnyányi, 2009.
Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2009/2
http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (Utolsó letöltés: 2011. május 30.)
- Farkas, 1990.
Farkas Vladimír: *Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam*. Budapest, Interart Stúdió Kiadói Iroda, 1990.
- Fekete, (kézirat)
Fekete Edit Móró Istvánról készített életrajza, *Archontológia, 1953–1956*.
- Fekete, (kézirat)
Fekete Edit Szőke Béláról készített életrajza, *Archontológia, 1953–1956*.
- Gábor, 1998.
Gábor Róbert: *Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen 1944–1948*. Budapest, Századvég Kiadó, 1998.
- Huszár, 2009.
Huszár Tibor: *A pokol malmai. Szűcs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai 1946–1955. Dokumentumok, interjúk Szűcs Ernő tevékenységéről, a tettestársak és áldozatok vallomásai*. Budapest, Corvina Kiadó, 2009.
- Krahulcsán, 2008.
Krahulcsán Zsolt: A nemzetközi kapcsolatok állambiztonsági szabályozása (1961–1965). *Betekintő*, 2008/2.
http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2008_2_krahulcsan.pdf (Utolsó letöltés: 2011. május 24.)
- Krahulcsán, 2009.
Krahulcsán Zsolt: A magyar politikai rendőrség és a szocialista országok állambiztonsági szervei közötti kapcsolatok szabályozása (1956–1989). *Levéltári Szemle*, 59. évf. 2009/3.
- Moldova, 2001.
Moldova György: *Aki átlépte az árnyékát...* Budapest, Urbis Könyvkiadó, 2001.
- Okváth, 2001.
Okváth Imre: Jelentés a szocialista országok állambiztonsági vezetőinek titkos moszkvai tárgyalásairól 1955. március 7-12. *Hadtörténelmi Közlemények*, 114. évf. 2001/4.
- Palasik, 1999.
Palasik Mária: „Üstökön ragadni a reakciót” Az államrendőrség és a politikai rendőrség kezdetei. *Beszélő*, 1999/11.

Palasik, 2011.

Palasik Mária: Egy belügyi tiszthelyettes disszidálása és titokzatos halála. Lopusnyik Béla tragédiája. In *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére.* (szerk.) Baráth Magdolna, Bánkuti Gábor és Rainer M. János. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2011.

Rainer, 2001.

Rainer M. János: Kémeink az Oxford Streeten. Esettanulmányok a magyar hírszerzés történetéből, 1957–1967. In *Évkönyv IX. 2001. Magyarország a jelenkorban.* (szerk.) Kőrösi Zsuzsanna, Rainer M. János és mások. Budapest, 1956-os Intézet, 2001.

Takács, 2010.

Takács Tibor A belső reakció elleni elhárító osztály, 1956–1962. *Betekintő*, 2010/3. http://www.betekinto.hu/2010_3_takacs#_edn65 (Utolsó letöltés: 2011. május 22.)

Volokityina–Murasko–Noszkova–Pokivaljova, 2002.

Volokityina, T. V. – Murasko, G. P. – Noszkova, A. F. – Pokivaljova, T. A.: *Moszkva i Vosztocsnaja Jevropa. Sztanovlenyije Polityicseszkih rezsimov szovjetszkogo tyipa. 1949–1953.* Moszkva, ROSZSZPEN, 2002.

A politikai rendőrség pártszervezeteinek szerepe a büntetőpolitika érvényesítésében, 1959–1960

A szovjet csapatok támogatásával hatalomra került rezsimnek a forradalom leverését követő megtorlás és bosszú kereteinek elméleti (jogi, adminisztratív) és gyakorlati kialakítása nem ment egyik napról a másikra. Kádár János már 1956 november végén a rádióban, illetve a *Népszabadság* hasábjain meghirdette a megtorlást: „a népi demokratikus rendszer [...] diktatúra az ellenforradalmárok és a fasiszták számára”¹, de tisztában volt vele, hogy csak akkor tudja a bosszú gépezetét elindítani, ha ehhez rendelkezik valódi erővel, hatalmi potenciállal. 1956 végén az erőszakos szervezetek irányítását a párt és a kormány még nem tudta szilárdan a kezébe vonni, és maguk a testületek sem „álltak készen” egy ilyen súlyú és horderejű feladat végrehajtására.

A törvényerejű rendeletekkel kialakított különbíráskodás rendszerében nem rögtönzöttek, hanem tudatosan, lépésről lépésre, a lehetőségeket kihasználva, a moszkvai állami és pártvezetők politikai döntéseit követő (szovjet) állambiztonsági, katonai támogatás teremtette meg az osztályharcos felelősségre vonás – a rögtönbíráskodás, a gyorsított büntetőeljárás – feltételeit.² A hatalom képviselőiben fellépő politikai rendőrségi nyomozók, az ügyészségek, bíróságok alkalmazottai az új párt- és állami vezetés kívánalmainak megfelelően nem az igazság felderítését, a megtörtént cselekmények valóságú rekonstrukcióját tartották fő célkitűzésüknek. Céljuk a bosszú és a társadalom megfélemlítése volt, akár ártatlan emberek meghurcolása, börtönbe vagy akasztófára juttatása árán is. Azonban a különböző nyomozati, vizsgálati, ügyészségi és bírósági szakaszba jutott ügyek eltérő értelmezése, a megtorlásban szerepet vállaló szervek és személyek bizonytalankodása miatt a büntetőpolitika akadozott, az erőszakos szervezetek felett a párt és a kormány vezetése kezdetben nem tudott egységes irányítást gyakorolni.

Az ügyészségek munkájával kapcsolatban egyes vidéki főkapitányságoknál több esetben merült fel kifogás. A Szabolcs-Szatmár megyei rendőrfőkapitány például megtiltotta az ügyészeknek, hogy tagjai beléphessenek a börtönökbe, mert több alkalommal – véleménye szerint – szabálytalanul „mentettek ki” gyanúsítottakat onnan.³ (Egy 1957. februári utasítás szerint, amennyiben az ügyész az előzetes letartóztatást elrendelő határozatot nem hagyta jóvá, a gyanúsítottat 72 óránál tovább nem lehetett őrizetben tartani.)⁴

Ezért az érintett területek pártszervezeteire várt, hogy áttekintsék, hol és mit kell másképpen csinálni, hogy a megtorlás gépezete hatékonyabban működjön. Az MSZMP Belügyminisztériumi (BM) Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. február eleji javaslata foglalkozott a politikai rendőrség, az ügyészség és a bíróságok közötti együttműködés koordinálásának kérdésével. Czinege Lajos az Ideiglenes Központi Bizottság (IKB) Adminisztratív Osztályának (AO) vezetője pedig elkészítetett az állambiztonsági, bírói, ügyészi pártszervezetek vezetőivel egy olyan javaslatot, amely felölelte a fenti szervek legkülönbözőbb, gyakorta ellentétes, egymás közt feszültséget teremtő problémáit. Eszerint az alapvető nehézséget az jelentette, hogy a büntetőügyekben a politikai nyomozó szervek, tehát a BM ORFK II. (Politikai) Nyomozó Főosztály operatív részlegei kezdték meg az ügyek feltárását, a többi hatóság csak a II. Főosztály Vizsgálati Osztályának munkája befejeztével kapcsolódott be. Így előfordulhatott, hogy a „hozott anyag”, az állambiztonság által feltárt adatok kevésnek bizonyultak, az ügyészségek nem tudtak a hatalom által elvárt súlyos ítéleteknek kellő jogalapot kreálni. Témánk szempontjából már önmagában a fenti javaslat elkészítése is több mint jelzésértékű, rámutat arra, hogy a politikai rendőrség pártszervezeteinek irányító, koordináló funkciója nemcsak a szűkebb, saját területükön, de a munkájuk során együttműködő szervekre is vonatkozhatott.⁵

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1957. áprilisi ülésén Kádár a megtorlással kapcsolatos elégedetlenségének adott hangot: „Mi jól tudjuk, hogy ami az ellenforradalommal való leszámolást illeti, hogy a fáról levertünk egy csomó levelet, de a törzset még nem vágtuk ki. [...] Itt muszáj erősíteni. Már felmerült novemberben a

gondolat, hogy létre kell hozni a népbíróságot, amely a legfontosabb államellenes bűnök tárgyalásával foglalkozna. [...] A bírósági munka most a népköztársaság létét jelenti. Aki ellenforradalmár volt, azt meg kell büntetni. A népbíróság szervezetét fel kell állítani úgy, hogy mód legyen bármilyen ügyet tárgyalni. A favelésőprés elég jól meg van szervezve, a dolognak ez a része működik, de a többi nem működik.”⁶ Míg áprilisban a megtorlás felpörgetését kívánta, decemberben már annak lecsendesítését fogalmazta meg: „De hát már olyan rendőrséget, akit mindig taszigálni kell, hogy már ezt fogjátok le, meg azt fogjátok le, azután még azt mondja, hogy nem is helyes tulajdonképpen lefogni, így harcolni nem tudunk.”⁷

Az MSZMP büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről hozott 1957. decemberi PB-határozata⁸ hosszú hetek, hónapok egyeztetése, és több változat átírása után meghatározta a politikai rendőrség vizsgálati szerveinek módszereit, valamint az operatív feldolgozó munka keretét, irányát. Ismételten megállapították, hogy a politikai rendőrség, az ügyészség, a bíróság együttműködése nem megfelelő, s még következetesebben kell alkalmazni a büntetőpolitikában az „osztályszemléletet”. A párthatározat végén külön felhívták a figyelmet arra, hogy a fent említett állami szerveknél működő MSZMP-szervezeteket értesíteni kell a dokumentumról, és fel kell hívni a figyelmüket annak betartására. Egy utólag készített feljegyzésben azonban már arról döntöttek, hogy a teljes szöveget a PB tagjain kívül csak a belügy- és az igazságügy-miniszter, a Legfőbb Ügyész, valamint a Központi Bizottság (KB) Adminisztratív Osztálya kaphatta meg. A megyei pártbizottságok első titkárainak csupán egy úgynevezett Tájékoztatót küldtek. A titkos módosítás értelmében a többi KB-tag és a Titkárság elvileg nem is tudott a fenti rendelkezésről.⁹ A Tájékoztató utolsó pontja a pártirányításra vonatkozó megállapítást tartalmazott, ami felhívta a megyei, járási pártszervek, valamint a bűnüldöző szerveknél működő pártszervezetek figyelmét, hogy segítsék és ellenőrizzék a kormány büntetőpolitikájának gyakorlati végrehajtását. Majd megmagyarázta a segítő, ellenőrző munka lényegét: „A segítő és ellenőrző munkának főként abban a vonatkozásban kell jelentkeznie, hogy bűnüldöző szerveink dolgozói megértsék és munkájukban következetesen és egységesen megvalósítsák a kormány büntetőpolitikáját. El kell érni azt, hogy bűnüldöző szerveink az osztályharc követelményeinek megfelelően, de mindenfajta torzítástól mentesen végezzék tevékenységüket.”¹⁰

A következő év elején az igazságügy- és belügyminiszter, valamint a legfőbb ügyész közös utasítást adott ki a büntetőpolitika egyes kérdéseiről. A kormány 1958. február 28-ig le akarta zárni az „ellenforradalom” ideje alatti – általuk bűncselekménynek vélt – ügyek vizsgálati és büntetőjogi szakaszát, s ezek vizsgálatáról át kívánt térni a még aktív „ellenséges” csoportok elleni határozottabb fellépésre. Az ügyészségeknek – „ellenforradalmi” ügyekben – a nyomozás befejezésétől számított 30 napon belül kellett benyújtaniuk a bíróságokra az adott ügy vádiratát, amelyek ezeket az ügyeket soron kívül tárgyalták.¹¹

A politikai ügyeket általában a nyilvánosság kizárásával kellett tárgyalni, és a „kirívóan” enyhe ítéletekkel szemben törvényességi óvást kellett emelni. A megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányságok, és a megyei (fővárosi) ügyészségek vezetői együtt döntöttek el, hogy a „megtévedt” munkás-paraszt származásúnak minősítettekre bíróság vagy csak egy kis fejmosás vár. 1958 elejétől több szakaszban felülvizsgálták a vitás kérdéseket, és ahol azt állapították meg, hogy már maga a büntetőeljárás megindítása elérte a kívánt hatást, az eljárást megszüntették. Függetlenül tartották azok börtönbüntetését is, akikre egy évet meg nem haladó szabadságvesztést róttak ki, és tevékenységüket nem 1957. március 15. után követték el. Ezeket a puhább büntetőjogi szabályozásokat azonban csak a fent már említett „munkás-paraszt” származású kategóriára (és nem főbenjáró bűncselekmény esetében) vonatkoztatták. A fenti intézkedéseket azonban minden esetben csak az MSZMP megyei (fővárosi) intézőbizottságaival egyetértésben hajthatták végre, ami így azt jelentette, hogy a területi pártbizottságok a büntetőpolitika gyakorlati végrehajtói (is) lettek.¹²

1958 októberében a Belügyminisztériumban értékelték az első félévi munkát. A kormány és a párt büntetőpolitikájának elvei alapján az állambiztonsági szerveknek a munkavégzés során figyelemmel kellett lenniük a gyanúsított osztályhelyzetére, az

elkövetett bűncselekmény jellegére, és csak ezek mérlegelése alapján dönthetett őrizetbe vételről, vagy esetleg egy enyhébb intézkedés alkalmazásáról. A fenti differenciálás a párt általános, „népfrontos” irányvonalába illeszkedett, amely különbséget tett a rendszer állítólagos ellenségei, a „tudatos ellenforradalmárok” és az úgynevezett „megtévedtek” között. A Vizsgálati Osztály beosztottainak különbséget kellett (volna) tudni tenniük a főbenjáró és a nem főbenjáró bűncselekmények között, valamint vizsgálniuk kellett a gyanúsított „osztályhelyzetét” is. (Az „osztályhelyzet”, a „munkás-paraszt”, az „osztályidegen” stb. kategóriák nem szociológiai terminusok, hanem büntetőpolitikai „vádpontok” lettek.) Erre azért volt szükség, mert ha az illető nem főbenjáró vétséget követett el, és származása vagy osztályhelyzete alapján munkásnak vagy „dolgozó” parasztnak volt tekinthető, akkor – a fenti párthatározat alapján – az állambiztonsági szerveknek mellőzniük kellett a büntetőeljárás elindítását, s helyette a jóval enyhébb, úgynevezett „nevelő jellegű” intézkedések egyikét, például figyelmeztetést kellett alkalmazni. A gyanúsítottat ebben az esetben is ki kellett hallgatni, felelősségre kellett vonni (éreztetni kellett vele a bűnösségét), majd a figyelmeztetés keretében közölni kellett a gyanúsítással, hogy a párt fenti rendelkezése értelmében az eljárást megszüntetik ellene. A figyelmeztetett személyt nyilvántartásba kellett venni. A „megtévedt dolgozó osztályhelyzetűekkel” szemben alkalmazhatták – a párthatározatnak megfelelően – a figyelmeztetést, a társadalmi bíróságokat, a dolgozó munkahelyén az elkövetett cselekmény ismertetését, vagy esetleg a rendőrhatalósági figyelmeztetést. Abban az esetben, ha valaki nem volt ilyen szerencsés, és osztályhelyzete alapján osztályidegennek minősült, akkor viszont számíthatott a büntető eljárás lefolytatására.¹³

A fenti elvek következetes és egyértelmű végrehajtása azonban komoly feladatot jelentett a politikai rendőrség szervei számára. A felállított kategóriák, társadalmi csoportok osztályozása, annak eldöntése, hogy a gyanúsított melyikbe tartozott, nem volt könnyű. Szociológiai, társadalomtörténeti ismereteket hiába is kérnénk számon az állambiztonsági, bírói, ügyészi szervek akkori képviselőitől, a lényeg valószínűsíthetően nem is a fenti szabályozás pontos betartása volt. Ezzel a felemás „gesztusgyakorlással” a hatalom célja a társadalom megosztása, a pártvezetés társadalmi bázisának szélesítése volt.

A gyakorlatban azonban a fent ismertetett, az alapvető emberi szabadságjogokat, a törvény előtti egyenlőséget megkérdőjelező szabályozás végrehajtását a politikai rendőrség nem volt képes következetesen végrehajtani. Általánossá vált, hogy egy-egy személy őrizetbe vételekor tévesen ítélték meg az illető osztályhelyzetét, ezért a terheltet később szabadlábra kellett helyezni.¹⁴ (A megyei és a budapesti vizsgálati osztályokon a 632 fő letartóztatott közül 149 fő 1958 februárja és augusztusa között bűncselekmény hiányában szabadult.)

Az egységes jogértelmezés is problémát jelentett. A főbenjáró és a nem főbenjáró esetek minősítése, vagy a „megtévedt dolgozó” fogalmának értelmezése nem volt egyértelműen meghatározva, és így előfordulhatott, hogy a „tőkés osztályhelyzetű”, vagy éppen egy „horthysta erőszakszervet” egykori tagja is a fenti elvek alkalmazásával került szabadlábra. A jelentés szerint már az operatív feldolgozó munka kezdeti szakaszában meg kellett volna tudni állapítani, hogy „megtévedt” dolgozóval vagy „tudatos ellenforradalmárral” áll szemben a vizsgáló. Ehhez a politikai nyomozó szerveknek a „rég”, nyílt feldolgozó munkamódszerekről, valamint a bűncselekményt elkövetők mindenáron való letartóztatása helyett át kellett volna tudni állniuk az „új” módszerekre. Ahogyan megfogalmazták: „olyan kombinációs intézkedések alkalmazására, amelyek előnyösebben szolgálhatták a pártnak egy-egy társadalmi csoport, mondjuk a klérus, vagy az egykori csendőrök felé irányuló politikáját”. Ezek a munkamódszerek (bomlasztás, dezorganizálás, felszámolás, leválasztás), egyrészt az „ellenforradalmi” bűncselekmények megelőzését, másrészt a párt politikájának megvalósulását segítették volna, azonban nagyon lassan kerültek át az állambiztonsági szervek napi gyakorlatába. A politikai rendőrség beosztottainak olyan mértékű szemléletváltozására volt szükség, ami azonban nem ment egyik napról a másikra. Erősen élt az állományban a régi, úgynevezett „statisztikai látásmód”, vagyis az, hogy csak akkor eredményes egy nyomozás, ha megtörtént az őrizetbe vétel, a gyanúsított rács mögé került. Ezzel szemben a „feldolgozás” szakaszában történő figyelmeztetést, bomlasztást, leválasztást,

vagy egyéb megelőző operatív intézkedést – amellyel szintúgy elérhető volt egyébként a bűncselekmény félbeszakítása – nem tekintették eredménynek.

Nem tett jót a politikai nyomozó szervek önbecsülésének az sem, amikor – lehet, hogy pont a fent említett kombinációs intézkedések részeként – felsőbb szervek leállították az egyébként főbenjáró bűncselekménnyel alaposan gyanúsítható, osztályidegen származású személyek elleni eljárásokat. Különösen rossz néven vették ezt akkor, ha ez nem rendőri vagy ügyészi, hanem felsőbb pártutasításra történt. Ilyen eset volt, amikor egy megyei pártbizottság nem engedélyezte az eljárást a megyei tanács elnöke (Markó Gyula) ellen, aki az „ellenforradalom” alatt utasításokat adott kommunista funkcionáriusok elbocsátására. Hasonló eset volt, amikor egy rendőr alezredes (Szén István) ügyében szüntették meg az eljárást, vagy Madarász volt honvéd-vezérőrnagy ügye, aki „huligánokat” biztatott fegyveres ellenállásra, de ellene még a büntetőeljárás megindítását sem engedélyezték. Takács Endrét, aki a Soproni Városi Nemzeti Tanács elnöke volt és – állítólag – súlyos „ellenforradalmi” cselekményeket hajtott végre, a bíróság első fokon három évre ítélte el, majd másod fokon az eljárást megszüntették ellene.¹⁵

A büntetőpolitikáról hozott PB-határozat végrehajtása, illetve a politikai rendőrség pártszervezeteinek ezzel kapcsolatos munkája – egyes dokumentumok szerint – 1959 nyarára bizonyos változásokat mutatott a korábbiakhoz képest. Általános gyakorlattá vált, hogy már a feldolgozó munka során megkülönböztették az „osztályidegen” és a dolgozó osztályhelyzetű gyanúsítottakat, ami tulajdonképpen azt is jelentette, hogy az illető sorsa jóval a bírósági tárgyalás előtt eldőlt. Amennyiben nem főbenjáró bűncselekményről volt szó, a „megtévedtekkel” szemben őrizetbe vétel helyett figyelmeztetést javasoltak, s e mellett értesítették munkahelyének vezetőjét és annak párttitkárát is. Így jártak el, amikor az Erőmű Tervező Iroda néhány „osztályidegen” munkatársa – állítólag – a munka ellen izgatott, s hatásukra munkás-paraszt származású dolgozók is szabotázszt kíséreltek meg. Ekkor már csak a nem munkás származásúakat vették őrizetbe, a többieket figyelmeztették, beszélgetést folytattak velük, amelynek eredményeképpen, a dokumentum tanúsága szerint, többen megbánást tanúsítottak. A bűncselekmények megelőzésére, ellenséges csoportok bomlasztására is akadt példa. Az „ellenséges agitációt” folytató jehovista vallási közösség tagjai közül 72 órára őrizetbe vettek néhányat, majd beszélgetés után szabadon engedték őket.¹⁶

A vizsgálatra átadott személyek származás szerinti összetétele pedig – a politikai rendőrség statisztikáit összeállító szempontja szerint – „kedvezően” változott. 1959 nyarára az összes őrizetes mintegy 40%-a tartozott „osztályidegen” kategóriába, ami felülmúlta az előző évi arányt. Egyes politikai nyomozók azonban továbbra sem tartották „realizálásnak” a megelőző figyelmeztetést, a leválasztást és a bomlasztást. Még mindig előfordult bűncselekmény hiányában történő szabadlábra helyezés, ami azért alakulhatott ki, mivel többen nem ellenőrizték az ügynökjelentések tartalmát. Előfordult, hogy két éven keresztül tartottak – hálózati személy jelentése alapján – nyomozás alatt egy „csendőr leányát”, akiről aztán kiderült, hogy az apja sosem volt csendőr, hanem falusi szabó. Ezért javaslat született, hogy az MSZMP-alapszervek vezetőségei kezdeményezzenek bizonyos ügyek lezárásakor pártcsoport-megbeszéléseket, ahol az adott ügy tapasztalatait megvitathatják, és esetleg az agitációs munkában ezeket a tapasztalatokat felhasználhatják.¹⁷

1960-ra a vizsgálati szerveknél újabb szempontok is előtérbe kerültek, mint például az, hogy az illető a bűncselekményét november 4-e előtt vagy az után követte-e el. Az MSZMP belső reakció elleni harc kérdéseiről hozott PB-határozata¹⁸ értelmében az „ellenforradalom” ideje alatti botlásokat ekkorra már kevésbé kellett üldözni. Ugyanakkor a párt politikájának „liberális” irányát a politikai rendőrség állományának nagy része nehezen értette meg, mégpedig azt, hogy az MSZMP vezetése a kegyetlen megtorlás helyett egyre inkább a „finomabb” módszerekkel történő hatalomgyakorlás útjára lépett. Az állambiztonság hiába derítette ki az elkövetők kilétét, a számonkérésre már nem nyílt lehetőség. „Fel vannak derítve ellenforradalmi góccok, mint pl. a Móricz Zs. körtéri és egyebek. Itt a felelősségre vonás ma ezekben az esetekben nem történhet olyan formában, mint korábban a Corvin-közi stb. góccal. Ilyen kollektív felelősségre vonásról nem beszélhetünk, ilyen nem történhet, bár dokumentálva van. Az ezekben részt

vetteket csupán egyénileg lehet felelősségre vonni, csak főbenjáró bűncselekményekért, vizsgálati úton. Itt a személyek fel vannak derítve, dokumentálva vannak, de nyilván ma olyan eljárás alá vonni nem lehet, mint egy vagy két évvel ezelőtt. Egyes elvtársak ezt nem értik eléggé világosan, ezért merült fel, hogy szükséges foglalkozni vele, ahol részt vettek ebben a felderítésben részben a vizsgálatinál, ahol ez probléma az elvtársaknál.” Turcsán Józsefnek, a II. Főosztály párt-végrehajtóbizottságának tagjától származó fenti idézet szerint elsősorban a Vizsgálati Osztály állománya értetlenkedett a párthatározat végrehajtásakor, itt is az elveknek a gyakorlati megvalósítása okozott gondot.¹⁹

A vidéki szerveknél is hasonló volt a helyzet. A Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályán az állambiztonsági pártszervezet titkárának, valamint a pártcsoportvezetőnek kellett több alkalommal figyelmeztetni az operatív beosztottakat, hogy ha az ügynöki kapcsolattól kapott adatok, információk nem megalapozottak, akkor ne vegyenek őrizetbe „becsületes dolgozókat”, munkásokat. Ezért – egy dokumentum szerint – a Vizsgálati Osztály pártcsoportja rendszeresen értékelte a legfontosabb ügyek tapasztalatait, illetve a kommunista parancsnokok és a pártbizottságok, illetve a pártszervek vezetői is szorosan együttműködtek egy-egy konkrét ügy felderítésében, illetve a párt büntetőpolitikájának „helyes” értelmezésében.²⁰

Korom Mihály, a Politikai Nyomozó Főosztály pártbizottságának végrehajtó bizottsági tagja szerint: „az osztályharc adott szakaszán a büntetőpolitika alá van rendelve a párt politikájának”²¹, de a megfogalmazás sántított, mert az igazságszolgáltatásnak nevezett véres cirkusz, a büntetőpolitika, melyet az MSZMP vezető párttestületei, az Adminisztratív Osztály illetékes titkára, valamint a velük együttműködő igazságügyi és rendőri vezetők elméleti és gyakorlati döntései alkották, maga volt a párt politikája. A gyakorlatot az MSZMP irányítói által hozott párt-, majd kormányhatározatok, illetve az ezekből transzformálódott törvényerejű rendeletek alapozták meg. A legfelsőbb pártvezetés által vezérelt politikai döntéshozói mechanizmus az osztálypolitika szempontjai alapján már a letartóztatások előtt gyakorlatilag meghatározták a későbbi áldozatok sorsát.

1959–60-ra a megtorlások legvéresebb szakasza lezárult ugyan, és bár 1958 és 1959-ben több kivégzést hajtottak végre, mint az előző évben (1959-ben a Thököly úti felkelők ügyében egyszerre 12 halálos ítélet született), elővették az egykori csendőröket, az újvidéki vérengzés résztvevőit is, 1960-ban pedig a katolikus egyház elleni hajtóvadász teljesedett ki. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a megtorlás és terror, a párt által kialakított büntetőpolitika nem egyszerűen bosszúszomjból fakadt, hanem nagyon is racionális döntések eredménye volt. A bosszú alsóbb szinteken jelentkezhetett, mely éppen a büntetőpolitika elveinek érvényesülését akadályozhatta.

Forrásközleményemben most olyan, az állambiztonsági szervek, illetve azok pártszervezetei által 1959–1960-ban készített dokumentumokat publikálok, amelyek a párt büntetőpolitikájáról szóló határozatának végrehajtása során keletkezett tapasztalatokat a politikai rendőrség pártszervezetei látásmódja, értékelése szerint ismertetik. A II. Főosztály pártbizottságának összegző jelentése 1959-ben arról a vizsgálatsorozatról számol be, amelyet a pártszervezet a büntetőpolitikai határozat végrehajtása kapcsán az öt operatív szempontból legjelentősebb részlegnél végzett el. Pár nappal később a végrehajtó bizottság is megvitatta a jelentést, a vitáról készített úgynevezett határozati jegyzőkönyvet is közlöm, majd ugyanezen osztályok pártalapszervezeteinek a fenti témában egy évvel később készített jelentését adom közre. Az iratok az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, valamint a Budapest Főváros Levéltárában találhatóak.

Dokumentumok

1. A II. Főosztály pártvégrehajtó bizottságának jelentése az MSZMP büntetőpolitikai határozatának végrehajtásáról. 1959. június 12.

MSZMP BM Szervezet
II. Főosztály Pártbizottsága

Szigorúan titkos!

51-I/1959.

Jelentés az MSZMP büntetőpolitika egyes kérdéseiről hozott párthatározat végrehajtásáról, s ezzel kapcsolatban a pártszervezetek munkájáról.

A határozattal kapcsolatban megvizsgáltuk a II/4., II/5., II/6., II/7., II/8. osztályok²² pártszervezeteinek munkáját, és ennek során az alábbiakat tapasztaltuk:

A vizsgált alapszervezetekben a párthatározatot, illetve a határozat alapján kiadott 103/1958 közös utasítást²³ taggyűléseken, pártnapokon, pártcsoport-értekezleteken és egyéb szakmai értekezleteken ismertették, megtárgyalták.

A határozat levitele az alapszervezetek tagsága felé módszerében nem volt egységes, bár a titkárok számára a BM Végrehajtó Bizottsága osztályi értekezleten ismertette a határozatot és az ezzel kapcsolatos közös utasítást. Több helyen a határozatról előzőleg szakmai értekezleten szereztek tudomást úgy, mint ami alapját képezi a 103-as közös utasításnak. Egyes alapszervezetekben a későbbiek során visszatértek a határozat ismertetésére. Így pl.: a II/5. alapszervezet pártnapon ismertette újjól a határozat követelményeit, és a munka során szerzett tapasztalatok tükrében világította meg a határozat végrehajtásával kapcsolatban felmerült egyes eredményeket, illetve hiányosságokat.

A határozatot az alapszervezetek tagsága meglelégedéssel fogadta, több elvtárs adott kifejezést annak – a határozat tárgyalása során –, hogy helyesli a Párt álláspontját, mely megköveteli, hogy bizonyos bűncselekményeknél az elkövető osztályhelyzetét figyelembe véve szabjuk meg számára a büntetést. Kezdetben az operatív állományban volt olyan szemlélet, hogy a határozat végrehajtását a vizsgálati, ügyészi és bírói szervek feladatává korlátozta. Ez időben más elvtársak nem látták világosan, hogy kit lehet megtevédtnek tekinteni. Különösen a Vizsgálati Osztályon okozott problémát egyeseknél a főbenjáró és nem főbenjáró bűncselekmények közötti különbségtétel. E kérdéseket a párttagság megvitatta, s a viták során sikerült helyes álláspontra jutni, s ma már megállapítható, hogy az állomány többsége felismerte a határozat politikai jelentőségét, ismeri a határozat lényegét, és azt gyakorlati munkájában szem előtt tartja.

A határozat megértését és alkalmazását alátámasztják az operatív és vizsgálati munkában elért eredmények is. Az operatív osztályok a határozat után fokozottabban törekszenek arra, hogy munkájukat éllel [sic!] az osztályellenség kategóriái felé szervezzék meg. Ezt visszatükrözi a Nyilvántartó Osztály által készített statisztika is, melyből kitűnik, hogy a feldolgozás alá vont személyek többsége ellenséges kategóriához tartozó személy. Ezt a törekvést fejezi ki az a tény is, hogy a hálózati osztályok a beszervezéseket mindenekelőtt az osztályidegenek köréből hajtják végre. Pl.: a II/5. Osztályon 1958-ban beszervezett hálózati személyeknek több mint 60%-a osztályidegen.

Számos példával találkozunk, mely azt tükrözi, hogy az elvtársak már a feldolgozó munka során megkülönböztetést tesznek az osztályidegen és a dolgozó osztály tagjai között. Ma már valamennyi operatív osztályon gyakorlattá válik az a módszer, hogy a jelentésekben az illető személy neve mellett mindjárt megjelölik osztályhelyzetét is. Pl.: a II/4. Osztályon néhány hónappal ezelőtt az egyik vasútállomáson szabotázsnyanus kísérlet történt. Az ügyet kivizsgáló elvtárs jelentésében megírta, hogy a gyanúsított személyeket nem javasolja őrizetbe venni, tekintve, hogy 3 munkásról van szó.

Kezd polgárjogot nyerni az a gyakorlat is, mely a megtevédtek felé – ha bűncselekménye nem főbenjáró – őrizetbe vétel helyett figyelmeztetést javasol. A II/6. Osztályon, ahol gyakran élnek ezzel az eszközzel, hasznos módszerként alkalmazzák amellet, hogy a figyelmeztetésekről értesítik az adott objektum párttitkárát és vezetőjét is. Így jártak el az Erőmű Tervező Iroda esetében, ahol több osztályidegen személy a munka ellen izgatott, és ennek hatása alá került néhány munkásember is. Az osztályidegeneket őrizetbe vették, a munkásokat figyelmeztették, megbeszélték velük, hogy kiknek a hatása alá kerültek. A dolgozók ezt kedvezően fogadták, és a figyelmeztetésben részesült munkások többsége, cselekedetét megbánva, az intézkedést humánusnak tartotta. Hasonló intézkedésekkel a vizsgált osztályokon mindenütt találkozunk.

Hasznos törekvések vannak egyes osztályokon a bűncselekmények megelőzésére, az ellenséges csoportok bomlasztására is, ha a cselekmény elkövetői dolgozó kategóriába tartozó személyek, vagy fiatalok. A II/5. Osztály pl.: a választások előtt gondos kiválasztás után részleges realizálást hajtott végre a jehovisták között, hogy visszaszorítsák ezek ellenséges agitációit. A realizálás során néhány személyt 72 órára őrizetbe vettek, és emberséges módon beszélve velük mint dolgozó kisembereket utána kiengedték őket, megértetve velük, hogy a Munkás – Paraszt Forradalmi Kormány [sic!] nem tör életükre. Kiengedésük a szektában komoly zavarokat okozott, s ők voltak azon, hogy minél több jehovista részt vegyen a választásokon. Ennek hatására csökkent a szekta tagjainak a választásokkal szembeni komoly ellenállása.

Az operatív szervek differenciált munkája jelentkezik a vizsgálatra átadott személyek osztályösszetételén is, mely a párthatározatban előírt követelményeknek megfelelően alakul. 1958-ban az összes őrizeteseznek mintegy 40%-a tartozott osztályidegen kategóriába, mely az előző évi állapothoz viszonyítva javuló tendenciát mutat. A Vizsgálati Osztály a nem főbenjáró bűncselekményt elkövetettek között helyesen alkalmazza a megtévedtekre vonatkozó párthatározatot, és többet ezek közül szabadlábra helyezett, s nem adta át a bírósági szerveknek. A Vizsgálati Osztály is gyakran él a figyelmeztetés eszközével a megtévedtek felé.

Mindezek a tények azt bizonyítják, hogy az állomány többségében kezdi megvetni a lábát a párthatározat követelménye szerinti munka. Többségük a határozatot megérti és munkájában igyekszik alkalmazni. Anélkül, hogy a fent felsorolt eredményeket csökkenteni akarnának, a tényleges helyzet megítélésére meg kell hogy jegyezzük, hogy az állomány még nem az eredményekben kifejezésre jutó szinten alkalmazza gyakorlati munkájában a párthatározatot. Itt figyelembe kell venni, hogy a szakmai vezetés nagyobb részt csak azt engedélyezi realizálni, mely megfelel a párthatározat követelményeinek. Ezt a megállapítást a következő tényekkel lehet alátámasztani:

Korábban a preventív intézkedések során az állomány részéről a szakmai vezetés felé nagy volt a nyomás öncélú, a párthatározattal ellentétes őrizetbe vételek foganatosítására. Ez időben lábra kapott az operatív állományban egy nézet, mely szerint lehetőség van a törvényességet kicsit lazítani a cél érdekében. Még ma is él – bár korántsem olyan nagymértékben, mint korábban – az állományban a realizálás egyoldalú „őrizetbe vételi” értelmezése. Ez kifejezésre jut abban, hogy egyes elvtársak még ma sem tartják realizálásnak a megelőző figyelmeztetés, leválasztás és bomlasztás módszerét. Ugyancsak a határozat meg nem értése tükröződik olyan tényekben is, hogy nem kellően ellenőrzik az ügynökök jelentéseit, az operatív állomány egy részében kritikátlan, vak hit mutatkozik meg az ügynök által jelentettekkel kapcsolatban. Pl.: a II/5. Osztályon az egyik operatív tiszt két éve tartott feldolgozás alatt, ügynöki jelentések alapján, egy úgynevezett „csendőr leányát”, akiről csak két év után derült ki, hogy apja sohasem volt csendőr, hanem falusi szabó kisiparos volt. Az ügynökök jelentéseihez való kritikátlan viszony az oka nem egy esetben annak is, hogy még mindig előfordul bűncselekmény hiányában történő szabadlábra helyezés, mivel elmulasztják a követelményeknek megfelelően az ügynöki jelentések ellenőrzését és kellő dokumentálását. A hibák gyökere véleményünk szerint a munkában még mindig tapasztalható szubjektívizmus, mely mindenekelőtt abban fejeződik ki, hogy a feldolgozás alá vett személyeknek egyoldalúan csak a rossz oldalait veszik tekintetbe, s a rendelkezésre álló tényeket a célnak megfelelő szájíz szerint csoportosítják. Ez megmutatkozik az operatív munka minden formájánál, a beszerzési javaslatok, kombinációk, k[környezet]t[anulmány]k, őrizetbe vételi javaslatok elkészítésénél.

Ez a szemlélet és ennek megfelelő gyakorlat amellett, hogy az operatív munkában zavart okoz, politikailag is komoly károkat okoz.

Összefoglalva: megállapítható, hogy az MSZMP büntetőpolitikájára hozott párthatározatot a Politikai Osztály²⁴ állománya lényegében ismeri, és van erőfeszítés részéről a határozat követelményének szem előtt tartásával végezni a munkáját. A még meglévő hiányosságok kiküszöbölésére a következőket javasoljuk:

1. A pártalapszervezeteinkben, pártnapokon hasznosnak tartanánk megtárgyalni a Tanulmányi Osztály által elkészített előadást, mely a szocialista törvényesség egyes kérdéseit, a főbenjáró és nem főbenjáró bűncselekmény közötti különbséget tárgyalja.

Ugyancsak szükségesnek tartanánk hasonló módon a pártalapszervezetekben megtárgyalni Rajnai elvtárs által készített anyagot,²⁵ mely a differenciált munkáról szól. Az anyagok megtárgyalásánál szükséges felhívni az alapszervezetek figyelmét, hogy a saját osztályuk életéből vett példákkal illusztrálják az előadás mondanivalóit.

2. A Párt Végrehajtó Bizottsága hívja fel az alapszervi vezetőségeket arra, hogy kezdeményezzenek bizonyos ügyek lezárásánál pártcsoport-megbeszéléseket, ahol az adott ügy feldolgozásának és realizálásának tapasztalatait vitatják meg a büntetőpolitikáról szóló határozat jegyében.

3. Hasznos volna, ha egyes alapszervezetek kezdeményeznék azoknak a személyeknek az utólagos ellenőrzését, akikkel szemben a párthatározat óta eltelt időben a megbocsátás politikáját alkalmaztuk. A részleges ellenőrzés ezek felé azt mutatja, hogy nagy részük ma becsületesen dolgozik. Ezeket a tapasztalatokat helyes volna az agitációs munkában felhasználni, ezen keresztül is bizonyítani Pártunk büntetőpolitikájának helyességét.

Budapest, 1959. június 12.
Készült: 15 példányban

Komornik Vilmos²⁶

[Budapest Főváros Levéltára (BFL) XXXV (29) 1960/c/2. ő. e. Aláírás nélküli, géppel írt tisztázatot.]

2. Részlet a politikai rendőrség MSZMP végrehajtó bizottsága 1959. június 16-i ülésének jegyzőkönyvéből

MSZMP BM II. Főosztály
Pártvégrehajtó Bizottsága

Szigorúan titkos!

Jegyzőkönyv az 1959. június 16-i VB-ülésről

Jelen vannak: Kerekes Pál, Radványi Dezső, Kardos Géza, Makádi János, Tóth Endre és Komornik Vilmos elvtársak, a VB tagjai.

Meghívottak: Rajnai Sándor, Mérő Károly.²⁷

Kerekes elvtárs: megnyitja a VB-ülést. Bejelenti, hogy a mai napirend két pontból áll:

1. Jelentés a Párt büntetőpolitikai egyes kérdéseiről hozott határozatának végrehajtásáról, ezzel kapcsolatban a pártszervezetek munkájáról.

Előadó: Komornik Vilmos elvtárs.

2. Különfélék

Megkérdezi, van-e valakinek a napirendi pontokkal kapcsolatban észrevétele.

A VB a napirendi pontokat elfogadta.

Megkérdezi Komornik elvtárustól, van-e kiegészíteni valója:

Komornik elvtárs:

Az anyag elkészítési módjával kapcsolatban megjegyzi, hogy ezzel már huzamosabb ideje foglalkoztak, kb. fél éve hozzávetőleg végleges megfogalmazásban terjesztették elő, így elképzelhető, hogy van benne egy pár példa, ami ma már nem jellemző, de mégis érdemes foglalkozni. Ők nem vizsgálták az operatív munka valamennyi formájánál megtalálható hibákat, eredményeket, ez nem is volt a bizottság feladata. Egy szemponton keresztül vizsgálták a kérdéseket, ez pedig a büntetőpolitikában meghatározott osztályszempontok érvényesítése, azt próbálták megmutatni, hogy az állomány, a vezetés és a beosztottak milyen szinten értik, milyen problémák vetődtek fel és milyen hiányosságok vannak.

Miután elkészítették a jelentést, vették észre, hogy bizonyos baloldali hiányosságokat tükröz csak a jelentés, a jobboldaliakat nem. Természetesen a határozat végrehajtásánál, mint erre volt is példa, voltak e kérdésben jobboldali torzítások is, de jelenleg is – szerinte – még mindig a baloldali elhajlás a döntő kérdés a belügyi állománynál – bár ezen lehet vitatkozni.

Kerekes elvtárs:
Megkérdezi, kinek van kérdése.

Kardos elvtárs:
A szakmai vezetők milyen módon segítik a határozat megértését az állománnyal? (A jelentésben is túlsúlyal szakmai vonalon vetődik fel a probléma.) Mi a tapasztalat: a pártszervezetek vezetőségeinél mennyire megértett probléma ez. (Az első félévi munkatervben néhány helyen szerepelt csak ez a probléma.)

Rajnai elvtárs:
Az írásos elemző résznek mi lesz a sorsa, kiadásra kerül-e?

Kerekes elvtárs:
A jelentésben nem szerepel, ezért felveti, van-e kép a II/1., II/2. Osztályokról? Többször felmerült már, hogy a központi osztályok adjanak alapos segítséget a megyei osztályoknak, ez felmerült-e a bizottság munkája során? Komornik elvtárs felvetette, hogy a jobboldali hiányosságokat nem vették figyelembe. Voltak olyan esetek, amikor a határozat büntető oldalát nem alkalmazták általában. Amikor a törvényesség kérdését vizsgálták korábban, akkor is tapasztalták, hogy csak az egyik oldalát nézték meg, ami az állampolgárok jogait célozta. Felveti a hazatérő disszidensek kérdését. A javaslatokban szerepel egy olyan pont, hogy a Tanulmányi Osztály tartsa meg az előadását – ez nem volt még megtartva sehol: (Nem.)

Makádi elvtárs:
Az alapszervezetek napirenden tartják-e a határozatot (taggyűlés, oktatás), foglalkoznak-e vele, a felmerült problémákat igyekeznek-e megválaszolni? A határozat 2. pontját nem egészen érti, mert az, hogy bizonyos ügyekben tartsanak megbeszéléseket, dekonspirációhoz vezetne. (Komornik elvtárs: a bizottság arra gondolt, hogy ezt az egyes ügyek befejezése után tartsák meg.)

Komornik elvtárs:
A szakmai vezetés milyen módon segíti megértetni a határozatot? A szakmai vezetés egy sor fórumon, különböző ügyek feldolgozásánál – azontúl, hogy ismertették a parancsot – különböző értekezleteken ilyen szellemben szólnak hozzá. Náluk pl. volt egy taggyűlés, kb. 2 hónapja egy pártnap, pártcsoport-értekezleteket tartottak, de a mindennapi munkában is próbálnak a határozatnak érvényt szerezni. Valószínű így van ez más osztályoknál is. Mielőtt egy személlyel valamit kezdeni akarnak, figyelembe veszik, hogy milyen kategóriába tartozik az illető. Ma már átvődött a vezetők körében, hogy a párt büntetőpolitikájának osztálymértéke milyen, és ezt a gyakorlati munka során számtalan esetben kifejezésre juttatják, és annak megfelelően engedik vagy nem engedik az ügyeket.

A pártszervezetek vezetőségeinél mennyire megértett a határozat? Beszéltek a vezetőségi tagokkal, úgy tapasztalták, hogy értik – más kérdés, hogy a gyakorlati munkában hogyan használják – elvileg teljes megelégedéssel találkozott a határozat, és ismerik is mindenhol.

A megyei osztályoknak nyújtanak-e segítséget? A gyakorlati munka során nyújtanak segítséget, ezt az ő osztályuknál is tapasztalta, mert bizonyos ügyek feldolgozása során a hozzájuk felkerülő anyagokat ilyen szempontból elbírálják. Ha találnak olyat, aki pl. a megtévesztettek kategóriájába tartozik, és ki akarják rekeszteni, akkor arra felhívják a vidéki osztály figyelmét. Volt olyan eset, hogy Szegeden őrizetbe venni javasoltak egy személyt, amit ők nem tartottak helyesnek, lementek Szegedre, és megbeszélték velük az ügyet. A vizsgálati osztályon is számtalan példa van, hogy figyelmeztetéssel oldanak meg ügyeket eljárás helyett, mert a párt büntetőpolitikája alapján nézik a kérdéseket.

Kihangsúlyozza, hogy távolról sem volna igaz a kép, ha úgy fognák fel, hogy az állomány az eredményekben tükröző szinten érti és alkalmazza a határozatot. Véleménye szerint a pártszervezeteknek és a szakmai vezetőknek még nagy a feladata az

állománnyal való megértetés vonalán. Nagyobb, mint az az eredményeinkből visszatükröződik. Súlyos hibák tömegesen nem fordultak elő, de ez azért volt, mert az osztályvezetés, a főosztályvezetés nem engedett. A centralizmus meggátolta a súlyos hibákat, de ettől függetlenül a pártszervezeteknek látni kell, hogy még komoly nevelő- és felvilágosító munka szükséges, különösen az egyes konkrét esetek kapcsán hívta fel a figyelmet.

A törvényesség kérdése. Ez szélesebb kérdés, és ilyen jellegű anyagot már tárgyaltak egyszer. A törvényesség kérdésének egyik döntő tényezője az osztálypolitika érvényesítése. Ez a párthatározat kimondja, hogy melyik az a kategória, melyet a törvény teljes szigorával súlytani [sic!] lehet és kell, és melyik az, amelyiknél a megbocsájtás [sic!] politikáját kell érvényesíteni. A törvényesség kérdését ezért részletesen nem is tárgyalták. A hazatelepítésnél még a határozat megjelenése előtt figyelembe vették az osztályhova-tartozását az adott személynek, és az a politika érvényesült, hogy osztályidegen személyek – hacsak nem valami különleges vagy operatív érdek fűződik hozzá, hogy visszatérjenek – kérelmét általában visszautasítják. Tehát ott az osztálypolitikát érvényesítik.

Az alapszervezetek napirenden tartják-e a határozatot? Olyan szinten, mint pl. taggyűlés, pártnap – nem tartják napirenden, és van is bizonyos visszaesés még pártcsoportszintű napirenden tartás vonalán is – egyes alapszervezetektől eltekintve, legalábbis náluk, általában újra napirendre tűzni a kérdést minden alapszervezetnél nem volna célszerű – véleménye szerint. Az elvek nagyjából világosak, ami hiányosság az az, hogy a gyakorlati munkában nem mindig pontosan a határozatnak megfelelő alkalmazás van betartva. Az volna hasznos, ha a kérdést most már nemcsak általánosságban, hanem konkrét kérdések kapcsán tűznék napirendre. Ez nem mond ellent annak a javaslatnak, hogy a 2 előadást megtartsák, melyek még az elvek tisztázásához segítenek hozzá.

Kardos elvtárs:

A megbocsájtásokat [sic!] a szakmai munka értékelésénél hogy veszik a szakmai vezetők? Korábban az volt a mérce, hogy hány őrizetbe vétel volt. Ilyen esetben ez befejezett ügynek számít?

Mérő elvtárs:

Az operatív szervek részéről történt figyelmeztetésnél jogilag megvizsgálják-e, hogy esetleg nem volna-e szükséges az illetőt inkább eljárás alá vonni. Tehát elég-e mindig csak a figyelmeztetés?

Komornik elvtárs:

A szakmai vezetés hogy értékeli? A szakmai vezetők az állomány felé több esetben kihangsúlyozzák, hogy realizálás az is, ha nem őrizetbe vétellel zárják le az ügyet. Ezt több esetben kifejezésre juttatják a jutalmazásoknál is. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az állományban nem él még ma is elég mélyen az a szemlélet, hogy a figyelmeztetést nem számítják olyan realizálásnak, mint az őrizetbe vételt. Általában ez helyes is, ha olyan személyeket vesznek őrizetbe, akik megérdemlik, de azt látni kell, hogy nem vehetnek őrizetbe olyanokat, akik abba a kategóriába tartoznak, akikkel szemben a megbocsájtás [sic!] elvét kell alkalmazni. Még mindig lehet sok példát felhozni, hogy ilyenekre is tesznek őrizetbe vételi javaslatot.

A kérdéshez tartozik, hogy sokszor túl enyhe a figyelmeztetés. Vannak olyan jelenségek, hogy az őrizetbe vétel indokolt lenne, és mégis figyelmeztetéssel zárják le az ügyet, de ez nem jellemző. A jellemző az, hogy számtalan javaslattal ostromolják a vezetőket, és ha a beosztottakra bíznák, akkor naponta 20–25 papot és diákot őrizetbe vennének, kisebb bűncselekményekért is. A vidéki osztályok munkáját nem nézték meg.

Most voltak fenn a megyei alosztályvezetők, és tapasztalták, hogy nem egy főosztályvezető a beszerzéseknél még mindig abból indul ki, hogy hány operatív tiszt dolgozik a területen, és ebből [ki]folyóan egy félév alatt hányat kell beszervezni – tehát nem a tényleges szükségletből indulnak ki. Ebből következik, hogy nem is mindig ismerik a területet. Sok kérdést ölel fel és sok fokon el lehet torzítani a párt büntetőpolitikáját, de

azt látni kell, hogy a sok hiányosság ellenére is a határozat megjelenésétől fordulat következett be, és komoly eredmények vannak ezen a területen, ami nem azonos szintet mutat, de mutatja a szakmai vezetők tisztánlátását.

Hozzászólások:

Rajnai elvtárs:

A jelentésben foglaltakkal, megállapításokkal egyetért, a helyzetet ezen a téren helyesen tükrözi, és a vizsgálat módszere is helyes volt, mert nemcsak az őrizetbe vételi eljárásokra szűkítették le a kérdést, hanem megnézték, hogy az operatív munka a felderítés irányában hogyan érvényesül. Felveti azonban, hogy mégis az a benyomás, hogy a büntetőpolitikai eljárást nem helyes egy oldalról vizsgálni. Abból indul ki, hogy a politikai nyomozó szervezeteknek van egy alapvető funkciójuk, és ez az ellenség üldözése. Ennek során az állomány követ el különböző hibákat, mert olyan eszközöket is alkalmaz, melyek ártatlan állampolgárok érdekeit is sértik. Tehát az is egy fontos kérdés, hogy az állomány követ-e el hibákat ezen a téren, mennyi hibát, és ezt a jelentés tárgyalja is. Nem elemzi azonban a jelentés, hogy az ellenség üldözésének foka jelenleg hogy áll, és ezt nem is lehet nélkülözni a jelentésből. Azért kérdezte meg, hogy mi lesz a sorsa a jelentésnek.

A büntetőpolitika végrehajtásának az a része, hogy a határozat kötelez az ellenség aktív üldözésére, ebben az okmányban kicsit túl praktikus van megfogalmazva, mert azt néztük, hogy mennyiben követ el hibákat, a fő funkciót nem érintjük. Ha a jelentés csak egy belső megbeszélés alapjául szolgál, akkor megfelelő, de ha már az állambiztonsági munka helyzetét is mérlegeli, akkor nem maradhat ki az ellenség üldözéséből adódó feladat. Az állomány differenciált munkára való nevelését nem szabad reszortfeladatnak tekinteni, mert az anyagból az alapvető szemszög hiánya ilyen következtetésre vezet.

Felmerült, hogy a vezetők eredmények tartják-e a figyelmeztetést. Az a benyomásom, hogy az nem egy ilyen egyértelműen leszögezhető dolog, hogy az is eredmény, ha valakit őrizetbe vesznek, és az is, ha úgy zárják le az ügyet, hogy megállapítják, hogy ártatlan. Ez a munka szempontjából negatívan felvetett kérdés. Más dolog az, ha egy elvtárs sokat dolgozott az ügyben, meg kell dicsérni, de nem ugyanúgy, mint azt, aki ellenséges elemet derített fel, és őrizetbe vette.

A jelentésből úgy néz ki, hogy a Politikai Nyomozó Főosztály komoly csapásokat mér az ellenségre – mert ennek az ellenkezője nem derül ki –, emellett követ el hibákat is, úgy, hogy nem mindig tartja tiszteletben a törvényességet. Nem így áll a helyzet, hanem úgy, hogy az ellenséges elemek felderítése nem olyan szinten áll, mint kellene. Ez az apparátus megy előre, követ el hibákat, nem mindegy azonban, hogy megy előre. Egy ilyen okmányban érdemes erről is beszélni. Akkor, amikor arról beszélünk, hogyan tartják tiszteletben az állampolgárok jogait, nem nélkülözhető az, hogy az operatív munka fő funkciójáról, az ellenséges elemek tevékenységének megismeréséről beszéljünk.

Szerinte a büntetőpolitika alkalmazásának napirenden tartása az alábbi 3 szempontból fontos: 1. Az állományt megvédjük, hogy osztályszempontból helytelen őrizetbe vételeket foganatosítson. 2. Ezen keresztül is egy széles társadalmi bázist teremtünk, melyre támaszkodhatunk. 3. Megkíméljük az apparátust, hogy feleslegesen dolgozzon, és azt az erőt is az ellenség felé irányítsa.

Az a benyomása, hogy tisztán véve a kérdést – az elmondottaktól függetlenül – mechanikus vizsgálat, ami csak egy oldalról kutatja meg a problémákat. Az állomány vezetésénél nemcsak az a szempont van, hogy hibákat ne kövessen el, hanem az is, hogy üldözze az ellenséget. Az okmányból pedig nem ez derül ki.

Az okok kereséséhez. Miért van az, hogy az állomány részéről van egy nyomás őrizetbe vételek végrehajtására? Az, hogy az állomány törekszik az őrizetbe vételekre, annak az az oka, hogy nagyon kevésbé ismeri az ellenség tevékenységét. Az operatív munkában meglévő hiányosság tolja át az elvtársakat a politikai hiba elkövetésére, úgy, hogy nagyon egysíkú a felderítés, és aki ebbe a keskeny folyosóba bekerül, azt őrizetbe veszik. Ez megint abból a szempontból indok, hogy az operatív felderítés nem kellő mélysége közvetlen összefüggésben áll ennek a határozatnak a nem ismerésével. Az

osztályellenség felé végzett munkában irányítást kell biztosítani, és akkor a büntetőpolitikai elvek betartása is könnyebbé válik. Ezeket azért vetette fel, mert ezektől nem szabad elszakítani a kérdést. Ma a helyzet ténylegesen nehezebb olyan szempontból, hogy az operatív tisztnek abban van a problémája, hogy nagyon vékony az a felület, amivel foglalkozik, és ez nehezíti a munkát. Ő is úgy látja, hogy ezt a kérdést napirendről levenni – sem pol[itikai], sem szakmai vonalon – nem lehet.

Radványi elvtárs:

Nem könnyű ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban az álláspontot kifejezni. Ennél a jelentésnél az a helyzet, hogy van néhány tényező, amit figyelembe kell venni, hogy miért ilyen a jelentés. Az egyik az, hogy ez a jelentés nem félév [sic!], hanem annál régebben is készült, még a múlt évben, ami azt jelenti, hogy az azóta eltelt jó néhány hónap sok tapasztalatot halmozott fel, ami a jelentésben nincs meg, annak ellenére, hogy a nem időszerű dolgokat kihúzták. A másik dolog, ami nyomot hagy az anyagon, az, hogy amikor a jelentés elkészítésére a feladatot megkapták, a határozat megjelenése után voltak nem sokkal, és azt kellett megnézni, hogy a pártszervezetek hogyan tudatosították és hogyan segítették. Ez leszűkítette és megnehezítette a munkát. A büntetőpolitikai kérdések felvetése olyan dinamikusán indult el, hogy szinte nem telt el egy nap, hogy erről a kérdésről ne lett volna szó. A pártszervezet még fel nem ocsúdhatott, mert annyira erőteljesen jött ez a kérdés a szakmai vonalról, hogy kialakult a közvélemény, de hogy ennek érdekében mennyit tett a szakmai vonal és mennyit a pártszervezet, azt nem lehet megfogni, annyira összefolyt. Olyan közvélemény alakult ki az állományban, hogy politikailag teljesen egyértelmű helyeslés van a büntetőpolitikával kapcsolatos párthatározatot illetően. A munka gyakorlatából adódhatnak problémák, de az elvek egyértelmű helyesléssel találkoztak. Jó néhány érv volt az emberek számára, melyek bebizonyították, hogy az ellenség ellen globálisan harcolni nem lehet, hanem a harcot le kell bontani konkrét személyekre. Megértette az állomány, hogy nem lehet körbe forogva mindenfelé ökölcsapásokat mérni, hanem meghatározott célokra kell. Elvileg tehát egyértelmű a helyeslés. Ami problémaként jelentkezett, az az, hogy az emberek képességeiktől függően a munka közbeni problémákat mennyire tudják megoldani, és vannak olyan emberek, akik még nem állnak azon a fokon, hogy a nehezebb oldalát tudják választani az operatív vagy vizsgálati munkának.

A jelentés nem mélyedt el azokban a kérdésekben, amelyeket Rajnai elvtárs felvetett, az azért volt, mert a jelentés rég készült, és kötött volt annyiban, hogy azt kellett megnézni, a pártszervezetek mit tettek a határozat végrehajtása érdekében. A másik kérdés pedig az, hogy az az álláspont, amit Rajnai elvtárs felvetett, az azóta eltelt időszakban kristályosodott ki.

Van egy veszély, amire nem fordítottak figyelmet, ez pedig az, hogy vannak politikai kérdésekben és az operatív munkában zavarok egyes szerveknél és beosztottaknál. Pl.: összekeverik az osztályhelyzet és a kategóriák kérdését. (Egyébként Komornik elvtársnál is lehetett tapasztalni ezt.) A Vizsgálati Osztályon, ahol általában jogilag fejlett elvtársak dolgoznak, ott is teljes zűrzavar van, hogy mit értsenek osztályhelyzet és mit kategória alatt. Osztályhelyzet szempontjából sorolják be pl. a huligánokat, pedig az nem helyes. A megbocsájtás [sic!] kérdésénél felmerül az a probléma, hogy az illető főbenjáró bűnös-e, vagy nem? Ezek sok elvtársnál oda vezetnek, hogy az operatív munka szakaszában megalkusznak, a könnyebb lehetőséget választják, és a terhelő adatok alapos feldolgozása helyett egy megbékélt álláspontot, pl. a hazafias alapot választják. Ma hallott egy esetet, hogy közönséges utcalányokat hazafias alapon szerveznek be, de ez politikai ügyekben is megnyilvánul. A veszély ott van, hogy szép számmal akadnak olyanok, akik leegyszerűsítik a büntetőpolitikával kapcsolatos kérdéseket, és a könnyebb megoldást választják, ami pedig nem megengedhető.

Felmerült a vita során egy olyan kérdés, hogy azt, aki figyelmeztet, vagy azt tisztázza, hogy az ügyben nincs bűncselekmény, a vezetők hogy minősítik, úgy-e, mint régen, hogy ennyit és ennyit szervezett be, tehát jó operatív tiszt-e? Komornik elvtárs úgy válaszolta meg, hogy foglalkoznak olyanokkal is, akik az ilyen megoldást alkalmazzák.

Rajnai elvtárs úgy vetette fel, hogy az csak az el nem követett hiba eredménye. A vezetés nem ilyen egyértelmű ebben a kérdésben. A vezetők is küszködnek a hiba %-okkal az állomány felé. Amit Komornik elvtárs többször emlegetett, hogy az állomány nyomása, az állomány által elkövetett hibák, ezt a kérdést úgy kell nézni, hogy a vezetés és az állomány által elkövetett hibák, mert ez kölcsönhatásban van egymással. A vezető is hibás, hogy olyan tényezők vannak még az állományban, amik okozzák a problémákat.

Szerinte amit a jelentésben tárgyalnak, az nagyon hasznos és jó az itteni kollektívának, de nincs olyan cél, hogy az alapszervek felé is kimenjenek, helyette azok a feladatok menjenek ki, amik javasolva vannak. Ismeri Rajnai elvtárs előadásanyagát, és szerinte az előreviszi az állományt, érdemes kivinni. Amit Kerekes elvtárs felvetett, úgy képzelem el, hogy ne szakmai előadás jelleget öltsenek, hanem az alapszervezetek vigyék ki. Akár Rajnai elvtárs anyaga, akár a Tanulmányi Osztály anyaga alkalmas arra, hogy azt a helyi viszonyokra átültessék, és pl. pártnapi előadás legyen. A VB anyagát nem tartja szükségesnek levinni.

Kardos elvtárs:

Véleménye szerint a pártszervezetek – legalábbis jó néhányan – többet tettek, mint ami a jelentésben le van írva. Ezt különösen az elmúlt félév munkájára mondja jellemzőnek. Egy sor helyen ennek a határozatnak levitele, megtárgyalása szerepelt a munkatervben, elsősorban úgy, hogy pártnapon, pártcsoport-értekezleteken megtárgyalják. Abból a szempontból, hogy ezek mennyire sikerültek, hogy most hogy néz ki a helyzet az alapszerveknél – hiányolja a jelentést. Amikor ezt először tárgyalták, arról volt szó, hogy a pártszervezetek vonatkozásában nézzék meg, ez azonban nem zárhatja ki, hogy ugyanakkor szakmai problémákat is felvessenek.

A pártszervezetek foglalkozása sokat segített abban, hogy az állomány megértette és ráirányította figyelmét a büntetőpolitika elvének alkalmazására. Az ezzel a kérdéssel való foglalkozása nem került le a napirendről, habár a korábbi mértékben már nem vetődik fel, de pl. a II/4. Oszt[ály] ebben a félévben is napirendre tűzi. Ez is egy pozitív dolog.

A jelentést magát jónak tartja, csak frissebb példákkal kellett volna kiegészíteni. Rajnai elvtárs beszélt már arról, hogy ez szélesebb kérdés.

A pártszervezetek olyan módon is tudnak segíteni, hogy bizonyos tapasztalatokat, problémákat felvetik az illetékes szakmai vezetőknek. Vagy bizonyos realizált ügyekben a pártszervezet is kezdeményezhet megbeszéléseket.

Ahhoz a kérdéshez, hogy vajon csak az őrizetbe vétellel lezárt ügy számít realizálnak, vagy nem: ő nem arra gondolt, hogy valakiről kiderítik, hogy ártatlan, hanem a figyelmeztetéssel lezárt ügyekre. Sok olyan tapasztalat van, hogy csak az őrizetbe vételt számítják eredménynek, ezért helyes volna a vezetők figyelmét erre is felhívni.

Véleménye szerint ezt az anyagot is valamilyen módon fel kellene dolgozni, ne maradjon csak a VB-n. Jónak tartaná, ha Rajnai elvtárs anyagába bedolgoznák, mert vannak a jelentésben olyan részek, melyeket nem ártana levinni az alapszervezetek felé.

Mérő elvtárs:

Radványi elvtárs, mint a bizottság egyik tagja említette, hogy ez az anyag kb. 6–8 hónapja készült, és ez meg is látszik az anyagon, mert pl. a Vizsgálati Osztályról egy rövid megemlékezés van, ami hibás, mivel azt írják, hogy az őrizetbe vételeknél az osztályidegen elemek aránya 40%-os. Ma már sokkal rosszabb az arány. Hiányolja, hogy az utóbbi 6 hónap munkáját nem értékelték, pedig azóta sokat foglalkoztak ezzel a kérdéssel, és sok segítséget tudtak volna adni az anyaghoz, mert látják, hogy milyen hibákat követtek el, és milyen az ügyek realizálása. Hogy mennyire eredménytelen volt az operatív feldolgozó munka, az bizonyítja, hogy az őrizetbe vettek között igen kevés a hálózati operatív felderítés alapján őrizetbe vett személy. Sokkal alaposabban kellett volna a Vizsgálati Osztály tapasztalataira támaszkodni.

A kérdést, amit feltett Komornik elvtársnak, nem válaszolta meg. Ezt ő céltudatosan vetette fel, mert vannak olyan tapasztalataik, hogy nem nézik meg elég alaposan – különösen vidéken –, hogy célszerű-e a figyelmeztetés, a bűncselekmény

súlyát nem mérlegelik eléggé, súlyos cselekményeknél is csak figyelmeztetnek, ami pedig a törvénysértés egyik oldala. Nem ártana, ha ezt a kérdést a főosztályvezetés napirendre tűznék.

Radványi elvtárs említette, hogy az osztályhelyzet megjelölésével kapcsolatban vannak problémák. Valóban úgy van, hogy náluk a huligánokat mint osztályt említik, ami onnan adódik, hogy maga a huligán is törvényen kívülinek érzi magát. A huligán jelző alkalmazásánál sem megalapozott a vélemény. Az operatív szerveknél sem ártana alaposabban megnézni, hogy mire akasztják rá azt a jelzőt, hogy huligán. Az is politikai kérdés, hogy az emberek kategorizálása hogy történik. Az alapszervük szerepéről: kétségtelen, hogy náluk úgy a szakmai vezetés, mint a pártvezetés (tagja ennek is) részéről voltak komoly erőfeszítések, de még mindig nem mindenki látja, hogy mi a helyes. Pozitívum, hogy most már a középvezetőknel is van törekvés arra, hogy a büntetőpolitika helyesen érvényesüljön.

Kerekes elvtárs:

Egyetért azokkal, akik úgy vetették fel, hogy a jelentés ebben a formában – bár vannak hiányosságai – hasznos, mert a felvetett kérdések és az ezeken való vita segítségükre van abban, hogy álláspontot tudjanak foglalni, hogy mit tettek az alapszervezetek, mit tett a PB [pártbizottság], és látják, hogy milyen feladatok vannak, milyen módszerekkel hajtsák végre azokat. Kialakult egy olyan vélemény, hogy ma már nem az a probléma, hogy a párthatározat elfogadásáért harcoljanak, hanem a végrehajtás helyességéért, részleteiben való végrehajtásáért.

Nagyon egyet ért Rajnai elvtárssal abban, hogy a politika büntető oldala egy kicsit háttérbe szorult. Eddig a munkában az volt a fő hiányosság, hogy a dolgozók jogai voltak háttérbe szorítva, és ilyen oldalról volt a legtöbb törvénysértés, ezért ebben az irányban kellett nagy nyomással élni az állomány felé. Ez azt a veszélyt hozza, hogy elsikkad a másik oldal: az a feladat, hogy megvédjük a proletárdiktatúra rendszerét. Ez nagyon fontos dolog és azt hiszi, hogy amikor felhasználják ezt az anyagot, nem árt foglalkozni vele.

Tanulság még, hogy a pártszervezeteknek, a pártmunkának azt a célt kell kitűzni, hogy a párthatározatot maradéktalanul végrehajtsák, a megalkuvás ellen harcoljanak. Egyet ért azokkal a pozitívumokkal, amiket felvet a jelentés, mert van fejlődés, olyan értelemben is, hogy a realizálásoknál van törekvés arra, hogy az osztályidegen személyekre súlytsanak [sic!] – olyan értelemben is, hogy a megbocsájtás [sic!] elvét alkalmazzák a munkásosztály tagjaival szemben. A vidéki osztályok hibái arra hívják fel a figyelmet, hogy fokozottabban segítsék a vidéki hálózati munkát. Érdemes lesz azzal is foglalkozni, hogy eleget foglalkoztunk-e a büntetőpolitika büntető oldalával. Ő is felveti azt, amivel Kardos elvtárs foglalkozott, hogy a pártszervezetek sokat segítettek, mégpedig nem úgy, mint valami külön szervek. Foglalkoztak a kérdéssel taggyűlésen, sokszor nem is úgy, mint határozat, hanem a szakmai munkához kapcsolva. Az összefonódás nem volt helytelen és nemcsak kampányszerűen, hanem folyamatosan foglalkoztak vele. Ezt úgy vetné fel, mint a jelentés pozitívumait.

A megyék problémáját szándékosan vetette fel, mert a II. Főosztály feladata az is, hogy segítse a vidéki munkát és erre nekik fel kell hívni a figyelmet. Ezzel nemcsak a vidéki állomány fejlődik, hanem a központ is.

Az anyag alkalmazását és a javaslatokat illetően az a véleménye, hogy nem kellene ezt alaposabban kidolgozni előadás formájában, hanem fogadják el ezt a jelentést, mint olyat, ami indokolja azokat a feladatokat, amelyeket az elvtársak felvetettek. Javasolja, hogy a Tanulmányi Osztály előadását vigyék le, ők pedig készítsék fel az alapszervezeteket, hogy úgy szerepeljenek az előadáson, hogy a titkár adjon egy képet arról, hogy náluk mi a helyzet, hogyan álljanak ehhez a kérdéshez, mik a kommunisták feladatai. Az előadás után pedig a pártcsoportok vitassák meg, hogy az előadás alapján náluk mi a tennivaló. Ilyen szempontból tudnak segítséget adni az alsóbb vezetőknek is, mert szűk körben alaposan meg tudják vitatni az egyes gyakorlati végrehajtási problémákat.

Komornik elvtárs:

Radványi elvtárs már kifejtette, hogy ténylegesen nehéz helyzetben voltak, mert sokfelé szűkült az a terület, amit meg kellett nézniük, egyrészt maga a határozat is csak a büntetőpolitika egyes kérdéseit érinti. Itt kapcsolódik Rajnai elvtárhoz: az első pontban a határozat kimondja, hogy nem elég eredményes az ellenséges elemek felderítése. Ezt ők nem tartották mellékes körülménynek a vizsgálat során, csak nem voltak abban a helyzetben, hogy az egész főosztály viszonylatában, néhány osztály tükrében pozitívan vagy negatívan válaszolni tudjanak néhány osztály pártszervezetével való megbeszélés során. Annyit megállapítottak ebben a kérdésben, hogy a határozat megértését tükrözi az is, hogy a munkában elért eredmények vannak, utalnak arra, hogy fokozottan törekszenek az osztályellenség elleni harcra. Erre a 16. sz. parancs²⁸ utasítja is az állományt, és világossá válik az a kategória, amelyik ellenséges, és amely felé a munkát meg kell szervezni. E tekintetben nagyot lépett előre az egész főosztály, hogy a munka a párthatározat követelményei szerint legyen megszervezve.

Mi nehezítette másik oldalon a munkájukat? Örömmel tapasztalta, hogy ez a vitában nem érvényesült, hogy külön mit tett a pártvezetés és külön mit tett a szakmai vezetés. A vizsgálat elején már megállapították, hogy ez egy mesterkélt szétválasztása lenne a kérdésnek, mert egyenlő módon foglalkozik mind a két vonal, csak két módszerről van szó, a pártszervezeti meggyőző, nevelő, a szakmai: utasító módszerrel. Ezt nem lehet külön választani, s nem is volna helyes.

Hogy a vidéki munkával nem foglalkoztak, az nem is volt feladatuk, hogy vidéki viszonylatban is tárgyalják a kérdést. Ő ennél a jelentésnél megpróbálta korábbi hibáját kiküszöbölni, amikor csak a hibákat támadta, most igyekezett a pozitívumokról is tárgyalni. A példákat lehetett volna időszerűbben felvetni.

A hozzászólásából lehet, hogy úgy tűnt ki, hogy a hibákat az operatív állomány hibáinak tünteti fel, az eredményeket pedig a vezetők eredményeinek. A jelentésben úgy próbálta ezt kifejezni, hogy a vezetők „nagyobb részt” nem engedélyezik a helytelen javaslatokat. Az, hogy mit tartanak a vezetők, eredménynek könyvelik el [sic!], csak a hiba ott van, hogy egy csomó munkát arra fecsérelnék, hogy általuk gyanús személyeket figyelnek, és a végén kiderül, hogy semmi bűncselekmény nincs. Hogy milyen módon tudják ezt az állománnyal elfogadtatni, az már más probléma.

Ami az anyag felhasználását illeti, egyetért Kerekes elvtárral. Arra gondoltak, hogy a VB felé tájékoztató jellegű lesz, és a javaslatok is [azt] tükrözik, hogy módját ajánlják a kérdés napirenden tartásának. [sic!]

Kerekes elvtárs:

Javasolja, hogy a VB fogadja el a jelentést, mint olyat, ami részben a benne foglaltakkal, részben azzal, hogy alkalmas alapot adott a vitára, feladatát ellátta, ami ki volt tűzve elé. Nem ártana, ha a határozatban kitérnek arra, hogy jó lett volna, ha a jelentés korábban készül el (Komornik elvtárs: a jelentés ezelőtt 6 hónappal kész volt.) nem volt kész. A novemberi első határidőre nem készült el, viszont amikor januárra kész lett, már nem tudták letárgyalni, mert nem volt hozzá határozati javaslat, Komornik elvtárs pedig beteg volt. Javasolja, hogy állapítsák meg, hogy a fő tanulság az, hogy a párthatározatot az állomány elfogadja, igyekszik munkájában végrehajtani és ezért a fő feladatuk nem a határozat elfogadtatása, magyarázása, hanem a gyakorlati végrehajtásban való segítség.

A határozati javaslattal kapcsolatban javasolja, hogy az 1. pontot úgy módosítsák, hogy az előadást a Tanulmányi Osztály szervezze meg.

Radványi elvtárs:

Nem tudja, hogy szervezzék meg, mert a szakmai oktatásba már nem tudják bevenni.

Kerekes elvtárs:

Az a véleménye, ha a pártszervezeteknek adják oda, akkor önkéntesség alapján vesznek részt, ez pedig szakmai feladat, nagyobb előnye volna, ha szakmai vonalon szerveznék meg, kötelező részvétellel és végrehajtással. Ehhez aztán ha hozzáadják a pártszervezet segítségét is, akkor sokkal több erőt tudnak mozgósítani.

Radványi elvtárs:

Az iskolán kívüli szakmai oktatásba most már nem tudják beiktatni, mivel a vizsgákra készülnek.

Kerekes elvtárs:

Elképzelhető lenne, hogy a szakmai vezető összehívja a beosztottakat, és tart egy előadást osztályértekezlet formájában.

Makádi elvtárs:

Azt javasolja, hogy Rajnai elvtárs előadását tartsák meg a szakmai- és pártvezetők aktívaértekezletén. Rajnai elvtárs előadásában is meg van fogalmazva a főbenjáró bűncselekmény kérdése, ezért nem tartja szükségesnek, hogy két előadás legyen.

Rajnai elvtárs:

Lesz egy országos értekezlet az operatív munkával kapcsolatban, és lényegében ez a kérdés is fel lesz vetve. Még egy előadást emiatt tartani nem érdemes. Azt javasolja, hogy a pártszervezetek kapják meg a két anyagot, és azokat a legközelebbi pártnapon vagy taggyűlésen használják fel, helyi példákkal illusztrálva. Sőt helyesebb lenne, ha az értekezlet után tartanák, és annak anyagát is felhasználnák.

Kerekes elvtárs:

Ezzel egyetért, mert a jövő heti tájékoztatás után júliusban kell egy beszámolót adni a következő oktatás feladatairól és az oktatás munkájáról. Közben folyik a küldöttértekezletek előkészítése. Úgy lehetne ütemezni, hogy a két értekezlet közé essen az előadás. Tegnap volt közbeeső²⁹ titkári megbeszélés, és ott felvetették, hogy a pártválasztások előkészítése és lebonyolítása mellett a szakmai munka megjavítását kell célozza a munka, és így ez a program is beleillik. A lényeg az, hogy a két anyagot felhasználják a júliusban tartandó értekezlet anyagának levitelénél. Tehát a határozatot módosítsák akkor úgy, hogy a differenciált munkával kapcsolatos előadást és a jelentés anyagát a júliusi szakmai értekezlet után viszik le a pártszervezetek, és ezzel segítik a szakmai értekezleten kiadott feladatok végrehajtását.

A határozat 2. pontja véleménye szerint maradhat.

A 3. ponthoz lenne egy megjegyzése. Az utolsó mondathoz meg kell jegyezni, hogy pozitív és negatív oldalait. [sic!] A 2. mondatot javasolja kihagyni, úgy, hogy azzal fejezzék be, hogy „a tanulásokat megfelelő módon ismertessék az állománnyal”.

Javasol még 2 pontot. Az egyik az lenne, hogy egészítsék ki az anyagot a Vizsgálati Osztály észrevételei alapján és a II/1., II/2. osztálynál szerzett tapasztalatok alapján. Esetleg adják az anyagot oda a fenti osztályoknak, hogy olvassák és tegyék meg észrevételüket.

Tervezték a munkatervben, hogy tartanak a szakmai vezetők és titkárok részére értekezletet. Ezt az anyagot ott fel tudnák használni, ugyanis arról lesz szó, hogy a pártszervezetek, hogy segítik a szakmai munkát. Tehát az anyagot felhasználják a szakmai vezetők és párttitkárok értekezletén. (határozat)

Kerekes elvtárs ezután megtartja tájékoztatását a pártválasztásokkal kapcsolatban.

[BFL XXXV (29) 1959/c/2. ő. e. Géppel írt tisztázat.]

3. A Politikai Nyomozó Főosztály Közlekedési Szabotázs Elhárító (II/4.) Osztálya MSZMP alapszervezetének jelentése a párt büntetőpolitikájának érvényesüléséről, 1960. június 15.

MSZMP Belügyminisztériumi
II/4. alapszervezete

Szigorúan titkos!
Tárgy: A büntetőpolitikai
irányelvek „végrehajtásáról”.

Jelentés

Budapest, 1960. június 15.

Az alapszervezetnél a Politikai Bizottságnak a „büntetőpolitika egyes kérdéseiről” hozott határozat végrehajtásával kapcsolatban az alábbiakat állapítottuk meg:

a.) Az elmúlt évben több esetben úgy pártvonalon, mint szakmai vonalon napirenden szerepelt a határozat.

A határozat megjelenése után az osztályvezető elvtárs az alosztályvezetőkkel megtárgyalta, meghatározták az ebből adódó feladatokat, majd alosztályonként alosztály-értekezleteken is meg lett beszélve. Ugyanakkor az alapszervezet pártcsoport-értekezleteken, taggyűlésen behatóan foglalkozott a határozatból adódó feladatokkal és a határozat megértésével. Célunk az volt, hogy megmagyarázzuk az elvtársaknak és megértessük a határozat jelentőségét, a nem tisztázott kérdéseket és az esetleges téves nézeteket felszámoljuk, hogy az elvtársak helyesen – a büntetőpolitikai irányelveknek megfelelően – tudják végezni munkájukat és valóban az ellenséges elemekre dolgozzanak.

1959 februárjában minden alosztálynak jelentést kellett készíteni arról, hogy munkájában hogyan érvényesül a párt büntetőpolitikája, végrehajtották-e az ellenséges elemek között a differenciálást, milyen hibák mutatkoznak a munkában. Figyelembe veszik-e az eljárások megindításánál az osztályhelyzetet, stb. a beadott jelentések után a pártszervezet is megvizsgálta a pártcsoportok ilyen irányú munkáját, és a vizsgálat után azt állapítottuk meg, hogy az elvtársak előtt általában ismert a büntetőpolitikáról hozott párthatározat. Megállapítható volt az is, hogy munkájuk során azt helyesen alkalmazzák. 1958. II. felében már csak elvétele folyt operatív feldolgozó munka ellenforradalmi bűncselekmények miatt. 1959-ben pedig már ilyen ügyben nem is lett dosszié nyitva. Az újabban nyitott dossziékban szereplő ügyek az alosztályok területi sajátosságainak megfelelően alakultak. Kémkedés, csempészás és belső ellenséges elemek ellen. Megállapítottuk, hogy az ügynökséget igyekeztek az elvtársak a tényleges ellenséges elemek ellen fordítani. Azonban ez nem mindenütt volt lehetséges, mert egyes területeken a rossz kiválasztás, a terület nem kellő ismerete, a feltérképezés elmulasztása miatt nem ismerték az ellenséges elemeket. Az ilyen területeken dolgozó elvtársaknál előfordult, hogy az ügynökség a dolgozók hangulatáról, vagy esetenként párttagokról jelentett, egyes esetekben pedig semmit nem jelentett. Ilyen és ehhez hasonló torzulások ellen úgy a Párt, mint a szakmai vezetés határozottan fellépett, és igyekezett az ügynöki munkát helyes irányba fordítani.

A főosztályvezető elvtárs 4-es számú parancsának³⁰ megjelenése után úgy a pártszervezet, mint a szakmai vezetés igyekezett az elvtársak figyelmét a rendkívül fontos munkára felhívni. A pártszervezet pártcsoport-értekezleteken, taggyűléseken két esetben is foglalkozott ezzel a kérdéssel. Legutóbb április 29-én újra napirendre tűzték, és taggyűlésen foglalkoztunk a büntetőpolitikával kapcsolatos kérdésekkel, a veszélyes ellenséges elemekkel kapcsolatos további feladatokkal. Véleményünk szerint az elvtársak ezt a parancsot megértették és jól hajtották végre, mert a még nyilvántartásban nem szereplő, de a veszélyes ellenség fogalmát kimerítő személyeket is igyekeznek felkutatni, nyilvántartásba venni, és velük a 4-es számú parancs alapján foglalkozni. Jelenleg az osztályon 179 ilyen személy van kiválasztva.

A terület jó és gyors megismerése, feltérképezése céljából több pártcsoport vállalta, hogy a hivatalos munkaidőn túl igyekeznek ezt a munkát kollektívan elvégezni. Ilyen munkát vállalt és jól elvégezte a b alosztály pártcsoportja.

b.) A pártszervezet tagjai munkájában – adatokkal bizonyíthatóan – érvényesül az az elv, hogy a dolgozó osztályhelyzetű személyekkel szemben nevelő jellegű intézkedéseket alkalmaznak, amikor a cselekmény csekélyebb súlyú és a kívánt célt ezáltal is el lehet érni. 1959-ben és 60-ban kisebb bűncselekmények miatt a vasút, a hajózás, a légi közlekedés, a posta stb. területeken több személy részesült figyelmeztetésben, vagy leváltásra lett javasolva. Ilyen figyelmeztetés volt legutóbb a Bp. 70-es postahivatalnál, amikor fiatal munkás osztályhelyzetű fiúk minden ellenséges szándék nélkül horogkereszteket rajzoltak. Itt nyilvános figyelmeztetés volt tartva, és véleményünk szerint az ilyen formában megrendezett figyelmeztetésnek igen jó nevelő jellegű hatása

volt, mert amellett, hogy a dolgozók elítélték az elkövetett cselekményt, egyetértettek az intézkedésünkkel is.

Az elmúlt években és ez évben – kisebb bűncselekmények miatt – büntető eljárás lefolytatása, illetve bíróságnak való átadás nélkül 28 személy részesült figyelmeztetésben. Természetesen ezek a személyek mind dolgozó osztályhelyzetű és származású személyek voltak.

A feldolgozás alá vont személyek összetétele az osztályhelyzet szempontjából jónak mondható. A múlt évben a vizsgálatnak átadott, valamint a dossziékban szereplő személyek zömében osztályidegenek. Kivéve az elmúlt évben a repülő alosztály által realizált, fegyveresen megkísérelt repülőgép elrablás miatt eljárás alá vont személyeket, akik sajnos dolgozó osztályhelyzetűek és származásúak voltak, azonban tekintettel az elkövetett bűncselekmény súlyosságára, a bíróságnak lettek átadva.

c.) A büntetőpolitika gyakorlati alkalmazásában torzulásokat, jobb- vagy baloldali elhajlást nem tapasztaltunk. Az operatív munkában még előforduló hibák véleményünk szerint nem sorolhatók a jobb- vagy baloldali elhajlások közé, mert ez sok esetben a hozzá nem értésnek, a rossz kiválasztásnak vagy pedig a terület nem ismerésének a következménye volt.

d.) Az elmúlt években és már ez évben is a pártszervezet – mint ahogy már fent leírtuk – többször napirendre tűzte a büntetőpolitika kérdését. Megvizsgálta az alapszervezet kommunistáinak ilyen irányú munkáját, a tapasztalatokat pártcsoport értekezleteken, taggyűléseken beszélte meg az elvtársakkal, ahol hibákat, hiányosságokat tapasztaltunk arra szakmai vezetés és az elvtársak figyelmét felhívtuk. S mivel a büntetőpolitikai irányelvek ismerete és alkalmazása nélkül nem lehet jó operatív munkát végezni, úgyszólván a pártcsoportok mindennapi feladatává tettük ezzel a kérdéssel való foglalkozást. Szakmai értekezleteken is ezeknek az elveknek a betartására, a hibák kijavítására – azok feltárása mellett – a szakmai vezetés is többször felhívja az elvtársak figyelmét.

e.) Erre a pontra kielégítő választ adni nem tudunk, mivel a feldolgozott ügyeket a II/8. Osztálynak adjuk át, és a bizonyíték elégtelenségét vagy hiányát szabadlábba helyezéseket stb. a II/8. Osztály tudja megfelelően értékelni.

II/4. Alapszervezet Vezetősége

[BFL XXXV (29) 1960/c/2. ő. e. Olvashatatlan aláírással ellátott, géppel írt tisztázat.]

4. A Politikai Nyomozó Főosztály Belső Reakció Elhárító (II/5.) Osztálya MSZMP alapszervezetének jelentése a párt büntetőpolitikájának érvényesüléséről, 1960. június 16.

Belügyminisztérium
II/5. pártalapszerv

Szigorúan titkos!

Jelentés a „büntetőpolitika néhány kérdéséről” szóló KB-határozat végrehajtásáról

I.

A BM II/5. Osztály pártszervezete a „Büntetőpolitika néhány kérdéséről” hozott KB-határozat [sic!] végrehajtását egyik központi feladatának tartotta.

Az alapszervi vezetőségek újjáválasztására készülve a taggyűlési beszámolókból értékeltük e határozat végrehajtását a „Belső reakció elleni harc néhány kérdéséről” hozott határozattal együtt. A taggyűlés beszámolója megállapította, hogy alapjában sikeresen hajtottuk végre szakmai vonalon a határozatot, és a realizált ügyekben, mint pl. a „Hungaricus”, „Péntek”, „Lányi” érvényesült a párthatározat.³¹ Ezekben az ügyekben csak a legfőbb bűnösök kerültek bíróság elé, a többiek felé pedig a figyelmeztetés, illetve a megbocsátás érvényesült. A pártvezetőség a vezetőségválasztás előtt párnapokon, pártcsoport-értekezleteken foglalkozott a párthatározattal és a belőle adódó feladatokkal.

A vezetőség újjáavasztó taggyűlés, valamint a II. Főosztály küldöttértekezlete határozata alapján feladatunknak tartottuk a határozat magyarázatát és megértetését, hogy az elvtársak tudatában olyan változást tudjunk elérni, ami biztosítja a határozat maradéktalan végrehajtását.

II.

Az osztály-pártvezetőség és az alapszervek munkatervében a félév folyamán több olyan munkatervi pont volt, mely e határozat végrehajtását segítette elő.

Így a VII. Kongresszus határozatának feldolgozása, a tömegkapcsolatokkal való foglalkozás, mely a napi politikai kérdésekben való eligazodásban és az operatív munka vitelében adott segítséget.

A 4. számú parancs végrehajtásának biztosítása pártpolitikai eszközökkel szintén szerepelt a munkatervben. A szakmai vezetés megállapítása szerint az operatív munka iránya a különösen veszélyes elemek felé irányult az elmúlt év folyamán. A „Csendőr-ügy” realizálása során 110 volt horthysta politikai detektívet és csendőrnyszemélyt vontunk felelősségre.

Különösen az egyes és kettes alapszervek munkatervében szerepel a tömegkapcsolatokkal, valamint a 4-es és 6-os parancsok³² végrehajtásával való foglalkozás.

A 4-es parancs végrehajtása az a. és b. alosztályon³³ dolgozó elvtársakra ró nagy feladatot. A b. alosztályon az első időben nehézségként jelentkezett az, hogy a parancsot késve kapták meg, és vita folyt a pártcsoporton belül a végrehajtással kapcsolatban. A későbbiek folyamán, amikor a nyilvántartó többször visszaadta az anyagokat, hogy nem megfelelőek, egy olyan hangulat lett úrrá, hogy ilyen kívánságot nem tudunk teljesíteni, és félretették a feldolgozásra váró anyagot. Ez ellen a helytelen szemlélet ellen az alapszervek vezetősége és a pártbizalmi felvette a harcot. A 2-es alapszervek vezetősége a februári taggyűlésen a beszámolóban foglalkozott a tapasztalatokkal. A beszámoló az elért eredmények mellett bátran felvetette a hiányosságokat is. „Elsősorban tapasztalatként megállapíthatjuk – mondja a beszámoló –, hogy a parancsot az alosztályvezetés, de az elvtársak sem sorolták arra a helyre, ahová való. Bizonyos fokig lekezeltek, s a feladat végrehajtásának nagyságát nem ismerték fel. Hibát követett el a szakmai vezetés azzal, hogy nem fordított kellő gondot a parancs megjelenése után a feladatok végrehajtásának megszervezésére. A parancs végrehajtásának akadálya, illetve hátráltatója volt a fenti hiányosságokon kívül az egyes elvtársak hozzáállása is.”

E taggyűlés óta a parancs végrehajtása terén jelentős előrehaladást értek el az alosztályon. A vezetőség azon kérést, hogy 5 óra után is maradjanak benn az elvtársak, zömükben magukévá tették.

Az 1-es alapszervek a. pártcsoportjában a parancs végrehajtásával kapcsolatban különösebb probléma nem merült fel. Az elvtársak a parancsot ismerik, s a feladatokat ennek megfelelően hajtják végre.

A többi alapszervekben, illetve pártcsoportban sem merült fel különösebb probléma. Ezekben a helyeken hiba volt, hogy a parancsot későn ismertették, és újból nem tértek vissza a parancs egyes fő kérdéseinek ismertetéséhez. Itt a pártalapszervek sem voltak kezdeményezők.

Az elmúlt félév során realizált ügyek feldolgozását vizsgálva láthatjuk, hogy azok elintézési módja a párthatározat alapján történik. A „Dienes”, „Hólabda”, „Ifjúsági” stb. ügyekben megtalálható az operatív munka különböző árnyalata.³⁴ A bírósági felelősségre vonást csak a legindokoltabb esetekben eszközölték. Sikeresen alkalmazták a bomlasztást, a dolgozó osztályhelyzetűeknél a nevelő jellegű intézkedéseket. A lezajlott fasiszta jellegű röpcédulázások és falfirkálások során 120 fő lett elfogva. A bűncselekményt elkövetők 78%-a 18 éven aluli. Ezek közül csak a legindokoltabbak kerültek felelősségre vonásra. Elsősorban az a. alosztály helyesen a háttér kutatta, és megállapította, hogy a büntetett elkövetők 40%-ának szülei ellenséges elemek. Ezek a szakmai intézkedések azt mutatják, hogy az elvtársak helyesen hajtják végre a párthatározatot.

A pártvezetőség és az alapszervi vezetőségek a fentiekén kívül segítséget nyújtanak a látókör kiszélesítésében egyes elméleti kérdések feldolgozásával is. A félév folyamán több nemzetközi helyzetről szóló pártnapot tartottunk. Januárban összevont taggyűlésen beszéltük meg a Kongresszusból adódó feladatokat, és vitattuk meg az osztályharc kérdéseit. Március óta kéthetenként rendszeres[en] pártaktíva-értekezlet[eket] tartunk, amin részt vesznek a bizalmik, vezetőségi tagok, szakmai vezetők és itt egy-egy fontosabb kérdést beszélünk meg. Rendszeres tájékoztatót adunk a megjelent párthatározatokról. Volt tájékoztató az egyházügyi problémákról, az irodalom, kultúra helyzetéről, a KISZ életéről, stb.

Az egyes alapszervek vezetősége a májusi taggyűlésen több elméleti kérdést dolgozott fel. (pl. a szövetségi politika kérdése, stb.)

1958–59–60-ban az osztályra került új elvtársaknak a munkatervünk alapján konzultációt tartottunk a „Büntetőpolitika néhány kérdéséről” hozott határozatról és a 103/1958-as közös utasításról.³⁵ Erre azért volt szükség, mert ezek az elvtársak nem ismerték ezt a párthatározatot, s az ezzel kapcsolatos parancsot.

A büntetőpolitika gyakorlati alkalmazásában különösebb torzulásokkal nem találkoztunk. Egyes operatív tisztelnél azonban a gyakorlati munka végzése során találkoztunk olyan szemlélettel, mely arra mutat, hogy az elvtárs nem érti megfelelően a határozatot és nem tudja alkalmazni.

Ilyen hiányosság a büntetőpolitikai gyakorlat balról való bírálata. A „Csendőr-ügy” lezárulása után a 2-es és a 4-es alapszervben többen egyet nem értésüket fejezték ki azon intézkedéssel szemben, mely a további felelősségre vonás beszüntetésére vonatkozott. Így elsősorban a 4-es alapszervben vetette fel több elvtárs, hogy minek a feldolgozó munka, ha nincs őrizetbe vétel. Nem értették meg, hogy a bűncselekményt akkor is dokumentálni kell, ha nem kerülnek bíróság elé a bűnösök. Itt a szakmai és pártvezetés együttes közreműködésével sikerült a helytelen szemléletet felszámolni. Az 1-es alapszervben az április 4-i amnesztia³⁶ során több elvtárs felvetette, hogy nem érti, miért kell a kiszabadult íróknak kulturális területen elhelyezkedni, miért nem mennek segédmunkásnak. Későbbi viták során a helyes álláspontot itt is sikerült tisztázni. A 3-as alapszerv f. pártcsoportjában egy ügy realizálása során egyes elvtársaknál meg nem értés mutatkozott. Egyesek nem értették meg azt, hogy mit jelent a párt azon állásfoglalásának végrehajtása, hogy az ellenforradalmi felelősségre vonás befejeződött.

Értünk el, de nem kielégítő eredményt a nyilvántartás rendezése és finomítása terén. Elsősorban arra törekedtünk, hogy a nyilvántartásban lévő lemaradást számoljuk fel, hogy megkezdődhessen a finomítás. Itt a pártaktívák értek el jó eredményt. (1-es, 2-es, 3-as alapszervben.)

Egyes operatív tiszték gyenge politikai, szakmai felkészültsége hozzájárult ahhoz, hogy nem értik meg megfelelően az ellenséges erők között végbemenő folyamatokat. E bonyolult, összetett folyamatokból csak egyes részjelenségeket általánosítanak. Egyesek az egész ellenséges kategóriát aktív ellenségként értékelik, mások a teljes beleilleszkedést látják. Tapasztalható szubjektívizmus is. Nem kellően ellenőrzött dokumentumok alapján tesznek javaslatot, s ezzel kárt okoznak a belügy és a dolgozók közötti jó együttműködésnek, sértik a párthatározat szellemét. Ilyen eset volt az 1-es alapszervben, az e. alosztály 3-as alapszervében az f. alosztályon. Egyesek magatartásukkal ártottak a határozatnak. (Botrányokozás nyilvános helyen, stb.)

A határozat végrehajtása során hiányosságként mutatkozott az osztály-pártvezetőség és alapszervek munkájában az, hogy nem elég gyorsan reagáltak a különböző problémákra és nem segítették a pártcsoportokat egy-egy felmerült elvi kérdés tisztázásában. Nem kaptunk ebben elég segítséget az alosztályvezetőktől sem. Egy-egy konkrét ügyön keresztül ők tudják a legjobban lemérni a hibát. Tehát ők tudnak jelzést tenni és kérni a pártvezetőség vagy pártcsoport segítségét.

Összefoglalva megállapítható, hogy a I/5. Osztály pártszervezete ért el eredményeket e határozat végrehajtása során. Konkrét esetek vitatása és a politizáló légkör kialakítása során sikerült elérni az elvtársak zöménél, hogy operatív intézkedéseik során a párt határozataiból induljanak ki, és intézkedéseik során azt messzemenően figyelembe vegyék.

Az elkövetkezendő félév folyamán a munkatervben kell rögzíteni e határozat végrehajtásának biztosításával kapcsolatos pártfeladatokat.

III.

A II. Főosztály pártvégrehajtó bizottsága 1959 júniusában megvizsgálta a „Büntetőpolitika néhány kérdéséről” hozott KB-határozat végrehajtását. A vizsgálat tapasztalatairól, az ott hozott határozatokról az alapszervi titkárok nem lettek tájékoztatva, így arról beszámolni, hogy a pártvégrehajtó bizottság határozata hogyan lett végrehajtva,³⁷ nem tudunk.

E jelentést az osztály-pártvezetőség 1960. június 14-i ülésén megtárgyalta.³⁸

Budapest, 1960. VI. 16.

Osztály-pártvezetőség
Kovács György
párttitkár

[BFL XXXV (29) 1960/c/2. ő. e. Kovács György aláírásával ellátott, géppel írt tisztázat. Az első oldalon a fejléc felett a következő kézzel írt számsor olvasható: „51-I (487) 1960”]

5. A Politikai Nyomozó Főosztály Ipari Szabotázs Elhárító (II/6.) Osztálya MSZMP alapszervezetének jelentése a párt büntetőpolitikájának érvényesüléséről, 1960. június 15.

MSZMP Belügyminisztérium
II/6. alapszervezete

Szigorúan bizalmas!

Tárgy: A büntetőpolitika
néhány kérdéséről

Az ellenforradalmat követően hosszú hónapokon keresztül tisztázatlanság és bizonytalanság mutatkozott az állomány körében a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztály helyzetét, szerepét, feladatait, az ellenség elleni harc irányát és módszereit illetően. A párt igen nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy e fontos szerv munkájával kapcsolatos kérdések mielőbb tisztázottak legyenek, és az itt dolgozó állomány eszmeileg tisztázottan, a célt világosan látva harcoljon az ellenség ellen.

Ennek a célnak az elérése érdekében születtek meg azok a jelentős párthatározatok (az állambiztonsági munka bizonyos kérdéseiről, a párt büntető politikájáról, a belső reakció elleni harcról) melyek nagy részben ma is a munka irányának megszabói.

Ezek a párthatározatok megjelenésük után széles körű megvilágításra kerültek a mi alapszervezetünkben is, elősegítették a legfontosabb elvi kérdések tisztázását, majd konkrét parancsokban és utasításokban testet öltve megszabták az állambiztonsági munkának azt a magasabb színvonalra törekvő és töretlen irányát, amely a csapásokat kizárólag az igazi ellenségre összpontosítja. Ugyanakkor a becsületes dolgozó tömegek segítségét igényelve és arra támaszkodva a maga sajátos feladatkörében és eszközeivel a legeredményesebben szolgálhatja a párt általános politikai célkitűzéseinek megvalósulását.

Éppen azért, mert e párthatározatok az egész állambiztonsági munkában nagy fordulatot eredményeztek, és mert állambiztonsági munkánk alapját ezek képezik, e határozatok ismerete és szellemüknek a mindennapi munkában való alkalmazása az állambiztonsági munkában dolgozó minden kommunista számára elengedhetetlen.

A fenti párthatározatokkal megjelenésük óta folyamatosan foglalkozunk, megjelenésük után közvetlenül feldolgoztuk taggyűlésen, pártcsoport értekezleteken. A megjelenő miniszteri, illetve főosztályvezetői parancsok, utasítások után minden esetben

ismételten foglalkoztunk a kérdésekkel, vagy azok egyes részleteivel. A főosztályvezető elvtárs 4-es és 6-os parancsának megjelenése után a pártszervezet vezetősége ismételten megvitatta a párthatározatokat, munkatervünkben rögzítettük, hogy a pártcsoportokban is ismételten feldolgozzuk azokat, hiszen ezen parancsok lényegében a fenti párthatározatok végrehajtási utasításai. A politikai nevelő munka középpontjába ezt a kérdést állítottuk, a tömegekkel való kapcsolat elmélyítése mellett. A pártcsoportok általános felülvizsgálása során minden esetben kitértünk ezeknek a legfontosabb párthatározatoknak az ismeretére és gyakorlatban való alkalmazásának kérdéseire is.

Megállapítható, hogy az elvtársak nagy többsége ismeri a szakmai munkára vonatkozó párthatározatokat, általánosságban, sőt a részleteket illetően is. A határozatokat pártcsoport értekezleteken ismertették és megfelelő módon meg is vitatták. De vannak olyan tapasztalataink, hogy a mindennapi gyakorlati munkában még nem tudatosult eléggé, hogy egyes alapvető parancsok, utasítások teljes mértékben a párthatározatok alapján valósultak és valósulnak meg, lényegében olyan végrehajtási utasítások, melyek a korábbi párthatározatoknak az állambiztonsági munkában való érvényesítésének konkrét módozatait határozzák meg. Ennek az összefüggésnek az ismerete és megértése elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy szakmai munkánk ne hivatalnoki, hanem öntudatos politikai munka legyen. Éppen ennek az összefüggésnek nem elégséges tudatosulása okozhat számos hibát a gyakorlati munkában, és eredményezheti a feladatok helytelen végrehajtását, jelenthet komoly akadályokat a differenciált munkára irányuló törekvéseinkben.

Az eddig leírtakon kívül jelenlegi, június 16-án megtartandó taggyűlésünkön teljesen a jelentésben említett három párthatározat alapján kiadott utasítások, parancsok végrehajtásával fogunk foglalkozni.

Tényként állapítható meg, hogy az alapszervezet tagsága általában nagy lelkesedéssel és lelkiismeretességgel állt hozzá a 4-es számú parancsnak a végrehajtásához. Csak szórványosan, egyes esetekben mutatkoztak olyan jelenségek, hogy bürokratikus módon, hivatalnokszerűen vizsgáltak egyes kérdéseket. Pl. az egyik elvtárs veszélyes kategóriába kívánt besorolni egy olyan személyt, akit 14 éves korában diverzió gyanúja miatt 1944-ben a szovjet hadsereg őrizetbe vett, majd 15 évre elítélt. Bár ez kategóriát jelent, de az operatív tisztt-elvtárs nem vette figyelembe, hogy cselekményének elkövetésekor 14 éves volt, munkás származású, maga is fizikai munkásként dolgozik, 1950-ben történt hazatérése óta semmi probléma nincsen személyével, stb.

Az operatív munkában ma már igen jelentős mértékben érvényesül az az elv, hogy a nem főbenjáró bűncselekményt elkövetett, munkás vagy dolgozó paraszt osztályhelyzetű büntetettek ellen nem indítunk eljárást, hanem figyelmeztetésben részesítjük, vagy – súlyosabb esetben – szabadlábon folytatjuk le ellen[ük] az eljárást. Ezek a figyelmeztetések – melynek során figyelembe vesszük az osztályhelyzetet, szociális körülményeket, a társadalomra való veszélyességet, stb. – az esetek többségében igen pozitív hatást váltottak ki mind az érdekeltből, mind a környezetükben lévő családtagokból, ismerősökből vagy munkatársakból. Csak egy-egy ritka esetben fordul elő, hogy ilyen figyelmeztetett személy ismét elkezd, illetve folytatja izgató, uszító tevékenységét vagy más bűncselekményét.

Aktív politikai nevelő munkát igyekeztünk folytatni az olyan esetek megakadályozására, mely az emberek konkrét vizsgálata és elemzése helyett elsősorban a papírok – sok esetben régi és ellenőrizetlen papírok – alapján hozott döntéseket, és ezzel nem egy esetben súlyos problémákat okoztak operatív tisztjeink embereknek, akik nem tudták eldönteni, hogy miért nem utazhatnak külföldre, miért nem engedélyezik valamilyen kérésüket, stb. Ezt a témát taggyűléseink majdnem mindegyikén és az egyéni beszélgetések során is felvetjük, s az ilyen munkavégzés egyre jobban megszűnik az elvtársak gyakorlatában.

Konkrét torzulásokról a büntetőpolitika gyakorlati alkalmazásában nem beszélhetünk. Opportunizmus az osztályellenséges elemekkel szemben nem tapasztalható, inkább – egyes esetekben baloldali túlzások észlelhetők, melyek bizonyos mértékig az állambiztonsági munka jellegéből is adódnak. Ezek az esetenkénti túlzások

viszonylag könnyen leszerelhetők. A származás, osztályhelyzet megítélésében problémák nincsenek.

Az alapszervezet vezetősége tehetségéhez és lehetőségéhez mérten igyekezett minden segítséget megadni a kommunista parancsnokoknak a hibák elleni harchoz a büntetőpolitika helyes gyakorlati alkalmazásáért. Az elmúlt kb. 1 évre visszatekintve nem volt egyetlen olyan taggyűlésünk sem, ahol valamilyen rész kérdésével ne foglalkoztunk volna a szakmai, operatív munká[nak], s mivel az utóbbi idők legfontosabb témája a tömegekkel való kapcsolat és a büntetőpolitika, így ezek egyes kérdései szerepeltek legtöbbit a taggyűlési beszámolókbán.

Deák Zsigmond
alapszervezeti titkár

[BFL XXXV (29) 1960/c/2. ó. e. Deák Zsigmond aláírásával ellátott, géppel írt tisztázat. Az első oldalon a fejléc felett a következő kézzel írt számsor olvasható: „51-I (486) 1960”]

- ¹ Népszabadság, 1956. november 27. 1.
- ² Zinner, 2001. 197–198., valamint Mikó, 2006. 132–143.
- ³ MOL M-KS 288. f. 30. cs. 3. ö. e. Jegyzőkönyv a megyei főkapitányok és politikai osztályvezetők részére az ORFK-n tartott értekezletről, 1956. december 28. Ezúton is köszönöm Révész Bélának, hogy felhívta a dokumentumra a figyelmemet!
- ⁴ MOL XIX-B-1-r-1912-(549/9)-1957. A Budapesti Rendőrfőkapitány helyettesének 2. számú utasítása. 1957. február 15. (36. d.) Bővebben Mikó, 2006. 153–157.
- ⁵ Zinner, 2001. 198–207.
- ⁶ Baráth–Feitl, 1993. 27. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1957. április 5-i ülésének jegyzőkönyve.
- ⁷ PSZL VI. 765. f. 24. ö. e. Kádár felszólalása a BM pártaktívájának értekezletén. 1957. április 20. Kivonat az 1957. április 20-án megtartott BM pártaktíva jegyzőkönyvéből. Bővebben Huszár, 2003. 55.
- ⁸ MOL M-KS 288. f. 30. cs. 11. ö. e. A PB határozata a büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről. 1957. december 31. Bővebben Zinner, 2001. 294–321.
- ⁹ Uo., valamint ÁBTL 1.6. Tájékoztató a Politikai Bizottság „Büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről” szóló 1957. december 10-i határozatáról. Dátum és iktatószám nélkül. (14. d.) Bővebben Zinner, 2001. 322–327.
- ¹⁰ Uo.
- ¹¹ ÁBTL 4.2. 007/2/1958.1.M.TÜK. Az Igazságügy-miniszter, a Belügyminiszter és a Legfőbb Ügyész 103/1958. számú közös utasítása a büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről. 1958. január 8. (6. d.) Bővebben Mikó, 2006. 139.
- ¹² Uo.
- ¹³ MOL M-KS 288. f. 30. cs. 2. ö. e. Jelentés az MSZMP PB büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről szóló határozatának végrehajtásáról az állambiztonsági szervek munkájában 1958. február 1. és augusztus 1. közötti időben. 1958. október 13.
- ¹⁴ ÁBTL 4.2. 10-22/6/1958. A BM Politikai Nyomozó Főosztálya vizsgálati szervei feletti ügyészi felügyelet miatt a belügyminiszter elrendelte, hogy a politikai nyomozó vizsgálati szervek munkájára vonatkozó valamennyi parancsát a kiadással egy időben küldje meg a Legfőbb Ügyészség Politikai Osztálya vezetőjének. Hasonlóképpen az alsóbb szervek is, tehát a megyei, budapesti rendőr-főkapitányságok Politikai Nyomozó Osztályainak vezetői, a BM II/8. Osztály vezetője a politikai vizsgálati alosztályok nyomozati munkájára vonatkozó valamennyi parancs kiadásáról köteles volt értesítést küldeni az illetékes megyei, budapesti ügyészség vezetőjének. A belügyminiszter 6. sz. utasítása. 1958. július 26. (6. d.) A büntetés végrehajtás anomáliáiról lásd Mikó, 2006. 163–165.
- ¹⁵ MOL M-KS 288. f. 30. cs. 2. ö. e. Jelentés az MSZMP PB büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről szóló határozatának végrehajtásáról az állambiztonsági szervek munkájában 1958. február 1. és augusztus 1. közötti időben. 1958. október 13.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ Lásd a 2. számú dokumentumot! BFL XXXV (29) 1960/c/2. ö. e. Jelentés az MSZMP büntetőpolitikája egyes kérdéseiről hozott párthatározat végrehajtásáról, s ezzel kapcsolatban a pártszervezetek munkájáról. 1959. június 12.
- ¹⁸ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 188. ö. e. Jelentés a belső reakció elleni harc néhány kérdéséről. 1960. június 21.
- ¹⁹ BFL XXXV (29) 1960/c/2. ö. e. Jegyzőkönyv a Politikai Nyomozó Főosztály pártvégrehajtó bizottságának 1960. április 19-i üléséről.
- ²⁰ CsML MSZMP BM szervek 1962. 10. f. 4. d. 1–3. ö. e. Jelentés a büntetőpolitikai elveink alkalmazása a Politikai Nyomozó Osztály munkájában, 1960. október 21. Köszönöm, hogy Révész Béla erre a dokumentumra is felhívta a figyelmemet.
- ²¹ BFL XXXV (29) 1960/c/2. ö. e. Jegyzőkönyv a Politikai Nyomozó Főosztály pártvégrehajtó bizottságának 1960. április 19-i üléséről.
- ²² Közlekedési Szabotázs Elhárító (II/4.) Osztály, a Belső Reakció Elhárító (II/5.) Osztály, az Ipari Szabotázs Elhárító (II/6.) Osztály, a Mezőgazdasági Szabotázs Elhárító (II/7.) Osztály és a Vizsgálati (II/8.) Osztály. A Politikai Nyomozó Főosztály szervezeti átalakulásairól bővebben lásd: Takács Tibor és Papp István írásait a *Betekintő* korábbi számaiban.
- ²³ Lásd a 11. sz. jegyzetet!
- ²⁴ Értsd: BM II. Politikai Nyomozó Főosztály.
- ²⁵ Sajnos kutatásaim során ilyen dokumentumot nem találtam.
- ²⁶ Komornik Vilmos ekkor a Belső Reakció Elhárító (II/5.) Osztály osztályvezető-helyettese, a II. Főosztály pártvégrehajtó bizottságának tagja.
- ²⁷ Kerekes Pál 1956 novemberétől a BM Politikai Nyomozó Főosztály Személyzeti Osztályán dolgozott. 1958-tól a II. Főosztály pártbizottságának első titkára. 1961 októberétől ugyanitt munkatársként tevékenykedett. ÁBTL 2.8.1. 2650. Radványi Dezső és Kardos Géza fogyatéki anyagát sajnos nem sikerült megtalálnom, vagy nem lehetett egyértelműen megállapítani az azonosságot. Találtam viszont utalást arra, hogy Kardos Géza a II. Főosztály pártbizottságának szervező titkára volt (nem összetévesztendő Kardos Gyulával, aki a BM pártbizottságán volt első titkár 1957 és 1958 között). Makádi Jánosról csak azt tudjuk, hogy 1961 októberében a II/4. Osztályról a II/12. Osztályra helyezték át és ekkor nevezték ki osztályvezető-helyettesnek. ÁBTL 2.8.1. 8989. Rajnai Sándor 1957. május és 1962 júliusa közt a II. Főosztály főosztályvezető-helyettese. ÁBTL archontológia https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:13:449098963555700::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_TYPE:633762%2CELETRAJZ (Utolsó letöltés: 2011. június 21.) ÁBTL 2.8.2.1. 1037. Mérő Károly 1957-től a II/8. Osztályon osztályvezető-helyettes, majd 1960 és 1962 között ideiglenes osztályvezető. 1962. augusztus 15-i hatállyal leszerelik. ÁBTL 2.8.1. 3703.

²⁸ Feltehetően az utóbbi parancsról van szó: ÁBTL 4.2. 6-200/16/1957. A belügyminiszter 16. számú parancsa a BM személyi állomány felülvizsgálására és létszámcsökkentésére. (5. d.) Figyelemre méltó, hogy a BM Személyzeti Főosztálya vezetője, Takács Imre javaslatának értelmében a különböző okok – iszákosság, gazdasági visszaélés, egyéb erkölcsi problémák, vagy nyugdíjazás – miatt elbocsátásra kerülő egykori államvédelmi beosztottak menesztésének idejét máskorra időzítették, mint azokat, akik a forradalom ideje alatti magaratásuk miatt kerültek utcára. Azt indítványozta, hogy a forradalomban kompromittálódott egykori „ávósok” elbocsátását követő 2-3 hónap múlva kerüljön csak sor a többiek menesztésére, hogy az „ellenforradalmi tevékenység” vádjá még csak véletlenül se érhesse a „csak” erkölcsi okok, vagy nyugdíjazás miatt menesztett egykori államvédelmisseket. MOL XIX-B-1-aj 22-890/1957. Jelentés a miniszter elvtárs 16. számú parancsának végrehajtásáról. 1957. május 23. (13. d.)

²⁹ 1957 decemberére alakult ki a BM-pártbizottság szervezeti felépítése. Irányítása alatt hat ún. közbeeső (szakterületenként elkülönülő) pártbizottság (II. Főosztály, ORFK, Kormányórság, Légoltalmi Parancsnokság, Anyagi terület, Személyzeti Főosztály), 94 alapszervezet, a KISZ Bizottság és a Közalkalmazottak Szakszervezete működött.

³⁰ Sajnos a parancsot nem találtam meg.

³¹ A „Péntek”, és a „Lányi” fedőnevű ügyek iratait sajnos nem találtam meg. A Mérei Ferenc és társai ellen indított eljárás anyagát a „Hungaricus” fedőnevű dossziékban gyűjtötték össze. ÁBTL 3.1.5. O-10986 és ÁBTL 3.1.5. O-10986/1. Bővebben Gál, 2009. 9–73.

³² Sajnos ezeket a parancsokat a kutatásaim során nem találtam meg.

³³ A II/5. Osztály „a” alosztálya a volt jobboldali pártok tagjai elleni, míg a „b” alosztály a horthysta erőszakszervezetek és fegyveres testületek tagjai elleni elhárítást végezte. Bővebben Takács, 2010.

³⁴ A „Dienes” és az „Ifjúsági” fedőnevű ügyekről sajnos nincsenek közelebbi információim, ilyen címen az ÁBTL őrizetében nem találtam dossziét, illetve dokumentumot. A „Hólabda” fedőnevű ügy egy Békés megyei, 1960 és 1962 közötti ismeretlen tettes által elkövetett „ellenséges, fenyegető, izgató” tartalmú névtelen levélküldési akciósorozat volt. ÁBTL 3.1.5. O-11990.

³⁵ Lásd a 11. sz. jegyzetet!

³⁶ 1959 után, 1960. április 1-jén újabb részleges amnesztiát hirdetett a kormány, ekkor a „felszabadulás” 15. évfordulója alkalmából. Az 1960. évi 10. tvr. alapján szabadultak ki az 1957. május 1-je előtt elkövetett államellenes cselekményekért hat évet meg nem haladó időre elítéltek. Kiszabadultak azok az 1953 előtt elítélt háborús bűnösök is, akik büntetésükből már legalább tíz évet letöltöttek.

³⁷ A „végrehajtva” szó kézzel írva szerepel a dokumentumon.

³⁸ A „megtárgyalta” szó, valamint a dátum kézírással lett a dokumentumra ráírva.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

2650. Kerekes Pál

3703. Mérő Pál

8989. Makádi János

2.8.2.1. A III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai

1037. Rajnai Sándor

3.1.5. Operatív dossziék

O-10986. „Hungaricus”

O-11990. „Hólabda”

4.2. Parancsgyűjtemény

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XXXV. Pártarchívumi iratok 1948–1989.

Csongrád Megyei Levéltár (CsML)

MSZMP BM szervek

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-B-1-aj Belügyminisztérium, Személyzeti iratok 1953–1990.

XIX-B-1-r Belügyminisztérium, Elnöki Főosztály 1945–1950.

M-KS 288. f. 30. cs. Magyar Szocialista Munkáspárt, Központi Szervei, Politikai Bizottság (Intéző Bizottság), 1956–1989.

M-KS 288. f. 30. cs. Magyar Szocialista Munkáspárt, Központi Szervei, Adminisztratív Osztály, 1957–1966.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

VI. Személyi gyűjtemények, visszaemlékezések

Nyomtatásban megjelent források

Baráth–Feitl, 1993.

Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága 1957. április 5-i ülésének jegyzőkönyve
In Baráth Magdolna – Feitl István (szerk.): *Az MSZMP ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. III. kötet. 1957. április 5–1957. május 17.* Budapest, Intera Rt., 1993.

Hivatkozott irodalom

Gál, 2009.

Gál Éva: Mérei Ferenc és társai „ellenforradalmi szervezkedése” 1957–1959. In Tischler János (szerk.): *Kádárizmus: mélyfúrások. 1956-os Intézet Évkönyve, XVI.* Budapest, 1956-os Intézet, 2009.

Huszár, 2003.

Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza, 1956. november – 1989. június. 2. kötet.* Budapest, Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó, 2003.

Mikó, 2006.

Mikó Zsuzsanna: A forradalom utáni megtorlás bírósági és ügyészégi szervezete, 1956–1961. *Történelmi Szemle*, 2006/1–2.

Takács, 2010.

Takács Tibor: A belső reakció elleni elhárító osztály, 1956–1962. *Betekintő*, 2010/3.
http://www.betekinto.hu/2010_3_takacs (Utolsó letöltés: 2011. május 23.)

Zinner, 2001.

Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, Hamvas Intézet, 2001.

A megbízottak, avagy a láthatatlan légió

A Kádár-kori Belügyminisztérium (BM) III. Főcsoportfőnökségének munkáját számtalan ember segítette kívülről. Közülük a közbeszédben ügynöknek, vagy egyszerűen csak spiclinek hívott hálózati személyek kerültek leginkább a figyelem középpontjába. Pedig rajtuk kívül is több olyan csoport volt, akik kívülről támogatták – formalizált vagy kevésbé szabályozott módon – a politikai rendőrség munkáját. Egyesek feladatszerűen csak a politikai rendőrséget, míg más csoportok a rendőrség munkáját segítették, de kötelességük volt az állambiztonság informálása is. Az első csoportba tartozott, mai tudásunk szerint, az állambiztonsági hálózati személyeken kívül a hivatalos kapcsolat, a társadalmi kapcsolat, az alkalmi kapcsolat, a tájékoztató és a megbízott. A nyolcvanas évek végén felmerült a gyakorlatban már létező, főként a hírszerzőknél használt bizalmi kapcsolat formalizálásának szükségessége is. A második csoportba a munkásőrök, az ifjúgárdisták, az önkéntes rendőrök és az önkéntes határőrök tartoztak. Ezen csoportok közül a megbízottakra vonatkozó eddigi tudásunkat szeretném ismertetni. Róluk – információim szerint – eddig még nem jelent meg írás.

A megbízottakat a BM-mozgósítás (továbbiakban: „M”) esetén igénybe vehető tartalékos állományból választották ki. Ezt a hatvanas évek közepéig részben a volt hivatásos állomány tagjaiból, részben pedig a néphadsereg tartalékos állományából kiválasztott személyek képezték. Ez utóbbi kört a Belügyminisztérium részére biztosított „tartalékos tiszti állománynak” nevezték. Működésükről eddig nagyon kevés adat került elő, első említésük egy 1965-ös honvédelmi miniszteri parancsban történik. Ebben a miniszter elrendelte a tartalékos tiszti állomány szakképzettség és egészségi állapot szerinti felülvizsgálatát. A parancs kiterjedt a BM részére biztosított tartalékos tiszti állományra is. A felülvizsgálatot a lakhely szerint illetékes kiegészítő parancsnokságokon létrehozott bizottságok hajtották végre. A BM részére biztosított tartalékosok felülvizsgálatában a BM személyzeti szervei és „M” tisztjei is részt vettek. A részvételt a belügyminiszter parancsában rendelte el.¹ A parancs végrehajtására kiadott intézkedés meghatározta, hogy az alkalmasság vizsgálatának melyek a főbb szempontjai. Eszerint:

- „az illető személy a Magyar Népköztársaság államrendjéhez hű, politikailag szilárd, erkölcsileg megbízható hadköteles legyen;
- legalább alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezzen (8 általános, vagy ennek megfelelő);
- a BM hivatásos állományában legalább egy évet töltött el, kivéve, ha különleges szakképzettségű személy, pl.: híradós, műszaki tiszt, mérnök, vegyész stb.;
- a honvédségtől biztosított tiszt kellő marxista képzettséggel, lehetőleg párt- és tömegszervezeti munkában megfelelő gyakorlati tapasztalattal rendelkezzen;
- büntetlen előéletű legyen, illetve büntetése a három hónapot ne haladja meg;
- egészségi szempontból belügyi szolgálatra alkalmas minősítéssel bírjon.”²

Azt, hogy behívása esetén hova fogják beosztani, milyen továbbképzésben kívánják részesíteni, egyik tartalékos sem tudta, mert tilos volt nekik megmondani. Azokkal a volt belügyi alkalmazottakkal, akik megkapták már a tartalékos tiszti rendfokozatukat, annyit lehetett közölni, hogy mozgósítás esetén a BM állományába hívják be őket. A többieknek azonban, vagyis azoknak, akik nem a volt hivatásos állományból kerültek be a tartalékos állományba, hanem a néphadsereg által a BM számára biztosított tartalékos állomány tagjai lettek, még azt is tilos volt megmondani, hogy a minisztérium tartalékát képezik. Ez volt a helyzet egészen 1967-ig.

A honvédelmi miniszter és a belügyminiszter 1967. június 7-én kiadott 01. számú együttes parancsa³ megállapította, hogy a BM tartalékos állománya sem létszámát, sem felkészültségét tekintve nem megfelelő. Ezért elrendelte a kifejezetten a belügyminisztérium számára történő tartalékos tisztképzést és a tartalékos tiszti állomány szakmai továbbképzését. Egyben elrendelte azt is, hogy a képzést a belügyi szerveknél kell végrehajtani.⁴

A parancs végrehajtására két, vele együttesen kiadott végrehajtási utasítás született. Az első⁵ határozta meg, hogy a tartalékos tiszti iskola elvégzésére azt a sorköteles magyar állampolgárt lehetett kiválasztani, aki legalább érettségivel rendelkezett, erkölcsileg, politikailag megbízható, büntetlen előéletű, egészségileg alkalmas, és az iskola elvégzését és a vele járó kötelezettségeket önként vállalja. Közülük előnyben kellett részesíteni azokat, akiknek a szüleit a Szocialista Hazáért Érdemrenddel vagy Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékéremmel tüntették ki, illetve, ha azok fegyveres testületek hivatásos vagy nyugállományú beosztottjai voltak. A jelölteket a területileg illetékes kiegészítő parancsnokságok és a BM személyügyi szervei közösen választották ki.

A Rendőrtiszti Főiskola egyik hallgatója 1982-ben készült szakdolgozatában a következőképpen írta le a folyamatot: „Jelöltek, beiskolázásra kerülő személyek a kiválasztás követelményének megfelelnek. Ez a gyakorlatban úgy realizálódik, hogy a területileg illetékes megyei Hadkiegészítő és Területvédelmi (fővárosi kiegészítő) Parancsnokságok a tartalékos tisztképzésre kerülők kiválasztását a megyei (budapesti) rendőrkapitányságok személyzeti osztályával egyeztetve végzik. A sorozáson részt vett, egészségügyi követelményeknek megfelelt, érettségivel rendelkező fiatalok közül választják ki a jelölteket, kéretszám függvényében tervezik meg a beiskolázásukat. Ellenőrzésük során elsősorban mikrokörnyezetüket tanulmányozzák, előnyben részesítik azokat a fiatalokat, akik „JÓ” [sic!] családi háttérrel, megfelelő személyi körülménnyel rendelkeznek, ami alapján a kiválasztás követelményeinek megfelelnek. Ebből származik az az objektív helyzet, hogy a beiskolázottak többsége pártfunkcionáriusok, közép- és magasabb szintű állami, gazdasági vezetők, a Belügyminisztérium és Honvédelmi Minisztérium hivatásos állományába tartozó szülők gyermeke.”⁶

A tartalékos tisztképzés, mint az a második végrehajtási utasításból⁷ kiderül, nem általában a belügyi szervek részére folyt. Tartalékos tiszteket az állambiztonsági szervek, a karhatalom és a határőrség számára képeztek. A képzés időtartama 24 hónap volt. Leszereléskor lehetett kérni a hivatásos állományba való kinevezést is. A BM többi szerve tartalékos tiszti igényét a volt belügyi tisztek közül elégítette ki.

A fentieknek megfelelően alakult az oktatott tárgyak és a vizsgák rendje. 1973-ban például a tartalékos tiszti továbbképzés célját a következőképpen határozták meg: „A megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági osztályának népgazdaság-védelmi és ÁB-kirendeltségi feladatokra továbbképezni a bevonuló állományt. Ezentúl új feladatként a katonai elhárítási szervekhez biztosított állományt továbbképezni.” A képzés egészét adó 168 óraszámából 76 óra volt az állambiztonsági ismeretek, 28 óra a lőkiképzés, 18 óra a katonapolitikai ismeretek, 12 óra a harcászat, nyolc óra a tereptan, és mindössze négy óra a jogi ismeretek.⁸ A növendékek kötelesek voltak záróvizsgát tenni a következő tárgyakból: marxizmus-leninizmus, a képzési irány szerinti szaktárgy (állambiztonság, határőrizet, karhatalom), illetve gyakorlati ismeretek.⁹

1975-ben újra szabályozták a tartalékos tisztképzést és továbbképzést.¹⁰ A tartalékosok kiválasztását továbbra is a sorkötelesek közül és közösen végezték. A kiválasztás kritériumai nem változtak, az előnyben részesítendőek köre azonban némileg módosult. Előnyben kellett részesíteni „az üzemekben, termelőszövetkezetekben dolgozó szakmunkásokat; a munkásmozgalmi múlttal rendelkező, az ellenforradalom leverésében részt vett, illetve a párt- és társadalmi szerveknél dolgozó szülők gyermekeit, valamint a fegyveres erők és testületek hősi halottainak árváit.”

A hallgatókat – bár alapvetően az állambiztonsági szervek tartalékát jelentették – a fennmaradt iratok szerint elég sajátosan képezték ki. A BM Tartalékos Tisztképző Iskola katonai elhárító szakos hallgatóinak gyakorlati képzését a III/IV. csoportfőnök 2. számú körlevele szabályozta az 1977-es tanévre vonatkozóan. A körlevél 3. pontja írja le, hogy a hallgatók mit tanulnak, mit ismerhetnek meg, míg a 4. pont azt rögzíti, hogy a gyakorlat során milyen feladatokkal bízhatók meg.

„3. Az állambiztonsági szervek és ezen belül a katonai elhárítás munkáját szabályozó szigorúan titkos, különösen fontos belügyi és honvédelmi utasításokat és parancsokat a hallgatók *nem, vagy formailag változtatott formában ismerik* [kiemelés tőlem – K. K. K.]. A többi szabályozó csak a várható gyakorlati munka, »M« feladat végzéséhez szükséges mértékben kerül oktatásra. Ennek megfelelően a gyakorló szolgálat során a 005/1972. és a 0010/1973. számú belügyminiszteri parancsok és a kapcsolódó rendelke-

zések előírásait¹¹ a BM Tartalékos Tisztképző Iskola hallgatói – az elméleti képzés rendszeréhez kapcsolódva – a következők szerint ismerhetik meg:

- A hálózat – ezen belül a tmt., a tmb. és az ügynök – fogalma helyett az állambiztonsági szervek »titkos segítői« meghatározást kell használni.
- A beszerzés helyett a »titkos segítő bevonása az állambiztonsági szervekkel való titkos együttműködésbe« meghatározást kell alkalmazni.
- A rezidenst mint kiemelkedő személyi tulajdonságokkal, operatív lehetőségekkel rendelkező »titkos segítő« kell bemutatni.
- Nem ismerhetik az operatív technikai eszközöket, a »K« ellenőrzést.¹² Nem szerezhettek tudomást előzetes ellenőrzés, vagy bizalmas nyomozás alatt álló ügyekről.”

A 4. pontban határozták meg azt, hogy milyen feladatok végrehajtásába lehet bevonni a végzős tartalékost a gyakorlati képzés során:

- „a) Priorálás gyakoroltatása, a kapott válaszok értékelése (a 3. pontban meghatározottak figyelembevételével);
- b) katonai objektumok, létesítmények, harcgyakorlatok és katonai szállítások operatív védelmével összefüggő részfeladatok végrehajtásába;
- c) rendkívüli események nyílt vizsgálatába;
- d) nem szocialista országokba utazók, illetve onnan érkezőket fogadók kapcsolatos védelmi jellegű feladatok, intézkedések gyakorlati megoldásába (eligazítás, beszámoltatás);
- e) parancsnokokkal, pártpolitikai szervek vezetőivel való együttműködésbe (az együttműködés formáinak, területeinek, a tájékoztatás határainak gyakorlati bemutatása);
- f) előzetes ellenőrzésnél részinformációk beszerzésébe;
- g) a sorállomány és az államtitkot nem ismerő polgári alkalmazottak közötti társadalmi kapcsolat létesítésére alkalmas személy tanulmányozásával összefüggő adatok, információk gyűjtésébe. Részt vehet a kapcsolatlétesítésen és az elhárító tiszt által tartott sorállományú társadalmi kapcsolat találkozáján;
- h) az állambiztonsági ismereti oktatás és propagandamunka szervezésébe, végrehajtásába.”¹³

Ebben az időben a tartalékos tiszteket – a hatályos szabályok szerint – csak mozgósítás idején alkalmazhatták. A szabályozás ellenére egyes állambiztonsági szervek már a hetvenes évek második felében elkezdték a tartalékos tiszteket kvázi hálózatként alkalmazni. Az iratok tanúsága szerint 1981-ben már rezidensi funkciót is töltött be tartalékos tiszt.¹⁴ Elsődlegesen a kémelhárítás és a katonai elhárítás területén, de más központi és területi szervnél is. Jogállásuk tisztázatlan volt. Egyes jelek arra utalnak, hogy hálózati személyként alkalmazták őket, de nem világos, hogy a szabályoknak megfelelően szervezték-e be őket, vagy csak hálózatként „használták”. Erre vonatkozóan nagyon kevés írásos anyag maradt fenn. 1981-ben, a „Tartalékos operatív tisztek felhasználása” című, négy példányban készült anyagban¹⁵ a következőképpen indokolják a tartalékosok „békeidőben” történő felhasználását:

„A tartalékos op[eratív] tisztekkel történő szervezettebb, rendszeresebb együttműködést az teszi szükségessé, hogy a növekvő idegenforgalmat az imperialista hírszerző szervek mint legális behatolási lehetőséget felhasználják hazánk elleni ellenséges tevékenységükben. A békés egymás mellett élés politikáját kényszerből elfogadva, annak árnyékában próbálkoznak világnézetünktől idegen, burzsoá nézeteket, eszméket az emberek tudatába becsempészni, és az emberi kapcsolatok fejlesztése ürügyén igyekeznek kémkedni, zavart kelteni. Ideológiai háborújuk felfedése, visszautasítása, elhárítása, hatásának csökkentése, a konkrét feladatok megoldása érdekében a segítséget igényelni, a segíteni akarók körét szélesíteni kell.

A tartalékos op. állomány az operatív erők egyike, az információszerzés, adatgyűjtés, ellenőrzés és bizonyítékgyűjtés egyik forrása az állambiztonsági munkában. Rendszeres vagy alkalmi segítségük elengedhetetlenül szükséges az állambiztonsági feladatok végrehajtásában.”

Ugyanebben az anyagban a következőképpen értékelik az addig végzett munkájukat: „Az eddigiekben segítséget nyújtottak különböző helyőrségekben legális pozícióból tevékenykedő hírszerzők, ügynökök vagy más személyek vizuális tevékenységének felderítésében, akadályozásában, korlátozásában és operatív dokumentálásában; sötét hír-

szerezést vagy más ellenséges tevékenységet folytató külföldi személyek vagy magyar állampolgárok felderítésében, ellenőrzésében; lehetőségük volt és van a társadalomra veszélyes, külön nyilvántartásba vett személyek ellenőrzésére.

A tapasztalatokat összegezve elmondhatjuk, hogy az objektumok környezetében szervezett, tartalékos operatív tisztek által vezetett rezidentúrák az objektumok külső védelmében hatékony munkát végeztek, a hozzájuk fűzött reményeket beváltották. Ugyanis jelentősen bővítették a hivatásos operatív tisztek informálódását, pl. fecsegések, külföldi állampolgárok gyanús magatartásának, amnesztiásokkal összefüggő kérdéseknek, szélsőséges politikai megnyilvánulásoknak stb. felderítésében, ellenőrzésében. A tartalékos operatív tisztek alkalmazása ugyanakkor nagymértékben csökkentette a hivatásos operatív tisztek leterhelését is.”¹⁶

E tapasztalatok alapján készült a belügyminiszter parancsa¹⁷ a Belügyminisztérium állambiztonsági tartalékos állomány alkalmazásáról, amely elrendelte azt is, hogy az eddig különböző jogcímenen foglalkoztatott tartalékosok jogi helyzetét a parancs hatálybalépésétől (1985. július. 10.) számított hat hónapon belül rendezni kell. Ez a parancs hozta létre a *megbízott* státust, és kimondta, hogy az állambiztonsági tartalékos állomány tagjait nemcsak mozgósítás esetén, hanem békeidőben is meg lehet bízni állambiztonsági feladattal. Megbízott lehetett a BM Tartalékos Tisztképző Iskolát állambiztonsági szakon végzett, az állambiztonsági szervek tartalékát képező személy, és a BM állambiztonsági szervei, továbbá a BM Határőrség Felderítő Osztálya hivatásos állományának egykori tagja. A pártapparátusban dolgozó, vagy függetlenített pártfunkcióban lévő személy nem lehetett megbízott. Hivatásos katona azonban lehetett a BM tartalékosa, és kaphatott megbízást.

A *megbízott* titkos segítőnek számított, az állambiztonsági szervekkel való együttműködése folyamatos és konspirált volt. Azt a tartalékost lehetett békeidőben állambiztonsági munkával megbízni, akiről nem, vagy csak kevesen tudták, hogy a belügy tartalékosa. Munkáját titkos operatív eszközök felhasználásával végezte. Polgári személy, azaz civil volt, aki a nyilvánosság előtt polgári foglalkozását űzte. Tehát autószerelő, főrendész, erdész, szőlészeti ágazatvezető, magasépítő üzemmérnök, tanár, pénzügyi előadó, anyagbeszerző, elektromos műveknél vonalbejáró, közjegyző, OTP-ügyintéző, újságíró-gyakornok, szakács, építésvezető, agronómus, ügyvéd, magán-kiskereskedő, hogy csak néhányat említsek a megbízottak civil foglalkozásai közül. A Szabályzat szerint a megbízott részére meghatározott állambiztonsági feladat nem állhat ellentétben az adott személy polgári életében betöltött helyzetével, beosztásával, továbbá nem hátráltathatja a munkáját, és nem veszélyeztetheti az egzisztenciáját.

Munkájáért fizetést kaphatott, ez 1985-ben maximum havi kettőezer forint volt. Fizetést csak a tényleges munkavégzés idejére adtak. A Videoton egyik alkalmazottjának változásjelentőjén például a következőt írják: „Osztályvezető e[lv]t.[árs] engedélyével 1988. 06. 07. – 08. 30-ig pihentetve e[gészség]ü[gyi] okok miatt. 06. 01.–08. 30-ig (3 hónap) részére fizetést nem folyósítunk.”¹⁸

A megbízottnak fedőszáma volt. A megbízás tényét a BM Nyilvántartó Osztálya egy erre a célra rendszeresített, *Állambiztonsági munkával megbízott tartalékosok* elnevezésű naplóba vezette be. A megbízott fedőneve a napló sorszama volt. A megbízást az állambiztonsági szerv adta írásban, és a tartalékos aláírásával jött létre. A megbízás tartalmazta:

- a megbízó állambiztonsági szerv megnevezését;
- az elvégzendő feladatokat, azok végrehajtási helyét, várható időbeli terjedelmét, a megbízással összefüggő konspirációs és magatartási szabályokat;
- a rendszeres havi juttatás összegét;
- a megbízás megszűnésének szabályait;
- azt, hogy a tartalékos korábbi titoktartási nyilatkozata továbbra is érvényes.

A megbízottat a munka végzésére ki kellett képezni, amelyről jelentést kellett írni. A megbízottat – lehetőleg havonta – be kellett számoltatni. A fő szabály szerint a beszámolót írásban kellett adnia, és fedőszámával – ez a tartalékos napló sorszama volt – alá kellett írnia. Kivételt képeztek a rezidensi feladatot ellátó megbízottak. Ők a hozzájuk kapcsolt hírforrások jelentéseit továbbították, írniuk csak akkor kellett, ha a hírforrásokat

a jelentésükről még ki is kellett kérdezni. Ilyenkor a Kikérdezés tartalmát hozzá kellett írniuk az eredeti jelentéshez. A beszámoltatás K- vagy T-lakáson történt.¹⁹

A megbízottal összefüggő anyagok kezelésére tartalékos (T) és jelentési (J) dossziét kellett nyitni. A T-dosszié szolgált a megbízott személyével, megbízása körülményeivel és tartalmával, a neki adott anyagi juttatásokkal kapcsolatos iratok elhelyezésére, továbbá itt helyezték el a megbízást ismerő személyek névsorát. A T-dosszié olyasmi volt, mint a hálózati személyeknél a B (beszervezési) -dosszié. A J-dossziében munkaterveket, a megbízott munkájával kapcsolatos írásos utasításokat, az általa írt jelentéseket, a kapcsolattartó tiszt feljegyzéseit kellett elhelyezni. A J-dosszié a hálózati személy M (munka) dossziéjára hasonlított.

T- és J-dossziét csak a tartalékos tiszti iskolát végzett megbízottakról nyitottak. A volt hivatásosok megbízását és a megbízás ideje alatt keletkezett minden egyéb anyagot egy főnyilvántartási számmal ellátott gyűjtőben kellett elhelyezni. A szabályzat szerint az állambiztonsági szervekhez „lebiztosított” megbízott és a megbízást visszautasító tartalékosokat az Egységes Gépi Prioráló Rendszer (EGPR)²⁰ később meghatározandó betűjelű nyilvántartásába is fel kellett venni. Ez lett a V jelű nyilvántartás. Nem tudni, hogy mennyire volt gyakori, de volt, akire megbízása előtt F-kartont is kiállítottak.²¹

A Szabályzat meghatározza, hogy milyen feladatok végrehajtásában vehet részt a megbízott:

- külső és belső ellenséges személy felderítése, ellenőrzése, feldolgozása, tevékenységének megelőzése és megszakítása;
- hírforrások vezetése, kivéve, ha a hírforrás volt hivatásos állományú személy;
- szervezési jelölt kutatása, tanulmányozása;
- állambiztonsági rendkívüli esemény, terrorcselekmény felderítése, megelőzése;
- operatív akció előkészítése és végrehajtása;
- az állambiztonsági munka egyes feltételeinek, konspirációjának biztosítása, operatív akció, illetve intézkedés legalizálása;
- az idegenforgalom területén jelentkező állambiztonsági feladat végrehajtása, külföldi kiküldetésről hazatérő, engedéllyel vagy késedelmesen külföldről hazatérő, valamint F (Figyelő) -dossziés személy ellenőrzése;
- objektumok, illetve azok környezetének, gyakorlatoknak, katonai szállításoknak, csapatmozgásoknak biztosítása;
- titokvédelmi és más rezszimintézkedések hatékonyságának elősegítése, a népgazdaság állambiztonsági védelmével kapcsolatos feladatok ellátása;
- K-ellenőrzésből adódó részfeladatok végrehajtása;
- párt- és állami vezetők állambiztonsági védelme.

A megbízott nem tartozott megbízójának fegyelmi felelősséggel. Ha az állambiztonsági munka szabályait megszegte, vagy kötelezettségeiben súlyos mulasztást követett el, megbízását vissza kellett vonni. A megbízás visszavonásakor a T-dossziét irattározni kellett, a J-dossziét pedig meg kellett semmisíteni. A megbízott 70. életévének betöltése után, illetve halála esetén minden anyagát meg kellett semmisíteni, és törölni kellett a nyilvántartásból. E szabály ellenére találtam olyan esetet, amikor halálozás miatt zártak ki valakit, mégis irattározták a T-dossziéjét, és a nyilvántartásból sem törölték, hiszen a kartonja megvan. A levéltár birtokában egyetlen T-dosszié sincs. Egy változásjelentés, amelyen – mint azt az elnevezés is jelzi – a megbízottak adataiban, illetve körülményeiben beálló változásokat jelentették a megbízó szervek a központi nyilvántartás számára, arra enged következtetni, hogy a kizárt megbízottak dossziéit 1989 végén megsemmisítették.²²

A megbízást szabály szerint visszavonták. Gyakran előfordult, hogy a változásjelentésen a hálózati személyeknél szokásos kifejezéseket használták, és az sem kivételes, hogy a változást nem a tartalékosok körülményeiben beállt változások jelentésére rendszerezített, hanem a hálózati személyekre vonatkozó nyomtatványon jelentették. A megbízás megszüntetésének indokai lehettek:

- választott funkcióba került;
- megszűnt az elvégzendő feladat (már nem figyelik az F-dossziét);
- körülményekben beállt változás;

- szt-tiszt lett (a talált esetben nem csak a J-, hanem a T-dossziét is megsemmisítették, igaz, ez utóbbit csak az irattározás után);
- munkahelyváltozás;
- operatív lehetőségei megszűntek.

Az ÁBTL-ben megtalálható nyilvántartási kartonokból²³ kitűnik, hogy a megbízottak egy részét csak egy-egy feladat elvégzésével bízták meg, más részük több feladatot is kapott. Bár a Szabályzat nem zárja ki, hogy a III/I. Csoportfőnökség (külföldi hírszerzés) is alkalmazzon megbízottakat, és a szabályzat 190 példányából ők is kaptak, a levéltár birtokában egyetlen olyan megbízást tartalmazó karton sincs, amelyet a III/I. Csoportfőnökség állított ki. Ez persze nem azt jelenti, hogy ilyen megbízás nem létezhetett, pusztán azt jelenti, hogy a levéltárban nincs.

A levéltárba került, meglévő kartonok alapján a III/II. Csoportfőnökség a következő feladatokkal látta el a megbízottakat:

- idegenforgalom vonalán preventív feladatok végrehajtása;
- külső és belső ellenséges személyek felderítése, ellenőrzése, feldolgozásuk, tevékenységük megelőzése, megszakítása;
- katonai objektum védelme;
- katonai objektum külső operatív biztosítása, idegenforgalom vonalán jelentkező feladatok, párt- és állami vezetők állambiztonsági védelme, ellenséges személy felderítése, ellenőrzése, feldolgozása;
- titokvédelmi és más rezsimintézkedések hatékonyságának operatív elősegítése, a népgazdaság állambiztonsági védelmével kapcsolatos részfeladatok ellátása;
- állambiztonsági rendkívüli esemény, terrorcselekmény felderítésében, megelőzésében való részvétel;
- kiutazó csoportok, hivatali dolgozók preventív védelme, csoportos beutazók, vadászturizmus ellenőrzése.

A III/III. Csoportfőnökség a fennmaradt iratok szerint a következő feladatokat adta:

- preventív védelem, operatív ellenőrzés;
- rezidensi feladatok;
- F-dossziés személy ellenőrzése;
- jelöltek kutatása, titkos információk szerzése, hírforrások vezetése;
- *külső* (a Belső Reakció Elhárító Csoportfőnökségen!) és belső ellenséges személyek felderítése, rendkívüli események felderítése, hírforrás vezetése;
- kulturális vonalon szűrő-kutató, tanulmányozó munka, valamint F-dossziés ellenőrzése;
- szervezési jelöltek kutatása és tanulmányozása, külföldi delegációk, hazai *állami és pártvezetők* állambiztonsági védelme a munkahelyén, áruház elleni terrorcselekmények megakadályozása. (Megjegyzem, ez az egyetlen hely, ahol a rögzült sorrendhez képest az állami vezetők megelőzték a pártvezetőket.)

A III/IV. Csoportfőnökség által adott feladatok:

- az objektum környezetében polgári személyek, társadalmi kapcsolatok vezetése;
- az objektumban dolgozó hivatásos és parancsnoki állomány munkaidőn túli tevékenységének ellenőrzése, figyelemmel kísérése, polgári személyekből álló négyfős rezidentúra vezetése, az idegenforgalom kapcsán felmerült figyelmet érdemlő személyek ellenőrzése;
- az objektum környezetében környezeti rezidentúra vezetése, szűrő-kutató feladatok végzése;
- az állandó állomány és közvetlen hozzátartozóik részéről külföldiekkel fennálló kapcsolatok felderítése, kémelhárítási szempontból figyelmet érdemlő információk felderítése, perspektivikusan rezidensi teendők ellátása;
- kiképző bázis környezeti operatív biztosításával kapcsolatos állambiztonsági részfeladatok végrehajtása;
- az állambiztonsági munka egyes feltételeinek, konspirációjának biztosítása.

A helyi (megyei) állambiztonsági szervektől még kevesebb irat maradt fenn. Mindössze két feladat szerepel bennük, az ifjúságvédelem és az objektumvédelem, illetve a kettő együtt.

A megbízotti kategória létszámára vonatkozóan nem találtam adatot. Az egyes állambiztonsági szervek központ felé tett jelentéseiben – amelyekben e szervek beszámol-

nak munkájukról, kapcsolataikról – nem szerepelnek erre vonatkozó információk. A kartonokon szereplő számokból következtetve viszont több ezren is lehettek. Létezésükről csupán egy szakdolgozat, egy ideiglenes jegyzet, két szigorúan titkos belső használatra készített tanulmány, egy parancs és valamivel több mint kettőszáz karton árulkodik.

- ¹ ÁBTL 4.2. 10-21/28/1965. A belügyminiszter 0028. számú parancsa az M-re biztosított tartalékos tiszti állomány felülvizsgálására. 1965. július 16.
- ² Uo.
- ³ ÁBTL 4.2. 10-27/1/1967. A honvédelmi- és a belügyminiszter 01. számú együttes parancsa a tartalékos tisztképzés és tiszti továbbképzés elrendelése a BM szerveinél. 1967. június 7.
- ⁴ ÁBTL 4.2. 10-22/6/1968. A belügyminiszter 6. számú utasítása a BM Tartalékos Tisztképző Iskola felállításáról. 1968. április 12.
- ⁵ ÁBTL 4.2. 10-27/1/1967. Intézkedés a honvédelmi miniszter és a belügyminiszter 1967. évi 01. számú együttes parancsának végrehajtására. 1967. június 7.
- ⁶ ÁBTL 4.1. A-4074.
- ⁷ ÁBTL 4.2. 10-27/1/1967. A tartalékos tisztképzés és tiszti továbbképzés végrehajtásának szabályozása. 1967. június 7.
- ⁸ ÁBTL 4.2. 13-8/3/1973. A BM IV/I csoportfőnök 02. számú utasítása az 1973. évi tartalékos tiszti továbbképzés végrehajtásáról. 1973. március 16.
- ⁹ ÁBTL 4.2. 13-8/11/1969. A BM. IV/I. és IV/II. csoportfőnökének 08. sz. utasítása a BM Tartalékos Tisztképző Iskola vizsgáztatási rendjének szabályozására. 1969. május 23.
- ¹⁰ ÁBTL 4.2. 10-27/2/1975. A honvédelmi- és a belügyminiszter 02. számú együttes parancsa A BM szerveinél folyó tartalékos tisztképzés és továbbképzés újbóli szabályozására. 1975. D. n.
- ¹¹ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. A belügyminiszter 005. számú parancsa az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveit tartalmazó szabályzat kiadására. 1972. április 5., valamint ÁBTL 4.2. 10-21/10/1973. A belügyminiszter 0010. számú parancsa az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkájának szabályozására. 1973. június 30.
- ¹² Postai küldemények ellenőrzése.
- ¹³ ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. A belügyminiszter 005. számú parancsa az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveit tartalmazó szabályzat kiadására. 1972. április 5., valamint ÁBTL 4.2. 10-21/10/1973. A belügyminiszter 0010. számú parancsa az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkájának szabályozására. 1973. június 30.
- ¹⁴ A szabályok szerint rezidens a külső segítők közül csak a legmegbízhatóbb hálózati személy, titkos munkatárs (tmt.) lehetett. A tartalékos pedig, bár „külsős” volt, de nem volt hálózati személy.
- ¹⁵ ÁBTL 4.1. A-3607.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ ÁBTL 4.2. 10-22/25/1985. A belügyminiszter 25. számú parancsa a BM állambiztonsági tartalékos állomány alkalmazásáról. 1985. július 10.
- ¹⁸ ÁBTL 2.2.2. Változásjelentő lap.
- ¹⁹ A K-ellenőrzés adatait és a K- és T-lakásokat. K (konspirációs) -lakás: az állambiztonsági szervek fedés alatt működött olyan bérleménye, amelyet hálózati személyekkel és titkos állományú tisztekkel való találkozásra, illetve ellenséges objektumok megfigyelésére használtak. T (találkozási) -lakás: főként magánszemély tulajdonát vagy bérleményét képező lakás, amelynek lakója lehetővé tette, hogy az állambiztonsági szervek a lakást titkos találkozások lebonyolítására vagy megfigyelésre alkalmazzák. A lakásgazda hálózati személy volt. Lásd erről Petrikné, 2008.
- ²⁰ Az EGPR az állambiztonsági szervek központi számítógépes nyilvántartási rendszere volt, melybe különböző szempontok szerint összeállított nyilvántartások szerepeltek. Például a H jelű volt az állambiztonsági hálózati nyilvántartás, amelyben hálózati személyek, a hálózati személyek fontos kapcsolatai, valamint azok a személyek szerepeltek, akiknek a beszerzése megghiúsult.
- ²¹ F, azaz Figyelő kartont a hálózati személyként való beszerzés céljából tanulmányozott személyekről kellett kiállítani.
- ²² ÁBTL 2.2.2. Változásjelentő lap.
- ²³ ÁBTL 2.2. Operatív és hálózati nyilvántartások.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)

- A-4074. A Belügyminisztérium tartalékos operatív tisztjeinek bevonása a kémelhárító, szűrő kutató munkába a katonai elhárítás területén. (szakdolgozat)

- A-3607. Tartalékos operatív tiszték felhasználása a BM III/IV. Csoportfőnökség területén.
- 4.2. Parancsgyűjtemény
- 2.2. Operatív és hálózati nyilvántartások
- 2.2.2. Hálózati nyilvántartások

Hivatkozott irodalom

Petrikné, 2008.

Petrikné Vámos Ida: Az állambiztonsági szervek konspirált és találkozási lakásai. In Horváth J. András (szerk.): *Szívvvel és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére*. Budapest–Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár, 2008.

Volt-e ártalmatlan ügynökjelentés? „Tóth Gabriella” fedőnevű ügynök jelentései, a Mérei-ügy mellékszálai (1958–1964)

A Kádár-kori politikai rendőrség ismertté vált egykori besúgói sokszor azzal védekeznek – már amennyiben egyáltalán szükségesnek tartják a védekezést –, hogy ők ugyan aláírták a szervezési nyilatkozatot, de mindig teljesen ártalmatlan jelentéseket adtak. Lehetséges, hogy valóban léteztek ártalmatlan jelentések. Az ötvenhatos forradalmat követő megtorlás 1950–1960-as években keletkezett dokumentumai között végzett levéltári kutatásaim során azonban kevés ilyenrel találkoztam.

Nem arról van szó, hogy a besúgó valóban ártó szándékkal írta-e jelentéseit a titkosrendőrségnek. Hiszen a legtöbben nem önként jelentettek (bár ilyenek is akadtak). 1956 után szinte mindenkit zsarolással szerveztek be, s a belügyeseknek általában nem volt nehéz dolguk: a forradalom alatt rengetegen szereztek „rossz pontokat”, s így sokakat lehetett büntetéssel fenyegetni.

Az 1956. november elejétől újjászervezett állambiztonsági szervezet a megtorlást tekintette a legfontosabb feladatának, márpedig a megtorlandó cselekmények felderítésének elsőrendű eszköze a *hálózat* volt. Minthogy a forradalom előtti hálózat széthullott (állítólag a nyilvántartások sem álltak rendelkezésre), újjá kellett szervezni az ügynöki, titkos munkatársi gárdát. Az ügynökök szervezése csak az első lépés volt, a továbbiakban fenn kellett tartani és felmutatható eredményekkel működtetni is kellett a hálózatot. A besúgókat állandó nyomás alatt tartották, hogy minél gyakrabban írjanak minél részletesebb, minél „értékesebb” jelentéseket – szinte minden területről.

Az általában kézzel íratott ügynöki jelentéseket a Belügyminisztérium (BM) illetékes osztályán több – általában négy-öt – példányban legépelték, s a másolatokat szétszöktették a jelentés tartalmának megfelelő dossziékba (figyelő, operatív, objektum, vizsgálati stb. dossziékba), egy-egy példányt esetleg illetékességből egy másik osztálynak is megküldtek, az eredeti kéziratot és egy gépelt példányt pedig az illető besúgó „munkadossziéjába” fűzték be. Már csak ezért is nagyon nehéz lenne „minden nyomot eltüntetni”, hát még az iratokat meghamisítani! Az ÁBTL-ben ma őrzött dokumentumok valódiságában, levéltári hitelességében (nem az adattartalomban!) – talán néhány kivételes esettől eltekintve – nincs okunk kételkedni. Ez messze nem jelenti azt, hogy minden igaz, ami bennük foglaltatik. Sőt, ezeknek az iratoknak a tartalmát a legalaposabb forráskritikával kell kezelni, mint ahogy a kutatók ezt meg is teszik. Azt is fontos tudnunk, hogy ezek a (még az egykori BM-irattárban) bekötött dossziék nagyon is hiányosak – bár nem mindig állapítható meg, hogy mi az, ami hiányzik.

Az alábbiakban a BM II/5. (Belső reakciót elhárító) Osztálya által „Tóth Gabriella” fedőnéven foglalkoztatott ügynök mintegy öt éves működése során keletkezett dokumentumokból próbálok néhány következtetést levonni. Ennek a besúgónak a jelentéseire egy (engem személyesen is közelről érintő) „nagyimrés” szervezkedés, a *Hungaricus* fedőnevű ügy¹ belügyes és bírósági iratainak kutatása közben bukkantam, és feltűnt, hogy akikről jelentett, azok szinte valamennyien a mi baráti és ismeretségi körünkől kerültek ki. Érthető tehát, hogy meg akartam tudni, ki volt ez a „kedves barát” vagy ismerős. Kikértem „Tóth Gabriella” munkadossziéit, és mondanom sem kell, hogy – mivel ismertem a közeget – a harmadik-negyedik jelentés elolvasása után pontosan tudtam, ki a besúgó (egy fiatalabb kutató számára az azonosítás talán nehezebb feladat lett volna). „Tóth Gabi”, ahogy tartótisztjei néha nevezték, a viszonylag kevés női ügynökök egyike volt. Nem tudom, folytak-e kutatások arra vonatkozólag, hogy a népességben elfoglalt arányszámukhoz képest miért találkozunk a forrásokban a szervezett ügynökök közt jóval kevesebb nővel. Lehetséges, hogy voltak erre irányelvek, de az is elképzelhető, hogy a gyakorlat hozta így: a nők kevésbé voltak függetlenek, sokkal inkább leterhelték őket a kereső foglalkozás mellett a családi teendők, mint a férfiakat. Mindenesetre, ha már szervezték őket, a belügyesek

igyekeztek felhasználni női vonzerejüket is. Erre más női ügynökök általam megismert tevékenységében is találtam példát.

„Tóth Gabriella” 1958 nyarától 1963 őszéig tartó ügynöki munkálkodásának írásos „termékeit” három munkadossziében gyűjtötték össze,² a másolatokat pedig tartalmuk szerint különféle más (O-, V-, F- stb.) dossziékba osztották be (ezeknek útját nem tudtam követni).

Az ügynököt zsarolással szervezték be. Ennek előzménye volt, hogy amikor az 1949-ben megszüntetett Népi Kollégiumok Országos Szövetsége (NÉKOSZ) néhány korábbi vezetőjét, illetve aktivistáját 1957 májusában letartóztatták, az egykor népi kollégista Varga Évát is bevitték a Fő utcára, mert a forradalom napjaiban Kardos László, a NÉKOSZ volt főtitkára mellett tevékenykedett, főként a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságában. Csaknem egyévi vizsgálati fogság után azonban nem állították bíróság elé, hanem 1958 tavaszán kiengedték.³ Ennek ára – mint a rendőrségi iratokból utóbb kiderült – a besúgói tevékenység vállalása volt. Több mint öt éven át írt jelentései közül az első 1958 júniusában kelt.

Varga Éva pedagógiából és pszichológiából szerzett egyetemi diplomát, így aztán az akkor még le nem csukott „nékoszosokon” kívül a pedagógia és a pszichológia terén ügyködő „veszélyes elemek” ellen, majd hamarosan a BM által nacionalistáknak, nemzeti kommunistáknak nevezett „revizionisták” ellen is „bevetették” őt. Ezek a körök egyébként számos ponton érintkeztek, egymásba folytak, sőt sok esetben személyileg is azonosak voltak.

„Gabriella” tevékenységét ekkor már nem a börtönben lévő és hamarosan el is ítélt NÉKOSZ-vezetők dolgában igyekeztek hasznosítani, hiszen azok a BM szerint már „jó helyen” voltak – különben is a vizsgálati fogság alatt valószínűleg mindent elmondott róluk, amit tudott. Ehelyett elsősorban „kint” maradt barátaikról, ismerőseikről, hozzátartozóikról kellett információkat gyűjtenie. Tartótisztje az a Sándor György százados lett, aki 1958 nyarán már fontos szerepet játszott a *Hungaricus*-ügy nyomozásában és vizsgálati szakaszában.

Az 1919-ben született Sándor György illegális kommunista volt, majd különféle pártmegbízatások után 1957 őszén került a BM II/5-e alosztályára, „a nacionalista elemek elhárításával foglalkozó” csoportba. Felettébe 1960-ban azt írta róla, hogy „az ellenforradalom után jött elvtársak közül egyike volt azoknak, aki a leggyorsabban sajátította el az operatív munka ismereteit [...] jó munkát végzett az alosztály egyik legfontosabb ügyének – »Hungaricus« – feldolgozásában és realizálásában”.⁴ (Az idézeteket továbbra is betűhíven közlöm.)

A *Hungaricus*-ügyben, azaz Mérei Ferenc és társai „ellenforradalmi szervezkedése” ügyében 1957. december közepén kezdtek nyomozni, és a „feldolgozás” éppen 1958 nyarán lett egyre intenzívebb; a „realizálás”, azaz a letartóztatás 1958 októberében következett be.⁵ „Tóth Gabriella” jelentéseiből elsősorban Mérei Ferenc – a pszichológia és pedagógia területén működő tudós, egyszersmind a NÉKOSZ egykori pedagógiai tanácsadója és pártfogója – ellen reméltek anyagot meríteni. Rajta kívül néhány egykori népi kollégista ellen is nyomoztak, akiket ugyan addig (különböző okok miatt) nem tartóztattak le, de tovább gyűjtötték róluk az adatokat, remélve, hogy ezeket később még hasznosíthatják.

„Gabriella” első fennmaradt dolgozata – mondhatnánk „vizsgamunkája” – saját bátyjáról és annak társaságáról szólt. A pápai református kollégium néhány egykori diákja az 1940-es évek első felében a népi írók hatása alá került, németellenes, antifasiszta regöscserkész⁶ volt. A háború után meglazult a kapcsolatuk, egyesek beléptek a kommunista pártba, mások a nemzeti parasztpártba, a forradalom után azonban mindannyian pártonkívüliek maradtak, és újra elkezdtek összejárni. „Tóth Gabriella” első jelentésében ezeknek az embereknek 1958. május 2-án, bátyja lakásán történt összejöveteléről számolt be, miután felsorolta, ki hol dolgozik: ketten jogtanácsosok voltak, egyikük gimnáziumi tanárként, egy másik fiatalember levéltárosként, a negyedik a Magyar Rádió irodalmi szerkesztőségében, végül az ötödik a Központi Statisztikai Hivatalban dolgozott. A jelentés szerint: „A beszélgetés menetéből az derült ki, hogy politikai kérdésekben nagyjából azonos véleményen vannak, lényegében nacionalista, szovjetellenes állásponton. Tudomásom szerint baráti

kapcsolataik eléggé intenzívek, többen közülük földet béreltek gyümölcsös telepítésére Szentendre határában, ahol közösen építenek weekendházat.”⁷

Ez a szöveg meglehetősen ártalmatlannak látszik, egyetlen olyan konkrétum sincs benne, ami miatt nyomozást kellett volna indítani. Hiszen az országban akkoriban ezerszámra folytattak ilyen beszélgetéseket baráti összejöveteleken, és ezt mindenki – a BM is – jól tudta. Érdekes azonban szemügyre venni, mit szűrtek le a jelentésből a belügyesek. Sándor százados felkiáltójellel és kettős aláhúzással adott nyomatékot a jelentés utolsó – a közös hétvégi házra vonatkozó – mondatának. A jelentésre *megjegyzést, értékelést és utasítást* írt. A *megjegyzés*: az ügynök „mint nacionalista nézeteket hordozó csoportosulást lát a volt pápai diákok kapcsolatában, ezért hívta fel rá figyelmünket.” (Sándor már itt megcsillogtatja fogalmazási képességeit.) Az *értékelés* hasonló szellemiségű: „M. L. és társai valamennyien pápai cserkészek. Felszabadulás előtt mint értelmiségi személyek a népi írók hatása alá kerültek, és nacionalista alapon németellenes csoportot hoztak létre. Felszabadulás után az MKP és NPP-ben, majd valamennyien 1948-ig az MDP-ben helyezkedtek el. A közös pártba lépés ellenére a baráti kör felbomlott, ami csak 1953 után verődött újra össze. Az ellenforradalom alatt többüknek tevőleges szerepük volt. Ellenforradalom óta rendszeresen összejárnak, *látszólag* baráti kapcsolatról van szó, *valóságban* összejövetelüknek politikai tartalma van, nézeteik nemzeti kommunista vonalat visznek.” [Kiemelések tőlem – G. É.] Sándor arra utasította az ügynököt, hogy „fogadja el a társaság egyik tagjának közeledését, amit az korábban megkísérelt. Ismerje meg nézeteiket, céljaikat, járjon el a csoport összejöveteleire.”⁸ A jelentést láttamozta (a később altábornaggyá és belügyminiszter-helyettesé avanszáló) Harangozó Szilveszter százados, akkori alosztályvezető. A bal alsó sarokban egy kéziratos megjegyzés olvasható: „Harangozó e! M. és csoportját feldolgozás alá kell venni erről már több ízben beszéltem Geréb e. sal (nem sok eredménnyel). A Bpesti rk egy ügynöke is hozott korábban anyagot róluk. *Igen veszélyes csoport!!*”⁹

A feljebb (és a továbbiakban is) betűhíven idézett belügyes reflexiók nemcsak a tiszték helyesírásáról és stílusáról adnak képet, hanem arról is, hogyan kriminalizálták a begyűjtött, mégoly jelentéktelennek látszó információkat is, ami egyébként a politikai rendőrség egész tevékenységét jellemezte. Egy másik tanulság: *ebben* a jelentésben nem volt szó a társaság egy tagjának korábbi közeledési kísérleteiről, a tartótiszt erre vonatkozó utalása tehát arra mutat, hogy az ügynök a titkos találkozóknál élőszóval is megtoldotta jelentését (ez sok más dokumentumból is kiderül, nemcsak ennek az ügynöknek, hanem szinte valamennyinek az iratanyagában) – vagy pedig mégsem ez volt a legelső jelentés. Ez is a forráskritika nélkülözhetetlenségére int bennünket: a fellelhető írott források korántsem tartalmazznak minden tudnivalót.

A belügyesek feltehetően fokozatosan felismerték, hogy ez a csoport valójában nem veszélyes, és azokkal az egyéb nékoszosokkal sem tudtak mit kezdeni, akikről „Gabriella” mint régi ismerőseiről (Batár Attiláról és másokról) jelentett. Mindezek az emberek valóban nem voltak a rendszer hívei, de beszélgetéseik során csak véleményeket és információkat cseréltek, nem „szervezkedtek”. Egy ideig azonban még gyűjtötték róluk a jelentéseket. „Tóth Gabriella” 1958 júliusában arra kapott utasítást, hogy a közel-keleti helyzettel kapcsolatban keresse fel a társaság levéltáros tagját, aki azonban a jelentés szerint úgy vélte, hogy az nem érdekes: hiába akarja Hruscsov a Közel-Keletet „háborús tűzfészekké nyilvánítani, Amerika nem veszi ezt komolyan”.¹⁰ A tartótiszt szerint az illető „a politikai helyzetet Dulles-i szellemben fogja fel”.¹¹

A titkosrendőrségi gondolkodásmód jellegzetes és meglehetősen mulatságos megnyilvánulása az az alábbiakban szintén betűhíven idézett utasítás, amelyet Sándor százados adott az ügynöknek a megfigyelt levéltáros ugyanezen jelentésben ismertetett másik vélekedése kapcsán, vagyis hogy „sok a spicli”, „nagyon óvatosnak kell lenni”. Eszerint Sándor arra utasította az ügynököt, hogy „Gabriella” a rákérdezésben legyen óvatosabb. „Kérjen tanácsot a viselkedésre, ha kihalgatnák (sic!)” [Kardos László bírósági tárgyalásán, ahová végül is nem idézték be tanúnak – G. E.]. Az illető „érdeklődésére kihalgatása (sic!) esetén a történekről, először legyen tartózkodó, hivatkozva a titoktartásra, majd nagyon bizalmasan (sic!) »csak neki« nehogy spiclihez kerüljön és lebukjon, saját vallomásáról, Kardos állapotáról általános dolgokat mondjon. Játssza (sic!)

meg a megrettentett, aki fél a spicliktől, és elvesztette egyensúlyát, hogy félelmébe egyedül marad”, majd kérje a levéltáros segítségét „a kivezető út megmutatásához, mivel lehet mégis beszélni.”¹²

Jóllehet a belügyesek a „szentendrei barátok” fedőnéven megfigyelt emberekről kapott jelentésekből láthatólag semmit nem profitálhattak, mégis megpróbáltak – agent-provocateur módszerrel – valamilyen csoportot összehozni. De ez sem sikerült. A kiszemelt emberek (a fent említettek kivételével Batár Attila) a dolog célszerűtlenségére és veszélyességére hivatkozva elutasították az ilyen tervezetéseket. A „Gabriellát” tartó Sándor századost felügyelő Geréb Sándor százados mégis azt jegyezte rá a vonatkozó jelentésre: a megfigyelt levéltáros „jellemé – állandó kapcsolatkeresés, egyszer még célra vezet minket.”¹³

A politikai rendőrség „Tóth Gabriellát” ekkor már elsősorban a nyomozás végső stádiumában lévő *Hungaricus*-ügy pszichológus és pedagógus szereplőit, főként Mérei Ferenc, valamint az eljárásból utóbb mégis kihagyott vezető pedagógiai szakembereket, többek között Zibolen Endre és Kiss Árpád ellen kívánta felhasználni. Az ügynöknek külön jelentésben kellett felsorolnia pedagógus és pszichológus kapcsolatait.¹⁴ A tartótiszt arra utasította, hogy a közös barátokon keresztül férkőzzék egy általa addig csak távolról ismert fiatal, volt népi kollégista pszichológus közelébe, majd 1958 augusztusában és szeptemberében „tudományos szakvéleményeket” íratott vele Kiss Árpád és Zibolen Endre pedagógiai tanulmányairól, azt remélve, hogy mivel az illetők szakmai kapcsolatban álltak Méreivel, a BM őket is hozzá tudja csapni az „ellenforradalmi szervezkedéshez”. Ez azonban végül nem sikerült.

A Mérei Ferenc ellen folytatott nyomozásban – a vizsgálati és a bírósági eljárás során is – fontos vádpont volt a szaktudomány (a pszichológia és pedagógia) terén működőkre és különösen az ifjúságra gyakorolt káros befolyás. „Tóth Gabriellától” nyilvánvalóan megrendeltek erre vonatkozó információkat is: 1958. október 21-i jelentésében például azt írta Méreiről, hogy 1956 őszén fiatal pedagógusok egy csoportjának tanulókört szervezett modern nyugati pedagógiai szerzők tanulmányozására. Tardos Mártonné Péter Anna és négy másik nő jött össze Tardosné lakásán, hogy egy-egy olvasott munkát megvitasson. „Mérei ekkor határozottan kijelentette, hogy ezeken az összejöveteleken politikai kérdések nem jöhetnek szóba; ehhez tartották is magukat.”¹⁵

A jelentés szerzője méltán gondolhatta, hogy ennél ártalmatlanabb információt nem is írhatott volna. De lássuk a tartótiszt megjegyzését és értékelését: „Jelentés utal arra, hogy Mérei milyen sokoldalúan iparkodott befolyása alá vonni a fiatal értelmiségi kádereket. Bár állítólag Mérei politikamentes tanuló körbe vonta össze a fentieket, az a tény, hogy ott *csak a nyugati pedagógiai nézeteket* terjesztették, *lényegében* politizálás volt.”¹⁶ [kiemelés tőlem – G. É.] Az ügynök utasítást kapott további adatok gyűjtésére.

Egy ezzel kapcsolatos további jelentés már látszatra sem volt ártalmatlan. Az ügynök leírja az egyik résztvevő férjének véleményét, amely szerint „Tardosné Péter Anna 1956-os magatartása »racionális jobboldali« magatartás volt. Agitációjában rendszeresen felhasználta az apjától [Péter György KSH-elnöktől] nyert adatokat annak bizonyítására, hogy Magyarország számára előnytelenek a SZU-val való gazdasági kapcsolatok.”¹⁷ A tartótiszt megjegyzése: „»Tóth G.« elmondása szerint Tardosné baráti körében ellentétek alakultak ki, mivel a többiek a jobbratulódásba Tardosné hajszolta bele, ugyanakkor most ők kerültek ki munkahelyükről, míg Tardosné a »sorozatos« szülés megmenti.”¹⁸ No lám, ezt is csak szóban mondta el az ügynök, a leírt jelentésben nem szerepel ez a némi személyes ellenszenvről tanúskodó információ.

Nyilvánvalóan Mérei ellen akartak további adatokat gyűjteni akkor is, amikor az ügynöknek feladatuk szabták, hogy vegye fel a kapcsolatot Mérei legközelebbi munkatársával (akit szintén szerettek volna letartóztatni, de – mint utóbb nyilvánvaló lett – ebben az ügyben csak gyermektelen nőket csuktak le). Sándor százados részletes tanácsokat adott arra vonatkozóan, hogy „Gabriella” miként férkőzzék szakmai ürügyekkel a pszichológus bizalmába.¹⁹

A belügyeseket különösen izgatta, hogy milyen hírek, milyen vélekedések terjednek *kint*, a még szabadlábban lévő „ellenséges elemek” közt a letartóztatásokról, a vizsgálatokról, az ítéletekről. „Tóth Gabriella” jelentéseiben és a neki adott utasításokban

1958 őszétől kezdve fontos helyet foglaltak el a bebörtönzöttek hozzátartozói, barátai és ismerősei között terjedő hírek, vélemények s főként a kapcsolatok. Jelentenie kellett, milyen reflexiókat váltott ki Mérei Ferenc és társai október 18-án történt letartóztatása, majd az ugyanebbe a körbe tartozó Nemes Livia pszichológus 1959. január végi letartóztatása; mit mesélnek a hozzátartozók a *bentiek* állapotáról, helyzetéről. Március 26-án – amikor a Fő utcai tárgyalóteremben már folyt a Mérei-per – Kovács Tibor őrnagy, aki az év eleje óta volt „Gabriella” új tartótisztje, arra utasította az ügynököt, hogy pszichológus és pedagógus ismerősein „keresztül intenzívebben gyűjtse össze a Méreivel és társaival kapcsolatos híreket, és továbbítsa azokat a hírforrás megnevezésével”.²⁰

Az ügynök „saját kezdeményezésre” hozott jelentései is gyarapították a BM „látókörébe” került emberek számát. Már a legelején önként – vagy a tartótiszt szóbeli utasítása értelmében, hiszen írásbeli utasításnak az iratokban nincs nyoma – jelentett egy orosz nőről, aki feleségként került Magyarországra. A diplomáciai szolgálatban álló férj – egyébként hithű, balos kommunista – „Gabriella” régi debreceni ismerőse volt. A Trude nevű nő óvatlanul azt mondta, hogy a magyar kommunisták idealizálják a szovjet állapotokat, pedig „ott sokkal kisebb a szabadság”.²¹ Magától jelentett 1959 novemberében régi bölcsészkar-i ismerőséről, Varga Ivánról, aki a tartótiszt szerint „érdekes filozófiai fronton”, majd még érdekesebb lett, amikor az ügynök azt jelentette róla, hogy útlevelet kért Lengyelországba, ahonnan majd nyugatra akar távozni, a BM pedig folyton beszélgetésekre hívja.²² Saját kezdeményezésére jelentett egy véletlen találkozásról Sándi Emilnével, akit a NÉKOSZ-ból ismert.²³ Néhány más ilyen jellegű buzgalomnak a jelentésekben nem volt folytatása. Egy ízben például beszámolt egy valamikori Györffy-kollégista leánnyal történt találkozásáról, akinek férje az ügynök szerint a XII. kerületi nemzetőrség parancsnoka volt (évtizedekkel később egyébként alkotmánybíró lett). Geréb százados viszont azt írta a jelentésre: „Mielőtt egy új tagra ráküldjük, az illetőt priorálni kell.”²⁴ Ugyancsak „saját kezdeményezésre” „Gabriella” folyamatosan jelentett nagynénjéről, aki befogadta őt Attila úti otthonába, amikor neki még nem volt lakása. Az akkor már 55 éves tisztviselő, aki 1929 óta a Nemzeti Múzeum régészeti osztályán dolgozott, teljesen apolitikus, bár persze nem éppen kommunistabarát ember volt, aki a BM-et legfeljebb azért érdekelhette (ha egyáltalán), mert rajta keresztül a múzeumban működő emberekről – elsősorban egy nemzetközi hírű, vele jó barátságban lévő antropológusról – remélt némi információhoz jutni.

„Saját kezdeményezésre” más ismerősökről vagy akár csak véletlenül megismert emberekről is adott jelentéseket, amelyekről nem tudhatta, nem lesznek-e súlyos következményeik az illetőkre nézve. „Tóth Gabriella” fő feladata továbbra is a *még* be nem börtönzöttek és a *már* lefogott „ellenséges elemek” rokonai, barátai, ismerősei között keringő híresztelések, vélemények megismerése volt. 1959. március végén újra utasították, hogy továbbra is figyelje a véleményeket, keresse fel az érdekelt személyeket információcserére.²⁵ A Mérei és társai elleni 1959. április elsején hozott ítélet visszhangjáról a Pedagógiai Tudományos Intézetben dolgozó egyik ismerősének információi alapján jelentett; az utóbbi viszont Vásárhelyi Miklósnétól szerezte az értesüléseket. Az ügynöknek itt eszébe juthatott (és ezt nyilván szóban mondta el a tartótisztnek), hogy 1946–1947-ben együtt volt Vásárhelyiné Pór Edittel a Zrínyi Ilona népi kollégiumban. Így aztán utasították, hogy a régi ismeretség alapján vegye fel a kapcsolatot a Nagy Imre-ügyben elítélt Vásárhelyi feleségével.²⁶ Jó lehetőséget láttak itt arra, hogy „Tóth Gabriellát” most már az összes „revizionista” és nékoszos elítéltek ismeretségi, baráti és családi körében végzendő „munkára” használják fel.

A következő néhány évben az ügynök fontos feladataként határozták meg, hogy információkat gyűjtsön a kiszabaduló politikai elítéltekről, mindenekelőtt a „nagyimrésekről” és ezen belül is különösen Vásárhelyi Miklósról és kapcsolatairól. Vásárhelyihez igazából nem tudott eljutni, de ugyancsak a „zrínyis” kapcsolat révén sikerült beférkőznie az 1961-ben szabadult Radó György orvos – Vásárhelyi legjobb, legrégebb barátja – feleségének bizalmába, s így mégiscsak besorolódott az erről a körről jelentő besúgók közé.²⁷

Amikor közeledett az 1963. tavaszi, úgynevezett nagy amnesztia – amelynek keretében kiengedték az 1956 utáni megtorlás idején elítélt csaknem valamennyi politikai

fogyot –, megint fontosabb lett „Tóth Gabriella”: elsősorban őt akarták felhasználni Kardos László egykori NÉKOSZ-főtítkárra figyelésére. A BM ugyanis az amnesztiára vonatkozó politikai döntés ellenére ugyanolyan veszélyesnek tartotta az ilyen embereket, mint letartóztatásuk és elítélésük idején. Mint Kardos László egykori kapcsolata, ekkor felmerült a feljebb már szóba került Sándi Emilné személye is. Mint már említettem, „Tóth Gabriella” egy véletlen találkozás után „saját kezdeményezésére” jelentett Sándinéről. Ezt az ügyet azért ismertetem az alábbiakban részletesebben, mert kiválóan illusztrálja, hogyan tudott egy-egy csak „ötletszerű”, feladaton kívüli, látszólag jelentéktelen tartalmú ügynöki jelentés olykor új vizsgálati irányt elindítani. Ismeretsége dr. Sándi Emilné Erdész Erzsébettel még a népi kollégiumok idejéből származott. Erdész Erzsébet a háború után, 1945-től a NÉKOSZ-hoz akkor szorosan kapcsolódó, bentlakásos Állami Védőnőképző Intézetben tanult, majd tanított, és akkoriban, 1946–1948-ban a budapesti nékoszosok szinte valamennyien ismerték egymást. Az ügynök véletlenül találkozott vele a Városligetben, 1959 áprilisában. Beszédtemájuk nyilván bőségesen akadt: az akkor már elítélt, mindannyiuk által tisztelt Kardos László és más közös ismerősök sorsa. Ebben a körben egyébként köztudott volt, hogy Varga Éva a forradalom alatt az Értelmiség Forradalmi Bizottságában Kardos mellett dolgozott, s vele együtt 1957 kora nyarán le is tartóztatták. A jóhiszemű Erdész Erzsébetnek 28 eszébe sem jutott, hogy ne bízzék meg benne. Városligeti beszélgetésük során elmondta, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban dolgozik, levelezik közös ismerősükkel, az 1956 decemberében külföldre menekült Jónás Pállal, továbbá, hogy az OSZK-ba bejár hozzá Pogány Mária (Kardos későbbi felesége), aki könyveket kér Kardos számára. Az is szóba került, hogy a könyvtárban egy új munkatársat, akit Széll Jenő szobájába telepítettek, 29 spiclinek vélnek.

„Gabriella” részletesen beszámolt a beszélgetésről; mint már korábban is többször, „saját kezdeményezésre hozta a jelentést”. 30 Sándiné a BM számára mindaddig nem létezett. Kovács Tibor őrnagynak a jelentésben ekkor csak Jónás Pál neve tűnt fel. „Jónás Pál az MDFM-ben Ádámmal és Gimessel volt kapcsolatban. 31 1956 decemberében disszidált. Sándinéval való kapcsolata esetleg hasznosítható.” A tartótiszt további kapcsolattartásra utasította „Gabriellát”.

Sándiné mindamellet hosszú ideig érdektelen maradt a BM számára. Egy 1959. szeptemberi jelentés szól újra egy vele folytatott beszélgetésről, de csak a Pogány Máriáról szállongó híresztelések kapcsán. Másfél évvel a Sándinéről szóló első jelentés után még mindig kizárólag Jónás Pál miatt érdekli őket Sándiné. Amikor az ügynök beszámolt arról, hogy az Éva eszpresszóban történt (előre megbeszélte) találkozásukon Sándiné megmutatott neki egy Jónástól kapott üdvözlőlapot, a tartótiszt a jelentést „operatív szempontból értékesnek” minősítette, mert „igazolja más irányú jelzésünket, amely szerint Sándyné (sic!) rendszeres levelezési kapcsolatban áll Jónás Pállal.” 32

Mivel a besúgó ugyanekkor azt is jelentette, hogy beszélgetett a férjjel (dr. Sándi Emillel) is, aki angliai utazásáról mesélt, „Gabriellát” nemcsak arra utasították, hogy tudjon meg még többet a Jónással való kapcsolatáról, hanem arra is, hogy szedje ki a férjből, milyen emigráns személyekkel találkozott külföldön. 33 A tartótiszt által adott értékelés szövegében megjegyzésre érdemes a „más irányú jelzésünk” említése. Vajon postai ellenőrzés útján avagy egy másik besúgótól érkezett a „jelzés”? Mindenesetre a magyar politikai rendőrség ekkor már nem sokat tudott volna kezdeni Jónás Pállal, hiszen ez a „célszemély” az Egyesült Államokban élt, a BM cselekvési hatósugarán kívül.

Több mint fél évvel később, 1961 tavaszán értesült a titkosrendőrség egy olyan tényről, amely miatt komolyabban kezdett el foglalkozni Sándinéval. „Tóth Gabriella” ugyanis megtudta, hogy 1957 májusában történt letartóztatása előtt Kardos László egy iratcsomagot adott át megőrzésre Sándinénak, aki azt jól elrejtette. Az ügynök ezt a most már súlyosan terhelő információt szintén „feladatán kívül” jelentette 1961. március 31-én. 34 A következő, 1961. április 15-i jelentésre a tartótiszt már azt jegyezte rá, hogy „ügynök feladata volt Sándiné felkeresése”, megtudni, mit őriz Kardos megbízásából. De egyelőre „az anyag jellegét és hollétét nem tudta megállapítani.” Az ügynök ezután a következő feladatot kapta: „Sándinét látogassa meg a lakásán, s a könyveiről érdeklődvé tudja meg, hogy könyveit, iratait a lakásán vagy a könyvtárban tartja-e”. 35

A titkosrendőrök az eldugott iratokról szóló első jelentés után nagyon ambicionáltak, hogy a rejtekhely nyomára bukkanjanak. Fantáziájukat talán az is felcsigázta, hogy (mint ez hamarosan kiderült) ezúttal nem szokványos helyen – lakásban vagy irodában – kellett kutakodniuk, hanem az Országos Széchényi Könyvtár beláthatatlan könyv- és papírtengerében. Még titkosabbá tette számukra a dolgot mindaz, amit az egymást követő jelentések szerint az ügynök kérdéseire Sándiné válaszolt. Az anyag „olyan helyen van, ahol ő is nehezen férhet hozzá, de biztos, hogy 50 év múlva is meglesz ott”, és „csak akkor kerülhet elő, ha a Széchényi Könyvtár leég, s a hamuban kotorászva valaki megtalálja”.³⁶ „Az irat penészes ócskaságok, divatlapok közé van rejtve – írta „Gabriella” –, feltehetően abban a kis raktárban, ahol ő [Sándiné], mint régebben említette, néha dolgozni szokott, francia folyóiratköteteken ülve”.³⁷ Tulajdonképpen érthetetlen, miért volt olyan fontos a BM számára a feltételezett napló megtalálása, hiszen Kardos már amúgy is életfogytiglani büntetését töltötte – hacsak nem újabb „büntársak” felfedezését remélték ettől a szövegtől. Söjtöri Géza százados, aki 1961 januárja óta volt „Gabriella” tartótisztje, újra meg újra azt szabta feladatául, hogy szedje ki Sándinéből a titkot „azzal az ürüggyel, hogy Kardost megfelelően tájékoztathassa, ha arra kerül a sor.”³⁸ Most is utasította a baráti kapcsolat további „mélyítésére”, az iratok hollétének és Sándiné kapcsolatainak felderítésére.

Az ügynök igyekezett is végrehajtani ezt a feladatot. Jó néhányszor felkereste Sándinét a könyvtárban, kiállításra ment vele, eszpresszóban találkoztak, a lakására is többször meghívta magát. Itt a könyvespolc tartalma és a házaspár politikai nézetei felől is érdeklődött. Egy jelentésében még azt is leírta, milyen új könyveket kaptak külföldről (képzőművészeti albumokat, Ortega y Gasset, Einstein műveit). Ez utóbbi értesülést a tartótiszt – éles elméjűen – így értékelte: „Jelzés a külföldi könyvek szempontjából figyelemre méltó, amely aktív nyugati kapcsolatokra enged következtetni.”³⁹ „Gabriella” azt is feladatul kapta, hogy „érdeklődjön a könyvtárban lévő úgynevezett »rendes emberekről«, kivel áll bizalmas baráti kapcsolatban.”⁴⁰

A tartótiszt mindvégig nagyon elégedett volt az ügynökkel. Egy értékelésében – amelyet „Gabriella” Sándinéről szóló egyik 1961. szeptemberi jelentéséhez fűzött – kifejezetten megdicsérte: „Ügynök kezdeményező magatartása azt tükrözi, hogy szívesen dolgozik velünk együtt, s igyekszik az ellenséges tevékenységet felderíteni. Magatartásában beállt ilyen változása egyéb személyekről hozott jelentésében is tükröződik. (Pl. Radó, Moravec.)”⁴¹ Egyébként jelentéseit illetékeségből több más állambiztonsági tiszt is olvasta, Sándinéval pedig nemcsak „Gabriella” tartótisztje foglalkozott, hanem a Széchényi Könyvtárat mint intézményt – BM-es nyelven „objektumot” – figyelő belüleges is, ez esetben Benedek Endre százados. Söjtöri őt különféle intézkedésekre tett javaslataiban „a könyvtárat tartó” operatív tisztnek, egy helyütt éppenséggel „a könyvtárat elhárító” tisztnek nevezte.⁴²

„Tóth Gabriella” rászolgált a dicséretre, azaz magáévá tette megbízói nézőpontját. Ezt a jelentésekben összehordott információkon kívül számomra az a cinikus mondata is illusztrálja, amely a dosszié hollétééről és a régi időkről Sándinéval folytatott beszélgetésének ismertetése után olvasható: „A beszélgetés részéről a Kardosért és Sándinéért való gyengéd aggodás jegyében folyt.” Ugyanezen alkalommal az ügynöknek arra a kérdésére, vajon írt-e Kardos László önéletrajzot, Sándiné elmondta, hogy a dossziében nem is az ő kézirata van, hanem Nagy Imre 1953 utáni memoárja.⁴³ Valójában itt nem memoárról volt szó, hanem Nagy Imre különféle forradalom előtti írásairól, beszédeiről. Csakhogy ezeket az iratokat Göncz Árpádnak Regéczy László segítségével már 1956 decemberében sikerült külföldre csempésznie, s 1957-ben már meg is jelentek nyugaton *A magyar nép védelmében* címmel, a magyaron kívül még sok más nyelven. Erről az 1957 májusában letartóztatott Kardos nyilván nem tudhatott, ezért is igyekezett biztonságba helyezni a nála lévő másolati példányt.

1962 januárjában új tartótiszt vette át „Gabriellát”. Lencsés Miklós százados újra áttekintette – sok más ügy mellett – Sándiné ügyét. Az ügynöktől rövid életrajzot és jellemzést kért Sándinéről,⁴⁴ majd az utóbbi „bűneiről” is összefoglalást készíttetett.⁴⁵ Mint a tartótisztí rájegyzésből kiderül, mindezeket „Benedek elvtárs kérésére” íratta le, mert „Sándi Emilné feldolgozásával Benedek elvtárs foglalkozik”. A *feldolgozás* belüleges nyelven több dolgot is jelenthetett: terhelő adatok gyűjtését (letartóztatás céljából) vagy

beszervezési kísérlet előkészítését (esetleg éppen ebből a célból kellett a terhelő adatok). Itt valószínűleg az utóbbira gondolhattak, hiszen 1962-ben már nemigen lehetett valakit a Sándiné elleni vádpontok – nyomtatásban már megjelent szöveg rejtegetése, disszidenssel való képeslapváltás – alapján letartóztatni. Egy korábbi értékelésében Söjtöri százados már felvetette egy „esetleges kombináció” kidolgozásának lehetőségét.⁴⁶ A kombináció a belügyes szóhasználatban többnyire a kompromittálási, szervezési, bomlasztási és más manővereket takarta. Az akkori állambiztonsági elképzelés szerint ugyanis kellő nyomással mindenki vagy szinte mindenki szervezhető volt – ami szerencsére nem bizonyult igaznak.

Időközben, 1962 októberében, „Gabriella” jelentette, hogy Sándiné a könyvtár tatarozása miatt kivette az iratokat a rejtekhelyről, amelyet végül is a belügyesek soha nem ismertek meg, s áttette a saját íróasztalfiókjába.⁴⁷ A tartótisztet azonban ekkor nem érdekelte az ügy, hiszen már tudta, hogy a nyomtatásban megjelent, 1956 októbere előtti Nagy Imre-szövegekről van szó. Csaknem öt hónappal később, 1963. február közepén mégis sor került a Söjtöri százados által már régóta javasolt titkos házkutatásra. Ezt azért hajtották végre, hogy Sándiné ellen legálisan felhasználható terhelő adat legyen a kezükben, az ügynökjelentéseket ugyanis nem lehetett a bíróságnál legális bizonyítékként kezelni, meg aztán nem is akarták a hálózati embert lebuktatni. Azt tervezték, hogy Sándinét „terhelő adatok” alapján szervezik. Ezt – miként feljebb már szó volt róla – a közeledő „nagy amnesztia” tehetette aktuális feladattá, hiszen meg kellett erősíteni a szabadulókra, többek közt a Kardos Lászlóra ráeresztett ügynökhálózatot.

Magára a titkos házkutatásra Lencsés százados 1963 februárjában tett konkrét javaslatot. A javaslatához hozzáfűzte: előzőleg „tájékozódni kell a Vizsgálati Osztályon, hogy büntethető-e Sándiné fenti tevékenysége.”⁴⁸ (Valójában akkor már nem volt büntethető.) Amikor „Gabriella” február 23-án beszámolt a könyvtárban tett újabb látogatásáról, a jelentés végére egy sematikus ábrát rajzolt, amely feltüntette, hogy a munkaszobában lévő négy összetolt íróasztal közül melyik Sándinéé.⁴⁹ Nem tudhatta, hogy ez felesleges fáradozás volt, hiszen a titkos házkutatás már néhány nappal előbb megtörtént, a belügyesek ugyanis máshonnan is könnyen megtudhatták – például az úgynevezett belügyi összekötőtől –, hogy melyik íróasztalban kell kutatniuk. A dossziét lefényképezték, de nem vitték el. Sándiné semmit nem vett észre, „nem fogott gyanút”.⁵⁰

Kardos László szabadulása után Sándiné azért lett fontos a BM számára, mert rajta keresztül akarták elérni, hogy „Tóth Gabriella” újra kapcsolatba kerüljön Kardossal.⁵¹ Az utóbbi ugyanis haragudott rá Fő utcai vallomásai, a szembesítéskor tanúsított magatartása miatt. A jószívú és jóhiszemű Sándiné közvetített is Varga Éva érdekében, mert elhitte neki, hogy vallomása nem ártott Kardosnak. Az 1963-as amnesztiától kezdve „Tóth Gabriella” fő feladata az volt, hogy a börtönből kijött Kardos Lászlóról és kapcsolatairól jelentsen. Közben 1963. augusztus elején az ügynököt új tartótiszt vette át: Kerényi György százados. Első találkozásjukon, amely a „Belvárosi” fedőnevű K-lakáson augusztus 5-én 17-től 19 óráig tartott, „Gabriella” – nyilván előzőleg kapott feladat alapján – egyebek közt azt is tudatta, hogy Sándi Emilék augusztus 6-án utaznak a Balatonhoz nyaralni, s távollétük alatt csak a házvezetőnő lesz a lakásban.⁵² Ilyesmire a belügyesek főként akkor voltak kíváncsiak, amikor valahol lehallgató berendezést akartak telepíteni, vagy titkos házkutatást kívántak tartani. Egy későbbi iratból – amelyről alább lesz szó – megtudhatjuk, hogy a házvezetőnőt valamikor, feltehetően Sándiék távolléte idején, tényleg behívták a kerületi rendőrkapitányságra, ahol huligánokról és betörőkről faggatták. Ennek csak az lehetett az értelme, hogy eltávolítsák a lakásból. És valóban: egy még későbbi iratból megtudhatjuk, hogy Sándiné megfigyelésére egy ideig alkalmazták is a 3/a-nak nevezett rendszabályt, a telefon-lehallgatást. Egy másik irategyüttesből az is kiderül, hogy milyen célból.

„Tóth Gabriella” dossziéjában ezután már csak egyszer került szóba Sándiné: egy 1963. október 21-i találkozáson. Ekkor akarták az addigra dekonspirálódott ügynököt – miután Kardos tőle vagy mástól tudomást szerzett besúgó tevékenységéről – kizárni a hálózathoz (az ünnepélyes alkalomra az előző tartótiszt is megjelent).⁵³ De még mielőtt erre a tárgyra rátérhetek volna, „Gabriella” szóban valami fontos dolgot jelentett. Kerényi százados az alábbiak szerint számolt be erről: „1963. október 11-én kereste [őt]

dr. Sándi Emilné, hogy nagyon fontos ügyben szeretne vele beszélni. Sándiné »Tóth Gabriellának« elmondotta, hogy 1963. október 7-én a BM részéről két férfi kereste fel a könyvtárban, és közölték vele, hogy névtelen bejelentést kaptak, mely szerint ő az íróasztal fiókjában ellenforradalmi irományokat rejteget. A BM részéről nála megjelent két személyről személyleírást adott úgy, hogy „Tóth Gabriella” fn. hálózati személy előtt nem volt vitás, hogy kik keresték fel Sándinét. Sándiné továbbá elmondotta, hogy a két BM-es ember az anyag előkerülése után azt mondta, hogy ők nem akarnak ebből nagy ügyet csinálni, figyelembe veszik korábbi pozitív tevékenységét, valamint családi körülményeit. Sándiné tanácsot kért »Tóth Gabriellától« arra vonatkozóan, hogy Kardosnak elmondja-e, mi történt vele, és őt ebből kifolyólag veszély fenyegeti. Ügynökünk helyesen azt válaszolta, hogy nem tartja ésszerűnek, mert ezzel Kardos nyugalma ismételtelen felkavarnák. Az ügynökünkkel történt megállapodás ellenére Sándiné másnap felkereste Kardost, és a fenti esetet elmondta neki is.”⁵⁴ A jelentés szerint ugyanekkor számolt be Sándiné arról is, hogy házvezetőnőjét beidéztek a kerületi rendőrségre. (Természetesen semmiféle névtelen bejelentés nem történt: a belügyesek tudták, hol és mit kell keresniük az íróasztalban.)

„Tóth Gabriella” harmadik munkadossziáját itt lezárták. Ebből az iratanyagból nem derül ki, mi történt Sándinéval a házkutatás után. De időközben szerencsére előkerült egy Sándi Emilnéről összeállított vizsgálati dosszié, ⁵⁵ amelyből kiderül ennek a történetnek a további alakulása és az eddigi dokumentumokból meg nem ismerhető – bár sejthető – háttere is.

Maga a vékony dosszié alig néhány iratot foglal magában. 1964. május 21-én a Belügyminisztérium nyomozást rendel el dr. Sándi Emilné ellen,⁵⁶ május 25-én terhelte nyilvánítja azzal az indokolással, hogy „államtitkot képező adatokat közölt arra illetéktelen személlyel”.⁵⁷ Ugyanezen a napon a Gyorskocsi utcában, vagyis a vizsgálati osztályon kihallgatják, ⁵⁸ majd másnap befejezik a nyomozást. ⁵⁹ A megszüntetést javasoló iratból kiderül, hogy a nyomozást öt nappal korábban, a III/III/5. Osztály adatai alapján, azért rendelték el, mert Sándinét 1963. október 7-én, a házkutatás után, a „megtalált” iratokra mint terhelő bizonyítékra hivatkozva beszervezték, de ő a titoktartási kötelezettség ellenére még aznap felfedte beszerzése tényét egy barátnőjének, valamint férjének is. Miután a telefonlehallgatás útján erről azonnal tudomást szereztek, még abban a hónapban kizárták a hálózatból. Mivel azonban a vizsgálati osztály által kért jogi szakvélemény szerint „cselekménye, ami a beszerzés alapját képezte, büntetőjogilag ma már nem üldözhető”, az illetékes osztály a nyomozás megszüntetését javasolta. Ugyanakkor szükségesnek tartotta, hogy a nevezettet figyelmeztetésben részesítsék.⁶⁰

Hogy a beszerzés és a dekonspirálás, azaz az „államtitok megsértése” miképpen zajlott le, azt Sándiné mondta el május 25-i vallomásában. Azt viszont, hogy október elején miért tartotta szükségesnek az állambiztonság Sándiné beszerzését és az ezt előkészítő házkutatási komédia megrendezését, a dossziéhez előzményként csatolt korábbi, 1964. március 28-án kelt irat – a BM III. Főcsoportfőnöksége 1. Osztályának E. alosztálya által megfogalmazott jogi szakvélemény – árulja el: „Az a körülmény, hogy dr. Sándi Emilné baráti köréhez tartozó személyek közül a III. Csoportfőnökség többeket feldolgozás, illetve ellenőrzés alatt tart (...), s ebben a körben megfelelő hálózata nem volt, indokolta tette Sándiné beszerzését. Terhelő adatként a Nagy Imre-féle kézirat szolgált, amit a beszerzést megelőzően tartott kutatás során Sándiné íróasztalában megtaláltak és lefoglaltak.”⁶¹ (Hát persze, hogy megtalálták, hiszen már februárban a kezükben volt, csak akkor még nem tudták, mikor lesz szükségük „terhelő adatként” való felhasználására. Erről persze Sándiné mit sem sejtett.) Most a nyílt házkutatást „névtelen bejelentéssel legalizálták”.⁶² A belügyesek 1963. október 7-én azért kerítették sort erre a házkutatásra, mert ekkor már elhatározták „Tóth Gabriella” kizárását a hálózatból, s így sürgősen szükségük lett valakire, akinek révén Kardos Lászlóról és kapcsolatairól továbbra is adatokat gyűjthetnek. Sándiné alkalmasnak látszhatott arra, hogy az eddig még „jegelt” terhelő adatokkal most nyíltan előálljanak, és büntetőeljárással fenyegetessék meg.

A házkutatás után – Sándiné vallomása szerint – a valóságban az történt, hogy a két belügyes tiszt a munkahelyéről egyenesen bevitte a rendőrségre (ő azt hitte, hogy a

Budapesti Rendőr-főkapitányságra, valószínűbb azonban, hogy a Gyorskocsi utcába, a politikai vizsgálati osztály székhelyére, népies nevén: a Fő utcára; amikor valakit két fogdmeg közé beültetnek egy autóba, nem szokták volt megmondani, hová viszik). Ott hosszan kihallgatták Kardos Lászlóval való kapcsolatáról, az elrejtés körülményeiről. „Gabriella” jelentéseiből egyébként azt is tudták, hogy Sándiné a lakásán egy dossziében néhány 1956-os újságszámot rejteget, majd közölték vele, hogy ezt a súlyos bűncselekményét jóvá kell tennie, mégpedig úgy, hogy társadalmi munkaként a rendőrségnek segít. Hosszas megdolgozás után Sándiné aláírt egy nyilatkozatot, amelyben vállalta, hogy információkkal segíti majd a politikai rendőrség munkáját. Természetesen szigorú titoktartásra is kötelezték.⁶³

Sándinét azonban, mielőtt kilépett a kapun, súlyos kétségek kezdtek gyötörni, hogy nem cselekedett-e nagyon helytelenül. Későbbi elmondása szerint ekkor találkozott az utcán Bohus Mártával, akivel annak idején az Állami Védőnőképző Intézetben együtt tanultak és dolgoztak. A titoktartási kötelezettséggel nem törődve rögtön elmondta neki, mi történt, és tanácsát kérte. Bohus Mártának az volt a véleménye, hogy ilyen helyzetben nem lehetett volna mást tenni. Ez megnyugtatta Sándinét, aki azután arra kérte barátnőjét, mondja el Kardos Lászlónak az egész dolgot, figyelmeztesse, hogy legyen óvatos. Sándiné tehát azonnal dekonspirálta magát. Hazaérve férjének is beszámolt a nap történéseiről, és megtanácskozta vele, mi legyen. Sándi Emilnek – a feleség fent említett 1964. májusi vallomása szerint – rossz véleménye volt a dologról, de belátta, hogy ebből a helyzetből csak így lehetett menekülni.⁶⁴ A telefon-lehallgatás révén a BM azonnal tudomást szerzett a dekonspirációról, amelyet október 26-án az erre vonatkozó kérdésre Sándiné nyomában el is ismert. A következő napon – nagy megkönnyebbülésére – kizárták a hálózatból, ⁶⁵ összesen tehát 19 napig volt beszerelve.

A levéltárban eddig fellelt dokumentumok nem adnak magyarázatot arra, hogy néhány hónap múltán miért vették elő újra az ügyet. Feltételezésem szerint ez összefügghetett az útlevélkérelmével. Dr. Sándi Emilnek ugyanis a magyar állam 1964 elején egy meghívás alapján két évre szóló (később még két évre meghosszabbított) szerződést engedélyezett Ghánába, ahová a kutatóvegyész magával akarta vinni feleségét és két gyermekét. Lehet, hogy a BM ezért tartotta szükségesnek az ügy teljes lezárását, s feltehetően ezért kérték 1964 márciusában a jogi szakvéleményt. Mivel az illetékes alosztály véleménye az volt, hogy „a beszerzés alapjául szolgáló adatok büntetőjogilag nem értékelhetők”, ezért célszerű a vizsgálatot lezárni, és csak figyelmeztetést adni,⁶⁶ a BM Útlevel Osztály 1964. május 12-én engedélyezte, hogy Sándi Emilné is megkapja (*pro forma* öt évre érvényes) útlevelét.

Úgy látszik azonban, nem akarták, hogy Sándiné teljesen következmények nélkül „ússza meg” a dolgot. Mással nemigen magyarázható, hogy miután korábban már eldöntötték, megadják a kért útlevelet, mégis lefolytatták a teljesen értelmetlennek tűnő, fent ismertetett néhány napos titkosrendőrségi eljárást, a nyomozás elrendelésétől a szóbeli figyelmeztetésig. A dossziét ezek után 45 számozott oldallal lezárták, Sándinét az alapnyilvántartásból törölték, de úgynevezett kutatónyilvántartásba vették.⁶⁷

Sándiné tehát elutazhatott családjával. A ghánai szerződés lejáratá után azonban szüleinek megírta, hogy nem térnek haza, mert férje nem kapta volna vissza előbbi állását, fiát pedig nem biztos, hogy felvették volna az egyetemre.⁶⁸ Ami ezután történt, azt már nem levéltári forrásokból tudtam meg, hanem Sándi Emil sokkal később írt önéletrajzából és Sándi Gábor – az 1950-ben született idősebbik gyermek – felnőttkori visszaemlékezéseiből, amelyeket szerencsémre feltett a világhálóra, ahol is rábukkantam.

1964-ben dr. Sándi Emillel együtt az egész család Ghánába utazott. Az 1968-ig meghosszabbított szerződés lejáratá után azonban nem tértek vissza Magyarországra, hanem Kanadába emigráltak. Önéletrajzában a férj azt írja, hogy felesége soha nem hagyta volna el hazáját és szeretett munkahelyét, a Széchényi Könyvtárat, ha nem érte volna ez a sok zaklatás, megfélemlítés. A Sándi-család végül is jól megtalálta helyét a vendégszerető Kanadában: minden családtag sikeres, boldog életet élt, csak Erdész Erzsébet vágyódott vissza egész életében Magyarországra. Könyvtárosként nem dolgozhatott, de visszatért korábbi terveihöz: a háború előtt mint tehetséges fiatal leány

Jaschik Álmos budapesti képzőművészeti iskolájában tanult, utána azonban más irányt vett pályája. Kanadai évtizedeiben viszont gyermekei nevelése és a család ellátása mellett rajzolással, festéssel töltötte idejét. Egy kiújult rákbetegség azonban sajnos igen korán, 1990-ben véget vetett életének.

Fiától, Sándi Gábortól még egy fontos mozzanatot tudtam meg: Erdész Erzsébet élete végéig, a többi családtag pedig mindaddig, amíg a fentebb ismertetett levéltári dokumentumok elő nem kerültek, abban a szilárd tudatban élt, hogy a névtelen feljelentés egy bizonyos könyvtári munkatárs műve volt, akinek a neve a világhálóra is felkerült, holott, mint láttuk, semmi köze nem volt ehhez az ügghöz. Ezt a mozzanatot azért tartom fontosnak megemlíteni, mert ez is megerősítette azt a véleményemet, hogy a besúgókat – ha bizonyítható a kilétük – meg kell nevezni, különben ártatlanok keveredhetnek gyanúba.

¹ Lásd Gál, 2009. 7–74.

² ÁBTL 3.1.2. M-20974, ÁBTL 3.1.2. M-20974/1, ÁBTL 3.1.2. M-20974/2.

³ Végül hat embert ítél el a Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsa Vida Ferenc elnökletével: 1958. július 5-én Kardos László életfogytiglani, Márkus István 10 évi, Herpai Sándor 12 évi, Józsa Péter 5 évi, Kemény István 4 évi és Újhegyi Gyula 3 évi börtönt „kapott”.

⁴ Tabajdi–Ungváry, 2008. 139. Sándor György életrajzi adatai megtalálhatók az ÁBTL archontológiájában.

https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:13:5630912624162149::NO:13:P13_OBJECT_ID,P13_OBJECT_TYPE:912658%2CELETRAJZ (Utolsó letöltés: 2011. június 27.)

⁵ Vö. Gál, 2009. 30–33.

⁶ A cserkészlet egyik szakága, az 1930-as években indult azzal a céllal, hogy a városi fiatalokat megismertesse a falu életével, népi kultúrájával.

⁷ ÁBTL 3.1.2. M-20974. 12-13. Jelentés, 1958. június 28. (gépirat: július 2.)

⁸ Uo. 13.

⁹ Uo. Sem a kézírást, sem az aláírást nem tudtam azonosítani. A kurzívval szedett szövegrész aláhúzva szerepel a dokumentumban.

¹⁰ Uo. 47. Jelentés, 1958. július 30. (gépirat: augusztus 15.)

¹¹ Uo. 48.

¹² Uo.

¹³ Uo. 67. Jelentés, 1958. augusztus 19. (gépirat: augusztus 21.)

¹⁴ Uo. 20–21. Jelentés, 1958. június 22. (gépirat: július 3.)

¹⁵ Uo. 107. Jelentés, 1958. október 21. (gépirat: október 23.)

¹⁶ Uo. Sándor György százados rájegyzése.

¹⁷ Uo. 145. Jelentés, 1958. december 9. (gépirat: december 12.)

¹⁸ Uo. Sándor György százados rájegyzése.

¹⁹ Uo. 149. Jelentés, 1958. december 15. (gépirat: december 19.)

²⁰ Uo. 175/verso. Jelentés, 1959. március 19. (gépirat: március 26.)

²¹ Uo. 16. Jelentés, 1958. június 8. (gépirat: július 2.) Felül Geréb rájegyezte: „A Tadó kéri Trude személyi adatait. Szerezd be...” A „Tadó” a szovjet tanácsadó rövidítése volt. Ez megmagyarázta a lapra cirill betűkkel rájegyzett Данные! („Az adatokat!”) utasítás értelmét.

²² Uo. 227, 256. Jelentés, 1959. november 7. (gépirat: november 13.), 1960. január 18. (gépirat: január 22.)

Varga Iván később a szociológia egyetemi tanára lett egy kanadai egyetemen, de hogy a fenti jelentések aktuális következménye mi lett, nem tudom.

²³ Ennek a jelentésnek hosszú folytatása lett, amelyre az alábbiakban még visszatérek.

²⁴ Uo. 64. Jelentés, 1958. augusztus 19. (gépirat: augusztus 21.)

²⁵ Uo. 169. Jelentés, 1959. március 2. (gépirat: március 25.)

²⁶ Uo. 190. Jelentés, 1959. április 3. (gépirat: április 22.)

²⁷ Mivel azonban az utóbbiak között nála sokkal fontosabb és eredményesebb ügynökök is munkálkodtak, ezt a tevékenységét itt nem ismertetem részletesen, hanem majd a „nagyimrések” megfigyelésével foglalkozó későbbi írásban térek vissza rá.

²⁸ A belügyi iratokban mindvégig csak Sándinének nevezik; a BM általában ragaszkodott az asszonynevhez, még olyan esetekben is (mint például Ember Mária újságíró esetében), ahol az illető mindig a leánykori nevét használta. Ezért Erdész Erzsébet a továbbiakban itt is Sándiné néven szerepel majd.

²⁹ Széllt nem sokkal korábban, 1959. február második felében tartóztatták le a Mérei-ügyben.

³⁰ ÁBTL 3.1.2. M-20974. 197. Jelentés, 1959. április 30. (gépirat: május 4.)

-
- ³¹ Az akkor már életfogytiglanra ítélt Ádám Györgyről és a Nagy Imrével együtt 1958 júniusában kivégzett Gimes Miklósról van szó, az MDFM pedig az 1956. november végén illegálisan megalakított Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom rövidítése.
- ³² ÁBTL 3.1.2. M-20974. 292. Jelentés, 1960. október 13. (gépirat: október 20.)
- ³³ Uo. 292/verso.
- ³⁴ Uo. 328. Jelentés, 1961. április 3. (gépirat: április 6.)
- ³⁵ Uo. 343. Jelentés, 1961. április 12. (gépirat: április 15.)
- ³⁶ ÁBTL 3.1.2. M-20974/1. 48. Jelentés, 1961. június 6. (gépirat: június 20.)
- ³⁷ Uo. 106. Jelentés, 1961. szeptember 8. (gépirat: szeptember 12.)
- ³⁸ Uo. 19a. Az 1961. április 24-ére keltezett kézírásos jelentésre rájegyzett *Feladat* szövegében.
- ³⁹ Uo. 127. Jelentés, 1961. október 19. (gépirat: október 21.)
- ⁴⁰ Uo. 49. Jelentés, 1961. június 6. (gépirat: június 20.)
- ⁴¹ Uo. 107. Jelentés, 1961. szeptember 8. (gépirat: szeptember 12.)
- ⁴² Uo. 116. Jelentés, 1961. szeptember 22. (gépirat: október 4.)
- ⁴³ Uo. 106. Jelentés, 1961. szeptember 8. (gépirat: szeptember 12.)
- ⁴⁴ Uo. 146–147. Jelentés, 1962. január 8.
- ⁴⁵ Uo. 192. Jelentés, 1962. február 22. (gépirat: február 28.)
- ⁴⁶ Uo. 49. Jelentés, 1961. június 6. (gépirat: június 20.) Az ügynök ugyanis megírta, hogy Sándinét egy szemináriumon feltett álnaiv, provokatív kérdés miatt behívatta és megintette a párttitkár.
- ⁴⁷ ÁBTL 3.1.2. M-20974/2. 21. Jelentés, 1962. október 2. (gépirat: október 3.)
- ⁴⁸ Uo. 72. Jelentés, 1963. február 11. (gépirat: február 12.)
- ⁴⁹ Uo. 82. Sajátkezű jelentés 1963. február 27. (gépirat: március 22.)
- ⁵⁰ Uo. 81.
- ⁵¹ Uo. 135. Jelentés, 1963. május 10. (gépirat: június 3.)
- ⁵² Uo. 185. A tartótiszt jelentése, 1963. augusztus 6.
- ⁵³ Az iratokból nem derül ki, hogyan történt a dekonspirálódás. A dossziéba bekötött utolsó jelentésből hiányzik az első oldal.
- ⁵⁴ ÁBTL 3.1.2. M-20974/2. 190. Jelentés, 1963. október 23.
- ⁵⁵ Jelzete: ÁBTL 3.1.9. V-149242. Ezúton is köszönöm Szabóné Sárgai Hajnalkának, a levéltár munkatársának, hogy a BM nyilvántartásában történt elírás (Sándiné helyett Sárdiné) ellenére felkutatta a dossziét.
- ⁵⁶ ÁBTL 3.1.9. V-149242. 3. Határozat nyomozás elrendeléséről, 1964. május 21.
- ⁵⁷ Uo. 7–8. Határozat terhelte nyilvánításról, 1964. május 25.
- ⁵⁸ Uo. 9–17. Kihallgatási jegyzőkönyv, 1964. május 25.
- ⁵⁹ Uo. 30–31. Javaslat nyomozás befejezésére. 1964. május 26.
- ⁶⁰ Uo.
- ⁶¹ Uo. 39–40. Jelentés, 1964. március 28.
- ⁶² Uo. 39.
- ⁶³ Uo. 13–14. Jegyzőkönyv, 1964. május 25.
- ⁶⁴ Uo. 15–16.
- ⁶⁵ Uo. 40. Jelentés 1964. március 28.
- ⁶⁶ Uo.
- ⁶⁷ Uo. 42. Határozat nyilvántartásba vételről, 1964. augusztus 14.
- ⁶⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14390. Jelentés, 1969. január 9. Miután ugyanis 1968. december 30-ig nem tért haza, holott erre felszólították, a „Jogellenesen külföldön tartózkodók” között vették nyilvántartásba, s ez alkalommal összefoglalták az előzményeket. Az aktát 1970. június 20-án zárták le.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 3.1.2. Munka dossziék
- M-20974.
- M-20974/1.

M-20974/2.

3.1.5. Operatív dossziék
O-14390.

3.1.9. Vizsgálati dossziék
V-149242.

Hivatkozott irodalom

Gál, 2009.

Gál Éva: Mérei és társai „ellenforradalmi szervezkedése”, 1957–1959. In Tischler János (szerk.): *Kádárizmus, mélyfúrások. Az 1956-os Intézet Évkönyve*. Budapest, Az 1956-os Intézet, 2009.

Tabajdi–Ungváry, 2008.

Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Budapest, 1956-os Intézet – Corvina Kiadó, 2008.

Egy kiállítás utolsó felvonása

Az Inconnu¹ művészcsoport 1978. május 1-jétől Nagy Imre miniszterelnök és mártírtársai újratemetéséig, a 301-es parcellában általuk fölállított kopjafák felemás, jobbra elutasító fogadtatásáig számítható csoportnak. Vagyis tizenegy éven át folytattak intenzív, ellenzéki művészeti-közéleti tevékenységet. Működésük első éveiben a klasszikus művészeti ágazatokhoz tartozó alkotások létrehozásától – a számukra végig veszélyes környezetben, a Kádár-rendszerben – hamar eljutottak a happening, a performance, a body art műveléséig. De születtek alkotásaik a film, a fotó, az elektronikus zene, a land art és a vizuális költészet terén is. 1984-től a művészcsoport radikalizálódott, és a demokratikus ellenzékkel együtt aktívan vett részt a második nyilvánosságban (pl. kiadványok készítése, illusztrálása, terjesztése). Az 1956-os forradalom 30. évfordulójára nemzetközi képzőművészeti pályázatot hirdettek *A harcoló város/The Fighting City, 1986* címen. A kiállítás anyagát aukciós értékesítés után a Szegényeket Támogató Alapnak (SZETA) akarták följánlani.

Az állambiztonsági szervek tevékenységéhez tartozott a postai küldemények ellenőrzése (több, a kiállításra érkezett művet tartottak vissza) ugyanúgy, mint az egyes akciók és programok ellehetetlenítése. A Inconnu felhívására beérkezett műveket a Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK) V. kerületi rendőrkapitánysága „sajtórendészeti szabálysértés gyanúja miatt” 1987. január 28-án elkobozta. Igazi Kádár-kori képzőművészeti abszurd: a képek helyett az elkobzásukat rögzítő jegyzőkönyv másolati példányait szemlélhette a tárlatmegnyitóra összegyűlt megdöbbségteljes közönség. A kiállítás anyagáról készült katalógus megőrizte a pályázó művészek és műtárgyak adatait, a megnyitón elhangzottakat és az Inconnu-csoportnak az MSZMP Központi Bizottsága titkáranak, Pál Lénárdnak eljuttatott tiltakozását.

A kiállításról két fotósorozatot készítő fényképész, „Frederich” fedőnevű titkos megbízott az egyik fotósort megbízójának adta át. Az így megőrzött fényképek segítségével rekonstruálható legteljesebben az a betiltott-elkobzott-megsemmisített kiállítás, amely a Kádár-rendszerben egyetlenként merete vállalni az 1956-os forradalom emlékének/élményének vizuális eszközökkel történő fölidézését.

A kiállítás dokumentumainak felhasználásával 2010-ben jelent meg közleményem *Inconnu: A harcoló város/The Fighting City, 1986. Kísérlet egy elmaradt kiállítás rekonstrukciójára* címmel.² A kézirat lezárása után tanulmányozhattam azt az iratanyagot,³ amelynek rövid dokumentumsorozatából szinte drámai módon rajzolódik ki a tárgyalt kiállítás történetének végpontja, legvégső fejezete. Az 1989. április 17. és 1990. február 28-a között keletkezett dokumentumok minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy az Inconnu-csoporttól lefoglaltakat megsemmisítették.⁴ A XIII. Kerületi Tanács Végrehajtó Bizottsága Igazgatási Osztályának Szabálysértési Hatósága megindokolta, hogy miért is történt a „képzőművészeti tárgyak” likvidálása: „A megsemmisítésre az elkobzást követően azért került sor, mert a tárgyak sem megjelenésükben, sem kivitelükben nem felelnek meg a közízlésnek, anyagi értéket nem képviselnek, ezért is kereskedelmi forgalomba nem hozhatók.”⁵ Alcázott, álságos hivatkozás ez, hiszen tisztán politikai volt a megsemmisítés indítéka, nem más, mint az ellenzék(i szervezők) megfélemlítése.

Azt bizonyosan tudhatjuk, hogy nem szokványos műalkotásként (képkeretben) jelent meg a kiállítás anyaga. Szitázott alaplapokra (bal felső sarokban „the fighting city” felirattal), passepartout-ként viselkedő hordozóra voltak fölragasztva fénymásolatok, reprodukciók, printek. Ezek postán érkeztek, s amit átengedtek az állambiztonsági levélszűrőn, azt így installálták. Ennek következtében nem mutathatott hagyományos kiállítási összképet a tárlat. Egy példa talán szemléletesebbé teheti magát a folyamatot is. A Londonban élő Háy Ágnes (a legtöbb mű tőle szerepelt a kiállításon) elővette a rajzfüzeteit, kiválasztotta a kiállításra küldendőket, majd fénymásolatot készített róluk, becsomagolta és postázta. A kiállítást előkészítő Bokros Péter fölragasztotta a szitázott alaplapokra. Ám közülük egyet a tárlat meghívóján és plakátként is funkcionáló

emléklapján is fölhasznált. Háy Ágnes, az alkotó elmondása szerint az 1956-os forradalom egy-egy fontos eseményéről, kulminációs pontjáról (pl. a ledöntött Sztálin-szobor „utazásáról” a Nagykörúton) készített fényképek alapján alkotott rajzokat. Kérésemre Háy Ágnes megkereste az eredeti rajzait, és ezt a följegyzést készítette: „A rajzokat három füzetben találtam 29., 30., 31.⁶ 1986. 09. 16. és 1986. 11. 06. között készült százhusz rajzot tartalmaznak a legkülönbözőbb témákban. Ezért nem biztos, hogy mind a 24 db, amit kiválasztottam, 56-os fotó után készült, de valószínű. Több könyvet használtam, amit most megtaláltam: Cry Hungary! Uprising 1956, Reg Gadney intro George Mikes, Weidenfeld and Nicholson 1986”.⁷ Háy Ágnes tehát a kiállítási felhívás megjelenése után kezdett el tudatosan készülni, fényképek alapján inspirálódva rajzolni. A fényképek és a megszületett rajzok egybevetése alapján mondhatom, hogy a forradalom hiteles képdokumentumaiból születtek a rajzok. A kiállítás külföldi résztvevői jobbra ugyanígy jártak el. Persze az eredeti művek készülhettek az Inconnu-csoport kiállítási felhívására, de akár korábban is. A festményekről, rajzokról reprodukciót, fényképet vagy printet küldtek, de esetleg eredet is postázhattak.

Kicsit más a helyzet a magyarországi résztvevőkkel, akik könnyebben juttathatták el műveik eredeti (plakát, rajz stb.) példányait a szervezőknek. Mindebből kitetszik, hogy *mail art* munkákból és eredeti alkotások együtteséből állt össze a kiállítás. A tárlat anyaga vizuális megjelenését illetően valószínűleg nem volt szokványos látvány, konvencionális műegyüttes. A hivatalos szervek nem látták, valójában nem is láthatták annak, s valószínűleg ebből is fakadnak a megsemmisítéskor mentegetőző hivatkozások. Mintha azt is érzékeltetnék: mivel nem klasszikus művek, csupán papírként megmutatkozók, így kisebb az értékük, és elpusztításukkal vélelmezhetően kevesebb kárt okoznak. Persze mindez nem menti, nem mentheti föl őket, nem kisebbíti a felelőségüket. Hiszen a Kádár-rendszerben kiállítóhelyként használt terek⁸ és tárlatok betiltása⁹ mellett ilyen mennyiségű műtárgy, egy egész kiállítás megsemmisítésére – ezenkívül – nem találunk példát a hírhedt három T, az Aczél György irányította kádári kultúrpolitika uralkodása, a szocializmus idején. Azt is hozzá kell tennünk, hogy amatőr képzőművészecsoporth¹⁰ követte el mindezt, s azok másféle elbírálás alá estek, mint a hivatásosak. Pauer Gyula *Tüntetőtáblaerdőjét* (1978) a nagyatádi faszobrászati művésztelepen köztéri műként likvidálták.¹¹ Az Inconnu szervezte *A harcoló város/The Fighting City, 1986* című kiállítás és ugyancsak az 1956-os forradalom emlékét idéző tüntetőtáblák ugyanahhoz a történelmi eseménysorhoz kapcsolódtak. A kultúrpolitika sajátos működésére vet fényt, hogy kizárólag az 1956-os forradalommal kapcsolatba hozható műveket semmisített meg. Az 1956-os forradalomra és szabadságharcra való utalást, az azzal való foglalkozást, emlékének, élményanyagának idézését, példaként történő említését elemi szinten sem tűrte a forradalom elfojtására épített Kádár-rezsim. Ez volt a legérzékenyebb pontja. S ha a tartalmában és működésében részletesen még mindig nem definiált és teljes mélységében még föl nem dolgozott három T vélelmezett működési körébe, bizonytalan kiterjedésű, föltételezett mezőjébe próbáljuk a jelenségcsoportot elhelyezni, mi is elbizonytalanodunk. Hiszen még a tudomásulvételig, a megjelenésig, a publikálásig sem engedték eljutni e műveket. Valójában nem tiltották, hanem likvidálták. Mindezt a késői Kádár-korban, annak is már a politikai föllazulást mutató legutolsó évében, a rendszerváltozás előszelében, 1989-ben. Nyugaton, akkor használatos fogalommal: a szabad világban, a magyar emigráció és az általuk megnyert politikai tényezők igyekeztek folyamatosan ébren tartani a forradalom emlékét, s ezzel összefonódva egy erős szovjet- (és keleti blokk-) jellenességet. A kádárista kultúrpolitikát leginkább éppen ez irritálta.

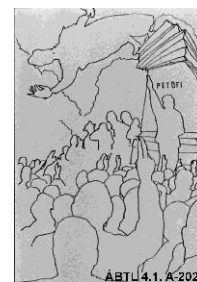
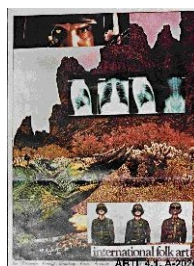
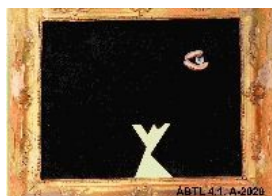
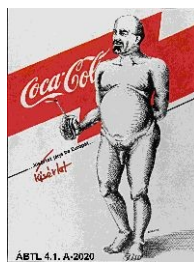
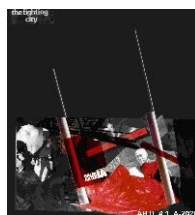
Az eddigiek fényében érdemes a – korábbi cikkem címét is utólag pontosítva, nemcsak, hogy elmaradt, de – megsemmisített kiállítás képanyagán újra végigtekinteni, valamint annak sorsával kapcsolatos írott dokumentumokkal megismerkedni.

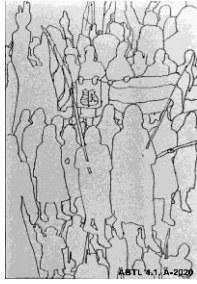
Képek

I. A kiállítás emléklapja

II. A kiállítás anyagáról készült fényképek

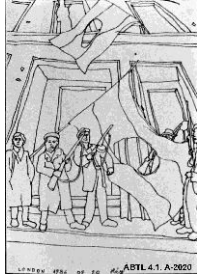
ÁBTL 4.1. A-2020

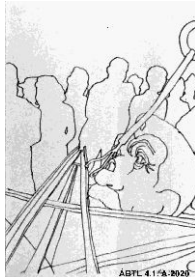
ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

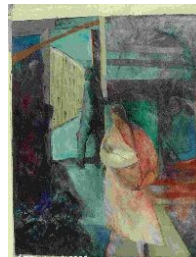
ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

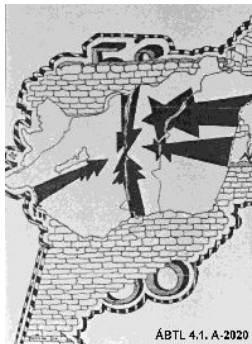
ÁBTL 4.1. A-2020

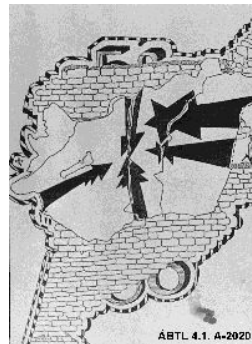
ÁBTL 4.1. A-2020

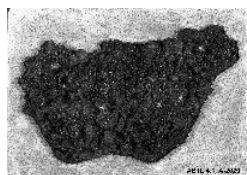
ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

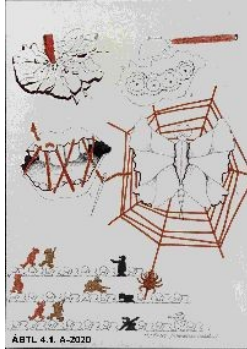
ÁBTL 4.1. A-2020

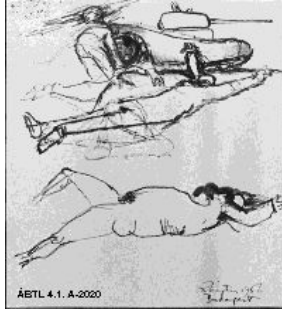
ÁBTL 4.1. A-2020

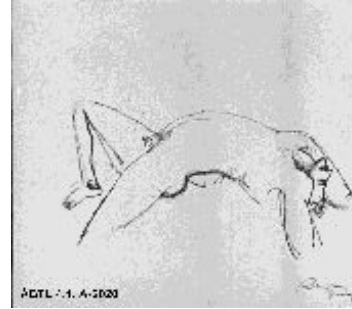
ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

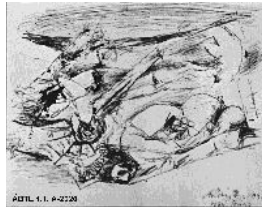
ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

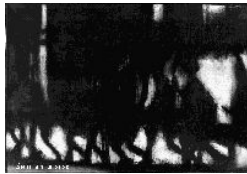
ÁBTL 4.1. A-2020

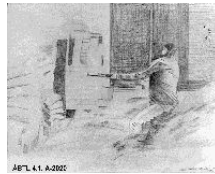
ÁBTL 4.1. A-2020

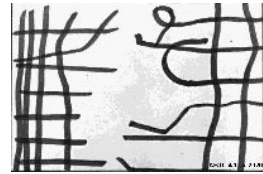
ÁBTL 4.1. A-2020

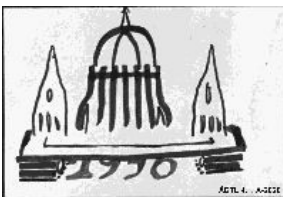
ÁBTL 4.1. A-2020

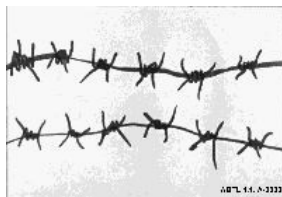
ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

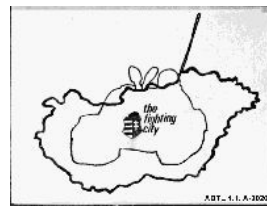
ÁBTL 4.1. A-2020

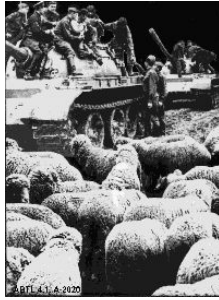
ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

ÁBTL 4.1. A-2020

Dokumentumok

1. Értesítés a kiállítási anyag megküldéséről, 1989. április 17.

Belügyminisztérium
III/1. Osztály
34-166/1989.

Szigorúan titkos!
(Selejtezésig)

Jávor Miklós r. alez. elvtársnak,
BM III/III-6. Osztály vezetője¹²

Budapest

Mellékelten megküldöm az 53/1987. sz. szabálysértési ügyben Philipp Tibor Budapest, Münnich F. u. 19. II. em. 4. szám alatti lakásán tartott helyiségellenőrzés során lefoglalt 40-83. tételszám alatt jegyzőkönyvezett 48 db képzőművészeti tárgyat.

Budapest, 1989. április 17.

Nytsz: 357-45/1989.
k: 2 pld-ban
Mell: 48 db képzőműv. tárgy
K: WH/JI-né

Dr. Wéber Gyula r. ezds.¹³
osztályvezető

[ÁBTL 1.11.1.. 45-3/10/1990. Fénymásolat Wéber Gyula helyett olvashatatlan aláírással. A dokumentumon kézzel írt feljegyzés: „Átvettem, 89. 04. 19.” és olvashatatlan aláírás. 80. d]

2. Jegyzőkönyv az elkobzott sajtótermékek megsemmisítéséről, 1989. június 1.

Jegyzőkönyv

Készült: 1989. június 1-jén 14 órakor a Bp. Főv. Tanács VB XIII. kerületi Tanács (Bp. XIII. Béke tér 1.) fsz. 8. szám alatt az Igazgatási Osztály vezetőjének hivatalos helyiségében.

Jelen vannak:
a BM képviselőjében:
Stanzl József
fhdgy
Lőrincz Árpád
hdgy

a XIII. ker. Tanács képviselőjében:
az Igazgatási Osztály részéről:
dr. Szabó Terézia osztályvezető
dr. Somos Gabriella csoportvezető
a Pénzügyi Osztály részéről:
dr. Klich Imre főelőadó

Tárgy: a BRFK V. ker. Rendőrkapitányság részéről 1987. január 28-án a Bp. V. Münnich F. u. 19. II. 4. szám alatti lakáson megtartott helyiségellenőrzésnél lefoglalt és 1-83. számú tételjegyzék szerinti tárgyak átvételéről (1036/87-V. szabs.).

Jelenlévők megállapodnak abban, hogy a fenti időpontban a BRFK V. ker. Rendőrkapitányság által lefoglalt és eddig az ott őrzött tárgyakat a mai napon átadja a Bp. Főv. XIII. ker. Tanács VB Igazgatási Osztálya, mint az V.-VI. és XIII. ker. Szabálysértési hatósága részére további intézkedés céljából.

Az átvett tárgyak az alábbiak:

A jegyzék 40-83. sorszámig felsorolt tárgyak.

A BM képviselőjében megjelentek kijelentik, hogy az 1-től 39-ig szereplő tárgyakat a lefoglalás időpontja után megsemmisítették. A fenti tételszám alatti tárgyak illegális sajtótermékek voltak.

k. m. f.

[ÁBTL 1.11.1. 45-3/10/1990. Fénymásolat, a végén Klich Imre, Stanzl József, Szabó Terézia, Lőrincz Árpád és Somos Gabriella aláírásaival. 80. d.]

3. Jegyzőkönyv a kiállítás anyagának megsemmisítéséről, 1989. június 1.

Jegyzőkönyv

Készült a XIII. ker. Tanács VB hivatalos helyiségében 1989. június 1-jén.

Jelen vannak: dr. Somos Gabriella az Igazgatási Osztály részéről
dr. Klich Imre a Pénzügyi Osztály részéről

Megsemmisítésre kerültek a mai napon az alábbi tárgyak, melyek a szabálysértési eljárás során elkobzásra kerültek jogerősen.

Az ügy 1036/87-V. számú, Philipp Tibor és társainak szabálysértése.

A lakáson lefoglalt (V. ker. Münnich Ferenc u. 19. II. em. 4. sz.) tárgyakat a lefoglalást végző rendőrség listába foglalta.

A lista 1-39. tétele papírlapokat (különböző szöveggel, politikai) tartalmazott, melyek még a BM V. ker. Kapitányságán megsemmisítésre kerültek közvetlenül a lefoglalást követően.

A mai napon átadott tárgyak, melyek az átadás után megsemmisítésre kerültek a 4-83. tételszám alatt felsoroltak.

A megsemmisített tárgyak: plakátok, melyekre festettek, illetve különböző tárgyakat ragasztottak.

A megsemmisítésre az elkobzást követően azért került sor, mert a tárgyak sem megjelenésükben, sem kivitelükben nem felelnek meg a közízlésnek, anyagi értéket nem képviselnek, ezért is kereskedelmi forgalomba sem hozhatók.

Elkobzásukat jogerős határozat mondta ki.

A megsemmisítés előttünk megtörtént.

k. m. f.

dr. Klich Imre
XIII. Tanács VB. Pü. Oszt.

dr. Somos Gabriella
XIII. Tanács VB. Ig. Oszt.
Szabálysértési Hatóság

[ÁBTL 1.11.1. 45-3/10/1990. Fénymásolat, a végén Klich Imre és Somos Gabriella aláírásával. 80. d.]

4. Antalfi Mária keramikus értesítése az *Angyal a város felett* című plasztikájának a megsemmisítéséről, 1989. június 30.

Bp. Főváros XIII. ker. Tanács VB
Igazgatási Osztálya

Antalfi Mária
keramikus

Budapest

Az V. kerületi Rendőrkapitánysághoz címzett és osztályomhoz áttett beadványában foglaltakra válaszolva értesítem, hogy kérését nem áll módomban teljesíteni. Mint már az 1987. április 6-án VIII. 1036/87-V. szab. számú határozatban is megállapítottuk, az „Angyal a város felett” plasztikát a szabálysértési eljárás során elkoboztuk. A szállításkor oly mértékben megsérült, hogy meg kellett semmisíteni.

Budapest, 1989. június 30.

(Dr. Szabó Terézia)
osztályvezető

[ÁBTL 1.11.1. 45-3/10/1990. Géppel írt tisztázat aláírás nélkül. 80. d]

5. Molnár Tamás és Bokros Péter levele Horváth István belügyminiszternek, 1990. január 5.

Horváth István
belügyminiszter úr részére
Budapest, V.,
József A. u. 2/4.
1051

Tisztelt Belügyminiszter Úr!

Az Inconnu Független Művészeti Csoport tagjai (Bokros Péter, Molnár Tamás, Philipp Tibor, Serfőző Magdolna) azzal a kéréssel fordulunk Önhez, hogy az 1980-as évek elejétől közösségünket ért folyamatos rendőrhatalósági eljárások során Szolnokon és Budapesten lefoglalt, ill. elkobzott tárgyakat és kiadványokat, A harcoló város c. nemzetközi képzőművészeti kiállítás műalkotásait, valamint az 1988 márciusában csoportunk egyik tagjától, Bokros Pétertől lefoglalt műszaki berendezést (Canon fénymásoló gép) a Belügyminisztérium szolgáltassa vissza számunkra. Ez utóbbi készüléket az általunk alapított, hivatalosan bejegyzett „Október 23. Képzőművészeti Alapítvány” – mint jogi személy – részére kérjük visszaadni.

Budapest, 1990. január 5.

Az Inconnu Csoport tagjainak megbízásából
Tisztelettel:
Molnár Tamás

[ÁBTL 1.11.1. 45-3/10/1990. Géppel írt tisztázat Molnár Tamás és Bokros Péter aláírásával. 80. d.]

6. Molnár Tamás kérésével kapcsolatban a belügyminiszternek készített jelentés, 1990. január 17.

Belügyminisztérium
III/III. Csoportfőnökség

Szigorúan titkos!
(selejtezésig)

Tárgy: Az Inconnu csoport beadványa

Jelentés

Az Inconnu csoport beadványában foglaltakkal összefüggésben az alábbiakat állapítottuk meg:

A rendőrhatalósági eljárás során lefoglalt és elkobzott szamizdat-kiadványok megsemmisítésre kerültek. A műszaki berendezéseket az akkor még működő III/I. Osztály átvette, részben a tulajdonosoknak történő visszaadás – videoberendezés és jelvénykészítő prés –, részben szabálysértési eljárás kezdeményezése – Canon fénymásoló – céljából.

A „Harcoló Város” című kiállítás alkotásait 1989 nyarán a XIII. kerületi Tanács VB. Igazgatási Osztályának adtuk át, mivel az ügyben tanácsi szabálysértési eljárás került lefolytatásra. Az alkotások sorsával kapcsolatosan információk nem állnak rendelkezésünkre.

A kialakult helyzetben javaslom, hogy a beadványról a korábbi gyakorlatnak megfelelően a BM panasziroda adjon választ a fentiek alapján.

Budapest, 1990. január 17.

Dr. Horváth József r. vezérőrnagy
Csoportfőnök¹⁴

[ÁBTL 1.11.1. 45-3/10/1990. Géppel írt tisztázat, Horváth József helyett Földvári László III/III. csoportfőnök-helyettes aláírásával. A dokumentumon a következő kézzel írt feljegyzések olvashatók: „Egyetértek, a választ elküldés előtt kérem bemutatni. 90. 01. 24. (olvashatatlan aláírás)”, „dr. Győri őrnagy. Készítsünk válaszlevelet a BM Panasziroda nevében. Szita I. 25.” 80. d.]

8. Jelentés az Inconnu csoporttól lefoglalt tárgyakról, 1990. január 25.

Belügyminisztérium
Állambiztonsági Miniszterhelyettesi
Titkárság
45-3/10/90.

872-14/90.

Dr. Orbán Vilmos r. alezredes úrnak,
titkárságvezető helyettes

BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi
Titkárság

Helyben

Az Inconnu Független Művészeti Csoport tagjai azzal a kéréssel fordultak a Belügyminiszter úrhoz, hogy a velük szembeni korábbi eljárások során lefoglalt és elkobzott szamizdatkiadványokat, valamint műszaki berendezéseket – videoberendezés, jelvénykészítő prés és Canon fénymásoló – adják ki részükre.

A BM III/III. Csoportfőnökség jelentése szerint a műszaki berendezéseket az akkor még működő III/1. Osztály átvette a csoportfőnökségtől, részben a tulajdonosoknak történő visszaadás – videoberendezés és jelvénykészítő prés –, részben szabálysértési eljárás kezdeményezése – Canon fénymásoló – céljából.

Kérem, hogy az Inconnu csoport tájékoztatása céljából küldjék meg, hogy mikor, mit és kinek adtak át e műszaki berendezésekből.

Budapest, 1990. január 25.

(Szita János r. őrnagy)
mb. titkárságvezető¹⁵

Készült: 2 példányban 1 lapon
1. sz. példány Címzett,
1. sz. példány irattár

[ÁBTL 1.11.1. 45-3/10/1990. Géppel írt tisztázat. Szita János aláírásával. 80. d.]

9. Molnár Tamás választ sürgető levele a belügyminiszternek, 1990. február 22.

Belügyminisztérium
Budapest V.
József A. u. 2/4.
1903

1-63/90

Belügyminiszter úr!

Mint az Inconnu Független Művészeti Csoport képviselője 1990. január 9-én ajánlott levélben fordultam Önhöz (ragszám 6947), hogy csoportunk részére az elmúlt évek során lefoglalt eszközöket, tárgyakat, műalkotásokat a BM visszaszolgáltathatnánk szíveskedjék. Kérésünkre az államigazgatásban szokásos 30 nap elteltével sem kaptunk választ. Állampolgári türelmünk fogytán. Ismételten felhívjuk szíves figyelmét, amennyiben ügyünk megnyugtatóan nem oldódik meg, esetünkkel és annak tanulságaival a sajtónyilvánossághoz fordulunk.

Budapest, 1990. II. 22.

Molnár Tamás
Budapest
Széchenyi rkp. 7.¹⁶

[ÁBTL 1.11.1. 45-3/10/1990. Kézzel írt eredeti, Molnár Tamás aláírásával. A dokumentumon kézzel írt feljegyzés: „Szita őrgy! Úgy tudom, készült válasz. Tisztázd, miért nem ment el! 90. 02. 27. (olvashatatlan aláírás)”¹⁷ 80. d.]

10. Feljegyzés a Molnár Tamásnak küldött késedelmes válasz miatt, 1990. február 28.

Belügyminisztérium
Állambiztonsági Miniszterhelyettesi
Titkárság

Feljegyzés

Az Inconnu csoport képviselőjének – Molnár Tamásnak – ismételt beadványával kapcsolatban megállapítottam, hogy a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkársághoz 1990. január 25-én érkezett alapanyagra, érdemben csak a BM ORFK Vizsgáló Osztályától, 1990. február 9-én érkezett átíratot követően lehetett válaszolni. A válaszevél-tervezet 1990. február 14-re elkészült, 20-án továbbítva lett a BM-Panasziroda felé, ahol ezt 1990. január 27-én postázták. Molnár Tamás által kifogásolt határidő túllépés, a fentiekben jelzett lassú és körülményes ügymenetnek tudható be.

Budapest, 1990. február 28.

Kovács Károly r. fhdgy.

[ÁBTL 1.11.1. 45-3/10/1990. Géppel írt tisztázat, Kovács Károly aláírásával. A dokumentumon kézzel írt feljegyzés: „L. Szita. III. 1.” 80. d.]

- ¹ „Inconnu” francia kifejezés, az ismeretlen, címzettet nem talált postai küldeményekre írták rá, jelentése: ismeretlen.
- ² Lásd Sümegi, 2010. 169–210.
- ³ ÁBTL 1.11.1. 45-3/10/1990. (80. d.)
- ⁴ Egészen az itt közölt dokumentumok megjelenéséig csupán betiltott kiállításról beszéltek. Lásd Modor, 2003. 5.
- ⁵ Lásd az itt közölt 3. sz. dokumentumot.
- ⁶ Értsd: az alkotó rajzfüzetének sorszámai.
- ⁷ Gadney, 1986. Háy Ágnes egy lapos kézírásos följegyzése a birtokomban.
- ⁸ Klaniczay – Sasvári, 2003.
- ⁹ Például betiltották a Galántai György által a Fiala Művészek Klubjában 1985-ben szervezett *Magyarország a tiéd lehet* című kiállítást (Szőnyi, 1990. 43–45.), Tímár Péter *Gyász* című fotótárlatát, amely a temetőkben és krematóriumokban kialakult megalázó állapotokat és a holttest tárgyá válását mutatta be (Fényes Adolf Terem, Budapest, 1983.).
- ¹⁰ A csoport „akcióit (...) antikommunizmusuk miatt a budapesti művész „elit” némi malíciával figyelte”. Szemadám, 2002. 6.
- ¹¹ „A több hónapig készült munka kb. 400 m² alapterületen kész állapotban egy napig állt, majd a művész távozása után a táblákat sárral bekenték és napokon belül megsemmisítették úgy, hogy a kitördelt táblák visszamaradt csonkjait megszámozták. Az utólag kiszállt zsűri egy fészerbe szállított törmelékei alapján nem volt hajlandó a mű értékével kapcsolatban állást foglalni, ill. úgy döntött, hogy a törmelékeknek művészi értéke nincs”. Pauer, 1989. 240. Lásd még Sasvári, 2005. 151–153.
- ¹² Jávor Miklós 1987 és 1989 között volt az ún. ellenséges propaganda-elhárítással foglalkozó BM III/III-6. Osztály vezetője. Pályafutásának állomásait lásd a Történelmi Levéltár honlapján: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:951048199848832::NO::P5_PRS_ID:961339 (Utolsó letöltés: 2011. május 22.)
- ¹³ Dr. Wéber Gyula 1975. január 1. és 1989. július 31. között volt a BM III/1. (Vizsgálati) Osztályának vezetője. Pályafutásának állomásait lásd a Történelmi Levéltár honlapján: https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:1200744494593802::NO::P5_PRS_ID:957785 (Utolsó letöltés: 2011. május 22.)
- ¹⁴ A kísérelőléből tudható, hogy a jelentést 1990. január 17-én felterjesztették Pallagi Ferencnek, a III. Főcsoportfőnökség vezetőjének.
- ¹⁵ Ugyanezt a szövegezésű levelet Szita János megküldte dr. Diczig István rendőr vezérőrnagynak is, a BM ORFK Vizsgálati Osztály vezetőjének. Lásd ÁBTL 1.11.1. 45-3/10/1990. (80. d.)
- ¹⁶ A kísérelőléből tudható, hogy Molnár Tamás levelét 1990. február 26-án Fazekas Györgyné rendőr alezredes, a BM titkárság vezetője felterjesztette dr. Ilcsik Sándor rendőr vezérőrnagynak, miniszterhelyettesnek.
- ¹⁷ A dokumentumot tartalmazó palliumon kézzel írt feljegyzés: „dr. Győri úr. Sürögösen tisztázni, hol akadt el a válasz. Szita II. 27.”

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (ÁBTL)

1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai

Hivatkozott irodalom

Gadney, 1986.

Reg Gadney: *Cry Hungary! Uprising 1956*. (introduction by George Mikes) London, Weidenfeld and Nicolson, 1986.

Klaniczay–Sasvári, 2003.

In Klaniczay Júlia – Sasvári Edit (szerk.): *Törvénytelen avantgárd. Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970-1973*. Budapest, Artpool-Balassi Kiadó, 2003.

Modor, 2003.

Modor Ádám: Egy betiltott '56-os kiállítás Budapesten. *Magyar Nemzet*, 2003. október 22.

Pauer, 1989.

Pauer Gyula: Tüntetőtábla-erdő. *Jelenlét*, 1989/1–2.

Sasvári, 2005.

Sasvári Edit: „Éljen a tüntetőtábla-erdő”. Dokumentumok a Tüntetőtábla-erdőhöz. In Szőke Annamária (összeáll.): *Pauer*. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2005.

Sümegei, 2010.

Sümegei György: Inconnu: A harcoló város/The Fighting City, 1986. Kísérlet egy elmaradt kiállítás rekonstrukciójára. In Okvách Imre (szer.): *Állambiztonság és rendszerváltás*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 2010.

Szemadám, 2002.

Szemadám György: Egy kiállítás képei. A régi-új Inconnu csoport politikai plakátjai elé... *Nemzetőr*, 2002. december 4.

Szőnyei, 1990.

Szőnyei Tamás: Az utolsó betiltott kiállítás. *Világ*, 1990. január 4.